प्रकरण १ ले

प्रस्तावना

१.१ प्रस्तावना :

"चालत होतो अनवाणी
डोळयात आले पाणी
ÃÖÆ•Ö ¯ÖÖ×Æ»Ö ²ÖÖ•Ö»ÖÖ
पायच नव्हते त्याला."

या चारोळी अनुरूप व्यक्तीचे जीवन असते. सुरूवातीला व्यक्ती स्वतःच्याच समस्यांमध्ये इतका गुंतून जातो की, आपल्या स्वतःच्याच अडचणी त्याला फार महत्त्वाच्या वाटायला लागतात. पण समाजातील इतर समस्यांकडे जेव्हा तो उघडया डोळयांनी पाहू लागतो व त्या समस्यांवर लक्ष केंद्रीत करता ŸÖ¾ÆÖ“Ö ŸÖÖ µÖÖ समस्यांवर विचार करायला लागतो.

मनुष्य हा समाजशील प्राणी आहे. अवतीभोवती असलेल्या अनुभवांच्या आधारे तो शिक्षण घेत असतो कारण "शिकणे म्हणजे माहिती नसलेले माहिती होणे, व्यवहारात गरज पडेल तेव्हा वापरता येणे, वापरता येण्यासाठी ते आठवणे आणि शक्य –ÖÖ»Ö ŸÖ¸ú ´ÖÖ×ÆŸÖß –ालेल्यात भर घालणे"[1] यालाच आपण शिक्षण म्हणतो. हे सारे माणÖसातच नव्हे तर सजिवांच्यात उपजत असते.

त्यामुळे शिकणे ही एक खरी नैसर्गिक प्रक्रिया आहे जी नैसर्गिकपणे घडते. म्हणून शिक्षण ही एक आनंददायी घटना आहे. मात्र हया आनंददायी घटनेचा समुच्चय प्रत्येकाच्या आयुष्यात असतोच असे नाही. Æ ¾ÖÖŸÖÖवरण योग्य पध्दतीने आनंददायी व्हायचे असेल तर, सामाजिक परिस्थिती सोबतच कौटुंबिक वातावरणाचा परिणाम मुलांच्या जीवनावर होतो.

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यविषयक व समायोजनविषयक परिस्थितीचे अध्ययन केले आहे. बंदिवान हा घटक मुळात समाजविघातक कृत्यामुळे अथवा परिस्थितीचा बळी ठरल्याने गुन्हेगार ठरतो. मात्र गुन्हेगार ठरून बंदिगृहात गेल्यानंतर कौटुंबिक वातावरण अस्थिर होते व त्याचा परिणाम पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर होतो. अशावेळी त्यांना परिस्थितीशी समायोजन साधणे अडचणीचे होते.

"पालक असणं वेगळं आणि पालक होणं वेगळं पालक होणं हे एक घडणं असतं ते वाटतं तितकं सोपं नसतं. जाता जाता निभावणारी ती जबाबदारी नव्हे".[2]

बंदिवानांच्या पाल्यांचे कौटुंबिक समायोजन हीच बाब संशोधकाला अभ्यासता आली. अशा परिस्थितीत ती एक नाजूक बाब −ालेली आहे. हरवत चाललेले पालकत्व, न जपल्या गेलेले बालकत्व यामुळे पाल्यांच्या जीवनावर होणाऱ्या मानसिक अस्थैर्याचा प्रश्न सातत्याने पाल्यावर परिणाम करीत असल्याचे संशोधकाला जाणवले.

१९३० च्या बालसुधार योजना परिषदेनुसार "मूल ज्या समाजात लहानाचे मोठे होते त्या समाजाच्या सांस्कृतिक आणि सामाजिक पातळीला एकूण समाजाचे प्रतिबिंब म्हणून विशेष महत्त्व असते. त्यामुळे प्रत्येक बालकाला शिक्षण, आरोग्य, संरक्षण आणि प्रगती यांचा लाभ −ाला पाहिजे तो त्याचा हक्क आहे."[3]

Situation of children of prisoners Report of Maharashtra यांच्या अहवालानुसार 'साथी' हया स्वयंसेवी संस्थेच्या रिपोर्टनुसार - वय वर्ष ३ ते ६ या वयोगटातील मले जे आई सोबत बंदीगृहात ¸ÖÆüÖêÖ, त्यांना बाहेरील बालवाडीमध्ये पाठविले जावे, त्यांचा बाहेरील जगाशी काहीही संपर्क येत नाही, म्हणून ती मुले माणसे, प्राणी आणि −ाडांनासुध्दा घाबरतात. त्यांचे जग हे मर्यादित हा ̂न जाते. तेव्हा ते देखिल देशाचे नागरिक आहेत, त्यांचा बाहेरील जगाशी संपर्क येण्यासाठी सहलीचे आयोजन −ÖÖ»Ö ¯ÖÖ×Æü•Öê. त्यांना शैक्षणिक सुविधा उपलब्ध करून दिल्या पाहिजे".[4] अशा विविध परिस्थितीमधून बंदिवानांची पाल्ये •ÖÖÝÖ †ÖÆêüŸÖ.

बालसुधार योजनेच्या अहवालानुसार प्रत्येक बालकाला शिक्षण, आरोग्य, संरक्षण हया त्यांच्या हक्कांचे उपयोजन होऊन त्यांना त्यांची हक्क मिळावीत यासाठी हे संशोधन प्रेरक म्हणून कार्य करेलÖ †ÃÖê संशोधकास वाटते. बंदिवानांच्या मुलांचे रूपांतरण गुन्हेगारीत न व्हावे, गुन्हयांच्या स्वरूपाची समाजविरोधी कृती बहुतांशी तरूणांकडून घडत असते. प्रत्येक प्रकरणाचा शोध घेतला असता "आजचे गुन्हेगार कालचे उन्मार्गी मूल असते".[5]

लहान मुलांमध्ये गुन्हेगारी प्रवृत्तीला वेळीच पायबंद घालता आला नाही तर, दादागिरीची प्रवृत्ती बळावेल बारिक सारिक चोऱ्या नजरेआड केल्या तर मूल वाईट वर्तणुकीला सरावते आणि मोठेपणी त्याÖ“Ö पर्यावसन गुन्हेगारीत होते. काही मुलांचे गुन्हेगारी हेच उपजिविकेचे साधन आहे †¿ÖÖ.†ÃÖÖ प्रकारचा निष्कर्ष "The problem child of today is the criminal of tommrow" [6]. Fred E हयांनी मांडला †ÖÆê.

Do Problem children become delinquents and Criminals µÖÖ“µÖÖ अनुसार "The problem children studied in this survey were considered as problem because

they were children who could not be Satisfactorily managed in the Regular school classroom."[7]

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या बाबतीत जागतिक स्तरावर पाहिले गेले असता, त्यांना विविध पध्दतीने आकृतिबंधात मांडल्या गेलेले आहे. त्यांना "Forgotten children"[8] म्हणतात.

"Not seen not Heard not guilty"[9]

"Hidden Victims of Imprisonments"[10]

"Orphans of Justice"[11]

हा जागतिक स्तरावरही चिंतनाचा विषय आहे. संशोधनाअंती हया व्याख्येनुसार हयावर युरोप, स्कॉटलॅंड, अमेरीका इत्यादी ठिकाणी संशोधन कार्य सुरू आहे.

बंदिवान आणि त्यांची मले हयांना सामाजिक जाणीवेतून पाहता, मुलांना त्यांचा अधिकार मिळावा ही रास्त मागणी सर्वच स्तरावर आहे. बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा परिणाम त्या पाल्यांच्या जीवनावर होतो. तो यथायोग्य नसेल तर त्याच्या व्यक्तिमत्त्वावर त्याचा विपरीत परिणाम होतो. त्यामुळे बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण नेमके कशाप्रकारचे आहे किंवा असते हयाविषयी संशोधनातून उहापोह –ÖÖ»Ö»µÖÖ संकल्पना जाणून घेता येतील. सोबतच ही बंदिवान कोण? ही बंदिवानाची संकल्पना समजून घेणे गरजेचे †ÖÆê.

1.1.1 बंदिवानांची संकल्पना :

भारताचा अपराध्यास व्यक्तीला शिक्षा करण्याविषयीचा कायदा भारतीय दंड संहिता Indian penal code अन्वये "•µÖÖ †¯Ö¸Ö¬ÖÖÃÖ कमीत कमी ६ वर्ष व त्यापेक्षा अधिक कैद व दंड किंवा त्यापेक्षा अधिक शिक्षा किंवा सक्त मजुरी किंवा मरणाची किंवा हयाती पर्यंत कैद व दंड अशी शिक्षा सांगितली आहे. अशा बिगर जमानतीच्या (Non-Bailable) अपराधात मोडणाऱ्या गुन्हयात शिक्षा –ÖÖ»Ö»µÖÖ ×ÃÖ¬¤ü¤üÖÂÖ अपराधात दीर्घकालीन शिक्षा भोगत असलेल्या अपराध्याचा समावेश होतो व कारागृहात त्यास दिलेली शिक्षा जो भोगत आहे त्यास बंदिवान पुरूष-´Ö×Æला असे संबोधण्यात येते." [12]

भारतीय दंड सहितेनुसार (IPC) ज्या अपराधात बंदिवान शिक्षा भोगत आहेत ते सर्वसाधारण अपराध सारांश रूपाने असे आहेत-

१. भारतीय दंड विधान बाब ५ नुसार अपराधास साहाय्य करण्याविषयीचे अपराध- †¯Ö¸Ö¬µÖÖÃÖ ÃÖÖÆüµÖ करणे. (कलम ११५ भा.दं.वि) ज्या अपराधास मरणाची अगर हयातीपर्यंत कैदेची शिक्षा सांगितली असेल, तसा अपराध करण्याचा बेत लपविणे, तो अपराध घडला तर (कलम ११८ भा.दं.वि) ज्या अपराधास मरणाची अगर हयातीपर्यंत कैदेची शिक्षा सांगितली आहे असा अपराध करण्याचे संगनमत करणे, कट रचणे (कलम 120 ²Ö ³ÖÖ.¤ü.×¾Ö)

2. ³ÖÖ.¤ü.×¾Ö. ²Öाब ६ नुसार मनुष्याच्या श¸ßü¸Ö×¾Ö°ü¬¤ü ¾Ö ×•Ö¾ÖÖ ×¾Ö°ü¬¤ü †¯Ö¸Ö¬Ö µÖÖ ×¾ÖÂÖµÖß - (खून) (कलम ३०२) सदोष मनुष्यवध (कलम ३०४) (१) (२) खून करण्याचा प्रयत्न (कलम ३०७) घातक शस्त्रांचा अगर साधनांच्या व्दारे आपखुशीने मोठी दुखापत करणे (कलम ३२६) जबरी चोरी करण्याकरिता घातक शस्त्रांचा अगर साधनांच्या व्दारे आपखुशीने मोठी दुखापत करणे (कलम ३२७) दुखापत वगैरे करण्याच्या उददे्श्याने गुंगी आणणारे औषध/द्रव्य घालणे (कलम ३२८) एखादा माल अगर कि´ÖÓÖß“ÖÖ दस्तऐवज जुलमाने घ्यावयाकरिता आपखुशीने मोठी दुखापत करणे (कलम ३२९) काही गोष्ट कबूल करण, खबर देणे, अगर गेलेला माल परत देणे हे भाग पाडण्यासाठी आपखुशीने मोठी दुखापत करणे (कलम ३३०) सरकारी नोकराला दहशत करून त्याने आपली नोकरीचे काम करू नये म्हणून त्यास मोठी दुखापत करणे (कलम ३३३) खून करण्याकरिता मनुष्याचे अपहरण करणे अगर त्यास पळवून नेणे (३६४) कोणत्याहß स्त्रीस लग्न करण्यासाठी भाग पाडणे किंवा तिला भ्रष्ट करण्याकरिता तिचे अपहरण करणे, अगर तिला पळवून नेणे (कलम ३६६) अल्पवयीन मुलीस कलम ३६६ भा.दं.वि. मध्ये सांगितलेल्या कारणांसाठी तिचे अपहरण करणे अगर पळवून नेणे (कलम ३६६ अ) पळवून नेÖ»Ö»µÖÖ ´Ö»ÖßÃÖ ×ÃÖ“µÖÖ ÃÖ´ÖÓÖीवाचून दुखापत करण्याचे धाक दाखवन तिच्याशी जबरी संभोग करणे आणि ती १६ वर्षाखालील तिच्या संमतीने अगर संमतीवाचून जबरी संभोग करणे (कलम ३७६)

3. ³ÖÖ.¤ü.×¾Ö. ²ÖÖ²Ö 17 - ´ÖÖ»ÖÖ“µÖÖ ×¾Ö°ü¬¤ü •Ö †¯Ö¸Ö¬Ö †ÖÆüÖê ÃÖµÖÖ ×¾ÖÂÖµÖß - चोरी करता यावी या करिता अगर चोरी केल्यावर पळून जाता यावे याकरिता जीव घेण्याचे, अगर दुखापतीचे अगर प्रतिबंधाचे भय घालण्याची तयारी करून चोरी करणे वगैरे (कलम ३८२) जीव घेण्याचे अगर मोठी दुखापत करण्याचे भय घालून जुलमाने घेणे (कलम ३८६) ज्या अपराधास मरणाची हयातीपर्यंत कैदेची किंवा १० वर्ष पर्यंत कैदे“Öß शिक्षा सांगितली आहे, अशा अपराधाच्या आरोपाचे भय घालून जुलमाने घेणे हा अपराध करणे (कलम ३८८) ज्या अपराधास आरोपाचे भय घातले तो सृष्टीच्या नियमाविरूध्द संभोग (कलम ३७७) हा अपराध असला तर (कलम ३८८ (२)) जुलमाणे घेणे Æüा अपराध कराण्याकरिता ज्या अपराधास मरणाची हयातीपर्यंत कैदेची अगर १० वर्षापर्यंत कैदेची शिक्षा सां×गतली आहे, अशा अपराधाच्या आरोपाचे भय घालणे (कलम ३८९ (१)) सृष्टीच्या रितीच्या विरूध्द संभोग (कलम ३७७) हा अपराध असेल तर (कलम ३८९ (२)) जबरी

चोरी (रॉबरी) यासाठी (कलम ३९२) जबरीची चोरी ही सुर्यास्तानंतर आणि सुर्योदयापूर्वी हमरस्त्यावर केली असेल तर (कलम ३९२(२)) जबरीची चोरी करताना अगर प्रयत्न करताना आपखुशीने दुखापत करणे (कलम ३९४) पाच किंवा अधिक इसमांनी जबरी चोरी करताना अगर चोरी करण्याचा प्रयत्न करताना आपखुशीने दुखापत करणे व दरोडा घालणे (कलम ३९५) दरोडा घालताना खून करणे (Decoity with Murder) (कलम ३९६), दरोडा घालण्याची तयारी करणे (कलम ३९९) ज्या अपराधास कैदेची शिक्षा सांगितली आहे असा अपराध करण्याकरिता घराविषयी आगळीक करून घरफोडीचा अपराध करणे तो †¯ाराध चोरी असेल तर, दुखापत करण्याची तयारी करून घराविषयी आगळीक करणे, रात्रीच्या वेळी घराविषयी आगळीक करणे, मोठी दुखापत करणे, रात्री घर फोडण्याचा अपराध करणारापैकी कोणी जीव ‘ÖŸÖ»ÖÖ ŸÖर अगर मोठी दुखापत करणे, रात्री घर फोडण्याचा अपराध करणारापैकी कोणी जीव घेतला तर अगर मोठी दुखापत केली तर वगैरे अपराधासाठी (कलम ४५४(२), ४५५, ४५७,४६०)

४. भा.दं.वि. बाब १८ किमतीचे दस्तऐवज लेख इत्यादी ठकबाजी करून बनावट करणे याविषयीचे †¯Ö¸ÖªÖ - जसे किमती दस्ताऐवज, मृत्यूलेख, अखत्यारपत्र, नोट, न्यायालयीन कागद, जन्माचे रजिष्टर इ. असे अपराध करण्यासाठी तो बनावट करणे व बनावट आहे हे माहिती असून त्याचा वापर करणे इत्यादी साठीचे अपराध (कलम ४६४, ४६७, ४६८, ४७१, ४७६)[13]

हा क्रिमिनल प्रोसिजर कोड कायदयान्वये गुन्हा करणाऱ्यांना योग्य शिक्षा देणाऱ्या यंत्रणेची तरतूद करावी आणि गुन्हेगारीला आळा घालावा व खटल्याचा त्वरीत निकाल लावणे हा कोडाचा मुख्य उददे्श्य आहे. क्रिमिनल प्रोसिजर कोडला प्रोसिजरल किंवा 'ॲडजेक्टीव्ह लॉ' म्हणजे काम चालविण्याच्या रितिसंबंधीचा कायदा म्हणतात. क्रिमिनल प्रोसिजर कोडमध्ये काही अंशी स्वतंत्र गुन्हयांच्या किंवा गुन्हयास आळा घालण्याबाबतच्या नियमांचा विचार केला आहे. त्यामुळे या कोडास काही अंशी 'सबस्टेन्टीव्ह लॉ असेही म्हणता येईल.' खालील काही बाबीवरून हे लक्षात येते. या अधिनियमातील कलमे १०६, १०७, १०८, १०९, ११०,११७,१४९ ते १५३, २६६ ते २७१ हयात सामान्यपणे स्वस्थपणा राखण्याविषयीच्या व चांगल्या वर्तवणूकी विषयीच्या तारणाबाबत, तारण देण्याविषयी हुकुम करणे, अंमलबजावणी करणे पोलीसांचे प्रतिबंधात्मक ईलाज, तरुगांत कैद करून ठेवलेल्या किंवा स्थानबध्द करून ठेवलेल्या इसमांची हजेरी इत्यादी बाबतची मार्गदर्शक तत्वे, न्यायालयांचे अधिकार इत्यादी कायद्यांचा समावेश आहे.

बंदिवान विविध अपराधामध्ये अपराधी आहेत मात्र त्या पाल्यांचे काय? ज्यात त्यांचा काहीही दोष नसताना त्यांनाही असे जीवन जगावयास मिळते.

"Parental incarceration can affect all area of child's life and range of impact should be identified".[14]

एवढेच नव्हे तर Action for prisoneres families च्या रिपोर्ट नुसार, when mark was asked what he missed most about his mum not being with him he said, "Love getting things and stuff like that and playing stuff".[15]

जर बंदिवानांच्या पाल्यांना तसे कौटुंबिक वातावरणच मिळाले नाही ज्यात विकास घडून येणार नाही तर ते वातावरण त्यांच्यासाठी पोषक राहणारच नाही. त्यामुळे त्यांचे कौटुंबिक वातावरण कशाप्रक0¸"0 †0Æ Æ समजून घेणे तितकेच महत्Ÿ¾Ö0"0 †0Æ.

1.1.2 बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाची संकल्पनात्मक रूपरेखा :

¯0Ÿ0-पत्नी व मुले यांच्यासमवेत पती व पत्नी, मुले, आजी, आजोबा व घरातील इतर सदस्य व्यक्तींचा एक समूह जो सामाजिक नियमांना अनुसरून एकत्र राहतो त्यानुसार मुलांचा आपण सांभाळ क¸Ÿ0. "प्रत्येक व्यक्ती चांगल्या कोणत्या तरी समुहात राहतो त्यातील कुटुंबाचा समुहाचा हा एक महत्वाचा भाग आहेच हया समुहाच्या उदिदृष्टांचा व सभासद व्यक्तिंच्या वैयक्तिक गरजा हयांचा परस्पर संबंध †Ã0Ÿ0." [16]

हयाअनुरूप आपली एक विशिष्ट भूमिका असते, त्यात आई वडील व मूल व इतर सर्वांचा समावेश असतो, कुटुंब हा देखील समुहाचाच घटक आहे. समाजात वावरताना व्यक्तीच्या अनेक व्यक्तींशी वा समुहांशी आंतरक्रिया घडत †Ã0Ÿ0. व्यक्ती समाजजीवनात वावरत असल्यामूळे तिच्या वैयक्तिक वर्तनावरही समाज जीवनाचा प्रभाव पडत असतो.

क0™Ü²0क वातावरणाच्या संदर्भात "ज्यांच्या घरातील वातावरण प्रसन्न असते ती मुलं आनंदी असतात आणि त्याच चित्त अभ्यासात चांगल लागतं ही वस्तुस्थिती आहे."[17]

आपल्या पाल्याला दिल्या जाणाऱ्या वातावरणावरच त्याचे व्यक्तिमत्त्व अवलंबून असते. घरातील वातावरण अप्रसन्न असेल तर, मुले-मुली दुःखी होतात. त्याचा परिणाम त्यांच्या प्रगतीवर होतो आणि तोही विपरीतच. खरे म्हणजे मुलांना मित्र वाटेल असा पिता होणं आणि आधार वाटावा असा बाप होणे ही तारेवरची कसरत जो संभाळतो तोच आदर्श पिता. बंदिवानांच्या बाबतीत असे होणे गरजेचे आहे. म0¡0 †¿0 कुटुंबात पाल्यालाच अवहेलना सहन करावी लागते. ही अवहेलना त्यांच्या साठी आयुष्यभर बनुन राहते, परिणाम पाल्यांचे वैफल्य, मनाचे खच्चीकरण आणि अपमान हयातून तो बाहेत निघाला नाही, तर पुन्हा Ÿ0

विकृतीकडे वळू लागतो. यामध्ये मानसिक खच्चीकरणासोबत, गुन्हेगारी, एकलकोंडेपणा, आत्महत्या यासारखे प्रश्न उदभवतात.

फ्रांन्समध्ये १९७७ मध्ये केलेल्या पाहणीत आत्महत्येची कारणे कोणती होती यासंदर्भात निष्कर्ष मांडण्यात आलेले आहेत. त्यामध्ये आई वडील विभक्त होण्याच दुःख, प्रथम श्रेणीत यश न मिळाल्यामुळे आलेले वैफल्य, लहानसे अपयश, चैनीसाठी पैसे देण्याचा पालकांचा नकार, मैत्रीचे संबंध संपुष्टात येणे, एकटेपणाची व्यथा, नैराश्µÖ ‡ŸµÖ¤ß. ŸÖ£Öß»Ö ŸÖ•–ांनी याच मुद्यावर जी तीन कारण ÃÖÖ×गतली त्यानÃÖÖ¸ü - "विस्कळीत कुटुंब व्यवस्था मुलांच्या मनावर खोल परिणाम करते, सधनतेचा अतिरेक अंगाशी येणे, नकाराची सवय नसणे"[18]ÆüµÖÖ ¯Ö×¸üÛÃ£ÖŸÖß“Öß साम्यता पाहिली तर विस्कळीत कुटुंबव्यवस्थेचा मुलांच्या मनावर खोलवर परिणाम –ाल्याचे आढळून आले. आपल्या देशात सुध्दा ही परिस्थिती बहुतांश प्रमाणात जाणवते. त्यात बंदिवानांचे मूल हा आणि त्यातील विस्कळीत कुटुंबाची परिस्थिती मुलाना हया समस्येकडे प्रवृत्त करू शकते किंबहुना ही ¯Ö×¸üÛÃ£ÖŸÖß सुध्दा नाकारता येऊ शकत नाही. याची वस्तुस्थिती म्हणजे आंतरराष्ट्रीय ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü ×¾Ö×¾Ö¬Ö ¤ü¿ÖÖ´Ö¬µÖ ¿ÖÖ»ÖµÖ ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸üß»Ö ×¾ÖªÖ£Öá ²Ö¤ü¤ुका शाळेमध्ये जवळ बाळगतात व त्याचा परिणाम म्हणÖन त्यांच्या विरूध्द घडलेल्या प्रसंगामुळे वर्गातील अन्य विद्यार्थी वा शिक्षकांवर त्यांनी गोळीबार केलेला ×¤üÃÖन येतो याला मोठया प्रमाणात त्यांचे कौटुंबिक वातावरण वा कुटंबामध्ये तशा प्रकारची मोठयांची वा पालकांची प्रवृत्ती जबाबदार असल्याचे जाणवते.

"मुलांवर येणाऱ्या ताणाचा प्रत्येक लहान मोठया माणसाला अपरिहार्यपणे त्यासंदर्भातील ताण-तणावाचा सामना करावा लागत आहे. त्यामुळेच मनोजन्य शारीरिक आजारांचे प्रमाण वाढत आहे. सª स्थितीमध्ये मुलांवरील ताण ७५ टक्के इतका वाढला आहे".[19]

विभक्त कुटुंबपध्दती, पालकांच्या वाढत्या अपेक्षा, गतिमान जीवन, पालकांना मुलांसोबत वेळ न मिळणे, मुलांच्या मानसिकते बाबतचे अ–ान, मुलांमुलींमधील तुलना अशी अनेक कारणे त्यामागे आहेत. मूल आणि आई-¾Ö×›üÖ»ÖÖ´Ö¬Ößß»Ö ¤ü¸üÖ¾ÖÖ, †ाई व वडील यांच्यातील दुरावा, घरात घडून येणारे वादांचे प्रसंग, ¾Ö×डलांचा तिरकसपणा, अहम प्रवृत्ती, दोन्ही दिशेला असलेली त्यांची तोंडं, सुसंवादाचा अभाव म्हणूनच आक्रमकता, न्यूनगंड, चिडखोरपणा, एकटे राहणे, गुन्हेगारी प्रवृत्ती, घरातून पळून जाणे, अस्वस्थता, ³ÖßŸÖß, †ÖŸ´ÖÆŸयेची प्रवृत्ती, अशा अनेक मानसिक लक्षणांबरोबरच दमा, अंथरूणात लघवी होणे, ॲलर्जीजन्य त्वचारोग, अपचन, वरचेवर सर्दीखोकला होणे, खुंटलेली वाढ इत्यादी मनोजन्य शारीरिक आजारांचे प्रमाण ´Ö»ÖÖ´Ö¬µÖ ¾ÖÖœü»Öê †ÖÆê.

मुलांची मानसिक, भावनिक, बौध्दिक, सामाजिक, शारिरिक प्रगती करण्यासाठी मुलांबाबत कसे वागावे व आपल्या हातून घडणाऱ्या चुकीच्या बाबींचे अनुकरण मुले करतात हयांची जाणीव मुलांना पालकांना नसावी ही एक चिंतनीय बाब आहे. कौटुंबिक वातावरण जर सशक्त ठेवल्या गेले नाही तर त्यÖÖ“ÖÖ प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष परिणाम मुलांवर होतोच.

घरातील परिस्थिती मग आई-वडील यांच्यासह संयुक्त कुटुंब जरी असेल तरीही मुलांची स्वतःची एक आत्मप्रतिष्ठा असते अस्तित्व असते याची जाणीव नसल्याकारणाने सुध्दा मुलांची मानसिकáŸÖÖ विस्कळीत व्हायला वेळ लागत नाही. मुलांच्या हातून चूक घडते आई-वडील अपमानकारक बोलतात मग मूलही वाईट बोलते त्यामूळे पालकांचा पारा आणखी वाढतो. मग मुलाला खूप धाक दाखविला जातो किंá¾ÖÖ काहीतरी मोठी शिक्षा केली जाते. अशा शिक्षेमुळे एक प्रकारचे दुष्टचक्र निर्माण होऊन मुले अधिकच बिघडतात, एकलकोंडी, आक्रमक बनतात किंवा घाबरट नर्व्हस होतात. त्यांच्या मनातल्या सुरक्षितपणाच्ÖÖ भावनेला धक्का पोहचतो. आई-वडिल व मुले यातील प्रेमही नष्ट होते. मुलांची आत्मप्रतिमा व्यक्तिमत्त्व x2Ö‘Ö>¡ŸÖ.

बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा एक भाग म्हणून देशातील तसेच भारताबाहेरील अभ्यासातून घेतलेल्या आढाव्यानुसार विश्लेषण केले असता असे लक्षात येते की, कोणत्याही स्तरावर बंदिवानांच्या पाल्यांच्या विकासाच्या दृष्टीने कोणत्याही प्रकारची ठोस पावले उचलल्या गेलेली नाहीत.

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या अधिकारांचा विचार होणे तेवढेच गरजेचे आहे. त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा विचार करता कुटुंबात होणाऱ्या वाताहतीचा त्यांच्या शिक्षणावर व्यक्तिमत्त्वावर दैनंदिनÖ जगण्यावर राहणीमानावर, जीवनशैलीवर होणारा परिणाम भयावह आहे.

भारतासह विविध देशामध्ये बंदिवानांच्या कौटुंबिक परिस्थितीने होणारी वाताहत कशाप्रकारची आह¡ यावर प्रकाश टाकला असता पुढील चित्र डोळयांस´ÖÖ¸¡ µÖŸÖ.

यासंदर्भातील विविध देशातील परिस्थिती पुढीलप्रमाणे विषद करण्यात आलेली आहे.

USA –“Between two and three million children of Incarcerated parents with 1.2 million incarecrated men and women (54%) of prison population having children under 18.”[21]

INDIA –“2135 children living with 1774 mother in prison in India 2008 and almost 50% rise in four years.”[22]

Europ –"80,000 children separated from men incarecerated parents on a given day".[23]"Each year 980 infant living inprison with incarcerated parents."[24]

UK- "17,000 children with mother sent to prison each year".[25]"With total children of incarcerated parents two and half time the number of children in care and six time the number on the child protection register".[26]

Newzeland –"Around 26% of male & 47% of female prisoners had dependent children prior to imprisonment with 35% of female prisoners and 12% of male prisoners being sole care for children."[27]

वरील अभ्यासानुसार विविध स्तरावर मुलांची परिस्थिती असे निर्देशित करते की, काही मुलांच कुटुंब म्हणून नाहीच तर काही मुले आपल्या आई समवेत बंदिवासात, तर काही मुलांना कुटुंबाचा अÖ¬ÖÖ¸ü“Ö नाही. अशी स्थिती दिसून येते.

"१९८९ च्या UNCRC च्या कन्व्हीक्शन नुसार Article ३ मध्ये मुलांच्या संरक्षण अधिकाराला प्रथम प्राधान्य देण्यात आलेले आहे"[28]

त्यामुळे हा जाहीरनामा भारतासह १७० देशांमध्ये लागू आहे. प्रत्येक मुलाला त्यांचे कौटुंबिक वातावरण मिळावे हा त्याचा हक्क आहे. पालक बंदिवान असतील तर शासकीय स्तरावर त्या मुलाला तो आधार देणे गरजेचे आहे.

संशोधनाच्या दरम्यान निरीक्षणातून आणि मुलाखतीतून बंदिवानांची कौटुंबिक सद्यस्थिती अभ्यासत †ÃÖŸÖÖना मोठी विदारक परिस्थिती डोळयांसमोर आली.

विद्यार्थ्यांची कौटुंबिक आणि आर्थिक परिस्थिती समाधानकारक नाही. आर्थिक परिस्थितीमूळे शिक्षणापासून वंचित –ालेला गट तयार –ÖÖ»Ö»ÖÖ †ÖÆê. ´Ö»Ö ¯ÖÖ™ भरण्यासाठी मजुरी करीत आहेत आणि मजुरीला जावे लागत असल्यामुळे शिकण्यापासून पुन्हा दूर गेलेली मुले नजरेत येत आहेत. त्यामुळे ´Ö»ÖÖ“Öß शिक्षणविषयक उदासीनता दिसुत येते. त्यामुळे शिक्षणविषयक अतिशय प्रतिकूल वातावरण निर्माण –ÖÖ»Ö आहे. अशा वेळी हया बंदिवानांच्या बालकांना वंचित का म्हणू नये ! वंचित हा शब्द Deprive हया शब्दासाठी वापरला जातो. त्यामध्ये वंचित म्हणजे "Debar from enjoying suffering from the effect"[29] सामान्य हक्कापासून ज्यांना सामाजिक, आर्थिक, शारीरिक कारणांपासून दूर राहावे लागते.

खऱ्या अर्थाने ही मुले मुख्य प्रवाहातून वंचित होत असतांना दिसत आहेत पाल्यांच्या गरजा प¸×¾Ö»µÖÖ जात नाहीत पालक त्याबाबत असमर्थता दर्शवितात आणि हयातूनच त्यांच्या शैक्षणिक समस्या उद्‌भवत †ÖÆüŸÖ.

सामाजिक, सांस्कृतिक शैक्षणिक वातावरणापासून मुले दुरावत आहेत त्याचा त्यांच्या ¾µÖÛŒúŸÖß´Öत्त्वावर परिणाम होत आहे.

अमेरिकेचे मानसोपचार तज्ञ ॲडल्फ मेअर ने स्टॅनले हाल विलीयम यांनी आपल्या दोघा सहकार्यांच्या मदतीने एक सिध्दांत मांडला "माणसाचे वर्तन हे कशावर आवलंबून असते, तर ŸµÖÖ“Öß ¾µÖÛŒúŸÖß म्हणून भोवतालच्या परिस्थितीशी, समाजाशी त्याला जी तडजोड करावी लागते व स्वतःला मुरड घालावी लागते"[30]

त्याअनुरूप बंदिवानांच्या पाल्यांना हीच तडजोड करावी लागत आहे. कौटुंबिक वातावरण असे असल्याने त्यांच्या कुमार अवस्थेतील सुलभतेवर आळा बसत आहे त्यामुळे मुलं विस्कळीत होत असताना ×¤ÃÖŸÖ †ÖÆüŸÖ.

मुले आणि आई-वडील यांचे परस्पर संबंध कसे आहेत या गोष्टींचा मुलांचे व्यक्तिमत्त्व आणि चारित्र्य यांच्या घडवणूकीला फार महत्त्वाचे आणि मुलभूत वाटा असतो प्रखर विसंवाद आणि सदोष व्यक्तिमत्त्व यांचा उगम बालवयातील परिस्थितीत होत असतो. हे मान्य केल्यावर हे दोष विकोपाला जाऊन मुलांच्या संस्कारक्षम अवस्थेत आई-¾Ö×›डलांनी आणि इतरांनी केलेल्या चुका कारणीभूत असतात ही गोष्ट सुध्दा कबूल करावी लागेल कारण "सारे जग मुलांवर प्रेम करते, तारूण्याची जोपासना करते, त्यÖ †£Öá ´Ö»Ö हे साऱ्या सामाजिक जीवनाचा स्वास्थ्याचा केंद्रबिंदू आहे या गोष्टीचा क्षणभरही विसर पडून चालणार नाÆüß"[31]

यासाठीच सामाजिक स्वास्थ्य जपणे टिकवणे गरजेचे आहे. संशोधकाने या विषयाच्या संदभÖŸÖ अमरावती मध्यवर्ती कारागृहात दिर्घमुदतीची शिक्षा भोगत असलेल्या पुरूष बंदिवानांच्या मुला-´Ö»Öà“µÖÖ शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास व उपायात्मक सुचना या एम. एड. स्तरावरील लघुशोध प्रबंधावर कार्य करीतÖ असतांना संशोधकास असे आढळून आले की, मूल आणि आई-वडील यांच्या शैक्षणिक आंतरक्रियेचा व्यापक परिणाम –ालेला दिसून येतो. पाल्यांचे नियमीत अभ्यास करण्याचे प्रमाण अतिशय कमी आहे. ²ÖÆüŸÖÖÓ¿Ö ´Ö»Öांची अभ्यास विषयक आवड कमी –ÖÖ»Ö»Öß †ÖÆ. ´Ö»Ö आपल्या पालकांना, मग घरी आई असो वा वडील मुलांच्या अभ्यासातील अडचणी सुध्दा विचारत नाही. मात्र पालक म्हणून त्यांची इच्छा मुलांनी अभ्यास करून शिकावे ही सुध्दा आहे. ४० टक्के विद्यार्थ्यांनी शाळेत जाणे बंद केले. त्यामध्ये आई सोबत कामाला घेऊन जाते, काका नाही गेले तर मला कामाला जावे लागते, वडील जेलमध्ये घरात आजीकडे

पाहायला कोणीच नाही, मजुरी नाही करणार तर घर कसे चालणार, शहरात कामाला जावे लागते, विटभटटीत काम करतो, एकूण कौटुंबिक परीस्थिती अशाप्रकारची आहे की, विद्यार्थ्यांना वडील बंदिवानÖ“Öß बंदिवासात असल्यामुळे आर्थिक कारणाने शाळेची नियमितता पाळता येत नाही. त्यांच्या शैक्षणिक वातावरणावर सुध्दा हयाचा परिणाम होताना दिसत आहे. वडील किंवा आई यांच्या पैकी कोणी एक किंवÖ दोघेही बंदिवासात असल्याने हवे ते कौटुंबिक वातावरण न मिळाल्याने स्वयं-अध्ययन सुध्दा घडून येत नाही. त्याचा परिणाम त्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर –ाल्याचे दिसून येते. जी मुले शाळेत जातात त्यापैकी जवळपास ३८.४६ टक्के मुलांचा खेळामध्ये सहभाग नाही, ४० टक्के मुले ही कोणत्याही सांस्कृतिक कार्यक्रमात सहभाग घेत नाहीत, स्काऊट गाईड यासारख्या सहशालेय उपक्रमात मुलांना सहभाग नोंदवायला आवडतÖ. राज्य, राष्ट्रीय पातळीवर सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये विद्यार्थ्यांची प्रतिनिधित्व अथवा प्राविण्य मिळविण्याची संख्या कमीच आहे. बऱ्याचदा पाल्यांचे वर्तन हे एकटेपणा वाढविणारे आहे. बरीच मुले स्वभावाने शांŸÖ आहेत, ४६ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये न्यूनगंडाचे प्रमाण जाणवते.

कौटुंबिक वातावरणामुळे घडून येणाऱ्या बदलाचा विचार करता बऱ्याच बंदिवानांच्या पाल्यांचे शाळेतसुध्दा मन रमत नाही. बऱ्याच जणांनी त्यांची विविध कारणे नोंदविली. त्यामध्ये परीक्षेत नापास होणे, कमी गुण मिळणे, आई एकटी काम करते चांगले वाटत नाही, बाबांची आठवण येते, शेजाऱ्यासोबत भांडणे होतील याची भीती वाटते, गावातील लोक गावातून बाहेर काढतील, बरेच विद्यार्थी कधीकधी चिडवतात असे दिसून येते.

एकंदरीत सद्यस्थितीत बंदिवानांचे पाल्यांना कौटुंबिक वातावरणात अशाप्रकारच्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते. वडलांचा किंवा आईचा बंदीवास त्यांची शिक्षा अप्रत्यक्षरित्या त्या मुलाला भोगावी लागत आहे. त्याचा कोणताही दोष नसताना व दूर्लक्ष होत असल्यामुळे नकारच त्यांच्या पदरी पडत आहे अशाप्रका¸¡“µÖÖ परिस्थितीला अनुसरून दलाई लामांनी म्हटले आहे.

"जेव्हा केव्हा एखादया माणसाशी मग ती परदेशी माणूस का असेना मा–Öß 3Ö™¡ ÆÖŸÖ ŸÖ¾ÆÖ ´ÖÖ–µÖÖ मनात एकच भावना येते मानवी काळातील एक सदस्यांशी मा–ी ममता, त्याबदद्ल मनात असलेला आदर त्या भावना अधिक गंभी¸¡ †ÖÆŸÖ ´ÖÖ–ी ही स्वाभाविक सदिच्छा हे जागतिक शांततेला मा–े योगदान आहे" या पृथ्वीवर अधिक सौहार्दपूर्ण परस्पराबददलची अधिक काळजी करणारे आणि सामंजस्यपूर्ण असे मानव कुट¡2Ö नादांवे म्हणून मी प्रयत्न करतÖ.[32]

कौटुंबिक वातावरणातील बदल बंदिवानांच्या मानसिक आरोग्यावर प¸िणाम करतात त्यामुळे बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य हयाविषयी जाणून घेणे महत्त्वाचे आहे.

1.1.3 मानसिक आरोग्य संकल्पनात्मक रूपरेखा :

स्वस्थ शरीरात आरोग्यदायी सुदृढ मन वास करते. "Sound mind in a sound body" मन निरोगी सुदृढ आरोग्यदायी असण्यासाठी शरीरही आरोग्य संपन्न असावे लागते. याचा अर्थ बाहय व अंतर्गत शरीरातील सर्व संस्था पचनसंस्था श्वसन संस्था, रक्ताभिसरण संस्था, उत्सर्जन संस्था, मेंदु प्रज्वलन संस्था या निकोप, निरोगी व कार्यक्षम असणे शरीरातील सर्व अवयव व इंद्रिये यांचे कार्य एकजिनसीपणे चालणे, शरीर आणि मन यांच्यातील संतुलन सुयोग्य असणे, कोणत्याही प्रकारचा आजार नसणे अशा शारीरिक स्थितीत शारीरिक आरोग्य सुस्थितीत आहे असे आपण म्हणतो. Mental health means the discovery of mental aberration in the elementary stages, prevention of as may diseases of this kind as possible in a society & provision of mentally life in society of the gretest number of individuals.

मानसिक आरोग्य संपादन करण्याचा उददे्श्य केवळ मानसिक विकृती, रोग यापासून संरक्ष्ाण करण्याचा नसून, व्यक्तिने समाजातील घटकांशी, पर्यावरणाशी समायोजन करून व स्वतःचे व्यक्तिमत्व विकसीत करण्याचा ते संतुलित ठेवण्याचा असतो. त्यामूळे व्यक्तिच्या शारीरिक, बौध्दीक, भावनिक क्षेत्रात संश्लेषणात्मक दृष्टीकोन निर्माण करणे हा आहे.

K. A. Menninger µÖÖ“µÖÖ ´ÖÝÖ,

"Mental health as the adjustment of human being to the world & to eachother with a maximum of effectiveness & happiness. It is the ability to maintain and even temper and alert intelligence, socially considerate behavior & happy disposition."

मानसिक आरोग्य लाभलेल्या व्यक्तिमध्ये काही महत्वाचे घटक प्रकर्षाने दिसून येतात. अशा व्यक्तित समायोजनशीलता अनुकूल, समाधानी वृत्ती, परिस्थितीशी, परिसराशी, समाजाशी व कुटुंबातील घटकांशी जुळवून घेण्याची क्षमता, आपली मुल चांगले नागरिक व्हावीत त्याचा समाजाचा व र्यायाने दे¿ÖÖ“ÖÖ विकास व्हावा म्हणून सकारात्मक दृष्टिने कार्य करण्याची वृत्ती जीवनाकडे पाहण्याची आनंददायी वृत्ती, शेजारी व ज्यांना सहकार्याची गरज आहे अशांना सहजपणे सहकार्य करण्याची अनुकूल वृत्ती जोपासणारß ¾µÖÔŒÖß †ÃÖÖê.

मानसिक आरोग्याच्या संकल्पनेचे विविध आयाम पाहिल्यानंतर बंदीवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य विषयी जाणून घेणे महत्वाचे आहे.

1.1.4 बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य संकल्पनात्मक रूपरेखा :

मनाचे स्वास्थ्य सुरळीत असेल तर व्यक्तिगत जीवन व सामाजिक जीवन सुरळीत चालेल. त्यासाठीच मानसिक आरोग्य हे योग्य असणे गरजेचे आहे. मुलांच्या मनात चालणारा संघर्ष त्यांच्या मानसिक गरजा, मनाचे होणारे खच्चीकरण हया सर्व बाबीकडे जाणीवपूर्वक लक्ष देणे गरजेचे आहे. बंदिवानांचे पाल्य आणि मानसिक संघर्ष हे समीकरणच –ÖÖ»Ö †ÖÆ.

Prisoner Once Removed हया पुस्तकातून United state of America येथील 2Ö×¤¾ÖÖनांच्या पाल्यांच्या संदर्भात त्यांचे कौटुंबिक संबंध, बंदिवानांचे पुनर्वसन हयामध्ये निष्कर्षाअंती एक बाब प्रकर्षाने जाणवली ती म्हणजे, "Life in the maximun security prison is depriving or frustoating in the extreme"[33]

Bureau of Justic नसार, एकूण बंदिवानांच्या २०% बंदिवान हे कोणत्याना कोणत्या मानसिक आजाराने ग्रासलेले आहेत.

पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या संदर्भात जर पालकच अशा प्रकारच्या मानसिक असंतुलनात असतील तर पाल्य व पालक यांचा समन्वय साधला जाणार नाही.

"पालकत्वा संदर्भात शास्त्र हेच सांगते की, पालकापैकी एकच पालक जबाबदार प्रभावी असण्यापेक्षा आई आणि वडील या दोघांचाही सक्रिय सहभाग मुलांच्या शारीरिक, मानसिक आणि बौद्धिक वाढीला पोषक ठरतो."[34]

मुलांच्या वाढत्या काळात मुलांना भावनिकदृष्टया कधी आईची अधिक गरज भासते तर कधी वडिलांची याहीपेक्षा एक महत्त्वाचा भाग आहे. तो म्हणजे आई वडिलांनी पालकत्वाची संयुक्त जबाबदारी घेणे, ती परस्परांच्या बरोबरीने पूर्ण करणे हे सुध्दा मुलांसाठी एक शिक्षणच असते. यातूनच स्त्री-¯ÖºþÂÖÖ“Ö सहजीवनासाठी मुलभूत ठरणारे परस्पर पुरकÝÖ“Ö ÝÖ¢¾Ö ´Öल शिकत असतात.

World Health Organization च्या रिपोर्टनूसार, "Addressing non communicable disease and mental health major challenges to sustainable development in the 21st century"

मुळात मानसिक आरोग्य बंदिवानांच्या पाल्यांच्या दृष्टीने विचाराधीन यासाठीच आहे की, त्यांना सर्वप्रथम येणारा आघात म्हणजे व॰डलांना सर्वप्रथम शिक्षा –ाली हे समजणे, त्यानंतर एकदम पालकांची पाल्यापासून होणारी ताटातूट, व वडिलांचा किंवा आईचा दीर्घमुदतीचा बंदिवास यामुळे बिघडणारे मानसिक स्वास्थ्य व त्यातून होणाऱ्या कुसमायोजनाच्या अवस्थेकडे होणारी वाटचाल होय. कारण परिस्थितीशी व्यक्तीचे जितके योग्य स्वरूपाचे समायोजन तितकेत्या व्यक्तिचे मानसिक आरोग्य चांगले पण जितकी विपरीत परिस्थिती राहील तितकेच मानसिक आरोग्य अस्थिर, अस्वस्थ, असंतुलीत राहील अशा प्रकारचे अस्थिर वातावरण बंदिवानांच्या पाल्यांचे आहे. वडिलांचा बंदिवास, घराचे घरपण नष्ट होणे, सापत्तिक दुःस्थिती असल्यामुळे किंवा करमणुकीची, खेळाची, अभ्यासाची सोय उपलब्ध नसल्यामुळे मुलांच्या मनात भावनिक संघर्ष निर्माण होतो आणि मूल म्हणजे एक समस्याच होऊन बसते. मुलांमधील विकृती वाढीस लागते, जर हे प्रश्न फारच गंभीर बनले तर मूल गुन्हेगारीकडे प्रवृत्त व्हायला लागतात. याचा अर्थ असा की, "गुन्हेगार मूल हे इतर मुलांपेक्षा मुळात वेगळे नसते, त्यांच्या इच्छा आकांक्षा, आशा आणि प्रेरणा इतर मुलांसारख्याच असतात पण काही वैयक्तिक आणि परिस्थितीजन्य अडचणीमुळे त्यांची वर्तणूक बिघडलेली x¤ÃÖÝÖ"[35]

Katatyan H. cama हयांच्या रिपोर्ट नुसार "बालगुन्हेगारी म्हणजे बालपणापासून मिळालेल्या असमंजस वागणुकीतून उद्भवलेल्या सामाजिक, भावनिक प्रश्नांचा परिपाक म्हणावा लागेल अशा परिस्थितीत घरातून पळून जाणे, चोऱ्या करणे, घरफोडी करणे, इत्यादीसारखी बालगुन्हेगारीची व्याख्या निरर्थक आणि अशास्त्रीय वाटते कारण या व्याख्येमध्ये गुन्हेगारी मागच्या मुलभूत कारणांची दखलच घेतलेली नसते"[36]

ÆüµÖÖ ´ÖÖ»Öभूत कारणांमध्ये मानसिक अस्वस्थता, मानसिक संघर्ष, मानसिक अस्थिरता, कौटुंबिक दुरावा सामज्यस्यांचा अभाव, सुसंवाद नसणे, प्रेमाची, मायेची उब नसणे असे आणि उदभवणाऱ्या परिस्थितीतून निर्माण होणारे भावनिक वादळ, सोबतच सामाजिक संघर्ष आणि दुरावा यांचा समावेश होतो. परिस्थीतीमूळे घडून येणारे कुसमायोजन मूलांची हळूहळू गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे नेणारी कारणे अÖÆüÝÖ. सामाजिक आर्थिक आणि तद्नुषांगिक दुष्परिणामातून जसे मोठया वयाचे गुन्हेगार निर्माण होतात त्याच कारणपरंपरेमुळे बालगुन्हेगार निर्माण होतात.

मुलांच्या वागण्याची पध्दत त्यांच्या आंतरिक गरजा, आणि भोवतालच्या पÖx¸üÃ£ÖÝÖß²ÖÖ²ÖÝÖ““Öß ÝµÖÖ““Öß प्रतिक्रिया यामधूनच बनत असते. शारीरिक स्वास्थ्य, जिव्हाळा, आपुलकी, कौतुक आणि सुरक्षितता यासारख्या त्यांच्या वाजवी गरजा पुरविल्या गेल्या नाहीत तर त्यांच्या मनाला धक्का बसतो मुलांचे प्रश्न अतृप्त राहिलेल्या भावनिक गरजां´Öळे निर्माण –ÖÖ»Ö»Ö †ÃÖÝÖÖÝÖ †ÃÖÖ““Ö µÖÖ““ÖÖ †£Ö †ÖÆü.

एखादया वेळी मुलांच्या मनासारखे न घडणे, परिस्थिती सतत त्यांच्या मनासारखी नसणे, त्याला मिळणारा प्रतिसाद, समाजबाहय, रीतीबाहय पध्दतीने व्हावयास सुरू –ााली की, मुलांच्या भावविश्वात खळबळ निर्माण होते ज्याला मानसिक संघर्ष किंवा मनाची अस्थिरता म्हणता येईल. ही अवस्था हयावेळी एक वेगळाच संघर्ष निर्माण करते. त्यांच्या संपूर्ण वागणुकीत हळूहळू बदल व्हावयास सुरवात होते. म्हणजे एकलकोंडे होणे, स्वतःच्या विश्वात रममान होणे, स्वतःला त्रास करूण घेणे, सतत भीती किंü¾ÖÖ ¯Öê¸ÚÃÖ£ÖÖŸÖß किंवा विशिष्ट दडपण अनुभवणे कारण तेव्हा पूर्णपण परिस्थिती बदललेली असते त्यामुळे मुलांचे मानसिक आरोग्य, स्वस्थ राहत नाही, कारण हॅटफिल्ड यांच्या मते, "व्यक्तिमत्त्वाचा समतोल व एकात्म विकास म्हणजे मानसिक आरोग्य होय"[37] आता अशा परिस्थितीमध्ये मूल कशाप्रकारे समतोल ठेवेल हे तेवढेच कठीण आहे.

"Report from countries with different level of income indicate that incarcerated individuals are much more like to be suffering from mental illness and substances abuse disorderers than are those out side of prisend and jail"[38]

मुलांच्या पालकांचा चार भिंतीमधील बंदिवास आणि त्याहीपेक्षा भयावह मुलांचा बाहेरील बंदिवास Æü“ा विदारक सत्य आहे.

"Children of incarcerated parent ca face stigma and discrimation because of what their parents has been all enged or convided of doing" the nature of stigma will depend on a variety of factors with may includes

(i) Nature of crime

(ii) The nature of sentence

(iii) The publicity and awareness of other about the crime.

(iv) Community attitude about the crime in general and community attitude about children."[39]

यासोबतच एक महत्त्वाची बाब म्हणजे, "मूल जे काही बोलते किंवा करते त्याचा विशिष्ट अर्थ असतो, असे मानले जाते त्याच्या बोलण्यावागण्यातून त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे, प्रयत्नाचे, गरजांचे आणि अडचणींचे दर्शन घडते, त्यामुळे मूल व्रात्य आहे, वाईट पणे वागतो असे अलीकडे समजत नाहीत तर मुलांच्या अतृप्त गरजांमूळे उद्‌भवलेल्या मानसिक संघर्षाचे दृश्यचिन्ह समजतात त्याचा अतृप्तपणा दूर होण्यासाठी मुलांना मदत आणि मार्गदर्शनाची आवश्यकता असते"[40]

मानसिक आरोग्याच्या विविध पैलूवर प्रकाश टाकला असता मुळात आई-वडिलांपासून अलिप्त राहणाऱ्या पालकांमध्ये निर्माण –ाालेल्या दुराव्यामूळे मुलांमध्ये काही वैगुण्य निर्माण होतात त्यामध्ये विशेष

करून, व्यक्तिमत्त्वातील दोष, वागणुकीमधील दोष, शारीरिक आणि मानसिक स्वरूपाचे दोष प्रामुख्याने †ÖœêÔ¸ÖŸÖÖŸÖ."[41]

व्यक्तित्त्वातील दोष बऱ्याचदा अनारोग्यामुळे मुलांमध्ये आक्रस्ताळेपणा, हेकटपणा, स्वतःच्या 3ÖÖ¾Ö×¾ÖÀ¾Öात रमणे, ते रंगविणे, एकांडेपणा, भीती, असुया, घाबरटपणा, लाजाळूवृत्ती, अगतिकता इत्यादी प्रकारांनी होते. "आक्रस्ताळेपणा एकटेपणा आणि घाबरटपणा हा मुलांचा धर्म आहे" दोन-“ÖÖ¸ü ¾ÖÂÖÖ“Ö ´Ö»Ö आक्रस्ताळे असते याच वयात त्यांच्या भावना विकास पावत असतो."[42]

चिडणे आणि रागावणे ही आक्रस्ताळेपणाची लक्षणे आहेत मूल एकाएकी आक्रमक आणि हिंसक बनते अशावेळी त्याची काही केल्या समजूत पटत नाही रडणे, ओरडणे, किंकाळणे, लाथाबुक्क्या मारणे चालूच असते. अशी लक्षणे व्यक्तिमत्त्वातील दोषामध्ये बऱ्याचदा मुलांमध्ये आढळतात. आई वडिलांना त्या बाबीकडे जाणीवपूर्वक लक्ष घातल्यास मुलांमध्ये योग्य ते बदल जाणवतातही मात्र बंदिवानांच्या पाल्यांमध्ये ही लक्षण कमी अधिक प्रमाणात आढळून येतात. अशा वेळी योग्य मार्गदर्शन व समुपदेशनातून त्यामध्ये बदल घडून येतोच हे निश्चित आहे. आक्रस्तळेपणाची कारणे निरनिराळी असू शकतात. निराशा आणि वंचना एखादया तक्रारीबदद्‌ल सूड अगदी वडिलांच्या वळणावर गेला हे वारंवार कानी पडत राहिल्यामÖÔü मुलांमध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण होते. विवंचनेपोटीच भीतीचा जन्म होतो आपल्या जीवाला धोका आहे असा समज करून घेतल्याने देखील मनावर दुःखदायक ताण पडतो."[43]

तसेच एक महत्त्वाची बाब मानसिक अस्थिरतेला मुलांचे चिंता वाढविणाऱ्या वयोमानानुसार विचार केला तर "मूल जेवढे लहान तेवढी त्याला चिंतेची भावना तीव्र, होण्याची जास्त शक्यता असते जर विवंचनेची दखल घेऊन ती संपूर्णपणे घालवली नाही तर तिला मोकळी वाट मिळत नाही."[44]

वागणुकीतील दÖÂÖ :- यामध्ये चोऱ्या करणे, खोटे बोलणे, भीक मागणे, जुगार खेळणे, क्रुरपणा, विध्वंस करण्याची वृत्ती, वाईट मुलांची संगत इत्यादी स्वरूपाची वागणूक मुलांकडून होते. यातील चोरी करणे हे लक्षण मानसिक तसेच सामाजिक अवस्थेचे द्योतक आहे. मानसशास्त्रीय कारणात आपल्यावर कोणी प्रेम करीत नाही तसेच आपल्याला साथ देणारे आणि काळजी करणारे कुणीच नाही असेही मुलांना वाटते. असुरक्षितता आणि टाकून दिल्याची भावना, वडिलांची गुन्हेगारी प्रवृत्ती, दारूचे व्यसन किंवा आई-¾Ö×›ü»ÖÖ“Öß परस्पर भांडणे मारामाऱ्या, घरात निर्माण होणारे बेबनाव, वैरभाव, मनाची नीट वाढ न होणे, मानसिक विकृती नसेल तर गरिबी, वाईट संगत, बेकारी आसपासचे वाईट वातावरण, दादागिरी, गर्दीची आणि गलीच्छ वस्ती आसपास दिसणाऱ्या श्रीमंतीची आवड इत्यादी कारणांचा समावेश होतो.

"मूल जगात प्रवेश करते ते स्वतःची अशी शारीरिक मानसिक कुवत आणि वैशिष्ट्ये घेऊनच परंतु त्यांच्या भोवती जे एक विशिष्ट सांस्कृतिक आणि सामाजिक वातावरण असते त्याचाही मूल एक भाग असतेच त्यामुळे त्याच्या आंतरिक वैशिष्टयावर आणि प्रवृत्तीवर त्या वातावरणाचा संस्कार होऊ लागतो त्या

क्रिया प्रतिक्रियामधूनच मुलांमधल्या नव्या वैशिष्टयांची घडण होत जाते"[45] आणि या समवेत "अनुभव आणि भोवतालची परिस्थिती यामुळे मुलांवर जो परिणाम घडतो त्यानेच जीवनातील वर्तनाच्या पध्दती Š¸¾Ö»µÖÖ •ÖÖŸÖÖŸÖ"[46]।

दुखदायक प्रसंगापासून पळणे किंवा शाळेतून पळून जाणे, घरातून पळून जाणे असे वागणुकीतील दोष हया वयात जाणवतात "जे मूल असुरक्षित वातावरणात वाढते त्यांच्या मनात जगाविषयी शत्रुत्वाची भावना निर्माण होते त्यामुळे आपल्याला हवे ते मिळविण्यासाठी हिंसक मार्गाचा अवलंब क¸Ö¾ÖÖ †ÃÖ Ÿµ ÖÖ»ÖÖ वाटू लागते"[47] Æß“Ö †Ã Öरक्षिततेची भावना बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मनात सातत्याने असते.

शरीर मानस संबंधीचे दोष :- शारीरिक मानसिक दोषांच्या संदर्भात, वांती होणे, डोके दुखणे, ”ÖŸÖßŸÖ आणि पोटात दुखणे, ॲसीडीटी आम्लपित्त हे सर्वसाधारण शारीरिक दोषण असले तरी काही मुलांच्या बाबतीत मानसिक खळबळीची शारीरिक दृश्यस्वरूपाचे असतात मूल दु:खी असेल किंवा त्यांच्या मनाला गंभीर धक्का बसलेला असेल तर ही लक्षणे अभावितपणे दिसून येतात. उलटी होण्याच्या बाबतीत वैद्यकीय चिकित्सक उलटी होण्याचे कारण शारीरिक व्याधी हे नसल्यास, मानावरील ताण, किळस आणि तिटकार द्वेÂÖ आणि सुडाची भावना अशा स्वरूपाचे कारण असू शकते. डोके दुखण- †Ö‡-वडिल, शिक्षक, भावंडे यांच्याशी वैर असेल तर अशा प्रकारे अप्रिय परीस्थिती उद्‌भवू शकते भीती, आक्रमण, सुडाची भावना दाबून टाकण्याचा प्रयत्न केला तरीही डोके दुखते दुसऱ्याला अपाय करणे शक्य -ााल्यांतरही स्वत:वरच तो प्रयोग होतो. आक्रमक वृत्ती दाबून टाकून ती स्वत:वरच उलटवणे असा प्रकार असतो.

संशोधकाने या विषयाच्या संदर्भात अमरावती मध्यवर्ती कारागृहात दिर्घमुदतीची शिक्षा भोगत असलेल्या पुरूष बंदिवानांच्या मुला-मुलींच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास व उपायात्मक सुचना या एम. एड. स्तरावरील लघुशोध प्रबंधावर कार्य करीत असतांना संशोधकास असे आढळून आले की, भावनिक बंधन म्हणून जवळपास ५० टक्के मुल आपल्या वडिलांना भेटायला बंदिगृहात जातात, मात्र तेवढेच प्रमाण न भेटणाऱ्या पाल्यांचे सुध्दा आहे. बरीच पाल्य भेटायला जाण्याचे काहीच कारण नाही अशी उत्तरे ¤ŸÖÖŸÖ ŸÖ¸ वाईट परिणाम मुलांच्या मनावर होऊ नये यासाठी सुध्दा पालकांची पाल्याला भेटायची ईच्छा नसते. कáÖÆß पाल्यांनी यास आर्थिक कारण सांगितले तर बंदीगृहातील वातावरणापासून पाल्य अलिप्त असÖ»Ö»Ö ²Ö¸ †ÃÖ मत काहींचे होते. १०० टक्के पालकांना आपले पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावे अशी इच्छा असते, ६० टक्के पालक स्वत:हून शिक्षकांना भेटायला जातात, ८३ टक्के पाल्यांना शेजाऱ्याकडून परिसरातून अ×»Ö¯ÖŸÖÖŸÖ“Öß वागणूक मीळते, ४० टक्के पाल्य घरात सहज रमतात तर ३३ टक्के पाल्य प्रचंड चिडचिड करतात. वडिलांच्या पाल्यांच्या भविष्यकालीन तरतूदीविषयी विचारले असता देवाला माहित, नशीबावर अवलंबूनÖ आहे. यासोबतच इंजिनियर, डॉक्टर होण्याच्या अपेक्षा पालकांनी व्यक्त केल्या. वडिल आणि पाल्य हयांच्यामध्ये जर भावनिक जवळीक असेल तर, संवाद असतील तर आपल्या वडिलांच्या आपल्याकडून

काय अपेक्षा आहेत याचीच जाणीव पाल्यांना नाही ७० टक्के पाल्यांना आपल्या वडिलांच्या आपल्याकडून काय अपेक्षा आहेत हयाबाबत कल्पना नसल्याचे स्पष्ट करण्यात आलेले आहे.

एकंदरीत प्रत्येक मुलांच्या काही मुलभूत गरजा आणि इच्छा उपजत असतात, सुरक्षितता, वाढ, विकास, आई-वडिलांची जवळीक, खेळ, कौतुक, प्रतिसाद, वगैरेशी संबंध असतो. असुरक्षिततेची कल्पनाही त्याला असहय होते. शारीरिक आणि भावनिक स्वास्थ्य नसेल तर त्याला एकांताची सवय लागून तो एकलकोंडा होईल परिस्थितीशी समायोजन करणे त्याला अवघड जाईल. म्हणूनच बंदिवानांच्या पÖ»µÖÖ“Öß समायोजनाची सद्यस्थीती जाणून घेणे आवश्यक आहे.

१.१.५ बंदिवानांच्या पाल्यांचµÖÖ समायोजनाची संकल्पनात्मक रूपरेखा :

प्रत्येकजण आपल्यापरीने आपले शारीरिक व मानसिक आरोग्य चांगले राखण्याचा प्रयत्न करीत असतो. शारीरिक आरोग्य औषधोपचाराने व सकस आहाराने चांगले ठेवण्याचा प्रयत्न करतो. मानसिक आरोग्य राखतांना संघर्षांच्या प्रसंगी व्यक्ति परिस्थितीशी तडजोड करण्याचा प्रयत्न करते. मानसिक आरोग्य राखण्यासाठी जीवनÖŸÖ कराव्या लागणाऱ्या या तडजोडीनाच समायोजन असे म्हणतात. समायोजन म्हणून जुळवून घेणे होय.

समायोजनात सामान्यतः जो परिस्थितीतील कमी जास्तपणा असतो त्याला योग्य तोंड देणे अपेक्षित असते. बहुसंख्य व्यक्ति आपापल्या परिस्थितीने समायोजित होण्याचा प्रयत्न करीत असतो. कोणतीही व्यक्ति एकाकी राहून सुखी होऊ शकत नाही. ती अनेकांच्या सानिध्यात राहण्याचा प्रयत्न करते. त्यामुÔÖ •ÖßवनाÂच्या प्रत्येक टप्प्यावर व्यक्तिला स्वतःशिच आपल्या कुटुंबातील, व्यवसायातील व इतर क्षेत्रातील विविध क्षेत्रातील स्वभावांच्या क्षमतांच्या व्यक्तिंशी तसेच भिन्नभिन्न परिसिथतीशी सतत समायोजन साधावे लागते. •Öß ¾µÖÛŒÖŸÖ †ÃÖ ÃÖ´Ö ायोजन साधू शकते ती पुढे जाते, सुखी होते, तिचा विकास होतो व जी व्यक्ति असे समायोजन साधू शकत नाही ती बाजूला फेकली जाते. तिची प्रगती होत नाही. एकटी पडते, त्यामुळे विकासाला खिळ बसते. सुयोग्य समायोजन साधण्यासाठी आपल्याला आपल्या आपल्या स्वभावाची, क्षमतांची, भावनांची, बलस्थाने आणि मर्यादांची सुयोग्य जाणीव असणे, भावनांचे योग्य व्यवस्थापन करणे, सकारात्मक आशावाद असणे, चिकाटीने कार्य करणे, स्वयंप्रेरणा प्रभावी असणे आवश्यक आहे. त्याचबरोबर इतरांचे विचार, भावना, क्षमता, मर्यादा व बलस्थाने समजून घेणे, त्यांना सहकार्य करणे, त्यांच्या विकासासाठी धडपडणे, आवश्यकतेनुसार मार्गदर्शन व प्रत्याभरण देणे इतरांच्या दृष्टिकोनातून परिस्थिती समजून घेणे व त्यÖÖ¾Ö¤üÖ¸ü सर्वांशी सलोख्याचे संबंध राखण, यासाठी परिणामकारक संप्रेषण, श्रवण अनपेक्षित परिस्थिती त्रासदायक व्यक्ति योग्यप्रकारे हाताळणे आवश्यकतेनुसार नेतृत्व किंवा अनुदायित्व स्विकारणे इ. कौशल्यांची

आवश्यकता असते. ज्या व्यक्ति या सर्व क्षमतांचा आणि कौशल्यांचा वापर जाणिवपूर्वक करतात त्याच Ãöयोग्य समाजयोजन साधू शकतात.

Webster µÖÖ“µÖÖ ´ÖŸÖ, "Adjustment is the establishment of a satisfactory relationship as representing harmany conformance adoption or the like"

जीवन ही एक तडजोड आहे. परिस्थितीशी व्यक्तिचे समायोजन –ाले तर व्यक्तिचे मन निरोगी राहते. परिस्थितीशी समायोजन साधले नाही तर विकृती निर्माण होवू शकते. बंदीवानांच्या पाल्यांचÖß ÃÖªÖ“Öß परिस्थिती समजून घेणे महŸŸ¾ÖÖ“Ö †ÖÆê.

बंदिवानÖ“µÖÖ ¯Öाल्यांचे समायोजन :

बोरीग लॅगफेल्ड व वेल यांच्या मते, "समायोजन वह प्रक्रिया है जिसके व्दारा प्राणी अपनी आवश्यकताओ की पूर्ति को प्रभावित करने वाली परिस्थितीयो को संतुलन रखता है"[47].

"Adjustment is define as a process where in one builds variation in the behavior to achieve harmony with oneself, other or environment with an aim to maintain the state of equilibrium between the individual and the environment. Adjustment has been analyzed as an achievement as well as process in psychology."[48]

सामाजिक सांस्कृतिक कौटुंबिक वातावरणात व्यक्ती स्वतःला समायोजीत करण्याचा सातत्याने प्रयत्न करीत असतो. मात्र ज्यावेळी हे समायोजन होणे शक्य नसते त्यावेळी मानसिक दृष्टकोनातून व्यक्ती पूर्णपणे खचते. समायोजनाची प्रक्रिया याबाबत हार्वेकर हया मानसशास्त्र–ाने एक विधान केले ते म्हणजे "समायोजनासाठीच्या प्रत्यक्ष कार्याची किंवा वर्तनाची रूपरेखा मानसिक पातळीवर ठरते"[49]

संशोधनादरम्यान समायोजनासंबंधीत एक निरीक्षण मुलाखतीदरम्यान जाणवले ते म्हणजे, ८३ टक्के शेजाऱ्याकडून, नातेवाईकाकडून, अलिप्ततेची वागणूक बंदिवानांच्या पाल्यांना मिळते याठिकाणी पुन्हÖ समायोजनाचा प्रश्न निर्माण होतो. समाजातील परीसर मग त्यामध्ये शाळा, ज्या भागात आपण राहतो त्या प्रत्येक घटकांचा बालकावर परिणाम होतो. त्या संपूर्ण वातावरणाचा परिणाम मुलांच्या वर्तनावर होतो. आणि ´Ö»ÖÆß Æê ÃÖ¾Ö स्वीकारण्यास तयार नसतो परिणाम मानसिकदृष्टया मागासलेपण.

"एखादया व्यक्तीच्या मनाची वाढ –ालेली नसते त्यामुळे त्याला भोवतालच्या परिस्थितीशी नीटपणे सुसंगतपणे जमवून घेता येत नाही."[50]

मानसिकदृष्टया ज्या मुलांचे समायोजन –ालेले नसते त्याला हेच सामाजिक वातावरण कारणीभूत असते अशी मूले अभ्यासात मागे राहतात त्यामूळे शाळेतही त्यांच्या वाटयाला दूर्दशाच येते. विकासाचे ×¾Ö×¾Ö–Ö ™¯Ö मागे पडल्यामूळे कुटुंबाकडून त्याची हेळसांड होते. अशा मुलाबदद्ल वारंवार टीका केली जाते. शेजारी पाजारी आणि इतर मंडळी त्यांना त्रास देऊ लागतात आणि त्यांची टिंगलटवाळी उडवू लागतात त्यांना †×लप्ततेची वागणूक देतात त्यामुळे त्यांच्या मनात भावनिक संघर्ष निर्माण होतात. अशा मुलांना एकाकी वाटू लागते, हतबल –ाल्यासारखे वाटू लागते आणि मग एकूणच मानसिक ताण असहय –ÖÖ»µÖÖ´ÖÔÖ ÃÖ´ÖÖ•Ö×Æ×वरोधी कृत्य होण्याची शक्यता असते.

"मनाचा दुबळेपणा हा एक मानसिक आरोगयविषयक महत्त्वाचा प्रश्न –ालेला आहे कारण अशा दुर्बलतेतून प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षपणे भारभूत गुन्हेगारी किंवा इतर सामाजिक प्रश्न निर्माण होतात"[51]

संशोधकाने या विषयाच्या संदर्भात अमरावती मध्यवर्ती कारागृहात दिर्घमुदतीची शिक्षा भोगत असलेल्या पुरूष बंदिवानांच्या मुला-मुलींच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास व उपायात्मक सुचनÖ µÖÖ ‹´Ö. एड. स्तरावरील लघुशोध प्रबंधावर कार्य करीत असतांना संशोधकास असे आढळून आले की, १३ टक्के मुलांच्या अतीतीव्र स्वरूपाच्या तक्रारी शाळेतून आहेत. ४० टक्के विद्यार्थ्यांना शालेय साहित्याची मुबलकŸÖÖ नाही, ३६ टक्के विद्यार्थी पुरेसा आहार नाही, ५३ टक्के विद्यार्थ्यांना शाळेत पायीच जावे लागते, ९६ टक्के विद्यार्थ्यांची पालकांनी कुठल्याच प्रकारे शिक्षणविषयक तरतूद केलेली नाही मात्र सर्वच पालकांना मुलÖ“µÖÖ शिक्षणाविषयीची काळजी वाटते. यातील २० टक्के पाल्य शेतमजुरी, २० टक्के मुले मिळालेली कामे करतात, तर ६ टक्के मुले विविध दुकांनावर तर काही मुले भीक सुध्दा मागतात, शाळेसोबत उदरनिवÖÆÖÃÖÖŠÖß त्यांना कामाला जावे लागते. अशा पाल्यांचे प्रमाण ५६ टक्के ऐवढे आहे. कोणत्याही स्तरावर हया पाल्या“Ö समायोजन यथायोग्य होत नसल्यामूळे शिक्षणापासून वंचित होणाऱ्या मुलांचा एक गट निर्माण होत अÖÆ.

"शाळेतील हया परिस्थितीकडे दूर्लक्ष करून त्यांच्या शैक्षणिक मागासलेपणाकडे सुध्दा दूर्लक्ष करून चालणार नाही कारण बहतेक गुन्हेगार याच मुलामधून निर्माण होत असतात. जीवनातील अपयश त्यांना समाजविरोधी वर्तनाला प्रवृत्त करतात पुष्कळ वेळा अशी मुले मानसिकदृष्टया दुर्बल बनतात आणि मग मोठेपणी त्यांना मनोविकृती तरी जडते किंवा त्यांच्या नशिबी गुन्हेगारीचा शिक्का तरी बसतो."[52]

´ÖÖ»Ö •ार समायोजित नसेल तर आणि जर त्यांच्या भावविश्वात खळबळ माजलेली असेल घरातील वातावरण, आईवडिलांचा दुरावा, त्यांच्यातील बेबनाव, कलह, गरिबी, सहानुभूती विरहीत वातावरÖ ÆµÖÖ´ÖÔÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“Ö मानसिक स्वास्थ्य बिघडते. मूल एकांगी होते परिणामी स्वतःच्या व इतरांवरील विश्वास कमी होत जातो व सतत अस्थिर वातावरणातून त्याला जावे लागते आणि मुले खचतात. बाल वयातील वळण आणि

अनुभव याचा परिणाम त्या त्या व्यक्तीच्या घडणीवर आणि चारित्र्यावर फार खोलवर होत असतो आणि त्यावरच व्यक्तीचे प्रौढपणातील स्वास्थ्य अवलंबून असते. "अपेक्षाभंगातून आक्रमकवृत्ती निर्माण होते कुमारवयात अपेक्षाभंगाची अनेक प्रसंग ओढावतात त्यामुळे आक्रमक वृत्ती वाढत जाण्याची शक्यता असते या वयात मानसिक विकास अर्धवट –ालेला असतो. त्यामुळे परस्परविरोधी उर्मी आणि अकांक्षांचे काहूर ´ÖÖ•Ö»Ö»Ö †ÃÖŸÖ. ÃÖ´ÖÖ•ÖÖ¿Öß •Öळवून घेणे मुलांना कठीण जाते याच कारणान ŸÖ•–ांच्या मते या काळातच गुन्हेगारी प्रवृत्तीचे बिजारोपण होत असते. इतर कोणत्याही वयापेक्षा या वयातच समाजाशी फारकत घेण्याची वृत्ती जास्त प्रमाणात दिसून येते"[53]

समायोजनाशß ÃÖ²Ö×-ÖŸÖ ²ÖÖ²Öà“ÖÖ ¯ÖÖŠ¯Öरावा करताना UNICEF या संस्थेने प्रकाशित केलेल्या अहवालानूसार, "Quality education in education that works for every child and enables all children to achieve their full potential"[54]

पाल्यांच्या समायोजनासाठी शाळामध्ये UNICEF Report मध्ये उल्लेखीत Learning to Know, Learning to do, Learning to live together, learning to be ÆµÖÖ Four pillar of Education वर भर देणे अधिक समायोजीत ठरेल. शाळेमध्ये मुलांचे समायोजन –ाले नाही तर मुलांच्या मानसिक आरोग्यावरही त्याचा परिणाम जाणवतो. हे सुध्दा यामध्ये नमूद केलेले आहे. यथायोग्य अध्ययन, अध्ययन अनुभूती, अध्ययनाचे वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी आंतरक्रिया, लोकशाहीपूर्ण वातावरणातून शिक्षण तसेच शिक्षक विद्यार्थी कृतीयुक्त सहभागता यातूनच विद्यार्थ्यांच्या जडणघडणीवर त्याचा व्यापक परिणाम ÆÖêŸÖÖ.

समायोजन जर योग्य –ाले नाही तर मुले आक्रमकतेकडे वळतात खरे म्हणजे आक्रमकता हा प्रत्येक मुलांमध्ये असलेला गुण आहे. फक्त काहींमध्ये त्यांचे प्रमाण जास्त तर काहीमध्ये हेच प्रमाण कमी असते. रागांचे समाधान जर –ाले नाही तर मुले आक्रमक होतात.

साप्ताहिक मधुरा मधील आक्रमण आक्रमकतेचे या लेखात मीना शिलेदार यांनी यामागची काही महत्त्वाची कारणे दिली त्यामध्ये, चिंता- हे आक्रमकतेचे महत्त्वाचे कारण असू शकते काही वेळा भीती आणि चिंता या दोन्हीच्या मिश्रणातूनही आक्रमकता निर्माण होऊ शकते. विफलता :- आक्रमकता निर्माण होण्याचे विफलता हेही मुख्य कारण मानले जाते. कारण विफलतेमधून नाउमेद होण्याकडे कल वाढतो मुले वयानुसार वेगवेगळया कारणामुळे नाउमेद होत असतात. नाकारले जाण्याची भावना :- पालक मुलांना पुरेसा वेळ देऊ शकत नाहीत तेव्हा मुलांना आपण दूर्लक्षित –ाल्यामुळे दूर्लक्षित –ाल्याची भावना निर्माण होते व त्यातून क्वचित ती आक्रमक होऊ शकतात. अनुकरण :- घरी पालक जर आक्रमक असतील तर मुलेही अनुकरणाने

आक्रमकतेने वागू लागतात. वडील जर व्यसनी असतील तर, त्यांची वागणूक आक्रमक असेल तर मूलेही अनुकरणाने तेच शिकतात शाळेतील शिक्षक आक्रमक असतील तर त्यांच्या वर्गातील मुलेही त्यांच्यापेक्षा लहान मुलांशी तसेच वागतात. अतिस्वातंत्र्य :- मुलांना हवं ते करून देण्याच स्वातंत्र्य देणारे पालक असतील तरी मूल आक्रमक बनू शकतात. कठोर पालक त्याचवेळी अतिकठोर शिक्षा करणारे पालक असतील तरी तोच परिणाम होऊ शकतो पट™यांनी मुलांना मारणे, चटके देणे अशा शिक्षा जर मुलांना दिल्या गेल्या तर ती मुले इतरांशी आक्रमकपणे वागतात.

यातील प्रत्येक घटकांचा विचार करता मूल जेव्हा समायोजीत नसेल विशेषकरून २दिवानांच्या मुलांच्या बाबतीत घडणारी ही बाब आहे. चिंता, विफलता, नाकारले जाण्याची भीती, अनुकरण, अतिस्वातंत्र्य कठोर पालक हया सर्वांचा संबंध बंदिवानांच्या पाल्यांच्या बाबतीत येतो कारण पालक जेव्हा बंदिवासात आहेत तेव्हा सतत त्याला भविष्या विषयी सतत काळजी लागलेली असते.

प्रत्येक वेळी जर गरजा पुरविल्या गेल्या नाहीत तर प्रत्येक क्षणाला नाउमेद होण्याची भीती सतत त्यांना लागलेली असते त्यामुळे विफलतेने सतत त्यांना घेरलेले असते. घरातील वातावरणाचे अनुकरण करायला ते मूल मागेपुढे करीत नाही. पालक घरी नाही त्यामुळे लक्ष देणारे आणि नियंत्रण करणारे कोणीच नाही, ×ãÖ¾ÖÖ “Öकीच्या कामाला टोकणार कोणीच नाही त्या´ÖÔ ×´ÖÔÖ»Ö»Ö †×ŸÖÃ¾ÖÖŸÖ¡µÖ घातकच आणि घरातील वातावरण खेळीमेळीचे नसेल, कठोर असेल तर हया पाल्यांचे समायोजन होणे अवघडच असते.

म्हणून समायोजन न –ालेले व्यक्ती मनाने केवळ दोषी असतात असे नाही तर परिस्थितीने सुध्दा असतात त्यामुळे व्यक्तिगत, सामाजिक आणि भोवतालच्या परिस्थतीत सुधारणा व्हावी म्हणून उपाययोजना –ाल्यास सदोष मनांच्या व्यक्तीचे गुन्हेगारीत रूपांतरण होण्याच ÃÖÆ•Ö ™ÖÔÝÖÖ ÆÖ‡»Ö.

समायोजन न –ालेल्या मुलांमध्ये मानसिक ताण व मतभिन्नता सातत्याने वाढत जाते. आई वडील मुलांना सतत दोष देतील किंवा मूल सतत एकांगी राहत असेल तर, त्याचीदखल घेणे अत्यावश्यक ठरते. "मुलांचा अस्वीकार निष्प्रेम वागणूक याबरोबरच तणावपूर्ण वातावरण या गोष्टी मुलांच्या विकासाच्या †Ö› µÖÝÖÖÝÖ"[55]

पतिपत्नीतील भांडणे व अन्य मोठया माणसांची भांडणे यामुळे घरात सदैव कटकट निर्माण होते असेल मुलांना घरापेक्षा घराबाहेर बरे वाटू लागते घरात असुरक्षित व नकोसे वाटते.

मुलांत व आईवडिलांत योग्य संप्रेषण राखणे ही वाटते तितके सोपे नसते.मुलांच्या जिव्हाळµÖÖ“µÖÖ विषयांवर बोलतांना आई-वडिलांना मित्रासारखे जवळेचे नाते प्रस्थापित करावे लागते तर शिस्तीच्या संदर्भात

योग्य ते मानसिक अंतर ठेवावे लागते. †Ö‡-वडिलांच्या अतिकडक शिस्तीने वा हुकूमशाही वृत्तीमुळे मुलांना स्वतःचे निर्णय घेता येत नाही व पुढे मोठेपणी त्यांची विचारशक्ती व निमर्णयक्षमता क्षीण होऊन त्यÖ“ÖÖ त्यांच्या जीवनावर व समायोजनावर विपरीत परिणाम होतो.

कोणत्याही प्रकारच्या मानसिक ताणाचा मुलांवर वाईट परिणाम होतो मातापित्यांनी आपआपसातील मतभेदांचे मुलांसमोर प्रदर्शन न करणे, मोठया माणसाच्या समस्यांचे आ–ने मुलांच्या मनावर न पडू देणे व मुलांचा विकास त्यांच्या गतीनुसार व आवडीनूसार घडविण्यास हातभार लावणे यासारखी पथ्ये पालकांना सतत पाळावी लागतात.

टॅलिस्टिन या मानसशास्त्र–ाने केलेल्या संशोधनात असे आढळून आले की, मुलांचा नैतिक विकÖÃÖ हा मातेच्या नैतिक विकासाशी निगडीत असतो मायाळू व उच्च प्रतिची नैतिक वर्तणूक करणाऱ्या वडिलां“ÖßÖ मुलेही तशीच असण्याची शक्यता असते.पण वडील जर तुटकपणे उध्दटपणे वागत असतील व मुलांशी Ÿµ्यांचे जवळकीचे संबंध नसतील तर त्यांच्या नैतिकतेशी मुलांचा नैतिक विकास निगडीत नसतो याचा †£Ö समायोजन जर समायोजीत असेल तर मूल सुसमायोजितच घडते याउलट कुसमायोजन असेल तर मूल कÖÃÖ´ÖÖµÖÖ×•ÖŸÖ“Ö ‘Ö›ŸÖ.

हुंगीन्स यांनी बालगुन्हेगारासंबंधीच्या एका संशोधनाŸÖन असे स्पष्ट करून दाखविले की, बालगुन्हेगारांच्या मातांचा पुरेसा नैतिक विकास –ालेला नसतो.

नैतिक बाबतीत प्रत्यक्ष कृती करतानाही मुले आई-वडिलांचा आदर्श म्हणून उपयोग करतात. प्रत्यक्ष खरे बोलणे, इतरास मदत करणे, दया व मनाचा मोठेपणा दाखवणे, इतरांना न दुखवणे, इतरांचे हक्क व वस्तु यांचा आदर करणे हे सÖÖ¸ê †Ö‡-वडिलांच्या वर्तणूकीतून जितके व जसे व्यक्त होईल तितके व तसे आपल्याही वागण्यातून व्हावे म्हणून मुले प्रयत्नशील असतात.

ब्रायन या शास्त्र–ाने याबाबतीत एक अत्यंत उपबोधक प्रयोग केला. ŸµÖÖंना असे आढळून आले की, आदर्श व्यक्ती जसे करेल तसे मुले करतात पण जर आदर्श व्यक्ती नुसते म्हणेल की असे करावे व कृती मात्र वेगळी करीत असेल तर मुलेही नेमके तसेच करतात याचा अर्थ असा की, पालक उपदेश वेगळा करतील व कृती वेगळी करतील तर नऊ वर्षावरील मुलांवर त्यांचा मुळीच प्रभाव पडणार नाही.

एकंदरीत मुले अनुकरणाने शिकतात त्यामुळे पालकांचे गुण-¤ÖÂÖ ŸµÖÖ“µÖÖŸÖ •ÖÃÖ“µÖÖ ŸÖÃÖ ×¤Ãूून येतात. त्यामुळे पालकांनी यथायोग्य समायोजनात्मक वातावरण मुलांना देणे गरजेचे आहे मात्र बंदिवानांच्या पाल्यांच्या बाबतीत तसे घडत नाही.

१.२ संशोधन विषयाची निवड :

मुलांच्या जीवनावर कौटुंबिक वातावरणाचा परिणाम सर्वात जास्त होतो त्यामुळे असे कितीतरी घटक हा आनंद मिळविण्यापासून वंचित राहतात अशाच वंचित राहणाऱ्या दुर्लक्षित घटकावर संशोधकाने सामाजिक जाणिवेतून शास्त्रीय दृष्टिकोनात मानसिक पातळी समजून शैक्षणिक आधार ठेवून अध्ययन केले.

प्रत्यक्षदर्शी अनुभवातून एका पोलीस स्टेशन मध्ये अटक –ÖÖ»Ö»µÖÖ †Ö¸Ö¯ÖÖß“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“ÖÖ ™ÖÆÖ पाहिल्यानंतर त्या मुलांची यानंतर होणारी वाताहत लक्षात आली. तो एक क्षण आणि त्यांच्या कुटुंबाचा घेतलेला मागोवा यातूनच संशोधकाला संशोधनाची प्रेरणा मिळाली आणि हया स्वरूपाच्या आरोपीसह •µÖÖ“Ö गुन्हे सिध्द –ााले आणि जे बंदीवासात आहेत त्यांच्या पाल्यांचा प्रश्न डोळयासमोर उभा राहिला सोबतच गुन्हे होऊच नयेत आणि गुन्हा केल्यास आरो सिध्द –ााल्यास कौटुंबिक परिस्थिती सोबतच पाल्यांची मानसिक आरोग्य स्थिती कशी होऊ शकते याची यथार्थता समाजासमोर मांडण्यासाठीच हे संशोधन अध्ययनाला संशोधकाने सुरूवात केली.

"बंदिवान हा घटक मूलतः समाजविघातक कृत्यामुळे अथवा परिस्थितीचा बळी ठरल्याने गुन्हेगार Š¸ÿÖÖ."[56] ´ÖÖ¡Ö गुन्हेगार ठरून बंदीगृहात गेल्यानंतर कौटुंबिक वातावरण अस्थिर होते व त्याचा परिणाम पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर होतो. अशावेळी त्यांना परिस्थितीशी समायोजन साधणे अडचणीचे होते.

"कोणत्याही बालकांच्या प्रवृतीचा अभ्यास करायचा असेल, त्याला समजून घ्यायचे, योग्य पध्दतीने त्याला वाढवायचे असेल तर त्याचे भोवतालचे सामाजिक परिस्थितीशी असलेले संबंध विचारात घेतल्याशिवाय तरणोपाय नाही"[57]

पालक असणे वेगळे आणि पालक होणे वेगळे पालक होणे हे एक घडणे असते ते वाटते तितके सोपे नसते. जाताजाता जमणारी ती गोष्ट नव्हे किंवा जाता जाता निभवणारी ती जबाबदारी नव्हे. बंदिवानांच्या ¯ााल्यांचे कौटुंबिक समायोजन हीच बाब संशोधकाला अभ्यासता आली. अशा परिस्थितीत ती एक नाजूक ²ÖÖ²Ö –ाालेली आहे. हरवत चाललेले पालकत्व, न जपल्या गेलेले बालकत्व यामुळे पाल्यांच्या जीवनावर होणाऱ्या मानसिक अस्थैर्याचा प्रश्न सातत्याने पाल्यांवर परिणाम करीत असल्याचे संशोधकाला जाणवले.

"मूल ज्या समाजात लहानाचे मोठे होते त्या समाजाच्या सांस्कृतिक आणि सामाजिक पातळीला एकूण समाजाचे प्रतिबिंब म्हणून विशेष महत्त्व असते. त्यामुळे प्रत्येक बालकाला शिक्षण, आरोग्य, संरक्षण आणि प्रगती यांचा लाभ –ाला पाहिजे तो त्याचा हक्क आहे"[58]

त्या अनुरूप बंदिवानांची मुले त्यांचे रूपांतरण गुन्हेगारीत न व्हावे कारण गुन्हयांच्या स्वरूपाची समाजविरोधी कृती बहुतांशी तरूणांकडून घडत असते. प्रत्येक प्रकरणाचा शोध घेतला तर "आजचे गुन्हेगार कालचे उन्मार्गी मूल असते"[59] असे आढळून आले आहे.

जर लहान मुलांमध्ये या गुन्हेगारी प्रवृत्तीला वेळीच पायबंद घातला नाही तर दादागिरीची प्रवृत्ती बळावेल, बारिक सारिक चोऱ्या नजरेआड केल्या तर मूल वाईट वर्तणुकीला सरावते आणि मोठेपणी त्ÖÖ“Ö पर्यावसन गुन्हेगारीत होते. काही मुलांचे गुन्हेगारी हेच उपजिमिकेचे साधन बनते.

अशा परिस्थितीत कौटुंबिक वातावरणाचा परिणाम हया पाल्यांच्या जीवनावर होतो. तो यथायोग्य नसेल तर त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर त्याचा विपरीत परिणाम होतो. अशावेळी मुलांचे मानसिक आरोग्य अस्थिर होऊन परिस्थितीशी, समाजातील घटकांशी कुटुंबासोबत बंदिवानांच्या पाल्याला सामावून घेण्यास असंख्य अडचणी निर्माण होतात. प्रत्येक मुलाला त्या देशात त्याचे अधिकार मिळायला हवे "डिसेंबर १९९२ मध्ये आंतरराष्ट्रीय बालहक्क संहितेवर तात्कालीन राष्ट्रपतींनी सही केली"[60] ज्यामूळे वरील अधिकार प्राप्त –ÖÖ»Ö.

बालकांचे हक्क आणि अधिकार त्यांना देण्यासाठी आणि तशा पध्दतीचं पोषक वातावरण निर्माण करण्यासाठी भारत वचनबध्द आहे. मग ही मूल देखील हया स्वतंत्र भारताचे नागरिक आहेत, हयांना वगळून कसे चालेल.

वंचित बालक, ज्यांचा आधार सूटून गेलेला असतो हयांना पोटाची खळगी भरण्यासाठी बालकामगार म्हणून जीवन जगावे लागते. नेमके यातूनच बालकामगार तयार होतात, निरक्षर आई-¾Ö×›üÖ»Ö, 2Ö×¤ü¾ÖÖÃÖ, ŸµÖÖ प्रत्येकालाच आपलं मूल शाळेत गेले पाहिजे असे वाटूनही ज्यांच जगणं हातावर आहे त्यांना मुलांच्या मदतीची गरज भासते. त्यामुळे ही मुले मजुरी करतात किंवा धाकटया भावाला संभाळण्यासाठी घरी बसŸÖÖŸÖ, मग शाळा मागे पडते चुकून शाळेत गेले तर मानसिक अस्थिरतेने मन लागत नाही. अशी मुले जगण्यासाठी काम करीत राहतात. या मुलांना कोणते क्षेत्र धोकादायक आहे, कोणतं नाही याची सुध्दा समज नसते.

"बालकामगारातून बालगुन्हेगार तयार होणे हा बालमजुरी प्रथेचा सर्वात गंभीर परिणाम, मुलांनी कोÖणत्याही ठिकाणी काम करणे हे गुन्हेगार निर्माण करण्यास हातभार लावणÖ¸ü“Ö Š¸üŸÖ. ÃÖÖ–Ö ÆÖ™ü»Ö काÖ´Ö करताना अनेकदा हया मुलांना ग्राहकांसाठी सिगारेट गुटखा आणून द्यावा लागतो आणि नकळत या वयातÖ मुले व्यसनाच्या आहारी जातात, कचरा भंगार वेचणारी मुलेही गोळा केलेलं सामान ज्यांना विकतात त्यांची पार्श्वभूमी अनेकदा गुन्हेगारीच असते."[61]

या क्रमात पुढे मुले सराईत चोर, खूनी आणि देशविघातक कृत्य करणारीही होतात. बालकामगार ही गुन्हेगारी निर्माण होण्याच्या प्रक्रियेतील पहिली पायरी होय. त्यामुळे ही पायरीच नष्ट केली तर देशविघातक कृत्यात अडकणारे देशाच्या विकासात हातभार लावतील त्यासाठी बालकांचे संरक्षण करणाऱ्या ज्या सात प्रशासकीय व्यवस्था ज्यामध्ये बालकल्याण समिती, बाल न्याय मंडळ, मुलांकरिता विशेष पोलीस युनिट, बालकल्याण विभाग, टास्क फोर्स, बालव्यापार विरोधी समिती आणि जिव्हा पुनर्वसन समिती आहेत. त्यां“Ößß •Ö²ÖÖ²Ö¤üÖ¸üß µÖ£ÖÖ×“ÖŸÖ“Ö ¾ÖÆÖµÖÖ»ÖÖ Æü¾ÖÖß.

बंदिवानांची मुले हया सर्व प्रक्रियेतूनच जात आहेत. वेळीच जर यावर लक्ष दिले गेले नाही तर समाजातील हा मोठा घटक दूर्लक्षीत होईल व समाज स्वास्थ्य बिघडेल हया जाणीवेतूनच संशोधकाला Ãंशोधन करण्याची दिशा मिळाली.

म्हणूनच संशोधकाने मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्Ö पाल्यांचे मानसिक आरोग्य व समायोजनाच्या अध्ययनावर प्रकाश टकण्याचे कार्य केले आहे.

1.3 संशोधन विषयाची गरज :

"If we wish our children to grow up into happy and orderly citizen we must not deprive them of the element- The vitamin of good life, love, kindness, personal care, security and apportunity to succeed."[62]

कौटुंबिक कलह, शैक्षणिक समस्या, स्वत:विषयीच्या संकल्पना याशिवाय निर्माण होणाऱ्या व्दंदात्मक कल्पना, समाजातील इतर घटकांसमवेत होणाऱ्या ताण-तणावांच्या समस्या, समाजापासून †×»Ö¯ÖŸÖŸÖÖ, Ã¾ÖŸÖ:×¾ÖÂÖµÖß ची असुरक्षितता या कारणांनी बंदिवानांच्या पाल्यांच्या विकासात अडथळा निर्माण होतो त्यामुळे या परिणामांचा सविस्तर प्रभाव संशोधकाने संशोधनातून नमूद केलेला आहे.

"Children are deeply affected when parents are imprisoned yet millons of affected children worldwide are overloaded at every stages"[63]

यानुसार जागतिक स्तरावरही हया समस्येने ग्रासलेले आहे. मुलांना आई किंवा वडिलांचा बंदीवास हा वेदनादायकच असतो, त्यामुळे त्यांच्या 'स्व' ला धोका संभवतो अशा वेळी हया मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा विचार करणे संशोधकाला गरजेचे वाटते.

"Parents imprisonment linked to childrens health, behavioral problem"[64] नॅशनल इन्स्टिटयुट ऑफ क्रिमीनॉलॉजी आणि फॉरेन्सिक सायन्स नुसार "मुलांचे आईपासून वेगळे होणे हे

मुलांच्या मानसिक आरोग्याला घातकच आहे. असे नमूद करण्यात आलेले आहे." [65] ब्रयन स्काइ्रस युनिव्हरसीटी ऑफ कॅलिफॉर्निया नुसार, "Children with an incarcerated parents face a greater risk of separation than children who experienced either parental diverce or deth"[66]

एकंदरीत मुलांना होणारा हा आघात सर्वच दृष्टीने त्यांना खचविणाराच असतो, आई आणि वडील यांनी स्वतःची वर्तवणूकही तपासून घेणे गरजेचे असते. "मुलांशी संवाद हे आपले सर्वात महत्त्वाचे Ã¡ †Æ"[67]

पालकांनी मुलाशी बोलताना जी भाषा बोलावी ती म्हणजे संगोपणाची, संरक्षणाची मात्र त्यांच्या मनावर योग्य तो परिणाम होत नसेल तर त्यांना संगोपनाची भाषा समजणार नाही. मुलांना आदेश देणे कमी करणे, भिती दाखविणे टाळणे, अटी आणि नियम घालणे टाळावे, अनावश्यक सल्लेबाजी टाळणे, आवश्यक तेवढेच कौतूक करणे हया गोष्टीचा विचार करणे गरजेचे आहे. कौटुंबिक कलह होणार नाही याची दखल घेणे परिस्थिती इतकीही टोकाची होणार नाही की, त्यातून विघातक काही घडून येईल. बंदिवानांच्या कुटुंबाच्या बाबतीत पालक आणि बालक हा संवादच हरविलेला असतो त्यामुळे संशोधनातून हा संवाद मुलांपर्यंत पोहचविण्याचा संशोधनकाने प्रयत्न केलेला आहे. त्यादृष्टीने संशोधन गरजेचे आहे.

पालकत्वाच्या संदर्भात शास्त्र हेच सांगते की, "पालकापैकी एकच पालक जबाबदार, प्रभा¾ असण्यापेक्षा आई आणि व›िल या दोघांचाही सक्रिय सहभाग मुलांच्या शारीरिक, मानसिक आणि बौध्दिक वाढीला पोषक ठरतो. मुलांच्या वाढत्या काळात मुलांना भावनिकदृष्टया कधी आईची अधिक गरज भासत तर कधी वडिलांची"[68] मात्र बंदिवानांच्या पाल्यांच्या बाबतीत हे चित्र दिसत नाही आई वडिलांचा बंद¾Ã त्यांच्यासाठी जणू बाहेरील जगाचा बंदीवास ठरतो त्यांच्या भावनिक गरजा पूर्ण हाणे हा दूरचाच भाग सततच्या सामाजिक अवहेलनेतून त्यांची भावनिक गरजच पूर्णत्वास येत नाही. आई अथवा वडिलांचा बंदीवास त्यांना सतत खचविणाराच असतो अशा परिस्थीतीत भरभक्कम आधारच त्यांची भावनिक गरज पूर्णत्वास नेऊ शकतो.

पेरीन्टीग या रीडर्स डायजेस्ट मधील मालिकेत मानसशास्त्र-न डॉ. नागरस्वामी विजय यांनी मांडलेला ´¤¤ ´Æ¢¾“ †Æ,[69] पालक जर मुलांसमोर आक्रमक भाषेत एकमेकांशी भांडत असतील तर त्याचा ´»च्या मानसिकतेवर प्रतिकूल परिणाम होतो यात शंकाच नाही त्यामुळे पालकांनी निदान मुलांसमोर कधीही भांडू नये कारण "मुले ही अनेक बाबतीत पालकांच्या वर्तणुकीचा आरसा असतात"[70] Ÿµ“ अनुकरण करत असतात त्यामुळे सर्वप्रथम पालकांनी स्वतःच्या वर्तणुकीबददल दक्ष असायला हवं. विशेषतः

राग व्यक्त करण्यासाठी योग्य पध्दतीचा वापर करायला हवा, मुळात हेच कारण व्यक्तीला विघातक कृत्य करण्यास कारणीभूत असते. संयमाचा तोल गेला तर गुन्हे घडतात आणि गुन्हा सिध्द –ाला म्हणजे बंदीवास वाटयाला येतो. संशोधनाच्या माध्यमातून गुन्हयांची तिव्रता किंवा व्यक्ती अशा प्रवृत्तीकडे का वळतो ÆµÖÖ“Öß •ÖÖणीव करून देण्याच्या दृष्टीने संशोधन गरजेचे आहे.

"परिस्थितीने हतबल –ालेली मुले भावनिक उदासीनतेची लक्षणे दर्शवितात"[71] ताण, राग, वागणूकीतील कडवटपणा, स्वतःची अवहेलना, फाजील संवेदनशीलता, लोकांची आणि परिस्थितीची भीती, †×तशय परावलंबीपणा, असुरक्षिततेची भावना, शेवटी यश मिळविण्यासाठी लागणाऱ्या तयारीची उणीव ŸÖÃÖ“Ö ŸÖß †×ŸÖ¿ÖµÖ ¤ü²ÖÔÖß ÆÖŸÖÖŸÖ. ती काहीही खोटीनाटी कामे करायला प्रवृत्त होतात. अशाप्रकारच्या स्वभावाचे रूपांतर भविष्यात हिंसक वर्तणुकीत होऊ शकते म्हणून संशोधनातून संशोधकास सांगावयाचे की, अशा मुलांना त्यांच्या भोवतालच्या वातावरणानुसार अतिशय काळजीपूर्वकच हाताळले पाहिजे.

उत्तम मानसिक आणि शारीरिक आरोग्य पोषणाची चांगली जाणीव, मांडणीचे कौशल्य आणि शिस्तबध्द जीवन, यात प्रतिबिंबीत –ालेले दिसून येते. आनंदी उत्साही आणि निरोगी मूल हीच तµÖÖ“Öß खात्रीशीर लक्षणे आहेत. अशी मुले कुठल्याही क्षेत्रात उत्तम कार्य करून दखवितात, मग ते क्षेत्र कोणतेही असो, पुन्हा हे सर्व उपकारक आणि आनंदी कौटुंबिक वातावरणावरच अवलंबून असते. कौटुंबिक वातावरण आणि पाल्य हयांचा संबंध घनिष्ट स्वरूपाचा आहे. समाजातील प्रत्येक घटकांपर्यंत पोहचविणे हे हया संशोधनातून संशोधकाला गरजेचे वाटते.

समाजातील एक जाणीव ठेवणारा नागरिक हया नात्याने समाजातील अंतरंगाचा शोध घेता यावा यानुसार हे संशोधन शोध घेत आहे. अनेक समस्या त्याला समोर येतात, त्याचे गांभीर्य समजणे प्रथमदर्शनी हे महत्त्वाचे, बंदिवानांचे मुलाकडे बऱ्याचदा उपेक्षेणे ¯ÖÖ×हले जाते त्याचे कारण सामाजिक समस्यांचा दुष्परिणाम त्यामुळे हया मुलांवर हा बहिष्कार आल्यास ते मूल सैरभैर होऊन मानसिक विकृतीकडे वळण्याचा धोका संभवतो म्हणून हे संशोधन संशोधकास ग¸•Ö“Öê ¾ÖÖ™ŸÖê.

मातेकडून मुलांची अतिशय जिव्हाळयाने, आपुलकीने वाढ होऊ शकते, मात्र ती अधिक जाणतेपणाने आणि जाणीवपूर्वक व्हायला हवी त्यासाठी आईचा वेळ महत्त्वाचा बंदिवानांच्या पाल्यांच्या ÃÖ¤ंर्भात विचार केल्यास पाल्यांना त्यांच्या मातेचा विरह आईच्या बंदीवासामूळे –ालेला आहे. संशोधकाला असे आढळून आलेले आहे की, हया पाल्याचे मानसिक आरोग्य समायोजित नसते.

युनायटेट्ट नेशन चाईल्ड राईट कन्व्हेशन (UNCRC) नुसार, "प्रत्येक मूल महत्त्वाच असते सोबतच हयाअनुरूप प्रत्येक बालकाला जगण्याचा अधिकार, विकासाचा अधिकार, सहभागितेचा अधिकार,

संरक्षणाचा अधिकार, शिक्षणाचा अधिकार आहे. मुले हया अधिकारापासून वंचित राहू नये, इतर वंचित घटकांवर सद्यस्थितीत अभ्यास सुरू आहे"[72]. मात्र बंदिवानांची मुले आणि मुली तेवढयाच प्रमाणात दूर्लक्षित आहेत. हया वंचित घटकांचा शोध घेणे व सामाजिक तसेच कौटुंबिक स्थितीचे सोबतच पाल्यांच्या मानसिक स्थितीचे अध्ययन संशोधकाला गरजेचे वाटले म्हणून संशोधकाला हया विषयात संशोधन करण्याची आवश्यकता वाटली.

१.४ संशोधन विषयाचे महत्त्Ö :

युनिसेफच्या एका अहवालानुसार यापुढे कोणत्याही देशाचे मोठेपण हे त्या देशाच्या लष्करी बळावर किंवा आर्थिक बळावर किंवा त्यांच्या राजधानीच्या थाटामाटावर मोजले जाणार नाही. तर त्या देशातील लोकांची सुस्थिती विकासक्षमता व वंचितांसाठी त्या देशाने केलेल्या तरतुदी व वाढत्या मानसिक व शारीरिक स्वास्थाच्या जपवणुकीवर ठरविले जाईल. म्हणून आपल्या देशाला इ.स. २०२० पर्यंत खऱ्या अर्थाने जागतिक ÃŸÖ¸ावर स्वयंपूर्ण बनवायचे असेल तर समाजात समानता आणून देशाचा उत्कर्ष व देशाची शान वाढवायची असेल तर या दुर्लक्षित घटकांचे अध्ययन अतिशय महŸÎ¾ÖÖ“Öê †ÖÆê.

संशोधकाच्या दृष्टीने बंदिवानांच्या पाल्यांचे हया विषयासंदर्भातले अध्ययन अतिशय महत्त्वाचे वाटण्याचे आणखी एक कारण म्हणजे करागृह महानिरिक्षणालय महाराष्ट्र राज्य-पुणे (२००५) हयांच्या कारागृह सांख्यिकी अहवालानुसार राज्यातील ३८ कारागहात सध्या ५० टक्क्यापेक्षा अधिक बंदिवानांना ठेवण्यात आलेले आहे. एकूण ३८ कारागृहांची अधिकृत बंदिक्षमता ही १७,९३१ आहे. परंतु सध्या कारागृहाŸÖ २५,७०९ एवढे बंदिवान असल्याची माहिती प्राप्त –ÖÖ»Öß †ÖÆê. ŸµÖÖŸÖÆüß ¯ुरूष बंदिवानांची संख्या २३८७० एवढी आहे. (कारागृह सांख्यिकी -महाराष्ट्र कारागृह महानिरिक्षणालय, महाराष्ट्र राज्य पुणे) एवढेच नव्हे तर Prison in places like A.P., Gujarat, Hariyana, M.P. and Maharashtra have prisonals for in excess (All India committee on soil reforms chaired by Mr. Justice A.N. Mulla Report).

“k{kf.kd Lrj fugk; cfnokukph lkf[;dh; ekfgrhp fooj.k·

अ.क्र.	शैक्षणिक पात्रता	संख्या
1	निरक्षर	5957
2	<ÃÖ.<ÃÖ.ÃÖß. ¯ÖµÖÔÓŸÖ	11351
3	<ÃÖ.<ÃÖ.ÃÖß ŸÖê ¯Ö¤ü¾Öß ¯ÖµÖÔÓŸÖ	5058
4	¯Ö¤ü¾ÖßìÖ¸ü	825
5	¯Ö¤ü¾µÖã¢Ö¸ü	290
6	तांत्रिक पदवी/पदविका	185
	एकूण	**23666**

वरील सांख्यिकिय माहिती लक्षात घेता निरक्षर तसेच सुशिक्षित बंदिवानांचा मोठा गट कारागृहात आहे. ¿ÖÖ¾Ö™ÖÖ कुटुंबातील महत्त्वाचा घटक बंदिगृहात आहे. अशावेळी बंदिवानांच्या पाल्यांचा मानसिक आरोग्यÖ¾Ö¸ü †£ÖÖÔŸÖ त्यांच्या संवेदनशील मनावर विपरीत परिणाम होऊ शकतो. कारण मानसिक अनारोग्याची लक्षणे पाहिलÖß ŸÖ¸ü त्यामध्ये क्षुल्लक कारणांवरून चिडणे, एखाद्या गोष्टीबदद्ल दुराग्रह करणे, भांडण उकरून काढणे, थोडे मनाविरूध्द घडले की, त्रागा करणे, सूड उगविणे, सारखे चिंताग्रस्त असणे, अबोला धरणे, खोटे बालणे, मोडतोड करणे, बेचैन होणे, संशयी वृत्ती बाळगणे, अकारण भीती वाटणे इ. मानसिक अनारोग्याची किंवा अस्वास्थ्याची लक्षणे होत. याउलट व्यक्तीला आपले नेहमीचे वैयक्तिक व सामाजिक व्यवहार कार्यक्षमतेने सुखसमाधानाने व आत्मविश्वासपूर्वक करता येणे हे व्यक्तीच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमुख लक्षण होय. त्यामुळे हया प्रकारचे मानसिक आरोग्य त्या प्रत्येक वंचित घटकापर्यंत पोहचावे. अर्थात संशोधनाचµÖÖ माध्यमातून बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा व्यक्तिमत्व विकसनावर कसा परिणाम ÆÖŸÖÖ µÖÖ¾Ö¸ü प्रकाश टाकण्याचे कार्य केलेले आहे. म्हणून प्रस्तुत संशोधन महत्वाचे आहे.

महाराष्ट्रातील गुन्हे -Crime in Maharashtra on 31st Dec. 2013

Prison statistic India P;k National Crime Record Bureau (N.C.R.B.) 2013नÃÖÖ¸ü देशात ९३० मध्यवर्ती कारागृह, ३४६ जिल्हा कारागृह, ७८० सब जेल, १९ महिला कारागृह, ५३ खुले कारागृह, 21 बोर्स्टर्न स्कूल, ३८ स्पेशल जेल आणि इतर ४ असे एकूण १३३९ कारागृह आहे. या संपूर्ण कारागृहांतील बंदीक्षमता ३,४७,८५९ अशी असून त्यामध्ये ३,९३,८०४ (९५.६:) पुरूष बंदिवान आणि १८,१८८ (४.४:) महिला बंदिवानांची संख्या आहे. त्यात सिद्धदोष एकूण बंदीवान हे १,२९,६०८ असून त्यात १,२४,२६३ पुरूष आणि 5,345 ´ÖÆü»ÖÖ ²ÖÓ¤üß¾ÖÖन आहेत. तर एकूण न्यायाधीन बंदीवान २,७८,५०३ असून त्यात २,६७,८१५ पुरूष तर १२६८८ महिला बंदीवान आहे.

एकूण मध्यवर्ती कारागृहापैकी महाराष्ट्रात एकूण ९ मध्यवर्ती कारागह आहेत. हया कारागृहांमध्ये एकूण १४८४१ बंदिवानक्षमता असून प्रत्यक्षात १८५२७ बंदीवान आहेत.

महाराष्ट्रातील मध्यवर्ती कारागृहासह इतर कारागृहात एकूण बंदीवान २७४०० †ÖÆêŸÖ Ÿµ֟ÖÖŸÖ 25841 ¯Öã¹ýÂÖ बंदीवान तर १५५९ महिला बंदीवान आहेत.

उत्तर प्रदेश, मध्यप्रदेश, बिहार, पंजाब हया राज्यानंतर एकूण बंदिवानांच्या बाबतीत महाराष्ट्र राज्µÖ ¤ü¿ÖÖŸÖ पाचव्या क्रमांकावर आहे. वाढत्या गुन्हयांचे प्रमाण आणि बंदिवानांची वाढती संख्या ही भविष्यासाठी गंभीर व चिंतनीय बाब आहे. ही परिस्थिती पाहता बंदिवानांच्या हया प्रमाणात घडून येणारी वाढ एक पिढी त्या मागोमाग जाण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही. गुन्हयांची विदारकता समाजासमोर मांडणे गरजेचे आहे. बंदिवानांच्या पाल्यावर होणाऱ्या सामाजिक दुराव्यातून ही परिस्थिती उद्‌भवू शकते असे संशोधकास वाटते. हया विवंचनेतून या ²ÖÖ²ÖŸÖß“Öß जागरूकता आणणे महत्वाचा Š¸üŸÖê.

महाराष्ट्रातील गुन्हे संकलन अहवालानुसार सन २०१३ हया साली IPC crime rate has increased by 13.7 % over. 2012 (6-8 %)- While violent crime has been increased by 28 % over 2012 (23-31 %)- The share of violent in total IPC crimes during 2013 was 13.89 % (which was 13.15 % during 2012).

महाराष्ट्रातील मुख्य शहरे यातील गुन्हेगारीचे प्रमाण पाहता-

Violent Crime :-

The highest rate of violent crimes was reported from Thane (45.21) followed by (44.6), Nagpur (43.63) and Pune (36.26) as compared to 28.00 at State level. µÖÖŸÖhighest incidences of violent crimesबाबतीत सर्वाधिक गुन्हे खुन खुनाचा प्रयत्न, बलÖत्कार व महत्त्वाच्या गुन्हयांची नोंद ´Ö²Ö‡ ¿ÖÆ¸ÖŸÖ –हाल्याचे दिसून येते.

Crime against women-

महाराष्ट्रात २०१२ साली १७८०० तर २०१३ हया साली २६१२९ घटना –ÖÖ»µÖÖ 2012 ´Ö–ÖÖ»Ö (३२.४०%) च्या तुलनेत २०१३ मध्ये (४६.६६%) याप्रमाणे घटना महिलांच्या अतµÖÖ“ÖÖ¸Ö²ÖÖ²ÖŸÖ ¾ÖÖœ»µÖÖ आहेत. तशीच महिला गुन्हेगारीत वाढ –ÖÖ»µÖाचे दिसून येते.

Crime against Children -

२०१३ हया सालात एकूण ६४१० घटना घडून आल्यात त्या २०१२ साली ३४५६ म्हणजे २०१२ च्या तुलनेत २९६४ घटना वाढल्या आहेत.

An increased of 85.47% was reported in incidence of crime against children during 2013 over 2012.

Average charge-sheet rate for all crimes against children (IPC and CLL) was 57.26 % during 2013.

In percentage terms, major crime heads under ‘Crime against chidren during 2013 were kidnapping and abduction (26.48 %), Rape (24.12 %), Murder (2.98 %), Exposure nand abandonment (4.04 %) आणि हया घटनापैकी मुंबईत (१४.७०%), ठाणे सिटी (२७%), पुणे सिटी (६.८६%) तर नागपूर (५.५५%) अशा प्रमाणात घडून आल्या आहेत.

वरील परिस्थिती पाहता मुलांवरील गुन्हेगारी आणि २०१३ सालच्या N.C.R.B. च्या सर्वेक्षणानुसार बंदिवानांची संख्या आणि क्षमता हयामध्ये वाढणारी संख्या ही चिंतनीय बाब आहे. आई वडि»ÖÖ“Ö Æ¸×¾Ö»Ö»Ö छत्र हतबल होवून गुन्हेगारीकडे वळतात हा विचार हया ठिकाणी महत्वाचा आहे. हया संशोधनातून यावर प्रकाश टकण्याचे कार्य संशोधकाने केले आहे.

Prison Reform Trustनुसार WHO†£ÖÖÝÖWorld Health Organisationच्या सेमीनार 1999 च्या अनुसारWHO Mental Health in Prison Project agree that for the majority of prisoners imprisonment was likely to have the following effects –

1) Isolation from families and social networks.
2) Austere surroundings loss of privacy and poor physical hygienic condition.
3) Shame and stigmatization.

पालकांच्या बंदिवासाचा त्यांच्या पाल्यांना होणारा मनःस्ताप विविध अवस्थांमधून •ÖÖÝÖ. पहिल्यावेळी त्यांच्या प्रत्यक्ष वडील आणि आईच्या सोबत बंदिगृहात जाणे अथवा मुलांच्या अनुपस्थितीत त्यांना बंदिगृहात जावे लागणे कारण ´Öल घरी परतल्यानंतर हयापैकी घरांत कोणी नसणे-ÝµÖÖ´ÖÔ¡ ÃÖ¸¾ÖÖÝÖ»ÖÖ“Ö ÃÖ´ÖÖµÖÖजनाची समस्या उद्भवते. ¤ßर्घकाळ परिणामाचा विचार करता मुलांचा विकास खुंटतो. कौटूबिक वातावरणापासून मूल दुरावते आणि मुलांमध्ये दोषांची भावना निर्माण होते. शालेय जीवनापासून मुल अलिप्त होते. शैक्षणिक गुणवत्तेवर त्याचा परिणाम जाणवतो. कौटुंबिक वातावरणात वाढले»Ö ´Ö»Ö आणि दुरावलेले मू»Ö यात फरक जाणवतो आणिÖ वडिलांच्या प्रेमापासून मूल पोरक होते.

सामाजिक भावना क्षीण व्हायला लागतात. वडील किंवा आई बंदिवासात असल्याचे शल्य मुलाला बोचत असतं आणि नैतिक, सामाजिक, भावनिक व शारिरीक बाबीतून ते खÖ“ÖÝÖ †¿ÖÖ वेळी इतर ठिकाणी ते संकोचल्यासारखे राहते अशी परिस्थिती संशोधनातून प्राप्त –ाली ही जाणीव निर्मितीचे कार्य संशोधकाला महÝÝ¾ÖÖ“Ö ¾ÖÖ™ÝÖ.

Maharashtra State Commission for Protection of Child Right नुसार-

जुलै २००७ मध्ये महाराष्ट्र राज्य बाल संरक्षण आयोगाची स्थापना –ÖÖ»ÖßÖ. Child Right Act-२००५(४ of २००६) नुसार राज्यामध्ये मुलांना संरक्षण देणे तसेच बाल अधिकाराने सर्वश्रुत करणे हा त्याचा मूळ उददे्श.

Child Right Section २ (b) नुसार-

- मुलांना सर्वच स्तरातून सरंक्षण देणे मग तो मुलगा असो की मुलगी, कोणत्याही धर्माचा †ÃÖÖ ¾ÖÖ ³ÖÖÂÖ“ÖÖ ¾ÖÖ •ÖÖÝÖß“ÖÖ.

- प्राथमिकता म्हणूनच बालकाला प्राधान्य देण्यात येईल.

- प्रत्येक बालकाला जगण्याचा हक्क आहे. विकासाचा अधिकार आहे. सहभागितेचा अधिकार आहे. संरक्षणाचा तसेच शिक्षणाचा सुद्धा अधिकार आहे. कोणतेही ´Ö»Ö Ÿµ÷ÖÖ“µÖÖ अधिकारापासून वंचित राहता कामा नये.

- प्रत्येक बालकाला उत्तम प्रतीचे जीवन जगण्याचा अधिकार आहे. त्यांच्या शारीरिक, मानसिक, नैतिक, सामाजिक विकास घडून येणे गरजेचे आहे.

- राज्याने जे मूल कौटुंबिक वातावरणापासून अलिप्त आहे त्यांना सरंक्षण देण्याची जबाबदारी स्वीकारावी.

- आर्थिक पिळवणूकीपासून त्यास संरक्षण द्यावे.

- मुलांना सर्वच प्रकारच्या हिंसापासून सरंक्षण मिळणे.

हया आणि इतर सर्वच बाबींचा त्यात अंतर्भाव आहे. त्यामुळे बंदिवानांच्या मुलांनाही हया आयोगाच्या तरतुदींचा फायदा व्हावा असे संशोधकाला वाटते.

समायोजन म्हणजे व्यक्तीने व्यक्तीशी जुळवून घेणे. अर्थात आवश्यक त्यÖ ¯Ö×¸üÛÃ£ÖÖŸÖßŸÖ Ã¾ÖÖŸÖ:»ÖÖ बसविणे, क्रम लावणे, व्यवस्थित करणे, नियमित करणे, सुसंवाद साधणे अशा प्रकारचा होतो. हरबट आणि रॉबर्ट काप्लान या लेखकांनी मानसिक ताणाशी जुळवून घेण्याची क्रिया म्हणजे समायोजन असे म्हटले आहे. प्रत्येक व्यक्तीचे जीवन संघर्षमय आहे. या संघर्षामध्ये तग धरून रहावयाचे असेल तर परिस्थितीशी योग्य प्रकारच्या प्रतिक्रिया करून समायोजन प्रस्थापित करावे लागेल. आई किंवा वडील बंदिगृहात असताना मानसिक आरोग्य स्थिर नसतांना बंदिवानांच्या पाल्यांना समायोजन साधणे मग ते स्वसमायोजन असो ¾ÖÖ सामाजिक समायोजन असो अशावेळी बंदिवानांच्या पाल्यांसाठी समायोजन संशोधन संशोधकाला महत्त्वाचे ¾ÖÖ™ü¯Ö.

खऱ्या अर्थाने प्रत्येक बालकाला आपला विकास करवून घेण्याचा अधिकार आहे. आपल्या जीवनातील वेगवेगळया क्षेत्रात दिशा ठरविणे हा त्याचाच अधिकार आहे. कुटुंब, आर्थिक क्षेत्र, मानसिक क्षेत्र सामाजिक क्षेत्र आरोग्य हया सर्वांचे पाठबळ त्याला मिळायलाच हवे. मात्र ज्याठिकाणी आधारच हरवलेला असेल त्यांचे आयुष्य काय आणि कसे?

अगदी लहान मुलांच्या अंगी असलेली जि-ासेची आणि चौकसपणाची पातळी बऱ्याच अंशी समाधानी आणि सहकार्यप्रवण कौटुंबिक वातावरणावर आणि मातापित्यांनी दिलेल्या उत्तेजनाच्या प्रमाणÖ¾Ö¸ü अवलंबून असते. मुलांनी विचारलेल्या प्रश्नांकडे आई-वडील आणि शिक्षक जितके अधिक लक्ष देतील तितका मुलांचा मानसिक आणि शारीरिक विकास अधिक उत्तम होईल. हयालाच अनुसरून जर हया मुलांचा विकास घडवून आणायचा असेल तर एक बाजू कमकुवत असली तर हा विकास कशाप्रकारे शक्य आहे?

म्हणूनच सर्वकष विचार समाजापुढे यावा हा हेतू ठेवून संशोधकाने हया विषयावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

†Ö‡-वडील, शिक्षक यांची मुलांसाठी असे वातावरण निर्माण करण्याची जबाबदारी आहे, जिच्यातून त्यांच्या शारीरिक, मानसिक, भावनिक आणि सामाजिक बुध्दिमत्तेचा विकास होईल मुलांच्या काही मूळ आणि पायाभूत अशा गरजा आहेत ज्यामध्ये-

ममतेची गरज -

ही मुलांची अगदी मूलभूत गरज असते. काळजी घेणे आणि मुलांशी भावनिक संबंध जोडणे अशी ही गरज असते. म»ा भावनिक दृष्टया आई-¾Öx›लांवर अवलंबून असते आणि या संबंधात जर काही उणीव जाणवली तर आपण दीर्घकाळ टिकणाऱ्या फलदायी नात्याची जोपासना करू शत नाही. भावनिक दृष्टीने अस्वस्थ आणि असुरक्षित असे मूल समाजासाठी पुढील आयुष्यात एक जबाबदारी ठरू शकते.

सुरक्षिततेची गरज -

मुलाला आदर्श घरगुती वातावरणात सुरक्षितता वाटते. नाती आणि जागा हयाबाबत त्याला सतत स्थिरता हवी असते आणि सोबतचे वातावरण त्याला काही अंशी अपेक्षित असावे लागते जे मुलांच्या विकासाच्या प्रक्रियेत आश्चर्यकारक परिणाम घडवून आणते. सुरक्षिततेच्या अभावामुळे मुलांच्या जीवनात राग, व्देष, तिरस्कÖ¸ü, ÃÖÓ¿Ö¯Ö, ØÆÃÖÖ †£Ö¾ÖÖ निराशावाद यांचा प्रादुर्भाव होतो आणि हयातूनच सुरक्षिततेची गरज निर्माण –ÖÖ»Ö»ÖÛ †ÖÆê.

कौतुकाची आणि स्वीकाराची गरज-

मुलांचे योग्य संगोपन होण्यासाठी खूप भावनिक, सामाजिक आणि मानसिक उत्तेजनाची आणि त्याचबरोबर प्राथमिक दर्जाची त्यांची कामगिरी असली तरी तिच्या कौतुकाची गरज असते. जर आई वडिलांनी आपली पसंती आणि आनंद दर्शविला तर ते मुलांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करतील आणि आत्मसन्मान विकसित करण्यास मदत करतील. अशी मुले कुठल्याही प्रसंगांना आणि आव्हानांना मोठया निश्चयाने सामोरे जाऊ शकतील. अशा रितीने मुलांमध्ये देखील नात्यासंबंधी आदर विकसीत होतो.

´ुलांचा विकास ही एक नैसर्गिक प्रक्रिया असते आणि ती जलद करता येत नाही. आपल्या मुलांना काय हवे आहे ते सांगू द्या आणि मग आपल्या मुला-मुलींच्या संगोपनात भाग घ्यायला मात्र विसरू नका.

व्हिक्टर हयुगोने म्हटले आहे. "जीवनातला सर्वात मोठा आनंद म्हणजे आपल्यावर कुणी प्रेम करते आहे ही भावना, आणि हे प्रेम केवळ आपण आहोत म्हणूनच किंवा यापेक्षा असूनसुध्दा" आई वडील या नात्याने तुम्हीच पालक मुलांचे मुख्य सल्लागार तुम्हाला मूल मानसशास्त्रीय दृष्टया समजले पाहिजे.

पौगंडावस्था -

ज्या आई वडिलांच्या नात्यात तणाव आहे त्यांनी आपले मतभेद या मुलांपासून आणि विशीच्या वयातील तरूणांपासून दूर ठेवण्यासाठी खूप काळजी घेतली पाहिजे. अलीकडच्या काळांत विशितल्या मुलांनी केलेल्या गुन्हयांमध्ये फार मोठी वाढ –ालेली आहे. अपहरण, खून, बलात्कार, दुष्ट कटकारस्थानापर्यंतच्या गुन्हयांत त्यांच्या सहभाग आढळून येतो. आई वडिलांनी याबाबतीत सकारात्मक भूमिका बजावयाला हवी आणि आपल्या मुलांच्या व्यक्तिमत्त्वामधील विधायक वैशिष्टये दाखवून त्यांना प्रेरणा द्यायला हवी. अर्थात पौंगडावस्थेतल्या मुलांच्या समस्या अशा सरळ आणि सहजपणे सुटणाऱ्या नसतात. याबाबतीत आई वडलांनी मुलं येण्याआधीच खबरदारी घ्यायला हवी.

प्रस्तुत संशोधनाचा विषय समाज जीवनाशी संबंधीत असून समाजाचाच एक घटक म्हणून बंदिवानांची पाल्ये आहेत. त्यामुळे संशोधकाचा संशोधनावर त्यांच्या आवडी निवडीचा, आत्मियतेचा परिणाम न होता केवळ वास्तविकता शोधून काढण्याच्या दृष्टिकोनातून संशोधकात प्रस्तुत संशोधन महत्वाचे वाटते.

अखेरीस संशोधनाचा उपयोग हा समाजातील बंदिवानांच्या मुलामुलींच्या परिस्थितीशी समायोजन साधून त्यांच्या मानसिक आरोग्यात योग्य तो संतुलित बदल आणण्याचे दृष्टीने होईल. सा²ÕŸÕ“Õ µÕÕ अभ्यासातून समाजाला एक नवी दिशा मिळण्याची शक्यता संशोधकाला वाटते. कारण गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे वळणाऱ्या मनावृत्तीला किंवा गुन्हा करणाऱ्या हातांना या संशोधनातून योग्य ते मार्गदर्शन हा‡»Õ ¾Õ †Õ¯Õ»µÕÕ दुष्ट कृत्यांचा आपल्या पाल्यांवरही दुष्परिणाम होऊ शकतो या जाणिवेतून ते दुष्कृत्य करण्यापासून ¯Õ¸Õ¾ÕÕ¢Õ ÆÕŸÕß»ा. त्या दृष्टीने समाजस्वास्थ्य सशक्त होण्यासाठी हया संशोधनाचा उपयोग जरू¸ ÆÕ‡»Õ.

1.5 संशोधन विषयाचे शिर्षक :-

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य व समायोजन यांचे अध्ययन

1.6 संशोधन विषयाच्या शिर्षकातील सं-ाच्या कार्यात्मक व्याख्या :-

प्रस्तुत संशोधनाच्या शिर्षकामधील सं-ांच्या कार्यात्मक व्याख्या पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेल्या †ÖÆÜÖ.

मध्यवर्ती कारागृह -

कोणत्याही देशातील घटनेनुसार अर्थात तेथील प्रचलित कायद्यानुसार व न्यायसंमत मार्गाने गुन्हा शाबीत होऊन बंदिवासाची शिक्षा -ालेल्यांना निर्दिष्ट काळापर्यंत ताब्यात घेणारी शासकीय संस्था म्हणजे कारागृह होय. µÖÖ´Ö¬µÖ ´ÖÆÖ¸üÖÂ™Òü ¸üÖज्य कारागृह महानिरीक्षणालय महाराष्ट्र राज्य पुणे यांच्या अखत्यारीत येणाऱ्या पूर्व भागातील नागपूर व अमवरावती कारागृह म्हणजे मध्यवर्ती कारागृह होय.

बंदिवान :

न्यायालयाने शिक्षा दिल्यानंतर निर्दिष्ट काळापर्यंत कारागृहात शिक्षा भोगणाऱ्या व्यक्तीस बंदिवान म्हणतात. यामध्ये गुन्हा सिध्द -ाल्यानंतर शिक्षा भोगत असलेल्या महिला आणि पुरूषांचा समावेश बंदिवानांमध्ये करण्यात आलेला आहे.

कौटुंबिक वातावरण :

संयुक्त किंवा विभक्त परिवारामध्ये सामाजिक नियमानुसार एकत्र राहणारा गट म्हणजे कुटुंब व त्या कुटुंबामध्ये मुलांचा सांभाळ करून त्यांची शारीरिक, मानसिक व सामाजिक वाढ योग्यप्रकारे व्हÖ¾Öß µÖÖÃÖÖšüß अस्तित्वात असलेली परिस्थिती जी बंदिवान महिला व पुरूषांच्या परिवारामध्ये आहे त्याला प्रस्तुत संशोधनामध्ये बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण असे संबांधण्यात आलेले आहे. प्रस्तुत संशोधनामध्ये कौटुंबिक वातावरणामध्ये Ã¾ÖÖÖŸÖ¡µÖ आणि बंधन, अवधान आणि दूर्लक्ष, प्राबल्य आणि लीनता, स्वीकार आणि अस्वीकार, विश्वास आणि अविश्वास, ऊब आणि शीतल, अपेक्षा आणि निराशा, मुक्त संवाद आणि बंदिस्त संवाद या प्रमुख घटकांचा समावेश करण्यात आला या सर्व संघटकांच्या संदर्भात निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांना बंदिवानांच्या पाल्यांनी दिलेल्या ¯ÖÏतिसादाचे गुणांकन करून प्राप्त होणारे एकूण गुणांकन ´Æüणजे कौटुंबिक वातावरण होय.

मानसिक आरोग्य :

मनाचे स्वास्थ्य व त्याची कार्यक्षमता तसेच सामाजिक व्यवहार सुरळीत चालण्यासाठी व्यक्तिजीवनात अत्यावश्यक असणारा घटक म्हणजे मानसिक आरोग्य हो. प्रस्तुत संशोधनामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवान असलेल्या महिला आणि पुरूषांच्या पाल्यांच्या मनाचे जे Ã¾ÖÖÃ£µÖ आहे त्याला मानसिक

आरोग्य संबोंधण्यात आले आहे त्यामध्ये मानसिक स्थिती आणि शारीरिक स्थिती या दोन घटकांच्या संदर्भात निर्धारित करण्यात आलेल्या विधानांना न्यादर्श स्वरूपात निवडलेल्या बंदिवानांच्या पाल्यांनी दिलेल्या ¯Ö×ŸÖÃÖÖ¤üÖ“Ö गुणांकन करूण प्राप्त होणारे मानसिक आरोग्याच्या संदर्भातील एकूण गुणांकन म्हणजे मानसिक आरोग्य होय.

समायोजन :

विशिष्ट परिस्थिती व गरजा यांच्या संर्भात व्यक्ती स्वत:मध्ये आणि स्वत:च्या वर्तनामध्ये जो कमी अधिक उचित व सामाधानकारक बदल करते त्याला समायोजन असे म्हणतात. प्रस्तुत संशोधनाच्या अंतर्गत मध्यवती कारागृहामध्ये असलेल्या महिला आणि पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनामध्ये त्यांचे भावनिक समायोजन, सामाजिक समायोजन आणि शैक्षणिक समायोजनाचा समावेश आहे या घटकांच्या संदर्भात निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांना या बंदिवानांच्या पाल्यांनी दिलेल्या प्रतिसादानुसार त्याला गुणांकन करून एकूण समायोजनाच्या ÃÖ¤ü³ÖÖŸÖ ¯ÖÏ¯ŸÖ Æोणारे एकूण समायोजनाचे गुणांकन म्हणजे समायोजन होय.

1.7 संशोधनाची उदिद्ष्टये :-

१. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण, पाल्याचें मानसिक आरोग्य आणि समायोजनाचा †³µÖÖÃÖ करणे.

२. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या¿ÖÎ †ÃÖ»Ö»µÖÖ सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

३. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

४. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या¾Ö¸üß»Ö परिणामाचा अभ्यास करणे.

५. मध्यवर्ती कारागगृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील परिणामाचा अभ्यास करणे.

1.8 संशोधनाच्या परिकल्पना :-

१. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण, पाल्याचें मानसिक आरोग्य आणि समायोजनामध्ये सार्थक फरक असणार नाही.

२. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी सार्थक सहसंबंध असणार नाही.

३. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध असणार नाही.

४. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

५. मध्यवर्ती कारागगृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

1.9 संशोधनातील चले :

प्रस्तुत संशोधनातील चले पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेली आहेत.

Ã¾ÖÖÁÖµÖß “Ö»Ö - कौटुंबिक वातावरण

†ÖÁÖµÖß “Ö»Ö - समायोजन

मानसिक आरोग्य

जनसंख्यात्मक चले - पुरूष आणि महिला बंदिवानांची पाल्य (मुले-´Ö»Öß)

1.10 संशोधनाची व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधन विषयाची व्याप्ती पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेली आहे.

१. प्रस्तुत संशोधन विदर्भातील मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण, त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य आणि समायोजनाशी संबंधित आहे.

२. प्रस्तुत संशोधनाचे कार्यक्षेत्र हे अमरावती आणि नागपूर विभागाप¸üÖ †ÖÆê.

3. या संशोधनामध्ये अमरावती आणि नागपूर या दोन मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोगµÖ आणि समायोजनाच्या अभ्यासापूरते व्यापक आहे.

४. संशोधनामध्ये निवड करण्यात आलेल्या ²Öदिवानांच्या २०० मुले आणि २०० मुली यांच्यापुरती या संशोधनाची व्याप्ती आहे.

५. यामध्ये महिला बंदिवानांची मुले १००, महिला बंदिवानांच्या मुली १०० आणि पुरूष बंदिवानांचे ´Ö»Ö 100 व पुरूष बंदिवानांच्या मुली १०० यांच्याशी संबंधित आहे.

६. मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांमध्ये दीर्घमुदतीची शिक्षा –ालेल्या बंदिवाना¯Öरती या संशोधनाची व्याप्ती †ÖÆê.

1.11 संशोधनाच्या मर्यादा आणि परिमर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनाच्या मर्यादा आणि परिमर्यादा पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेल्या आहेत.

१. प्रस्तुत संशोधन कार्य विदर्भातील नागपूर आणि अमरावती या दोन विभागातील मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांपूरतेच मर्यादित आहे इतर कारागृहातील बंदिवानांचा अभ्यास यामध्ये करण्यात आलेला नाही.

२. प्रस्तुत संशोधन हे विदर्भातील मध्यवर्ती कारागृहातील ६ वर्षापेक्षा अधिक कालावधीसाठी सातत्याने शिक्षा भोगणाऱ्या स्त्री-पुरूष बंदिवानांपुरतेच मर्यादित आहे.

३. प्रस्तुत संशोधन हे दीर्घमुदतीची शिक्षा भोगणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यापुरते मर्यादीत आहे.

4. प्रस्तुत संशोधन हे दीर्घ मुदतीच्या शिक्षा भोगणाऱ्या स्त्री-पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणापुरते ´ÖµÖÖÔ¤ßŸÖ †ÖÆê.

5. प्रस्तुत संशोधन हे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यापुरतेच मर्यादित आहे.

6. प्रस्तुत संशोधन हे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनापुरतेच मर्यादित आहे

7. प्रस्तुत संशोधन हे दीर्घ मुदतीच्या शिक्षा भोगणाऱ्या स्त्री-पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरण व त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य व समायोजन यांच्या सहसंबंधापुरतेच मर्यादित आहे.

8. प्रस्तुत संशोधन हे दीर्घ मुदतीची शिक्षा भोगणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या ११ ते १८ वयोगटातील ¯ÖÖ»µÖÖ¯Ö¸üŸÖê ´ÖµÖÖÔ×¤üŸÖ †ÖÆê.

प्रकरण २ रें

संबधित पूर्वसंशोधन साहित्याचा आढावा

2.१ प्रस्तावना :

शैक्षणिक संशोधनाच्या क्षेत्रात पूर्व संशोधनाचा आढावा व संबंधित साहित्याचे समालोचनाला विशेष महत्त्व आहे. कोणतेही संशोधन हाती घेतले की, पूर्वी काय अभ्यास –ाला आहे व कोणते संशोधन –ÖÖ»Ö आहे याचा आढावा घेणे आवश्यक आहे. त्यामुळे संशोधनकर्त्याला योग्य असे मार्गदर्शन प्राप्त होऊन संशोधनाचा पाया मजबूत होऊन एक दिशा मिळत.

2.2 पूर्व संशोधनाचा आढावा घेण्याची आवश्यकता :-

संशोधन कार्य करीत असताना संदर्भ साहित्याचा उपयोग फार महत्त्वपूर्ण ठरतो. त्या विषयासंबंधी µÖÖ¯Ö¾Öá –ालेल्या संशोधनाचा आढावा घेणे क्रमप्राप्त ठरते. संशोधन करीत असताना संशोधन कार्याची पुनरावृत्ती होऊ नये, संशोधन अधिक विश्वसनिय ठरावे त्यात मौलीकता, नवा दृ×Â™कोन असावा तसेच संशोधन कार्याला योग्य दिशा प्राप्त व्हावी व विषयासंबंधी योग्य माहिती मिळावी या हेतूनेच संबं×¬ÖŸÖ ¯Ö¾Ö संशोधनाचा आढावा घेणे आवश्यक असते.

Moule George यांनी **"The Science of Education Research"** या पुस्तकात म्हटले आहे की, "The review of literature promote a greater understanding of the problem and it accepts ensure the avoidance of necessary duplication. It is also provides comparative data on the basis of which to evaluated and interprete the significance of one's finding."[1]

¯Ö¾Öá –ालेल्या संशोधन कार्याचा शोध घेण्याकरीता दीर्घ प्रयत्न करावे लागत असले तरी, त्यामुळे संशोधनाचे कार्य पद्धतशीर सफल होण्यास मदत होते. शैक्षणिक संशोधनात संशोधकाला सुद्धा त्या-ŸµÖÖ विषयाबद्दल माहिती असणे आवश्यक आहे, कारण त्यावरुन संशोधन विषयाबद्दल अधिक माहिती मिळू शकते.

2.3 पूर्व संशोधनाचा आढावा घेण्याची उद्दिष्ट्ये :-

1) उपयुक्त समस्या क्षेत्र निवडणे :-

सबंधित साहित्याचा आढावा घेतल्याने अफलदायी व निरुपयोगी क्षेत्र वगळून समस्या क्षेत्र निवडण्यास मदत होते. परिणामी संशोधन समस्येच्या निवडीकरीता मदत होते.

2) संशोधन पद्धतीची जाणीव करुन देणे :-

संशोधकास संशोधनाच्या विविध पद्धतीची माहिती प्राप्त होते. यामुळे कोणती संशोधन पद्धती निवडवावी हे कळते. यथÖÖर्थ व उपयुक्त माहितीमुळे अंतर्दृष्टी प्राप्त होऊन संशोधनाच्या यशप्राप्तीकडे यशस्वीपणे वाटचाल करता येते.

3) संशोधन साधनाची निवड करणे :-

संशोधन समस्येचे निराकरण करण्याक×¸ÏÖ ×¾Ö×¾Ö¬ध प्रकारची माहिती संक»ÖÖ‡त करावी लागते. यथार्थ, वैध, विश्वसनीय माहिती संकलनाक×रता योग्य साधनांची निवड करावी लागते. याकरीता पूर्व संशोधन व साहित्याच्या आढाव्याने दिशादर्शन होते.

4) ¯Ö¾Ö ÃÖ¿ÖÖê¬ÖÖ¬Öनाच्या शिफारशी जाणून घेणे :-

¯Ö¾Öá –ÖालेÊल्या संशोधनाचा आढावा घेण्याचा उद्देश म्हणजे त्यांनी आपल्या संशोधनात कोणत्या शिफारशी केलेल्या आहेत याची माहिती मिळविणे होय. पुढील संशोधनाक×रता कोणत्या विधायक सूचना केलेल्या आहे याचीही माहिती मिळते.

5) संशोधन क्षेत्राची मर्यादा निश्चित करणे :-

पूर्व संशोधनाच्या आढाव्यामुळे आपल्याला संशोधनाचे कार्यक्षेत्र निश्चित करणे, व्याप्ती व मर्यादा Š¸विणे, न्यादर्शाची निवड करणे सोयीचे होते.

6) पूर्व संशोधनाचे गुणदोष ठरविणे :-

पूर्व संशोधनाच्या आढाव्याच्या आधारे संशोधनातील गुण व उणिवा लक्षात येण्यास मदत होते. या आधारावर नविन संशोधन करताना उनात्मक संशोधनाकरीता दोष वगळून उत्कृष्टतेचा स्विकार करण्यास मार्गदर्शक व उपयुक्त ठरतात.

7) महत्त्वपूर्ण चलाचा शोध घेणे :-

पूर्व संशोधनाच्या आढाव्याच्या आधारावर संबंधित चलाचे –ान प्राप्त करुन नविन चलाच्या शोध कार्यास मदत होते.

8) सांख्यिकीय तंत्रा बाबत मार्गदर्शन :-

संशोधन साधनाद्वारे प्राप्त माहितीचे अर्थ निर्वचन करण्याक×रता, सांख्यिकीय तंत्राची निवड करण्याकरीता मार्गदर्शक ठरतात.

2.4 पूर्व संशोधनाचा आढावा घेण्याची कारणे :-

प्रस्तुत संशोधनाक׸ŸÖ µÖ¯Ö¾Öá –ालेल्या पूर्व संशोधनाचा आढावा घेण्यात आला व त्याचे विश्लेषण केले असता खालील कारणे अधोरेखित करण्यात आले.

1. संशोधनातील पुनरावृत्ती टाळण्यात येते.
2. ¯Ö¾Ö संशोधनात राहिलेल्या त्रु™ß भरुन काढता येतात.
3. पूर्वी केलेल्या संशोधनापासून वेगळेपण शोधता येते.
4. संशोधनाला नवी दिशा प्राप्त होते. एवढेच नव्हे तर संशोधनकार्याला भक्कम आधार प्राप्त होतो.
5. पूर्व संशोधनातील निष्कर्षाची तुलना आपल्या संशोधनाच्या आढाव्यामुळे शक्य होते.
6. संशोधन विषयाचे सखोल –ान मिळविणे
7. ¯Ö¾Öá –ÖÖ»Ö»µÖÖ ÃÖ¿ÖÖधन कार्याचा आढावा घेण्यासाठी प्रदीर्घ प्रयत्न करावे लागत असले तरी त्यामुळे संशोधनकार्य पद्धतशीर व सफल होण्यास मदत होते.

2.5 संबंधित संशोधन साहित्याचा आढावा :-

¯ÖÃŸÖÖŸÖ ÃÖ¿Öोधन विषयाशी संबंधित संशोधन साहित्याचा आढावा घेण्यासाठी विविध माहिती स्त्रोतांचा अवलंब करण्यात आलेला आहे. त्यामध्ये राज्यस्तरीय, राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रकाशित होणारी मासिके, साप्ताहिके, वार्षिक, अर्धवार्षिके, इंटरनेटवर ऑनलाईन स्वरूपात उपलब्ध असलेली माहिती, पुस्तक स्वरूपात प्रकाशित साहित्य, विविध समित्या आणि कार्यालयांचे रिपोर्ट, प्रोजेक्ट आणि संशोधन µÖÖ"Ö आढावा घेण्यात आला आणि प्रकाशित संशोधनपर लेख आणि सशोधनांचा आढावा घेण्यात आलेला आहे. संशोधन ÃÖÖ×ÆŸµÖÖ"Ö †ÖœÖ¾ÖÖ 'ÖŸÖÖना या संशोधनाशी संबधित साहित्याचा (Review of Related Literature) आणि पूर्व संशोधन साहित्याचा (Review of Related Research Literature) आढावा घेण्यात आलेला आहे.

2.5.1 ÃÖ²Ö×¬ÖŸÖ ÃÖÖ×ÆŸµÖÖ"Ö †ÖœÖ¾ÖÖ :

प्रस्तुत संशोधनाच्या संदर्भात सबंधित साहित्याचा आढावा पुढीलप्रमाणे घेण्यात आलेला आहे.

£ÖÖ´ÖÃÖ †ÆÖ¾ÖÖ»Ö, (1930),[1]

बाल सुधार योजना परिषद,

1930 च्या बालसुधार योजनेची माहीती व मुलांच्या मानसिक आरोग्यविषयक निर्णयाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे या अहवालाच्या माध्यमातून प्रत्येक बालकाच्या सांस्कृतिक, सामाजिक, शिक्षण तसेच आरोग्य विषयक हक्कांची स्पष्टता होण्यास मदत –Ö»Öß.

फिल्ड ॲक्शन रिपोर्ट, [2]

²ÖÖx¤वानाच्या पाल्यांच्या कौटुंबिक पx¸Öस्थतीचा आढावा यामाध्यमातून घेण्यात आलेला आहे Ÿµ¾ÖÖ´ÖÖ–µÖÖ †ÖÖ‡सोबत राहणाऱ्या मुलांची सªÖस्थती जाणून घेण्यात आली आहे.

Fred E. Haghess, (1930),[3]

यामध्ये गुन्हेगारी प्रवृत्तीला आळा घातला गेला नाही ŸÖ¸ü ´ÖÖलांची गुन्हेगारी हेच उपजिवीकेचे साधन बनू शकते हे स्पष्ट करण्यात आलेले आहे. "आजचे उन्मार्गी मूल उद्याचे गुन्हेगार ठरू शकते" हा निष्कर्ष हया x¸¯ÖÖê™ü¾Öºþन काढण्यात आला आहे.

थॉमस अहवाल डायरेक्टर ऑफ नॅशनल कमेटी फॉर मेन्टल हायजीन (१९३०),[4]

²ÖÖ»Ö ÃÖ–ÖÖ¸ü योजना परिषद,

गुन्हयाच्या स्वरूपाची समाजविरोधी कृती ही बहुतांशी तरूणांकडून घडत असते. पार्श्वभूमी पाहिल्यास असे आढळून येते की, आजचे गुन्हेगार कालचे उन्मार्गी म»Ö †ÃÖŸÖ. 1930 "µÖÖ ²ÖÖ»ÖÃÖ–ÖÖ¸ü µÖÖजना ¯Öx¸षदेनुसार, "मूल ज्या समाजात लहानाचे मोठे होते त्या समाजाच्या सांस्कृतिक आणि सामाजिक पातळीला एकूण समाजाचे प्रतिबिंब म्हणून विशेष महŸ्त्व असते. त्यामुळे प्रत्येक बालकाला शिक्षण, आरोग्य, सरंक्षण आणि प्रगती याचा लाभ –ाला पाहिजे तो त्याचा हक्क आहे."

Report to the president of united state by the committee of Economics securities, (1935),[5]

मुलांबदद्‌ल पालकांची आणि समाजाची काय जबाबदारी आहे. याचÖÖ †Öœ¾ÖÖ ^¯Ö¸üŒÖŸÖ ÃÖ¤ü³ÖÖŸÖ घेण्यात आला आहे. सामाजिक जीवनाच्या स्वास£Öचा केंद्रबिंदू मूल असते हयाविषयीची जाणीव यातून अभ्यासण्यात आली.

Encyclopedia of social sciences, (1957),[6]

मनाचा दुबळेपणा हा एक मानसिक आरोग्यविषयक महŸ्त्वाचा प्रश्न –ालेला आहे. कारण अशा दुर्बलतेतून प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षपण भारभूत होणे, गुन्हेगारी किंवा इतर सामाजिक प्रश्न निर्माण होतÖÖŸÖ. व्यक्तिगत सामाजिक आणि भोवतालच्या परिस्थितीत सुधारणा व्हावी म्हणून उपाययोजनÖ –ÖÖ»µÖÖÃÖ ÃÖ¤üÖÂÖ मनाच्या व्यक्तिचे गुन्हेगारीत रूपांतरण होणे सहज टाळता येईल.

धृव ए. जे. (जुन १९७५), दंड प्रक्रिया सहिंता C.R.P.C.,[7]

´Öबई : फ्रेन्डस बुक स्टॉल,

एखाद्या अपराध्यास एखादया अपराधात दीर्घ मुदतीची शिक्षा त्याचे वरील आरोप सिध्द –ाल्यानंतर सुनावण्यांत येते. भारतीय दंड सहिता IPC मधील कायद्यानुसार त्यास शिक्षा सुनावल्या जाते. आणि दंड प्रक्रिया संहितेच्या तरतुदी तपासून अभ्यासाअंती न्यायालये ही प्रक्रिया पूर्ण करतात. दीर्घमुदतीची शिक्षा भोगत

असलेल्या बंदीवानास त्यांने अशा प्रकारचा गुन्हा करण्यापूर्वी एखाद्या अपराधात शिक्षा –ÖÖ»ÖÛ †ÃÖ»Ö ÝÖ¸ त्याने पुन्हा गुन्हा करू नये म्हणून या कायद्यातील (CRPC) मधील तरतुदीनुसार बंदीवानांकडून स्वस्थपणा राखण्याविषयी व चांगल्या वर्तणूकी विषयी तारण घेण्यात येत असते हे हया अभ्यासामधून निदर्शनास अÖ»Ö. (१) तसेच काही अपराधात शिक्षा –ाली नसतांना देखील निर्ढावलेले आणि सराईत गुन्हेगाराकडूनही स्वस्थपणा राखण्याविषयी आणि चांगल्या वर्तणूकी विषयीचे तारण घेण्यात येते हे स्पष्ट करण्यात आलेले †ÖÆê.

धृव ए. जे. (जुन १९८८), भारतीय दंड सहिंता IPC,[8]

मुंबई : फ्रेंन्डस बुक स्टॉल,

भारताचा अपराध्यास शिक्षा करण्याविषयक कायदा अर्थात भारतीय दंड संÆिता नुसार न्यायालय अपराध्यास शिक्षा निश्चित करते. कोणकोणत्या अपराधात बंदीवान शिक्षा भोगत आहेत ते सर्वसाधारण अपराध सारांश रूपाने हयातून अभ्यासता आलेले आहे. त्यामध्ये प्रामुख्याने ¤Öर्घकालीन शिक्षा दिल्या जाणाऱ्या अपराधांचा अभ्यास करण्यात आलेला आहे.

Hewards Leagur for penal reforms report, (1988),[9]

या अहवालामध्ये पालकांच्या बंदीवासामूळे मुलांवर होणाऱ्या परिणामांची कारणमिमांसा अभ्यासण्यात आली आहे त्यामध्ये स्पष्ट करण्यात आले की, पालकांच्या बंदीवासामुळे त्यांची पाल्य पालकांच्या प्रेमापासून ¾Ö“ÖßÖ ¸ÖÆÖŸÖ.

दलाई लामा, (१९९८), ज्यांनी जग घडविले,[9]

´Öबई : ओरीएन्ट लॉगमन लिमीटेड,

समाजाप्रती व्यक्तिचा सामाजिक दृष्टिकोन कसा असावा हयाबाबतीतला आढावा यातून घेण्यात आला मानवी कुटूंब कसे असावे ही संकल्पना समजून घेण्यास मदत मिळाली.

Cresham sykes- (Prisoners once removed),(1998),[10]

युनायटेड स्टेट ऑफ अमेरिका मधील बंदीवानांच्या पाल्यांच्या सद्यस्थितीचा आढावा यातून घेण्यात †Ö»ÖÖ. ²Ö¤ÖßÖ¾Öासामुळे बंदीवानामूभे् त्यांच्या जीवनमानावर प्रचंड ताण येतो असे दिसून आले.

Katatya H. Cama,(1998),[11]

बालगुन्हेगारी प्रवृत्ती निर्माण होण्याची कारणमिमांसा यामध्ये स्पष्ट करण्यात आली आहे बालगुन्हेगारीच्या गुन्हेगारीबाबत मुलभूत कारणांची दखल घेणे आवश्यक असते हे दिसून आले.

अल्वारीस लीला, मुले व गुन्हेगारी, (फेब्रु. २००१), [12]

पुणे : विद्या प्रकाशन,

याप्रकारात मुलांच्या व्यक्तिमत्वातील वागणूकीतील सवयीतील, मानसिक दोषांवर आढावा घेण्यात आला आहे. मुलांना लहान वयातच ज्यावेळी त्यांच्या भावना विकसित होत असतात त्याच दरम्याने वरील दोषांचे निराकरण करण्यासाठी मुलांना सहानुभूतीची फार गरज असते.

अलवारीस लीला, (फेब्रु. २००१), मुले व गुन्हेगारी, [13]

पुणे : विद्या प्रकाशन,

लहान मुलांमधील बालगुन्हेगारी प्रवृत्तीला वेळीच पायबंद घातला गेला नाही, तर मुल वाईट वर्तणूकीला सरावेल आणि त्याचे पर्यावसन मोठेपणी गुन्हेगारीत होत आणि काही मुलांचे गुन्हेगारी हेच उपजिविकेचे साधन बनते. अशा परिस्थीतीत कौटूंबिक वातावरणाचा परिणाम त्या पाल्यांच्या जिवनमानÖ¾Ö¸ü ¾Ö ¾µÖ׌क्तमत्व विकासावर होतो. अशावेळी मुलांचे आरोग्यासह, समाजातील घटकांशी बंदीवानांच्या पाल्यांना सामावून घेण्यात अडचणी निर्माण होतात.

अलवारीस लिला, (२००१), मुले आणि गुन्हेगारी, [14]

पुणे : विद्या प्रकाशन,

´Öल दु:खी असेल किंवा त्यांच्या मनाला गंभीर धक्का बसलेला असेत तर शारीरिक दोष आणि मानसिक आघात ही लक्षणे मुलांच्या बाबतीत दिसून येतात. अशावेळी या गोष्टींना आजार न समजता ´Ö»ÖÖ“µÖÖ ¾µÖÖŒŸÖ´ÖŸत्वातील अस्थिरतेचे प्रकोप असेच वास्तविक म्हणणे योग्य ठरते. उलटी होणे हे शारीरिक व्याधित मोडत नसल्यास मानावरील ताण, तिरस्कार, व्देष, सुडाची भावना असेही कारण त्यामागे अस शकते. काही प्रकारात भीती आणि अक्रमण सूडाची भावना दाबून टाकण्याचा प्रयत्न केला तरीही डोक्Ö दुखते. शारीरिक व्याधी किंवा दुखणे यातून बऱ्याच अंशी मानसिक आरोग्याची लक्षणे सापडू शकतात हे µÖÖ¾Ö¹Þन दिसून यŸÖ.

अलवारीस लीला, (२००१), मुले व गुन्हेगारी, [15]

पुणे : विद्या प्रकाशन,

ÃÖ´ÖÖ•Ö †Öणि मुलांविषयक दृष्टीकोन, उन्मार्गी मुलांचे प्रकार, मुले विसंवादी का बनतात हया आणि बालकांसाठी मार्गदर्शन उपयुक्त तत¾ÖÖ“ÖÖ ´ÖÖ×हती हया संदर्भातून देण्यात आलेली आहे. या संशोधनामुळे मुले गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे कसे वळतात, पालकांची हयाबाबत भूमिका कशी असावी, कौटुंबिक वातावरणाचा ´Öलांवर होणारा प×रणाम, हयाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

Report by Marbatia J.C., (2001), [16]

निराशा, वंचना, भावनिक असुरक्षितता, अतिलाड, अतिधाक या काही कारणामूळे वयातील बदलाबरोबर मुले आक्रस्ताळपणामूळे आक्रमक व हिंसक बनतात आणि बंधदवानांच्या पाल्यांमध्ये ही लक्षण कमी अधिक प्रमाणात आढळून येतात. योग्य मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातून त्यामध्ये बदल घडवून आणÖÝÖ µÖ‰ शकतो. अशा घटनांचे दुष्परिणाम मोठेपणी दिसून येतात म्हणून लहान मुलांमधील भितीचे चिंत“Ö निराकरण करणेच योग्य आहे.

Research by Dayal das Edu. Institute, (2001), [17]

भावनिक ताण मुलांच्या बौध्दिक प्रगतीमध्ये अडथळे आणायला कारणीभूत होतात. उत्तम प्रतीचे यश मिळविण्यासाठी बुध्दिमत्ता अधिक स्थिरता धीरता आणि ध्येयाची निश्चितता आवश्यक असते.

The Editor of encyclopedia, (2001), [18]

सामाजिक, सांस्कृतिक, कौटुंबिक, वातावरणात व्यक्ती स्वतःला समायोजीत करण्याचा सातत्याने प्रयत्न करीत असतो. समायोजनाच्या प्रक्रियेबाबत हार्वेकर या मानसशास्त्र-ााने एक विधान केले ते म्हणजे समायोजनासाठीच्या प्रत्यक्ष कार्यांची किंवा वर्तनाची रूपरेषा मानसिक पातळीवर ठरते.

Report by weiss & English, Psycho somatic medicine, (2001), [19]

नुकÃÖानीची किंवा दुखापतीची चिंता हे व्यक्तिमÝÿ¾Ö ×¾Ö“Ö»ÖßÝÖ –ााल्याचे चिन्ह आहे. मू»Ö •Ö¾Öœê लहान तेवढी त्यांच्या चिंतेची भावना तिव्र होण्याची जास्त शक्यता असते. त्यांच्या चिंतेची वेळीच दखल घेऊन निराकरण केले पाहिजे कारण विवंचनेतूनच भीतीचा जन्म होतो.

Pearson, Promotional Disorders of Children, (2001), [20]

मुल जेवढे लहान तेवढी त्याला चिंतेची भावना तीव्र वारंवार होण्याची जास्त शक्यता असते. जर विवंचनेची दखल घेऊन ती संपूर्णपण घालवली नाही तर तिला मोकळी वाट मिळत नाही त्याचा परिणा´Ö म्हणजे एखाद्या इंद्रियावर किंवा इंदिय कार्यावर दाब निर्माण होऊन दोष दिसू लागतो.

Harms (Ed) Op.Cit, (2001), [21]

अनुभव आणि भोवतालची परिस्थिती यामुळे मुलांवर जो परिणाम घडतो त्यानेच जीवनातील वर्तनाच्या पध्दती ठरविल्या जातात. प्रतिक्रिया व्यक्त –ााल्या की, भावनिक चलबिचल दिसून येते.

Willam mordie report, (2001), [22]

दुःखदायक प्रसंगातून पळते किंवा शाळेतून पळून जाणे घरातून पळून जाणे असे वागणुकीÝÖß»Ö ¤ÖÂÖ या वयातच जाणवतात मानसशास्त्रीय कारणांत आपल्यावर कोणी प्रेम करत नाही अशी भावना महÝÿ¾ÖÖ“Öß †ÃÖÝÖ. •Ö ´Öले असुरक्षित वातावरणात वाढत त्याच्या मनात जगाविषयी शत्रुत्वाची भावना निर्माण हÖÝÖ.

त्यामुळे आपल्याला हवे ते मिळविण्यासाठी हिंसक मार्गाचा अवलंब करावा असे त्याला वाटू लागते. हीच असुरक्षिततेची भावना बं×दवानांच्या पाल्यांच्या मनात सतत असते.

बोरसे अशोक, (ऑगष्ट २००२), वैवाहिक समायोजन व मार्गदर्शन,[23]

नाशिक : य.च.म.मु.वि.

समायोजन न –ालेल्या मुलांमध्ये मानसिक ताण व मतभिन्नता सातत्याने वाढत जाते. आई-¾Ö×›ü»Ö मुलांना सतत दोष देत असतील किंवा मुल सतत एकांगी राहत असेल तर त्याची दखल घेणे अत्यावश्यकच असते. मुलांचा अस्विकार वाईट वागणूक या बरोबरच तणावपूर्ण वातावरण या गोष्टी मुलांच्या विकासÖÖ“µÖÖ †Ö›ü µÖêŸÖÖŸÖ.

Quaker - (2013),[24]

UN office report on Human Right a refugee collaterval convicts children of incarcerated parent.

µÖÖ †³µÖÖÃÖÖ´Ö¬µÖê ²Ö×दवानांच्या परीवाराचे वैयक्तिक अनुभव यामध्ये नमूद करण्यात आलेले आहेत ŸµÖÖ´Ö¬µÖê ´Öã»ÖÖ“µÖÖ ¾µÖŒŸÖß´ÖŸ्वाच्या सर्वच पैलुंवर पालकांच्या बंदीवासाचा परिणाम होतो हे स्पष्ट करण्यात आले आहे त्यांच्या कौटुंबिक प×¸×स्थतीचाही अभ्यास यामध्ये करण्यात आलेला आहे.

A cunning ham M. (2003),[25]

Waiting for mummy center of children & family in the justice,

µÖÖ´ाध्ये बंदिवानांच्या कुटुंबाच्या एकूण परिस्थिती याचा अभ्यास करण्यात आलेला आहे. त्यामध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की, बं×दवानांच्या मुलांचा गुन्हयाशी कोणताही संबंध नसतांना, बं×दवानांची मूले ही †¯ÖŸµÖक्ष×¸ŸµÖÖ ¯Ö×¸×स्थतीचे बळी पडलेले असतात, त्यांच्याकडे समाजातील व्यक्तींचा पाहण्याचा दृ×ष्टकोण हा निकोप राहत नाही त्यांच्याकडे संशयाच्या दृ×Â™णे पाहले जाते शिवाय विविध प्रकारे त्यांना हिणवण्यात येतं ÃÖÖ´Ö×Æक कार्यामध्ये सहजतेने सहभागी होणे त्यांना शक्य असत नाही. याचा अर्थ असा की, शिक्षा जरी ²Ö×दवान भोगत असले तरी अप्रत्यक्ष×रत्या शिक्षा भोगणारे बं×दवानांची पाल्ये असतात हे यामाध्यमातून स्पष्ट करण्यात आलेले आहे.

समूह सामाजिक प्रभाव आणि नेतृत्व, (२००५),[26]

य.च.म.मु.वि. नाशिक,

यामध्ये कौटुंबिक वातावरणाचा अभ्यास करण्यात आलेला आहे त्यामध्ये स्पष्ट करण्यात आले की, कुं™ब हा प्रत्येक व्यक्तिच्या जीवनातील महत्वाचा घटक आहे कुट²Ö ÃÖ´ÖÆÖ“Ö ´ÖÆŸत्व या अभ्यासामधून प्राप्त होण्यास मदत –ाली तसेच प्रत्येक व्यक्तीच्या जबाबदारीविषयीची जाणीव यामाध्यमातून –ÖÖ»Öß.

एन. नाईक, (२००५), शैक्षणिक व खेळाचे मानसशास्त्र,[27]

पुणे : राजदिप प्रकाशन,

मानसिक आरोग्याची संकल्पना यातून स्पष्ट -ााली, मुलांच्या बदलणाऱ्या विविध मानसिक भावविश्वाचे अध्ययनाला यामाध्यमातून दिशा मिळाली.

जगताप ह. ना. (२००५), शैक्षणिक मानसशास्त्र,[28]

पुणे : नरेंद्र प्रकाशन,

समायोजनासंदर्भातील बंदिवानांच्या मुलांच्या निरिक्षणाच्या दरम्याने असे जाणवले की, ८३टक्के शेजारी, नातेवाईक यांच्याकडून मुलांना अलिप्ततेची वागणूक मिळते. समाजातील परीसार, शाळा, राहण्याची जागा, या प्रत्येक घटकाचा बालकावर परिणाम होतो. हयासर्वांचा परिणाम मुलांचे वर्तनावर होतो आणि मुलंही हे सर्व स्विकारण्यास तयार नसते.

Mental Health Legislation & Human Right, (2006),[29]

या रिपोर्टनुसार बंदिवानांच्या मानसिक आरोग्यविषयक विषयाची मिमांसा करण्यात आली आहे. बंदिवासामूळे बंदिवानांचे मानसिक आजारात वाढ -ााल्याचे दिसून आले.

Report of HAQ center of child Right, (2006),[30]

Delhi,

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सद्यास्थितीतील परिस्थतीचा आढावा यातून प्राप्त -ााला पालकांच्या बंदिवासामूळे पाल्यांच्या सामाजिक जिवनावर परिणाम होतो.

Nina Ridenour & Isabel Johnson,(2006), [31]

Some special problem of children.

मुलांच्या विविध मानसिक अवस्थांचे अध्ययन विषयक आढावा यातून घेण्यात आला आहे. एखाद्या विवक्षित परिस्थितीशी सामाना देताना त्यांच्या प्रतिक्रिया समाजबाहय रितीबाहय पध्दतीने घडू लागल्या की मुलांच्या मनात भावनिक संघर्ष निर्माण होतो अशावेळी मुलाला मदत आणि मार्गदर्शनाची आवश्यकता †ÃÖ¾Ö.

Nathan Boadin, (2006),[32]

ज्या मुलांना समाधानकारक अशी वागणूक शालेय स्तरावर मिळत नाही तशी मुले अमसाधानी †ÃÖ¾ÖŸÖ, ´Öã»Ö Æ एक स्वतंत्र व्यक्तमत्व असते त्याच्या विचारांना, प्रश्नांना जर उत्तर मिळाले नाही तर ते सतत असमाधानी असतात याचा परिणाम ´Öã»ÖÖ“µÖÖ ÃÖ´ÖµÖोजनावर होतो त्यासाठी समायोजनात्मक उपाययोजना या रिपोर्टमध्ये सांगीतल्या आहेत.

L. Garelland A Morty nowiz and P. Scharaff, (2006),[33]

2ÖÖ×दवानांच्या पाल्यांच्या बाबतीत जागतिक स्तरावर विविध पध्दतीने आकृतीबंधात मांडले गेले आहे यातून हे स्पष्ट –ााले की, बंदीवानांचे मूल म्हणजे forgotten children not seen not heart not guilty असा उल्लेख यामधून आढळतो. म्हणजे कोणीही त्याची दखल घेत नाही.

वॉर्नर सि.अे. ॲस्टन (२००७),[34]

टीचर, पुणे : मनोविकास प्रकाशन,

मनुष्य हा समाजशिल प्राणी आहे. प्रत्येक वेळी तो अवतीभोवती असलेल्या अनुभवांच्या आधारे तो शिक्षण घेत असतो. कारण शिकणे म्हणजे माहिती नसलेले माहिती होण, व्यवहारात गरज पडेल तेव्हा वापरता येणे, वापरता येण्यासाठी ते आठवणे आणि शक्य –ÖÖ»Ö ŸÖ¸ü ´ÖÖ×ÆüŸÖ –ालेल्यामध्ये भर घालणे यालाच आपण शिक्षण म्हणतो. ही एक खरी नैसर्गिक प्रक्रिया आणि आनंददायी घटना होय आणि ते आनंददायी घडवून आणण्याचे असेल तर मल हा घटक केंद्रस्थानी मानून त्याची सामाजिक, कौटुंबिक परिस्थिती जाणून 'Ö‰ न त्या परिणामांची कारणमिमांसा समजून घेणे महत्वाचे आÆे.

Bassard James H.S.,(2007)[35]

The Sociology of child development,

मुलं हे स्वतंत्र व्यक्तिमत्व असलेली व्यक्ती आहे हे घरून चालल तर त्यांच्या कल्याणाच्या प्रश्न सोडविणे क्रमप्रत आहे. त्यांच्या प्रकृतीचा अभ्यास करायचा †ÃÖ»Ö ŸÖ¸ü ŸµÖÖ»ÖÖ ¾ÖÖœü¾ÖÖµÖÖ“Ö †ÃÖ»Ö ŸÖ¸ü ŸµÖÖ“Ö सभोवतालचा सामाजिक परिस्थितीशी असलेले संबंध विचारात घेतल्याशिवाय तरणोपाय नाही.

Gordon Harris & Rees,(2007),[36]

An Introduction to psychology Medicine.

एखाद्या व्यक्तीच्या मनाची वाढ –ालेलीच नसते. त्यामुळे त्याला भोवतालच्या परिस्थितीशी नीटपणे आणि सुसंगतपणे जुळवून घेता येत नाही. अशी व्यक्ती मानसिकदृष्टया मागासलेली समाजावी असा विचार ¯Öœü †Ö»ÖÖ †ÖÆê.

K. Marshall, (2008),[37]

The right of prisoners in scottland, Scottland commission for children & younge people,

2ÖÖ×दवानांची मुले मूळात दोषी नसतात, मात्र ते खऱ्या अर्थाने बळी ठरतात असे स्पष्ट करण्यात †Ö»Ö»Ö †ÖÆê. •µÖÖ“µÖÖ×¾ÖÂÖµÖ⁄ बोलण्यात येत नाही, ज्यांच्याविषयी ऐकले जात नाही वा जे मूळात दोषी नसतातच हयाबाबतची स्पष्टता यामाध्यमातून निष्पन्न होते.

Komking orphans of justice-In surch of the best intrest of chield, when a parents is imprisoned,(2009),[38]

A leagel analysis, UN office,

यामध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की, बं×दवानांना शिक्षा निश्चित करतांना त्यांच्या पाल्याचे काय? त्यांची जबाबदारी कोणाकडे निश्चित करावी, त्यांचे शिक्षण, राहणीमान, आणि उदरनिर्वाह याविषयीचा x¾Ö“ÖÖ¸¡ ²Ö×दवानांना शिक्षा होताना दिसून येत नाही म्हणजे एकंदर न्यायप्रक्रियेत हया मुलांचा विचार कोठेच नसतो, हे जागतिक पातळीवर स्पष्ट –ााल्याचे हयामध्ये नमूद करणµÖÖŸÖ †Ö»Ö»Ö †ÖÆ.

C. Burt, The Gollng Delinguent, (2009),[39]

अपेक्षाभंगातून आक्रमकवृत्ती निर्माण होते, कुमार वयात अपेक्षाभंगाचे अनेक प्रसंग ओढवतात त्यामुळे आक्रमक वृत्ती वाढत जाण्याची शक्यता असते. त•–ÖÖ“µÖÖ मते या काळातच गुन्हेगारी प्रवृत्तीचे बिजारोपन होत असते.

मीना शिलेदार, साप्ता×हक मधुरा मधील, आक्रमण आक्रमकतेचे, (२००९),[40]

या लेखामध्ये मीना शिलेदार यांनी यामागची जी महŸत्वाची कारणे दिली आहे त्यामध्ये भिती आणि चिंता हे आक्रमकतेचे महत्Ÿवाचे कारण असू शकते विफलता, नाकारल जाण्याची शक्यता, अनुकरण, †×ŸÖÃ¾ÖÖŸÖ¡µÖ, कठोर पालक या सर्वांच्या अंगीकरणातून व पालकांच्या दुर्ल×क्षतपणामुळे मुले आक्रमक होतात. मुले आक्रमक का होतात, या विषयीची कारणमीमांसा व परिणाम याबददलची माहिती मिळण्यÖÃÖ ´Ö¤ŸÖ –ÖÖ»Öß.

गोरले शिवराज, (सप्टें२००९), सुजाण पालक व्हावं कसं?[41]

पुणे : राजहंस प्रकाशन,

सुजाण पालक कसे असावेत, पालकांची भाषा कशी असावी, मलांना शिस्त लावणे म्हणजे नेमके काय? मुलांच्या व्यक्तिमत्वाला आयाम कसा द्यावा हयाबाबतचे मार्गदर्शन हया पुस्तकातून –ÖÖ»Ö ŸÖµÖÖ´Ö¬µÖ पालक होण हयापेक्षा सुजाणपालकांचे विविध घटक, समायोजनावर कीती भर दिला जावा, पालकांनी ¯Ö×¸×स्थती सुसंगत आपले विचार कसे मांडावे हयाबाबतची दिशा हयातून संशोधकास मिळण्यास मदत होते.

कुळकर्णी मेघा, (डिसे. २०११), पन्नाशी सामाजिक महाराष्ट्राची,[42]

मुबंई : अक्षर प्रकाशन,

बालकांचे हक्क आणि अधिकार त्यांना देण्यासाठी आणि तशा पध्दतीच पोषक वातावरण निर्माण करण्यासाठी व मुलं हे देखील स्वतंत्र भारताचे नागरिक आहेत म्हणून त्यांना वगळून चालणार नाही.

Papa scommegna, (2011),[43]

Children of incarrcarted parent national conference of legistation,

पालकांचा बंदिवास हा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक, शारीरिक आरोगयविषयक स्थितीवर अनिष्ठ परिणाम करतो.

नॅशनल इन्स्टीटयुट ऑफ क्रिमीनॉलॉजी ॲण्ड फॉरेन्सीक सायन्स नुसार, (२०११),[44]

मुलांचे आईपासून वेगळे होण हे मुलांच्या मानसिक आरोग्याला घातकच आहे असे नमूद केलेले †ÖÆê.

ब्रयन स्काईस,(2011),[45]

युनिव्हर्सीटी ऑफ कॅलीफोर्निया नुसार

Children with on incarcerated parents face agreater risk of separation than children who experienced either parental divorce or death. म्हणजे वडिलांचा बंदीवास हा मुलांवर मानसिक आघात करणाराच असतो हे यातून सिध्द होते.

नागरचामी विजय, (२०१२), [46]

पालक जर मुलांसमोर आक्रमक भाषेत एकमेकांशी भांडत असतील तर त्यांच्या मुलांच्या मानसिकतेवर परिणाम होतो. त्यामूळे पालकांनी निदान मुलांसमोर कधीही भांडू नये कारण मूलं त्यांच अनुकरण करीत असतात. त्यासाठी पालकांनी स्वतःच्या वर्तणुकीबदद्ल दक्ष असायला हवे. कारण मुलं ही अनेक बाबतीत पालकांच्या वर्तणूकीचा आरसा असतात.

कारागृह सांख्यिकी अहवाल, (२०१२),[47]

´ÖÆÖ¸üÖÂ™ÒüÖŸÖᯙ 2Ö×दवानांच्या शैक्षणिक स्तरनिहाय 2Ö×दवानांची सांख्यिकिय माहिती यामध्ये देण्यात †Ö»Ö»Öß †ÖÆê.

Justic A.N. Mulla Report, (2012),[48]

´ÖÆÖ¸üÖÂ™ÒüÖÃÖÆü ‡ŸÖ¸ü ¸üÖ•µÖÖŸÖᯙ 2Ö×दगृहातील बं×दवानांच्या संख्यांविषयी माहिती देण्यात आलेली आहे.

Prisons static India NCRB, (2012),[49]

भारतातील सर्व प्रकारच्या 2Ö×¤गृहांची माहिती देण्यात आलेली आहे.

¾ÖÖ›ü ×¾Ö•ÖµÖÖ, (ÃÖ¯™ü2012), †Ö¯Ö»Öß ´Öलं अर्थात हितगुज पालकांशी,[50]

मुंबई : आश्वाद प्रकाशन,

कुटुंबातील चांगल्या वातावरणाचा परिणाम पाल्यांचे व्यक्तिमत्व चांगले घडविण्यासाठी होतो या वस्तुस्थितीचा अभ्यास यामध्ये करण्यात आलेला आहे.

Dee Ann Newell (2012),[51]

Risk & protective factors of secondary girls of incarcerated parents in family court, (Review 50 I)

Between two or three million children of incarcerated parent with 1.2million incarcerates man & women.

The Osborne association newyork initative for children of incarcreated parents & the committee for his panic children & family,(2012),[52]

(written submission)

54% of prison population having children under 18.

HAQ center for child right, (2012),[53]

(written submission),

2135 Children living with 1774 mother in prison in india2008 and almost 50%rise in 4 year.

Eurochips,(2012), [54]

www.eurochips.org

80000 children separated from male incarcerated parents on a given day each year.

Association community, papa gio vanni, XXIII,(2012),[54]

(written submission),

980 infant living in prison with incarcerated parents.

Howard League for penal Reform, (2012),[55]

(written submission), Qaker UN office,

1700 children with mother sent to prison each year with total children of incarceration parents.

Two and half times the number of children in cave and six time the number on the child protection register.

Action for children & young aoteroa,(2012),[56]

(written submission),

Around 26% of male &47% of female prisoners had dependent children prior to imprisonment with 35% of female prisoners and 12% of male prisoners being sole cares for children.

उपरोक्त साहित्य क्र २० ते २७ मधील विविध देशातील संशोधक व त•–ÖÖ µÖÖ“µÖÖ †Ö¾ÖÖ»ÖÖनुसार व संशोधनातून बंदिवानांच्या सद्यस्थितीतील परिस्थितीचा आढावा या संशोधनाच्या संदर्भात घेण्यात आला आहे.

Encyclopedia of Social sciences Vol. X,(2012)[57]

या विषयाचा अभ्यास करणाऱ्या संशोधकांच्या संशोधनातून मूल आणि आई-¾Öx›»Ö µÖÖ“Ö ¯Ö¸ÃÖ¯Ö¸ संबंध कसे असावेत, मुलांचे व्यक्तिमत्व आणि चारित्र्य घडविण्यात त्यांचा किती वाटा आहे. एकंदरीत त्यांच्या वर्तनविषयक सिध्दांताचे यातून अध्ययन करण्यात आले आहे.

´ÖÆÖ¸ÖÂ™Òü गुन्हे संकलन अहवाल, (२०१३),[58]

महराष्ट्रातील मुख्य शहरांमधील गुन्हेगारीचे प्रमाण याविषयीची माहिती देण्यात आलेली आहे.

Prison Reform Trust By WHO, (2013),[59]

बंदिवानांच्या मानसिक स्थिती विषयक माहिती यामध्ये देण्यात आलेली आहे त्यामध्ये स्पष्ट करण्यात आलेले आहे.

Maharashtra state commission for protection of Child Right, (2013),[60]

राज्यातील मुलांच्या बाल अधिकार विषयक तरतुदी या माध्यमातून विषद करण्यात आल्ये †ÖÆüÖ.

´Ö¸ÖšÖ ¸Ö´ÖÖ, (†ÖŒ™Ö. 2014), †ÃÖ ‘Ö›¾ÖÖ ´Ö»ÖÖ“Ö ¾µÖÛŒÖŸ´ÖŸ¾Ö,[61]

औरंगाबाद : साकेत प्रकाशन,

यामध्ये मुलांचे व्यक्तिमत्व कसे घडवावे याचा अभ्यास करण्यात आला त्यामध्ये स्पष्ट करण्यात आले की, मुलांना नवीन चांगल्या सवयी लागण्यासाठी पालकांनी समजूतदारपणा ठवणे गरजेचे आहे. घरामध्ये मुलांशी संवाद साधला तर घरातील वातावरण आनंदी राहते. कुटुंबातील ताण-तणावाच्या वातावरणामुळे मुलांवरील ताण हा अपरिहार्यपणे वाढत जातो हे दिसून आले.

व्हारो दिनेश, (फेब्रु. २०१४),[62] अत्यंत प्रतिभावान मुलांची वैशिष्टये,

पुणे : मनोविकास प्रकाशन,

व्यक्तिमत्व हे कवच असेल तर चारित्र्याला मध्यबिंदू मानल तर आई-वडिलांनी सचोटी आणि निस्वार्थीपण या उत्कृष्ट गुणांचे पोषण त्यांच्या चारित्र्यात केले पाहिजे. आई-वडिल आणि शिक्षक या नात्याने विद्यार्थ्यांच्या नाजूक मनाला आपली ओळख देण्याचे आणि त्यांच्या स्वप्नांना दिशा देण्याचे त्यांचे प्रथम

कर्तव्य आहे असे मानलच पाहिजे. आई-वडिल, शिक्षक यांनी मुलांसाठी असे वातावरण निर्माण करणे की, ज्यामुळे त्यांच्या शारीरिक, मानसिक, भावनिक आणि सामाजिक बुध्दिमत्तेचा विकास होईल.

UNCRC युनायटेड नेशन चाईल्ड राईट कनव्हिक्शन, (२०१४),[63]

प्रत्येक मूल महत्Ÿ¾ÖÖ“Ö असतं त्यानूसार प्रत्येक बालकाला जगण्याचा अधिकार आहे. या जाहीरनाम्यानुसार ५४ बाल अधिकार चार विभागात निर्देशित केलेले आहेत. त्यांच्या अध्ययनातून मुलांच्या जगण्याचा अधिकार, विकासाचा अधिकार सरंक्षणाचा अधिकार, सहभागितेचा अधिकार याविषयी माहिती ×´ÖôÖ»Öß †ÖÆê.

2.5.2 ÃÖ²Ö×-ÖŸÖ पूर्व संशोधनांचा †ÖœÖ¾ÖÖ :

प्रस्तुत संशोधना“µÖÖ ÃÖ¤³ÖÖŸÖ ÃÖ²Ö×-ÖŸÖ पूर्व संशोधनांचा आढावा पुढीलप्रमाणे घेण्यात आलेला आहे.

Manjuvani, E (1990),[1]

"Influence of home and school environment on the mental health status of children."

-Ph.D.Edu.Ven.Uni,

^×§Â™¶:-

प्रस्तुत विषयामध्ये एका बाजूला घर व शालेय वातावरण यामध्ये दुवा साधणे, तर दुसऱ्या बाजुला संपूर्ण मालमत्ता, जबाबदारी व मानसिक आरोग्य दर्जा या मानसिक आरोग्याच्या तीन घटकांचा अभ्यास करण्यात †Ö»ÖÖ. ŸÖÃÖê“Ö मानसिक आरोग्याच्या दर्जावर घर व शालेय वातावरणाचा प्रभाव प्रस्थापित करणे.

निष्कर्ष:-

1. ÃÖ¯Öर्ण मालमत्ता, जबाबदारी, मानसिक आरोग्य व दर्जा या तीनही मानसिक आरोग्याच्या घटकांÖ´Ö¬µÖê घरातील वातावरण महत्त्वाचा हातभार लावते, असे आढळून आले.

2. ¿ÖÖ»ÖêµÖ ¾ÖÖŸÖÖ¾Ö¸ण हे जबाबदारी व मानसिक आरोग्य दर्जा यामध्ये महत्वाचा हातभार लावत असल्याÖ“Öê आढळून येते.

Shah, Beena (1991)[2]

"Adolescents School adjustment; the effect of family climate"

Ph.D in Education

प्रस्तुत संशोधनाकरिता संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केला असून १४ ते १७ वयोगटातील वर्ग ९ च्या १००० विद्यार्थ्यांची नमुना निवड केली. माहिती संकलनासाठी उनीयाल व बीना शाह यांची कौटूंबिक वातावरण प्रश्नावली, बीना शाह यांची सामाजिक आर्थिक स्तर मापिका, आहूजा यांची अभि¹/“Öß

चाचणी, बीना शाह व अंजू शर्मा यांची प्रश्नावली वापरण्यात आली. मध्यमान, प्रमाण विचलन, काय-ÃŒ¾Ö †¸Ö ¾Ö t-परिक्षिका यांच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

ˆ×§Â™ :-

SES,²Ö¨Îमित्ता, लिंग आणि धर्म यांच्याशी संबंधीत कौटुंबिक परिस्थितीचा शालेय समायोजनावर होणाऱ्या परिणामाचा शोध घेणे.

निष्कर्ष :-

1. असमाधानकारक कौटुंबिक परिस्थिती असलेले विद्यार्थी हे समाधानकारक कौटुंबिक परिस्थिती असलेल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा अधिक चांगली शालेय समायोजन दर्शवितात.

2. SES †Ö×ण बुद्धीमत्ता नियंत्रित केल्यानंतर नातेसंबंध मुलामध्ये सकारात्मक तर मुलींमध्ये नकारात्मक बनतात. ग्रामीण कौमार्यावस्थेतील मुलांमध्ये नकारात्मक संबंध आढळून आले.

3. ग्रामीण कौमार्यावस्थेतील विद्यार्थ्यांमध्ये एक नकारात्मक आणि चलांमध्ये महत्त्वाचे संघटन SES व बुध्द्यांकाची पर्वा न करता नोंदल्या गेले.

Sharma, G.K. (1991)[3]

"A study of the adjustment problems faced by Scheduled castes and Scheduled Tribes."

Ph.D in Education

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केला असून उदयपूर शहरातील वसतीगृहातील एस.सी. व एस.टी. समाजाचे १०० मुले व १०० मुली असे एकूण २०० विद्यार्थ्यांची निवड केली. माहिती संकलनासाठी सिन्हा आणि सिन्हा यांची व्यक्तिमत्त्व समायोजन शोधिकेचा वापर केला.

ˆ×§Â™ :-

1. समायोजनाच्या समस्यांचा शोध घेणे.

2. शहरातील वसतीगृहातील ज्या विद्यार्थ्यांना स्कॉलरशीप मिळते अशा विद्यार्थ्यांना समायोजनाबाबत सूचना करणे.

3. स्कॉलरशीप मिळाल्यानंतर ह्या विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाच्या सवयींचा शोध घेणे.

4. ‹ÃÖ.ÃÖß. ¾Ö एस.टी. समाजातील मुलांचे राहणीमान व त्यांचे आपल्या कुटुंबाशी असलेल्या संबंधाचा शोध घेणे.

निष्कर्ष :-

1. एस.सी. व एस.टी. समाजाच्या विद्यार्थ्यांना कुटुंबाची आर्थिकता, शैक्षणिक सत्र, सामाजिक, भावनिक ¾Ö सहशालेय उपक्रमात फारशा समस्या आढळल्या नाही.

२. एकूण ९५% विद्यार्थी स्वत:बद्दल विचार करतात.

३. एकूण ६०% विद्यार्थी आर्थिक बाबातीत काळजीत वाटले.

४. एकूण ७५% विद्यार्थी पैशा अभावी त्यांना आवडणारी पुस्तके घेवू शकली नाही.

५. एकूण ८०% मुलांना इंग्रजी हा विषय कठीण वाटतो.

६. एकूण ७५% मुलांना व मुलींना इंग्रजी व गणित हे विषय कठीण वाटतात.

7. स्व खर्चासाठी दिलेले पैसे मुले चित्रपट व इतर अवांतर खर्च करतात तर मुली त्या पैशांनी आपल्या गरजा पूर्ण करतात.

७. एकूण ८०% विद्यार्थ्यांना वसतीगृहापेक्षा घरचे वातावरण चांगली असते असे म्हणणे आहे.

Vijaykumar, R. (1991)[4]

"Relationship between self concept and personality adjustment of family-reared and institution-reared children."

Ph.D. in Education

प्रस्तुत संशोधनाकरिता संशोधकाने सहसंबंधाचा शोध घेतला असून आना जिल्ह्यातील २०० कुटुंबाकडून पालनपोषण होत असणारे विद्यार्थी व संस्थेकडून पालनपोषण होत असणाऱ्या १३ ते १५ वर्ष वयाच्या विद्यार्थ्यांची निवड केली. माहिती संकलनासाठी डॉन दिनकमीयार यांची स्व-संकलपना मापिका, बीना शहा यांची व्यक्तीमत्तव समायोजन शोधिका यांचा वापर केला. मध्यमान, प्रमाण विचलन, t-चाचणी, Pearsons product moment correlation “µÖÖ ÃÖÆाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ :-

1. कुटुंबाकडून पालनपोषण होणाऱ्या व संस्थेकडून पालनपोषण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांची स्व-संकल्पनेचे मूल्य ठरविणे.

2. ŸµÖÖ“Öß ¾µÖÖ×ŒŸÖ´ÖŸŸव समायोजनाचे मूल्य ठरविणे.

3. कुटुंबाकडून पालनपोषण होणारे विद्यार्थी व संस्थेकडून पालनपोषण होणारे विद्यार्थी यांच्ÖÖ Ã¾Ö-संकल्पना ¾Ö ¾µÖÖŒŸÖß´ÖŸŸव समायोजन यात फरक शोधणे.

4. Ã¾Ö-संकल्पना व व्यक्तिमŸŸव समायोजन यांच्यातील सहसंबंध शोधणे.

निष्कर्ष :-

1. कुटुंबाकडून पालनपोषण होणारे विद्यार्थी व संस्थेकडून पालनपोषण होणारे विद्यार्थी हे व्यक्तिमŸŸ¾Ö समायोजनाबाबत समान आढळले.

2. Ã¾Ö-संकल्पना व व्यक्तिमŸŸव समायोजन यांच्यात संबंध आढळला.

Mishra, Girishwar and Tiwari, B.K. (1992),[5]

"Psychological differentiation in Indian children role of ecology, quality of schooling and home environment."

Ph.D. in Education

प्रस्तुत संशोधनाकरिता संशोधकाने पूर्व उत्तर प्रदेशातील १८० मुले व १२० मुली असे एकूण ३०० विद्यार्थ्यांची नमुना निवड केली. माहिती संकलनासाठी सिन्हा यांची EPT चाचणी, शिक्षकांची पदनिश्चयन श्रेणी, Home Environment inventory चा वापर करण्यात आला. मध्यमान, परिघात परिगगुणन µÖ सांख्यिकीय तंत्रांच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

ˆ¤êÿ :-

1. ³ÖÖ¸üŸÖßµÖ ´Ö»Ö ¾Ö ´Ö»Öß µÖÖ“µÖÖ ×¾Öकासामध्ये मानसशास्त्रीय फरकाच्या बदलाचा अभ्यास करणे.

2. ×¿Öक्षणाचा स्तर व आर्थिक परिस्थितीचा, त्यांच्या मानसिक फरकावर काय प्रभाव पडतो याचा अभ्यास करणे.

3. कौटूंबिक वातावरण व मानसशास्त्रीय फरक यांच्यात काय संबंध आहे याचा अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :-

1. मानसशास्त्रीय दृष™Öकोनातून पाहिले तर मुलांनी मुलीपेक्षा जास्त प्राप्तांक प्राप्त केले. परंतु, शहरी भागातील मुलींनी मुलांपेक्षा जास्त प्राप्तांक केला.

2. †ÖÙ£Öक परिस्थितीचा मुलीवर जास्त परिणाम –ााला. ग्रामीण व शहरी भागातून ग्रामीण भागातील मुलीवर •ÖÖÃŸÖ ¯Ö³ÖÖ¾Ö –ाालेला दिसून आला.

Kulshrestha, Pradeepkumar (1992)[6]

"The effect of school Environment on Adjustment, Study Habits and achivement of high school students."

Ph.D in Education

¯ÖÃŸÖãŸÖ ÃÖंशोधनाकरिता संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केला असून आग्रा शहरातील वेगवेगळ्या संस्थेतून वर्ग ११ मधील ५०९ विद्यार्थ्यांची स्तरीय यादृच्छिक पद्धतीने निवड केली. माहिती संकलनासाठी [illegible] ‹Ã. ×´ÖÁÖÖ µÖÖंची शालेय वातावरण चाचणी, एच.एम. सिंग यांची समायोजन प्रश्नावली, बी. व्ही, पटेल यांची अभ्यास सवय चाचणी यांचा वापर करण्यात आला. तसेच शैक्षणिक संपादन पाहण्यासाठी त्यांचे विद्यालयातील गुणांचा विचार करण्यात आला. मध्यमान, प्रमाण विचलन, t-परिक्षिका यांच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ :-

1. ¿ÖÖ»ÖµÖ ¯ÖµÖÖ¾Ö¸Öणाचा समायोजन, अभ्यास सवयी व अध्ययन निष्पत्ती यावर होणाऱ्या परिणामाचा अभ्यास करणे.

निष्कÂÂÖ :-

1. –ानात्मक प्रोत्साहनाच्या पार्श्वभूमीवर तयार केलेले विविध गट, मान्यता व नकार हे कुटूंब समायोजन गुणांच्या बाबतीत लक्षणिय फरक नसलेले होते.

2. †Ö¸Öग्य समायोजनाच्या संबंधात नकारात्मक पार्श्वभूमीवर तयार केलेले गट यात लक्षणीय फरक दिसून †Ö»ÖÖ.

3. –ानात्मक प्रोत्साहन, स्वीकृती व नकार हे तत्वानुसार तयार करण्यात आलेले गट त्यांच्या संपादना बाबत लक्षणिय फरक असलेले आढळून आले.

४. कुटुंब पर्यावरण, वाचन व विषयातील टिपणांचे नियोजन, लक्ष केंद्रिकरण हे स्विकृती व नकार तत्त्वाÖ¸ तयार करण्यात आलेले गट लक्षणीय फरक असलेले नव्हŸÖ.

5. –ानात्मक प्रोत्साहन, स्विकृती व नकार हे तत्त्वानुसार तयार करण्यात आलेले गट हे त्यांच्या संपादनाबाबत लक्षणीय फरक असलेले आढळून आले.

Chauhan, R.S. (2004)[7]

"A study of learning styles of High school students in the context of their adjustment and Extroversion-Introversion."

प्रस्तुत संशोधनाकरीता संशोधकाने उत्तरांचल भागातील उत्तरकाशी जिल्ह्यातील शासकीय महाविद्यालयातून यादृच्छिक पद्धतीने १४ ते १५ वयोगटातील ९०० विद्यार्थ्यांची निवड केली. माहिती संकलनासाठी सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला. शेकडा विश्लेषणाच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ :-

1. शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या निरनिराळया अध्ययन शैलीची माहिती करुन घेणे.

2. मुलांच्या व मुलींच्या अध्ययन शैलीची तुलना करणे.

3. ²ÖÆ´Öखी व अंतर्मुखी विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन शैलीची तुलना करणे.

4. ^"""Ö ÃÖ´ÖÖµÖÖ•ÖßŸÖ ²ÖÆ´Öखी व अंतर्मुखी विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन शैलीची तुलना करणे.

निष्कर्ष :-

1. मुलांच्या व मुलींच्या अध्ययन शैलीत फारच कमी फरक आढळून आला.

2. ²ÖÆß´Öखी विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन शैलीत धनात्मक संबंध आढळून आला.

Rani Mohanraj and Latha (2005)[8]

"Perceived family Environment in Relation to Adjustment and Academic Achievement."

^x§Â™ :-

1. µÖÖ †³µÖÖÃÖÖ“ÖÖ ´Öख्य उद्देश हा कौमार्यावस्थेतील मुलांमधील शैक्षणिक साध्य, कोटुंबिक वातावरण, घरातील समायोजन यांच्यामधील संबंधाचा तपास करणे.

निष्कर्ष :-

1. x¾Öx¿ÖÂ™ कÖ™ुबिक वातावरणाच्या घटकाचा घरातील समायोजन व शैक्षणिक साध्य यामध्ये महत्त्वपूर्ण संबंध असल्याचे या संशोधनाने दिसून आले.

2. ‘Ö¸ÖŸÖß»Ö ÃÖ´ाायोजनावरील कौटुंबिक वातावरणाच्या घटकांनी हे उघड केले, की घरातील समायोजन हे कुटुंबातील आधार, मदत व कुटुंबातील जबाबदारीच्या प्रमाणानुसार प्रभावित होते. आईवडील व कÖ´ÖÖµÖÖ¾ÖÃ£ÖÖŸÖील मुले यांच्या संबंधामध्ील प्रस्थापित नियमांचे योग्य प्रमाणात पालन केले जाते. घरातील समायोजन ही एक सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. प्रत्येक समायोजन बदलांशी जुळवून घेण्यासाठी केल •ÖÖŸÖ. ŸÖ कौमार्यावस्थेतील मुलांचा विकास व त्यांच्या घरातील समायोजन व शैक्षणिक साध्य निश्चित करण्यामध्य निर्णायक भूमिका पार पाडते. ह्या अभ्यासाने असे निदर्शनास आले की, कौटुंबिक घटक हे कौमार्यावस्थेतील मुलांच्या समायोजन व शैक्षणिक प्रदर्शनामध्ये एक महत्त्वाची भूमिका पार पाडते.

Sindhu, I.S. (2005)[9]

"A study of Teachers Motivation, student Adjustment and their Academic Achievement."

प्रस्तुत संशोधनाक¸ता संशोधकाने सहारनपूर जिल्ह्यातील केंद्रीय विद्यालयातून ३२ शिक्षक व वर्ग १० चे ६८० विद्यार्थ्यांची निवड केली. माहिती संकलनासाठी बी. सिंग यांची प्रेरणा कामाची चाचणी व मापिका, ‹ÃÖ.पी. मल्होत्रा व बी.के. पासी यांची विद्यार्थी जोड मापिका, एन.एम. भागीया यांची समायोजन शोधिकेचा वापर केला.

^x§Â™ :-

1. Ã¡ÖÖß ¾Ö ¯Ö¹ýÂÖ x¿Ö क्षकांच्या प्रेरणा देण्याच्या कामाचा अभ्यास करणे.

2. ´ÖÖ»Ö व मुलींच्या शालेय समायोजनाची तुलना व अभ्यास करणे.

3. ´ÖÖ»Ö व मुलींच्या संपादनाची तुलना करणे.

निष्कर्ष :-

1. दोन्Æß Ã¡÷ß ¾÷ ¯÷¹ýÂ÷ ×¿÷क्षकांचे प्रेरणा देण्याचे कामात जास्त स्तर आढळून आला.

2. ´÷»÷ ¾÷ ´÷»÷ß ¿÷÷»÷µ÷ ¾÷÷Ÿ÷÷¾÷¸णाशी समायोजन साधतात. मुली मुलांपेक्षा जास्त समायोजन करतात असे आढळून आले.

3. ´÷»÷÷¯÷क्ष÷÷ मुली शिक्षकांशी जास्त जोडल्या जातात असे आढळून आले.

4. ¿÷क्षणिक संपादनात मुल व मुलीमध्ये महत्त्वाचा फरक आढळून आला नाही.

Chopra, R. & Kalita R. (2006)[10]

"Adjustment problems of elementary school children of single parent and Intact parent Families."

-Educational Tracks vol-5, No-10

^×§Â™:-

1. ‹काकी पालकाच्या व संयुक्त कुटंबाच्या प्राथमिक शाळेतील मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाचा तपास करणे ही कुट²÷¸चना मुलांच्या विकासाला प्रभावित करते की नाही याचा शोध ‘÷ण÷.

निष्कर्ष:-

1. एकाकी पालकाच्या प्राथमिक शाळेमध्ये शिकणाऱ्या मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाच्या समस्या संयुक्त कुटंबातील मुलांपेक्षा अधिक आढळून आल्या, व त्या समस्यांचा त्यांच्या विकासावर परिणाम –ालेला दिसून आला.

Chopra, R. & Kalita R. (2006)[11]

"Adjustment problems of elementary school children of single parent and Intact parent Families."

Indian Education Review

^×§Â™ :-

1. ‹काकी पालकाच्या व संयुक्त कुटंबाच्या प्राथमिक शाळेतील मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाचा तपास करणे ही कुटंबरचना मुलांच्या विकासाला प्रभावित करते की नाही याचा ¿÷÷–÷ घेणे.

निष्कर्ष :-

1. ‹काकी पालकाच्या प्राथमिक शाळेमध्ये शिकणाऱ्या मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाच्या समस्या संयुक्त कुटुंबातील मुलांपेक्षा अधिक आढळून आल्या, व त्या समस्यांच÷ Ÿµ÷÷“µ÷÷ विकासावर परिणाम –ालेला दिसून आला.

Chopra, R. & Kalita R. (2006) [12]

"Adjustment problems of elementary school children of single parent and Intact parent Families."

^x§Â™ :-

1. ‹काकी पालकाच्या व संयुक्त कुटूंबाच्या प्राथमिक शाळेतील मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाचा तपास करणे ही कुटूंबरचना मुलांच्या विकासाला प्रभावित करते की नाही या“ÖÖ ¿ÖÖ¬Ö घेणे.

निष्कर्ष :-

1. ‹काकी पालकाच्या प्राथमिक शाळेमध्ये शिकणाऱ्या मुलांच्या भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजनाच्या समस्या संयुक्त कुटुंबातील मुलांपेक्षा अधिक आढळून आल्या, व त्या समस्यांचा त्यÖ“µÖÖ विकासावर परिणाम –ालेला दिसून आला.

Sarika, (2008)[13]

"Locus of control in relation to academic achievement and adjustment."

Indian Education AbstractNCERT

प्रस्तुत संशोधनाकरीता संशोधकाने पटणा येथील १२० मुले व १२० मुलींची नमुना निवड केली. माहितÖß संकलनासाठी हशाईन व जोशी यांची Locus of control scale व मोशीन शमशेद बेल यांची समायोजन शोधिकाचा वापर केला. स्तरीय अभिकल्प सहसंबंध च्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ :-

1. ´Ö»Ö ¾Ö ´Ö»ÖÖß µÖÖ“µÖÖ ¿Ö¸ß¸ÖŸÖंर्गत व बाह्य संबंधात नियंत्रण बिंदूमार्ग व शैक्षणिक संपादन यांच्या संबंधाचे परिक्षण करणे.

2. ÃÖ²Ö–ÖÖŸÖ Ö²Ö¤´ÖÖर्गाचा समायोजनावर प्रभावाचे परिक्षण करणे.

निष्कÂÖ :-

1. ¿Ö¸ß¸ÖŸÖंर्गत बिंदूमार्ग व शैक्षणिक संपादन यात महत्त्वपूर्ण व सकारात्मक सहसंबंध आढळून आलÖ.

2. ¿Ö¸ß¸ÖŸÖंर्गत बिंदूमार्ग व सर्वसमावेशक समायोजन यात महत्त्वपूर्ण व सकारात्मक सहसंबंध आढळून †Ö»ÖÖ.

3. बाह्य संबंधात नियंत्रण व शैक्षणिक संपादन यात लक्षणीय व नकारात्मक सहसंबंध आढळून आला.

4. बाह्य संबंधात नियंत्रण व सर्वसमावेशक समायोजन यात लक्षणीय सहसंबंध आढळून आला.

Pandey S. P., (2006),[14]

Children of women prisoners in Jail-Study in Uttar Pradesh.

पंडीत गोविंद वल्लभपंत इन्स्टीटयूट ऑफ स्टडीज इन रूरल डेव्हलपमेंट, लखन्नौ

^x¤¤Â™µö :

१. उत्तरप्रदेशातील जिल्हा कारागृहातील बं॑दवान माता आपल्या ज्या पाल्यांसोबत राहतात त्यांचा शोध घेणे.

२. बंदीवान महिलांच्या सामा॑जक, आर्थिक आणि कौटुंबिक परिस्थितीचे अध्ययन करणे.

3. २॑दवासात आई सोबत असतांना मुलांना भेडसावणाऱ्या प्रश्नांचे अध्ययन करणे.

4. २॑दवासातील महिलांचा राहणीमानाचा दर्जा सुधारण्यासाठी उपाय सुचविण॑.

निष्कर्ष :

१. पुरूष बंदीवानापेक्षा महिला बं॑दवानांची गुन्हेगारी प्रवृत्तीची संख्या तुलनात्मकदृष्टया कमी आहे.

2. मध्यम वयोगटातील आणि मध्यम वर्गातील सिध्ददोष बंदीवान महिलांचे प्रमाण जास्त आहे.

३. बहुतांश महिला बंदीवान हया विवाहीत असून त्यांचा शैक्षणिक आणि आर्थिक दर्जा निम्नप्रतीचा आहे.

४. कारागृहाती»॑ ´॑xÆ»॑॑ २॑दवानांना आणि त्यांच्या सोबत राहणाऱ्या पाल्यांना २॑x¤¾॑॑Ã॑॑Ÿ॑ ¯॑¸x¾॑»µ॑॑ जाणाऱ्या सुविधांचा अभाव जाणवतो.

Bhandarkar, Ashlesha Avinash (2007) [15]

"कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमता यामधील सहसंबंधाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन"

प्रस्तुत संशोधनाकरिता संशोधिकेने भावनिक बुद्धिमत्ता मापनाकरीता प्रमाणित मापिका विकसित केली. कनिष्ठ महाविद्यालयीन कला, वाणिज्य आणि वि-नान शाखेतील प्रत्येकी ३०० विद्यार्थी याप्रमाणे ९०० विद्यार्थ्यांचा न्यादर्शामध्ये समावेश करण्यात आला. याकरिता ग्रामीण भागातील चार आणि शहरी भागातील॑ चार कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा संशोधनामध्ये समावेश करण्यात आला. सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीने संकलत केलेल्या आधारभूत माहितीचे संख्याशास्त्रीय विश्लेषण करुन निष्कर्ष काढण्यात आले. सामाजिक समायोजन क्षमतेच्या मापनाकरिता डॉ. आर. सी. देवायांची प्रमाणित चाचणीचा अवलंब करण्यात †॑»॑.

^x§Â™ :-

1. कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता मापनाकरिता प्रमाणित मापिका विकसित करणे.

2. कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमतेचा शोध घेणे.

3. कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थी, विद्यार्थिनी, ग्रामीण, शहरी, कला, वाणिज्य व वि-नान शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमता यामधील फरकाचे अध्ययन करणे.

4. कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थी, विद्यार्थिनी, ग्रामीण, शहरी, कला, वाणिज्य व वि-ज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमता यामधील फरकाचे अध्ययन करणे.

5. कनिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमता यांतील सहसंबंधाच अध्ययन करणे.

निष्कर्ष :-

1. ग्रामीण आणि शहरी तसेच विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेमध्ये लक्षणीय फरक आढळून †Ö»ÖÖ.

2. कला, वाणिज्य व वि-ज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजन क्षमतेत लक्षणीय फरक आढळून †Ö»ÖÖ.

3. विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांच्या भावनिक 2Öद्धिमत्ता आणि समायोजन क्षमता यामध्ये धन व उच्च दर्जाचा सहसंबंध आढळून आला.

4. ग्रामीण व शहरी विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता आणि सामाजिक समायोजन क्षमता यामध्ये उच्च धन सहसंबंध आढळून आला.

†¾Ö“ÖÖ¸ü ¯Ö×¤ü¯Ö, (2008),[16]

अमरावती मध्यवर्ती कारागृहात दीर्घ मुदतीची शिक्षा भोगत असलेल्या पुरूष बंदिवानांच्या मुला मुलींच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास व उपायात्मक सुचना.

‹´Ö.‹›ü., पुणे विद्यापीठ

^ר¤üÂ™üµÖ :

1. 2Ö×¤üवानांच्या पाल्यांचा शोध घेणे.

2. 2Ö×¤üवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास करणे.

3. 2Ö×¤üवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक कारणांचा अभ्यास करणे.

4. 2Ö×¤üवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समस्यांचा अभ्यास करून उपाययोजना सुचविणे.

निष्कर्ष :

1. 2Ö×¤üवानांच्या बहुतांश विद्यार्थी पाल्यांचे इंग्रजी व गणीत कच्चे आहे. काही विद्यार्थी कुटुंबामध्ये मिळून मिसळून राहतात तर काही एकांतपणे राहतात व चिडचिड करतात.

२. कुटंबातील कर्ता पुरूष तुरूगांत असल्यामूळे आर्थिक परिस्थिती हालाखीची असल्यामुळे अशा कुटुंबातील मुलांना उदरनिर्वाहासाठी काम करावे लागते. परिणामी मुलांची शाळेतील उपस्थिती अनियमित असते.

३. बहुतांश विद्यार्थी पाल्य तणावयुक्त, असमाधानी व निराश दिसून येतात. परिणामी शालेय वातावरणाß¿Öß विद्यार्थ्यांचे समायोजन होत नाही. अभ्यासात सातत्य राहत नसल्यामूळे विद्यार्थी पाल्य अध्ययनात मागे ¯Ö›üŸÖÖŸÖ.

उपायात्मक सूचना :

१. शिक्षकाने विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन, ग्रहण, पध्दतीतील अडथळे जाणून घेवून त्यांना समजेल आवडेल अशा आकर्षक पध्दतीने अध्यापन करावे. मनोरंजन व हसत खेळत अशा पध्दतीने कठीण विषयाबदद्ल आवड निर्माण करावी.

२. शिक्षकाने विद्यार्थ्यांना शिक्षा न करता त्यांच्या अडचणी समजावून घेवून त्यांच्या समस्यांचे निराकरण करावे जणेकरून विद्यार्थ्यांना शिक्षकांची भिती न वाटता त्यांच्या बदद्ल त्यांच्या मनात प्रेम, आस्था निर्माण ÆÖ‡»Ö.

Sherekar, Archana (2008) [17]

"अमरावती विभागातील माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता, शालेय समायोजन, शै.संपादन प्रेरणा यांचा तुलनात्मक अभ्यास"

Ph.D in Education

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीचा उपयोग केला असून अमरावती, मोर्शी, अचलपूर या गावातून यादृच्छिक पद्धतीने १२०० विद्यार्थ्यांची निवड केली. माहिती संकलनासाठी अनुकूल हिडे, संज्योत ¯ÖŠ, उपेंद्र धार यांची भावनिक बुद्धिमत्ता चाचणी, ए.के.पी. सिंग यांची शालेय समायोजन प्रश्नावली, डॉ. टी.आर. शर्मा यांची शैक्षणिक संपादन प्रेरणा वापरण्यात आली. मध्यमान, प्रमाण विचलन, t-प्राप्तांक यांची सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ :

1. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖ÷ÖÖŸÖß»Ö ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचे मापन करणे.

2. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖ÷Öतील ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या शालेय समायोजनाचे मापन करणे.

3. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी माधमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाचे ´ÖÖ¯Öन करणे.

4. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

5. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील र्वा ९ च्üÖ ×¾ÖªÖ£µÖÖÔ“µÖÖ ¿ÖÖôÖêµÖ समायोजनाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

6. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

7. †´Ö¸ÖÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील गामिण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धीमत्ता व शालेय समायोजन यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

8. †´Ö¸ÖÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी माध्यमिक शाळेतील वर्ग ९ च्या विद्यार्थ्यांच्या भावनिक बुद्धीमत्ता व शैक्षणिक संपादन प्रेरणा यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :-

1. भावनिक बुद्धीमत्तेमधील काही घटक शहरी विद्यार्थ्यांमध्ये तर काही घटक ग्रामीण विद्यार्थ्यांमध्ये समान ÆÖÖŸÖ.

2. <कूण मुले व मुली आणि ग्रामीण व शहरी विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समायोजनात तुलनात्मकदृष्ट्या सार्थक फरक नÖÖÆß.

3. ¿Öैक्षणिक संपादन प्रेरणा ग्रामीण विद्यार्थ्यांपेक्षा शहरी विद्यार्थ्यांत अधिक प्रमाणात आहे.

4. <कूण विद्यार्थ्यांमध्ये शालेय समायोजन व भावनिक बुद्धीमत्ता हे शैक्षणिक संपादन प्रेरणेपेक्षा अधिक †ÖÆê.

Patil, P. N. (2009)[18]

"उच्च माध्यमिक शाळेतील संघटनात्मक वातावरणÖÖ“ÖÖ ×¾ÖªÖ£µÖÖ“µÖÖ ¾µÖÖÛŒÖŸÖ´ÖŸ¾Ö ¾Ö ÃÖ´ÖÖµÖोजन यावर होणारा परिणाम - एक अभ्यास"

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीचा उपयोग केला असून अकोला, अमरावती, वाशिम जिल्ह्यातील २०० शिक्षक व शहरी व ग्रामीण भागातील एकूण २००० विद्यार्थ्यांची न्यादर्श म्हणून निवड केली. माहिती संकलनासाठी शर्मा यांची संघटनात्मक वातावरण, डॉ. वाय सिंग यांची व्यक्तिमŸŸव प्रश्नावली तसेच मित्तल यांची समायोजन चाचणीचा वापर केला. मध्यमान, प्रमाण विचलन, t- मूल्य यांच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^×§Â™ :-

1. ^““‘Ö ´ÖÖ¬µÖ×´Ökक शाळेतील संघटनात्मक वातावरणाचे मूल्यमापन करणे.

2. ¾µÖÖÛŒÖŸÖ´ÖŸ¾Ö ×¾ÖकÖÃÖÖŸÖ ÃÖÃ£Ö“µÖÖ ¯Ö³ÖÖ¾ÖÖ“µÖÖ ÃÖ¤भात संघटनात्मक वातावरणाचा परिणाम अभ्यासणे.

3. समायोजनाच्या संदर्भात संघटनात्मक वातावरणाचा परिणाम अभ्यासणे.

निष्कर्ष :-

1. ×¾Öª£µÖÖ“µÖÖ ¾µÖÖÛŒÖŸÖ´ÖŸव विकासात मुक्त, स्वतंत्र वातावरणापेक्षा कौटुंबिक वातावरणाचा अधिक परिणाम दिसून आला.

2. ×¾Öª£µÖÖ“µÖÖ ¾µÖÖÛŒÖŸÖ´ÖŸ¾Ö ×¾Öकासात मुलांपेक्षा म»Öà“Ö ¾µÖÖÛŒÖŸÖ´ÖŸवावर अधिक परिणाम दिसून आला.

3. समायोजनाच्या संदर्भात मुक्त, स्वतंत्र वातावरणापेक्षा कौटुंबिक वातावरणाचा अधिक परिणाम दिसून †Ö»ÖÖ.

4. मुलांच्या समायोजनापेक्षा मुलींच्या समायोजनावर अधिक परिणाम दिसून आला.

5. ¿ÖÆ¸ü 3ÖÖगांपेक्षा ग्रामीण भागातील मुलांच्या समायोजनावर अधिक परिणाम दिसून आला.

6. नियंत्रित वातावरणाचा विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर परिणाम दिसून आला नाही. समायोजनाच्या संदर्भात नियंत्रित वातावरण हे उदासीन दिसून आले.

Suri, Reeta (2009) [19]

"Role of Emotional Intelligence in Academic success and Adjustment of Higher Secondary level students."

Journal of Indian Education

प्रस्तुत संशोधनाकरिता संशोधकाने छत्तीसगड राज्यातील दुर्ग जिल्ह्यातील भिलाई शहरातील ४०० मुलामुलींची स्तरीय यादृच्छिक पद्धतीने नमुना निवड केली. माहिती संकलनासाठी मंगल यांची भावनिक बुद्धिमत्ता शोधिका, आर. के. ओ–ा यांची समायोजन शोधीकेचा वापर केला. पिअरसनची परिघात परिगुणन पद्धती, २x२x२ घटकात्मक अभिकल्पच्या सहाय्याने माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्यात आले.

^x§Â™ü :-

1. १२ वी पात्रतेच्या विद्यार्थ्यांची भावनिक²Öx¨ü´ात्ता व त्यांचे शैक्षणिक संपादनाचा शोध घेणे.

2. १२ वी पात्रतेच्या विद्यार्थ्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता व समायोजन यांच्या संबंधांचा शोध घेणे.

3. 12 ¯ÖÖ¡ÖŸÖ“µÖÖ x¾ÖªÖ£µÖÖ“µÖÖ ¿Öक्षणिक संपादन व समायोजन यांच्या संबंधांचा शोध घेणे.

4. ¿Öक्षणिक संपादनावर भावनिक बुद्धिमत्तेच्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

5. भावनिक बुदिधमत्तेच्या समायोजनावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :-

1. विद्यार्थ्यांची भावनिक²Öx¨ü´Ö¢ÖÖ ¾Ö समायोजन यांच्यात महत्त्वाचा सहसंबंध आढळून आला.

2. x¾ÖªÖ£µÖÖ“Ö ¿Öक्षÖणिक संपादन व त्यांची भावनिक बुद्धिमत्ता यांच्यात कोणताही महत्त्वाचा सहसंबंध आढळून आला नाही.

3. विद्यार्थ्यांचे समायोजन व शैक्षणिक संपादन यांच्यात कोणताही महत्त्वाचा सहसंबंध आढळला नाही.

4. x¾ÖªÖ£µÖÖ“µÖÖ ¿Öक्षणिक संपादनावर भावनिक बुद्धिमत्तेचा कोणताही प्रभाव आढळून आला नाही.

Nikam, Sarika (2011)[20]

"शालेय वातावरणाशी संबंधित शैक्षणिक आकांक्षा, शालेय समायोजन आणि मूल्य यांचा तुलनात्मक †³µÖÖÃÖ."

Journal of Educational Research

^x§Â™ :-

1. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्या शालेय वातावरणाचा शोध घेणे.

2. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ वी मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्या आकांक्षा स्तराचे मापन करणे.

3. अमरावती विभागातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्Ö शालेय समायोजनावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.

4. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्या शालेय वातावरणाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

5. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्या आकांक्षा स्तराचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

6. †´Ö¸üÖ¾ÖŸÖß ×¾Ö³ÖÖगातील ग्रामीण व शहरी भागातील इयत्ता ९ मध्ये अध्ययन करणाऱ्या मुले व मुली यांच्या शालेय वातावरण व आकांक्षा स्तर यांच्या सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :-

1. ग्रामीण विद्यार्थी आणि विद्यार्थीनीचे शालेय वातावरण समान असल्याचे आढळून आले.

2. ¿ÖÆü¸üß ×¾ÖªÖ£Öá व विद्यार्थीनीचे शालेय वातावरण समान असल्याचे दिसून आले.

3. शहरी विद्यार्थ्याच्या तुलनेत शहरी विद्यार्थीनीचा आकांक्षा स्तर उच्च असल्याचे आढळून आले.

4. ग्रामीण विद्यार्थ्याचे (मुले व मुली) शालेय वातावरण शहरी विद्यार्थ्यापेक्षा (मुले व मुली) अधिक उच्च प्रतीचे आहे, असे दिसून आले.

5. ग्रामीण विद्यार्थ्याचे शालेय वातावरण शहरी विद्यार्थ्यापेक्षा अधिक उच्चप्रतीचे आहे, असे आढळून आले.

6. ग्रामीण विद्यार्थीनीचे शालेय वातावरण शहरी विद्यार्थीनीपेक्षा अधिक उच्चप्रतीचे आहे असे दिसून आले.

7. ग्रामीण विद्यार्थ्यांचे शालेय समायोजन शहरी विद्यार्थ्यांपेक्षा अधिक उच्च प्रतीचे आहे असे आढळून आले.

8. ग्रामीण विद्यार्थीनींचे शालेय समायोजन शहरी विद्याथीनींपेक्षा अधिक उच्च प्रतीचे आहे असे आढळून †Ö»Öê.

Paranting beyond bar....(2012),[21]

A quality study of incarcerated parents.

By Beth Allen Easterling Univesity of Tennessee,

^x¤¤Â™µÖ :

1. ²Ö×दवान आईच्या दृ×ष्टकोनातून पालकत्वाचा अभ्यास करणे.

2. ²Ö×दवान आईच्या ताणतणावांच्या नियोजनाचा अभ्यास करणे.

3. ²Ö×दवान आईची पालकत्वाच्या संदर्भात समायोजनात्मक भूमिका अभ्यासणे.

निष्कर्ष :

1. ²Ö×दवान आईच्या बं×¤¾ÖÖÃÖÖ´ÖÔ †Ö‡ ´ÖÖŸÖŸ¾ÖÖ»ÖÖ ¤¸Ö¾ÖŸÖ.

2. ²Ö×दवानामुळे आई सतत मानसीक ताण-तणावात असते.

३. ताण-तणावाचे नियोजन करतांना कोणताही आधार नसल्यामूळे बं×दवान आई अÃ£Ößü¸ †ÃÖŸÖ.

ÃÖß´ÖÖ ¤ÖÃÖ, (2013),[22]

†Ö×¸ÃÖÖ ¸Ö•µÖÖŸÖß»Ö ´Ö×Æ»ÖÖ ²Ö×दवानांच्या स्थितीचे अध्ययन.

एम.ए. डेव्हलपमेंट स्टडीज, NIT, राहुरकेला, ओडिसा.

^x¤¤Â™µÖ :

1. ²Ö×दवासातील महिलांच्या गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे वळण्याचा सामाजिक, सांस्कृतिक, मानÃÖßक, आर्थिक दृष्टीकोनातून अभ्यास करणे.

2. ²Ö×¤¾ÖÖÃÖÖŸÖß»Ö ²Ö×दवान महिलांचा बं×दवासाचा तसेच त्यांना आलेल्या कारागृहातील प्रशासनाच्या अनुभवाचा अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :

1. ²Ö×¤वासातील बहुतांश महिला बंदीवान हया अशिक्षित आणि गरीब परिस्थितीतून आलेल्यांचे प्रमाण अधिक आहे.

२. एकूण बंदिवानांपैकी बहुतांश महिला हया हिंदु समुदायाच्या आणि त्या खालोखात मुस्लीम समुदायाच्या †ÖÆŸÖ.

3. ²ÖÆŸÖÖ¿Ö ´Ö×Æ»ÖÖ ²Ö×¤वान हया घरातील गरिबी परिस्थितीमूळे गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे वळल्या आहेत.

4. ²Ö×¤वास हा महिलांच्या मानसिकतेवर आणि आरोग्यावर परिणाम करतो.

5. ²Ö×¤वास हा महिलांच्या शारीरिकतेवर व मानसिक आरोग्यावर सरळ प्रभाव करतो.

Josepn Murray & Devid P. (2013),[23]

Effect of parental imprisonment on child antisocial behavior on mental health.

The cambell institute, Institute of criminologist university, cambrigde UK.

^x¤¤Â™µÖ :

१. पालकांच्या ²Ö¾x¤वासामूळे पाल्यांवर होणाऱ्या मानÖसक अनारोग्याचा अभ्यास करणे.

२. पालकांच्या बंदिवासामूळे पाल्यांवर होणाऱ्या समाजविघातक वागणूकीचा परिणाम अभ्यासणे.

3. ²Ö¤ß¾ÖÖÃÖÖŸÖß»Ö ²Ö¾x¤वानांच्या पाल्यांच्या सद्यस्थितीचे अध्ययन करणे.

निष्कर्ष :

१. सर्वसामान्य मुलांपेक्षा ²Ö¾x¤वानांच्या मुलांचे मानÛसक आरोग्य निम्नप्रतीचे असते.

2. ²ÖÆÜŸÖÖ¿Ö ²Ö¾x¤वानांची पाल्य समाजविघातक कृत्यांकडे वळÜŸÖÖŸÖ.

3. ²Ö¾x¤¾ÖÖÃÖÖ´ÖÖôÖ ²Ö¾x¤वानांच्या मुलांच्या मानÛसक आरोग्यावर परिणाम होतो.

Vicky Saunders & Morag McArthur, (2013),[24]

Children of Prisoners

Exploring the need of children and young people who have a parent incarcerated in the Australian capital Territory.

Institute of child protection studies Australian catholic University.

^x¤¤Â™µÖ :

1. ²Ö¾xदवानांच्या पाल्यांचे स्वानुभवातून त्यांच्यावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

२. बाल संरक्षण, क्रिमीनल जस्टीज, आरोग्य यादृष्टीने बंदीवानांची पाल्ये व त्यांच्या कौटुंबिक व्यवस्थेचा अभ्यास करणे.

३. बाल एकात्मिक धोरणाच्या विकासात्मक पैलूंचे अध्ययन करणे.

निष्कर्ष :

1. ²Ö¾xदवानांची मुले त्यांच्याÖ ÃÖªÖÃ£तीवर भाष्य करताना सर्वसाधारण मुलांच्या स्थितीशी तुलना करतात.

2. ²Ö¾xदवानांच्या मुलांना कौटूंबिक संबंध, शिक्षण, जबाबदारी, आर्थिक परिस्थिती, भावनिक संघर्ष, अस्थिरता यांना तोंड द्यावे लागते.

3. ²ंदिवानांच्या मुलांना सामाजिक आधार मिळत नाही तेव्हा त्यांना भावनिक संघर्षाशी तोंड द्यावे लागते.

Patric N. Habecker, (2014),[25]

Sins of our Father and Mothers,

Impact of parental Incarceration upon Education Out comes.

M.A. Art University of MEBRASK

^x¤¤Â™µÖ :

1. वडील किंवा आई बंदिवासात असतांना बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक अनुभव अभ्यासने.

2. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक कार्यक्षमतेचा अभ्यास करणे.

३. विविध वयोगटानुसार पाल्यांच्या शिक्षणावर होणारा परिणाम याचा अभ्यास करणे.

निष्कर्ष :

1. बंदिवानाच्या पाल्यांची शैक्षणिक कार्यक्षमता खालावते.

२. शालेय परिक्षेदरम्यान बहुतांश विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास ढासळतो.

3. बंदिवान बं¤¾ÖÖÃÖÖ†ÃÖ†ÃÖŸÖÖना त्यांच्या १० वर्ष आतील मुलांपेक्षा १० वर्षावरील मुलांची शिक्षणातील आवड कमी होते.

2.6 प्रस्तुत संशोधनाचे वेगळेपण :

प्रस्तुत संशोधन हे शैक्षणिक संशोधनातील शैक्षणिक मानसशास्त्र, शैक्षणिक समाज¿ÖÖÃ¡Ö ŸÖÃÖ“Ö मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषय क्षेत्राला अनुसरून असून हया संशोधनातून मध्यवर्ती कारागृहातील बं¤वानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या पाल्यांचे आरोग्य व समायोजनाच्या यांचे अध्ययन असून अध्ययनाचे महत्त्वाचे वेगळेपण यासाठी आहे की, महाराष्ट्र राज्यासह संपूर्ण भारतातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या संदर्भात आंतरराष्ट्रीय स्तरापेक्षा हया विषयाच्या अनुषंगाने फारच कमी संशोधने –ÖÖ»Öß †ÖÆेŸÖ. बंदिवानांवर –ालेली बहुतांश संशोधने ही समाजशास्त्र विषयात –ालेली आहेत. मात्र विशेषकरून बंदिवानांचे मानसिक आरोग्य व समायोजन या विषयावर वेध घेणारे संशोधन अतिशय कमी आहे आणि हेच हया विषयाचे प्राथमिक वेगळेपण आहे.

प्रस्तुत संशोधनातून बंदिवानांच्या पाल्यांचे कौटुंबिक वातावरण, त्यांचे मानसिक आरोग्य व समायोजन या महत्त्वपूर्ण समस्यांचा परामर्श घेतला असून त्यातून निघणारे निष्कर्ष अपेक्षित बदल घडवून आणणÖÖ¸ê †ÖÆेŸÖ.

प्रत्येक मुलाला जगण्याचा, विकासाचा, सहभागतेचा आणि संरक्षणाचा अधिकार आहे. युनायटेड नेशन चाईल्ड राईट कन्व्हीक्शन (UNCRC) च्या जाहीरनाम्यावर तत्कालीन राष्ट्रपतींनी सही करून आपला ¤¿ा बालकांच्या अधिकाराप्रती किती जागरूक व सशक्त आहे हे कृतीत आणून दाखवून दिले आहे. त्यामुळे प्रत्येक मूलं हे महत्त्वाचे आहे.त्याचे अधिकार महत्त्वाचे आहेत. त्यांच्या विषयी प्रत्येकच व्यक्तिने

x•Ö¾ÆÖÔÖµÖाने, आपुलकीने पहावे येवढीच अपेक्षा नसून या संशोधनातून ईतर वंचित मुलांसोबतच बं×दवानांच्या पाल्यांकडेही त्याच दृ×ष्टकोनातून पाहल्या जावे आणि त्यांना त्यांचे अधिकार प्राप्त होतील या जाणीवेतून कार्य व्हावे या हेतुनेच संशोधन संशोधकाने मांडले आहे.

पाल्यांचे उत्तम मानसिक व शारीरिक आरोग्य हे मुलांच्या आणि पालकांच्या पर्यायाने समाजाच्या हित जपणारे आहे. आपण म्हणतो की, आजची मुले हे देशाचे भावी नागरीक आहेत. मात्र हेच नागरिक लहानपणापासून उन्मार्गी –ााले तर एक पिढी त्यातन उन्मार्गी होण्याची शक्यŸÖÖ †ÖÆê. ŸµÖÖ´ÖÖÔ¡Ö ¯ÖÏÃŸÖã×ŸÖ संशोधनातून हयाच मुलांच्या जीवनशैलीवर प्रकाश टाकण्याचा संशोधकाने प्रयत्न केला आहे.

पूर्व संशोधनाचा आणि संशोधन साहित्याचा अभ्यास केल्यानंतर असे लक्षात आले की, मुजुवाणी या संशोधकाने 'घर आणि शालेय वातावरण' यातील दुवा जोडणारे संशोधन मांडले आहे. तर बिना शाह यांनी कौमार्य अवस्थेतील मुलांच्या व कौटुंबिक वातावरण यांचा अभ्यास करणारे संशोधन केले आहे. इतर ÃÖÓ¿ÖÖेधनांवर प्रकाश टाकला असता अनुसूचित जाती व जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात त्यांचे व्यक्तिमत्Ÿ¾Ö समायोजन यावर अध्ययन करण्यात आलेले आहे.

काही संशोधकांनी ग्रामीण आणि शहरी विद्यार्थ्यांच्या समायोजनाच्या संदर्भात शैक्षणिक संपादनावर परिणाम करणारे अध्ययन केलेले आहे. सीधू जे. एस. हयांनी शिक्षक प्रेरणा आणि शैक्षणिक संपादनावर ¾Ö विद्यार्थ्यांचे समायोजन या विषयावर संशोधन केले आहे. निकम सारीका यांचे शालेय समायोजन मुल्य व शैक्षणिक आकांक्षा अशा शालेय वातावरणाशी संबंधीत समायोजनावर प्रकाश टाकला आहे. चोप्रा यांनी एकाकी पालकांच्या व संयुक्त कुटूंबाचा प्राथमिक शाळेतील मुलांच्या भावनिक, सामाजिक शैक्षणिक समायोजनावर प्रकाश टाकला आहे.

उपरोक्त आणि अशा प्रकारची संशोधन ही सर्व सामान्य मुलांवर –ÖÖ»Öß †ÖÆêŸÖ. ´ÖÖ¡Ö ¯ÖÏÃŸÖãŸÖ संशोधनात दिर्घ मुदतीच्या शिक्षा भोगत असलेल्या बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या मुलांच्या (पाल्यांच्या) मानसिक आरोग्य आणि समायोजनाच्या संदर्भात स्वतंत्ररित्या अभ्यास केला आहे.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर युनिव्हर्सिटी ऑफ टेनिसीस, कॅमबेल युनिव्हर्सिटी यु.के. हया संशोधकांनी ´Ö×ÆÎ»ÖÖ ²Ö×दवानांच्या पाल्यांच्या त्यांच्या समवेत बं×दवासात वास्तव्यास असणाऱ्या बं×दवान पाल्यांचा अभ्यास केला आहे. प्रस्तुत संशोधन हे दिर्घ मुदतीच्या शिक्षा भोगणाऱ्या पुरूष आणि महिला बं×दवानांच्या मुले आणि मुली या दोघांच्या कौटुबिक वातावरणाला अनुसरून पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य व समायोजनाचा अभ्याÃÖ केला आहे. हेच या संशोधनाचे वेगळेपण †ÖÆê.

देशातील गुन्हेगारी आणि गुन्हयांचे वाढते प्रमाण कमी –ााले तर सामाजिक स्वास्थ टिकून राहील प्रस्तुत संशोधनातून बंदीवान हे कोणत्या ना कोणत्यातरी अपराधात दोषी सिध्दीनंतर दिर्घ मुदती“Öी शिक्षा भोगत आहेत मात्र अप्रत्यक्षरित्या त्यांची शिक्षा त्यांच्या पाल्यांना कौटुंबिक वातावरणात राहत असताना

भोगावी लागत असल्याचे विदारक सत्य संशोधन विषयाचा अभ्यास करताना संशोधकास प्रस्तुत Ãö¿ÖÖधनातून अधारेखीत –ाले आहे. जर हे सत्य जगासमोर आले तर सर्वसाधारण व्यक्ती दिर्घकालीन मुदतीची शिक्षा होवू शकणारे अपराध करण्यास धजावणार नाही असा विश्वास संशोधकास वाटतो आणि ŸµÖÖ´ÖÔ¡“Ö ¾ारील सर्व विषयातील तर्क-वितर्कांचा तुलनात्मक अभ्यास केल्यानंतर हे संशोधन दिशादर्शक आणि वेगळे असण्याचे संशोधकास वाटते.

प्रकरण ३ रे

संशोधनाची कार्यपद्धती व माहिती संकलन

3.1 प्रास्तावना :-

आज जवळपास सर्वच क्षेत्रात –ानाचा मोठया प्रमाणात ×¾ÖÖÃŸÖÖ¸¡ –ÖÖ»ÖÖ †ÖÆê. –ानाचे क्षेत्र व्यापक प्रमाणात –नपाट्याने वाढत आहे. त्याचबरोबर विविध प्रकारच्या समस्या निर्माण होताना दिसून µÖêŸÖ †ÖÆêŸÖ निर्माण होणाऱ्या समस्या सोडविण्यासाठी कोणती कारणे जबाबदार आहेत याचा सातत्याने शोध घेण्या“ÖÖ प्रयत्न होताना दिसतो. तसेच या समस्याचा शोध सैध्दांतिक दृष्टिकोनातून घेता यावा µÖÖÃÖÖšü ¾Öî–ाानिक व इतर विद्वानांचे व सर्जनशील व्यक्तीकडून, शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय आणि वै–ाानिक क्षेत्रामध्ये संशोधनाचे कार्य अविरत सुरू आहेत. आपल्या देशात स्वातंत्र्यानंतर शैक्षणिक प्रगती ही संथ गतीने –ÖÖ»Öê»Öß दिसून येते. याचा परिणाम म्हणून विविध प्रकारच्या समस्या ज्या शिक्षणाच्या प्रसार प्रचारामुळे सुटाµÖ»ÖÖ पाहिजे होत्या त्या सोडविण्यासाठी बरच वेळ लागत गेला प्ररंतु प्रगतीची नवनवीन दालने सु¹¤ü µÖÖ समस्यांबरोबर विस्तारत गेली परिणामत: अनेक समस्या व नवीन प्रश्न शिक्षण तज्–ा व प्रशासक यांच्या समोर उभे ठाकले आहेत. आधुनिक युगामध्ये सामाजिक कल्याणाचे ध्येय साध्य करण्यासाठी सर्व स्तरावü¸¡ प्रयत्न होताना दिसून येत आहेत शिक्षणक्षेत्रामध्ये होणारे विविध बदल आणि उपक्रमांच्या मागे सुध्दा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरित्या समाजासाठी उपयुक्त आणि राष्ट्रीय हिताच्या दृष्टीने प्रभावी नागरिक निर्माण करण्Ö֍ֻ¡ ³Ö¸¡ दिल्या जात आहेत. पण समाजामध्ये काही वर्ग असे आहेत की, त्यांचे परिवारिक वातावरण काही कळत नकळत कारणांमुळे समाजमान्य राहलेले नाही परिणामत: त्या परिवारातील व्यक्तीकडे, मुलांकडे ÃÖ´ÖÖ•ÖÖ“ÖÖ पाहण्याचा दृष्टिकोन संकुचित होतो, समाजाच्या मूळ प्रवाहातून त्यांना प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या टाळण्याचा प्रयत्न सुध्दा होतो आणि त्याचा दूरगामी स्वरूपाचा परिणाम विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्यावर आणि विविध प्रकारच्या समायोजनावर होताना दिसून येतो. हीच वस्तुस्थिती विचारात घेऊन प्रस्तुत संशोधनाची कार्यवाही करण्यात आली आहे.त्यामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानाच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि समायोजनाचा अभ्यास करत असताना त्याची कार्यवाही, संशोधनाची पध्दती, संशोधनाची जनसंख्या आणि न्यादर्श, संशोधनाची साधने आणि संशोधनासाठी वापरण्यात आलेली प्रविधी या प्रमुख घटकांच्या अंतर्गत करण्यात आलेली आहे.

3.2 संशोधनाची संकल्पना :-

–ानाचे क्षेत्र व्यापक व सुदृढ करण्याकरिता, समस्यांचे आकलन व निराकरण करण्याकरिता आणि एकंदर मानवी जीवन प्रगतिशील व समृद्ध होण्यासाठी संशोधन हे अत्यंत महत्त्वाचे साधन आहे. –ान

¯ÖÖ¯ÖüßÃÖÖšüß ¾Ö–ानिक पद्धतीचा उपयोग करण्याच्या प्रक्रियेला संशोधन म्हणता येईल, कारण या पद्धतीत तर्कसंगत विचार प्रणालीचा उपयोग शास्त्रशुद्ध पद्धतीने समस्या निराकरणासाठी केला जातो. संशोधनाचा मुख्य हेतू नवे –ज्ञान प्राप्त करणे, विद्यमान माहितीबद्दल नवीन दृष्टिकोन प्रस्तुत करणे, घटनांचे विश्लेषण करुन त्यातील संबंध नव्याने प्रस्थापित करणे, जुन्या मापन साधनांमध्ये सुधारणा घडवून आणणे अथवा अधिक प्रभावी व कार्यक्षम नवी साधने तयार करणे आणि या सर्वांद्वारे जगाबद्दलचे आपले एकंदर –ज्ञान वाढवून मानवाच्या प्रगतीला पोषक परिस्थिती निर्माण करणे हा होय.

3.2.1 संशोधनाच्या व्याख्या :-

जॉन डब्ल्यु.बेस्ट µÖÖ“µÖÖ ´ÖÖŸÖê, "खऱ्या अर्थाने संशोधन म्हणजे वै–ज्ञानिक पद्धती प्रत्यक्षात कार्यान्वित करण्याची अधिक नियमबद्ध, आकारबद्ध, सुव्यवस्थित व सखोल अशी प्रक्रिया होय."[1]

- जॉन डब्ल्यू बेस्ट

"Systematic Effort to gain new knowledge"[2]

-Redman and Mory

"Research is an honest, exhaustive intelligent searching for facts and their meanings or implication with references to a given problems."[3]

-Cook P.M.

"A careful investigation or in enquiry specially through search for new fact in any branch of knowledge"[4]

-The Advance learner dictionary of current English oxford, 1952.

"Research is the systematic attempt to provide and answer to questions."[5]

-Tuckman B.W.

वरील व्याख्यांचा परामर्श घेता असे लक्षात येते की, संशोधन ही पद्धतशीर आणि वस्तुनिष्ठ Ã¾Ö¹ý¯ÖÖ“Öß ¾Ö–ानिक प्रक्रिया आहे. ज्यामध्ये समस्येचे मूल्यमापन, समीक्षा आणि चिकित्सा करुन समस्येला कारणीभूत ठरलेली कारणे शोधली जातात. संशोधनातून प्राप्त –ज्ञालेल्या निष्कर्षांना वास्तविक माÆÖÏŸÖß“µÖÖ †Ö¬ÖÖ¸üÖ¾Ö¸ü (Primary Data) पडताळून पाहता येते. सत्य असत्याचा नेमकेपणा पाहता येतो. संशोधन हे एखाद्या वस्तुस्थितीकडे पाहण्याचा वेगळा दृष्टिकोन देते व त्यामुळे पूर्वीची वस्तुस्थिती आपल्याला अर्थपूर्ण वाटू लागते. संशोधनात माहितीचे वस्तुनिष्ठपणे वर्गीकरण, सामान्यीकरण आणि खुलासा केला जातो. ÃÖÓ¿ÖÖधनाच्या प्रक्रियेतून नविन –ज्ञान प्राप्तीचा पद्धतशीर प्रयत्न केला जातो. तसेच जुन्या माहितीचे पुनस्पष्टीकरण मांडण्याचा प्रयत्न केला जाŸÖÖ.

३.२.२ शैक्षणिक संशोधनः-

–ानाच्या स्फोटाने मानवाने काल मिळविलेली एखाद्या विषµÖÖ“Öß ´ÖÖ×ÆŸÖß †Ö•Ö †¯Ö¸ß Šס¸ÖŸÖ †ÖÆê. गेल्या साठ वर्षात मानवाने प्राप्त केलेले विविध विषयाचे –ान त्यापूर्वीच्या सात-†ÖšÂ¿Ö ¾ÖÂÖÖÖŸÖß»Ö ¯ÖÖ¯ÖÖ ¾Ö¾Ö»Ö»ÖµÖÖ –ानाच्या कित्येक पटीने जास्त आहे. मानवाच्या आर्थिक, राजकीय, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षणिक जीवनक्षेत्रात मोठया प्रमाणात ¯Ö×¸वर्तन घडून येत आहे. मानव आणि समाजाशी संबधित क्षेत्रांमध्ये शैक्षणिक क्षेत्र हे असे क्षेत्र आहे, की ज्यामुळे शिक्षणाव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रांमध्ये योग्य दिशेने प्रगती करण्यासाठी शैक्षणिक क्षेत्रातील विविध विचार, तत्त्वे, प्रणाली, प्रवाह µÖÖ“Öê ´ÖÆŸ¾Öवाचे स्थान आहे. आणि त्यातुनच या शिक्षणाच्या माध्यमातून शिकून बाहेर पडणारी पिढी समृद्धतेकडे वाटचाल करणारी असणार आहे. या समृध्दतेतीलपरिपूर्णतेसाठी शिक्षण क्षेत्रात होणाऱ्या सतत व मूलगामी संशोधना“Öेव्यापक महŸ¾Ö †ÖÆê.

शैक्षणिक संशोधनातून मिळालेल्या निष्कर्षांच्या आधारे केलेले शिक्षणविषयक बदलच अधिक यशस्वी ठरतात. यावरुन भारतासारख्या विकसनशील व प्रचंड मानवी संपत्ती असलेल्या देशाला शैक्षणिक संशोधनाची आवश्यकता किती अधिक प्रमाणÖÖŸÖ †ÖÆê Æê ×ÃÖ¨ü ÆÖŸÖê. ¾Ö–ाानिक व इतर क्षेत्रांप्रमाणेच शैक्षणिक क्षê¡ÖÖतदेखील अनेक अडचणी व समस्या पुढे येत असतात. उद्दिष्टे संपादन करण्याकरिता या समस्यांचे विश्लेषण करुन त्यांच्या निराकरणाचे उपाय शोधणे आवश्यक आहे. शिक्षण क्षेत्रातील अनेक पैलूंशी ÃÖÓ²Ö×¬ÖŸÖ ÃÖ¬ÖÖ¸णेच्या कामी आवश्यक नियम उपयुक्त पद्धती आणि तत्त्वांचा शोध घेणे हे शैक्षणिक संशोधनाचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. शिक्षण प्रक्रियेत निर्माण होणाऱ्या अनेक समस्यांवर मात करण्यासाठी शैक्षणिक संशोधन करणे गरजेचे आहे. अशा संशोधनात नियोजनपूर्व पद्धतशीरपणे आवश्यक माहिती गोळा करुन तिचे शास्त्रशुद्ध विवेचन करुन विद्यमान समस्येचे निराकरण करण्यासाठी प्रभावी व विश्वसनीय उपाµÖ शोधून काढले जातात.

3.2.3 शैक्षणिक संशोधनाच्या व्याख्या :-

"शैक्षणिक संशोधन म्हणजे अशी कृती जी शैक्षणिक परिस्थितीमधील वर्तन शास्त्राच्या प्रगतीच्या दिशेने गतिमान –ालेली असते.अतिशय प्रभावी पद्धतीने आपली ध्येये प्राप्त करण्यास शिक्षकास मदत करणारे –ान प्राप्त करुन देणे हे या शास्त्राचे अंतिम ध्येय असते.[6]

-™¾ÆÃÖ

ट्रॅव्हर्स ने शैक्षणिक संशोधनाचे दोन हेतू सांगितले आहे.

1. ¿Öक्षणिक परिस्थितीत प्रगती साधने.

2. ×¿Öक्षकाला आपली ध्येये प्राप्त करण्यास आवश्यक असणारे –ान देणाऱ्या प्रभावी पद्धती उपलब्ध करुन देणे.

"The term educational research should be reserve for activities designed to discover fact and relationship that will make the educational process more effective".[7]

-G.J.Mouley

¿ÖÖÃ¡Ö®µÖ ŸÖ¢¾Ö–ानात्मक पद्धतीने शिक्षण क्षेत्रातील समस्यांच्या उत्तराचे ध्येय ठेवून त्या दिशेने केलेले कार्य हे शैक्षणिक संशोधनाचे उद्दिष्ट असते.

व्हिटनेच्या या व्याख्येत दोन महत्त्वाच्या संकल्पना आहेत.

"¿ÖÖÃ¡Öशुद्ध पद्धतीने संशोधन करणे आणि शिक्षण क्षेत्रातील समस्या सोडविणे याच दोन संकल्पना व त्यांचे एकत्रीकरण म्हणजे शैक्षणिक संशोधन होय."

3.3 संशोधन पद्धतीची निवड :-

संशोधन कार्यामध्ये संशोधन पद्धतीला सर्वाधिक महत्त्व आहे. संशोधन कार्य करिŸÖ †ÃÖŸÖÖना योग्य अशा संशोधन पद्धतीची निवड करणे आणि त्या पद्धतीचा वापर संशोधनामध्ये करणे गरजेचे आहे. शिक्षणशास्त्रामध्ये संशोधनाच्या प्रमुख पध्दती पुढीलप्रमाणे आहेत.[8]

1. वर्णनात्मक संशोधन पध्दती.
2. प्रायोगिक संशोधन पध्दती
3. ऐतिहासिक संशोधन पध्दती
4. व्यक्ति अध्ययन

शिक्षणशास्त्रामध्ये संशोधनाच्या ज्या विविध पद्धती आहेत त्यापैकी प्रस्तुत संशोधनामध्ये सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. या संशोधन कार्यामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि समायोजनाचा अभ्यास क¸Ö¾ÖµÖÖ“Ö असल्यामुळे संशोधन विषयामध्ये निर्धारित करण्यात आलेल्या चलांच्या संदर्भात आवश्यक माहिती संकलन केवळ सर्वेक्षणाच्या माध्यमातूनच करणे शक्य आहे.

3.4 जनसंख्या व न्यादर्श (Population and Sampling) :-

प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या आणि न्यादर्श पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेला आहे.

३.४.१ संशोधनाची जनसंख्या (Population) :-

"न्यादर्श अभ्यासात ज्यांच्याविषयी निष्कर्ष काढावयाचे असतात, त्या सर्व व्यक्तींच्या किंवा वस्तुच्या समूहाला जनसंख्या (Population) म्हणतात"[9]

"By population we mean the aggregate or totality of objects or individuals regarding which interence to be made in a sampling study."[10]

-Blommers P. & Lindquist, E. F.

प्रस्तुत संशोधनात अमरावती आणि नागपूर मध्यवर्ती कारागृहात दीर्घमुदतीची शिक्षा भोगत असलेले बंदिवान (पुरूष आणि स्त्री) आणि या बंदिवान पाल्य (मुले व मुली) या संशोधनाची जनसंख्या आहे. ¯ÖÃÝÖÝÖ संशोधनाची जनसंख्या पुढीलप्रमाणे आहे.

3.4.2 संशोधनाचे न्यादर्श (Sample) :-

संशोधनाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी सर्वात महत्त्वाची व आवश्यक बाब म्हणजे योग्य व समर्पक न्यादर्शाची निवड होय.

"जनसंख्येच्या माहितीाविषयी पूर्वानुमान करण्याकरिता जनसंख्येतून निव›»Ö»µÖÖ ¾µÖŒती किंवा वस्तू यांच्या लहान संचाला न्यादर्श (Sample) म्हणतात." [11]

"A sample as the name implies, is smaller representative of larger whole."[12]

-George &Hatt

"Sampling is the process by which a relatively small number of individuals or measures of individuals, objects or event is selected and analyses in order to find out something about the entire population from which it was selected."[13]

-Bogardus

जॉर्ज व हॅट यांनी आपल्या नमुना (Sample) याचा अर्थ मोठ्या गटातून प्रातिनिधिक स्वरुपाचा लहान गट असा दिला आहे. तर बोगार्डस्च्या मताप्रमाणे नमुना निवड म्हणजे पूर्वनियोजित योजनेनुसार (´ÖÖŠ¶Ö गटातून) ठराविक टक्केवारी निवडणे होय. प्रस्तुत संशोधनाचा न्यादर्श निवडण्यासाठी वापरलेली पध्दती आणि न्यादर्शाचा आकार पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेला आहे.

संशोधनासाठी निवडलेल्या नµÖÖ¤üर्शाचा आकार आणि पध्दतß :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी यादृच्छिक न्यादर्श प्रविधीचा वापर करुन न्यादर्शाची निवड करण्यात आली †ÖÆü. ŸµÖÖ´Ö¬µÖ Ã֎¾Ö¯Ö£Ö´Ö मध्यवर्ती कारागृहातील दीर्घमुदतीची शिक्षा भोगत असलेल× ×¾Ö¾ÖÖ×ÆüŸÖ Ã¡Ö¾Ö ¾Ö ¯Öºþ¿Ö बंदिवानांची अमरावती आणि नागपूर मध्यवर्ती कारागृहातील संख्या विचारात घेऊन त्यामधून लॉटरी पध्दतीचा वापर करून पुरूष व स्त्री बंदिवानांची निवड करण्यात आली. निवड करण्यात आलेल्या मध्यवर्ती कारागृहातील स्त्री व पुरूष बंदिवानांकडून त्यांची परिवारिक माहिती संकलीत करण्यात आली आणि त्यांना किती मुले व मुली आहेत त्यांचा वयोगट कीती आहे याचा शोध घेण्यात आला. त्यामाध्यमातून त्यांच्या पाल्यांची निवड करण्यात आली. पाल्यांची निवड करताना त्यांच्या घरी गेल्यानंतर उपस्थित †ÃÖ»Ö»µÖÖ

पाल्यांचीच निवड याठिकाणी करण्यात आलेली आहे. यामध्ये बंदिवानांची काही पाल्य त्यांच्या नातेवाईकांकडे वा अन्य ठिकाणी स्थानांतरीत होती त्यांची निवड करता आली नाही. अशाप्रकारे प्रस्तुत ÃÖशोधनासाठी बंदिवानांची निवड करण्यासाठी यादृच्छिक न्यादर्श प्रविधीचा वापर करण्यात आला आणि या बंदिवानांच्या माध्यमातून त्यांच्या पाल्यांचा त्यामध्ये मुले आणि मुलीं यांची निवड करण्यात आली †ÖÆ. ¯ÖÃतुत संशोधनाच्या संदर्भात निर्धारित करण्यात आलेला न्यादर्शचा आकार आणि न्यादर्श निवडीच्या पद्धतीचे विश्लेषण पुढीलप्रमाणे आहे.

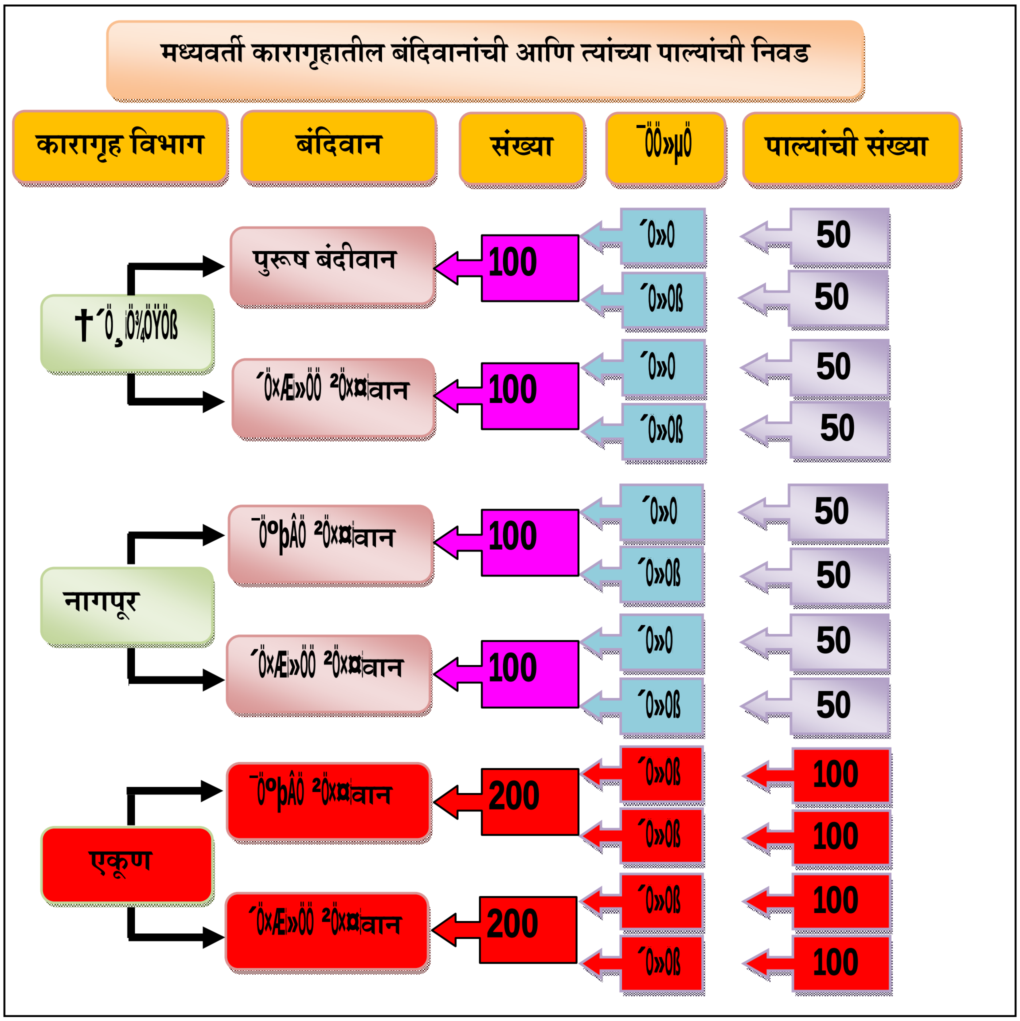

वरील आकृतीवरून स्पष्ट होते की, विदर्भातील नाग¯Öã¸ विभागातर्गत अमरावती आणि नागपूर या ठिकाणी मध्यवर्ती कारागृह आहेत. या अमरावती आणि नागपूर मध्यवर्ती कारागृहामध्ये दीर्घकालीन मुदŸÖß“Öß शिक्षा भोगत असलेल्या विवाहित बंदिवानांची माहिती संबधित कारागृहाच्या अधिक्षकाकडून स्वतंत्ररित्या घेण्यात आली. त्यामध्ये अमरावती मध्यवर्ती कारागृहातील दीर्घकालीन मुदतीची शिक्षा भोगत असलेल्या विवाहीत बंदिवानांपैकी ज्यांची नावे यादीमध्ये देण्यात आली त्यांच्यापैकी एकूण २०० बंदिवानांची निवड करण्यात आली, त्यामध्ये १०० महिला बंदिवान असुन १०० पुरूष बंदिवान समाविष्ट आहेत. तसेच नागपूर

मध्यवर्ती कारागृहातून दीर्घकालीन शिक्षा भोगत असलेल्या बंदिवानापैकी एकूण २०० बंदिवानांची निवड करण्यात आली त्यामध्ये १०० महिला बंदिवान असून १०० पुरूष बंदिवान आहेत. दोन्ही विभागातील बंदिवानांची निवड यादृच्छिक न्यादर्शन प्रविधीच्या लॉटरी पध्दतीने करण्यात आलेली आहे. निवड करण्यात आलेल्या या एकूण ४०० बंदिवानांकडून, २०० महिला बंदिवान आणि २०० पुरूष बंदिवान यांच्याकडून त्यांची परिवारिक माहिती घेण्यात आली त्यामध्ये Ÿµö“µö ¯ö×¸¾ö¸ö“ö Ãö-µö“öा पत्ता, त्यांना असलेली मुले-मुली, ते कोणाकडे राहतात, आई-वडिलांची माहिती इत्यादी घेण्यात आली. यावरून निवड करण्यात †ö»ö»µö ²ö×¤¾öनांना असलेल्या पाल्यांची माहिती प्राप्त –ाली आणि या माहितीच्या साहाय्याने संबंधित बंदिवानांच्या पाल्यांचा ते राहत असलेल्या आणि शिकत असलेल्या शाळेमधून शोध घेण्यात आला, आणि संबधित बंदिवानांच्या पाल्यांच्या घरी, शाळेत आणि नातेवाईकांकडे जाऊन ²ö×¤वानांच्या ¯öö»µöö“ö ¿öö-ö घेऊन त्यांची निवड संशोधनासाठी करण्यात आली. त्यामध्ये अमरावती मध्यमवर्ती कारागृहात दीर्घकालीन शिक्षा भोगत असलेल्या आणि संशोधनासाठी निवडलेल्या २०० बंदिवानांच्या २०० पाल्यांची निवड करण्यात आली. त्यामध्ये अमरावती मध्यवर्ती कारागृहातून संशोधनासाठी निवडलेल्या १०० महिला बंदिवानांच्या १00 पाल्यांची निवड करण्यात आली त्यामध्ये ५० मुले आणि ५० मुली आहेत. तसेच निवडलेल्या १०० पºÖÂö बंदिवानाच्या १०० पाल्यांची निवड संशोधनासाठी करण्यात आली त्यामध्ये ५० मुले आणि ५० मुलांचा समावेश आहे. अशा प्रकारे प्रस्तुत संशोधनासाठी अमरावती मध्यवर्ती कारागृहातून २०० बंदिवानांच्या ´öö-µö´ातून १०० मुले आणि १०० मुलींची संशोधनासाठी निवड करण्यात आली. याशिवाय नागपूर मध्यवर्ती कारागृहातून संशोधनासाठी निवडलेल्या १०० महिला बंदिवानांच्या १०० पाल्यांची निवड करण्यात आली Ÿµöö´ö-µö 50 मुले आणि ५० मुली आहेत. तसेच नागपूर मध्यवर्ती कारागृहातील निवडलेल्या १०० पुरूष बंदिवानाच्या १०० पाल्यांची निवड संशोधनासाठी करण्यात आली त्यामध्ये ५० मुले आणि ५० मुलांचा समावेश आहे. अशा प्रकारे प्रस्तुत संशोधनासाठी नागपूर मध्यवर्ती कारागृहातून २०० बंदिवानांच्या माध्यमातून १०० मुले आणि १०० मुलींची संशोधनासाठी निवड करण्यात आली.

विदर्भातून अमरावती व नागपूर मध्यवर्ती कारागृहामधून एकूण २०० महिला बंदिवान आणि २०० पुरूष बंदिवानांची निवड करण्यात आली आहे. त्यामध्ये २०० महिला बंदिवानाच्या १०० मुले आणि १०० मुली आणि २०० पुरूष बंदिवानांच्या १०० मुले आणि १०० मुलीची निवड संशोधनासाठी करण्यात आली अशाप्रकारे एकूण २०० मुले आणि २०० मुली या संशोधनासाठी निवडण्यात आल्या आहेत.

3.5 संशोधनाची साधने (Tools):

संशोधनाच्या संदर्भातनिर्धारित करण्यात आलेल्या परिकल्पनांचे मूल्यांकन करुन अंतिम निष्कर्ष काढण्यासाठी विविध प्रकारची सांख्यिकिय माहिती व आकडेवारी आवश्यक असते. Ÿµöö ´öö×ÆŸöß»öö आपण संशोधनाची 'आधार सामग्री' म्हणतो. ही आधार सामग्री वैध व विश्वासार्ह असणे आवश्यक

आहे.संशोधनाच्या बाबतीत प्राप्त -ालेल्या सांख्यिकिय माहितीचेविश्लेषण व निर्वचन करूण संशोधनाचे निष्कर्ष मांडण्यात येतात. ह्यासाठी गुणात्मक व संख्यात्मक अशा दोन्ही प्रकारची ´ÖÖ×ÆüŸÖß आवश्यक असते. ŸÖµÖÖÃÖÖšü ×¾Ö×¾Ö¬Ö ŸÖ¡Ö ¾Ö ¯Ö¨üŸÖßचा वापर, संशोधनाचे स्वरूप, संशोधनाची उदिद्ष्टये आणि संशोधन पध्दतीच्या आधारावरकरण्यात येतो. संशोधनाकरिता कोणत्या प्रकारची माहिती संकलित करायची आहे व त्यामाध्यमातून कोणती उद्दिष्टे साध्य करावयाची आहेत, यावरुन कोणती साधने उपयोगात आणावी हे ठरवण्यात येते. या प्रत्येक साधनांची वेगवेगळी उद्दिष्टे व वैशिष्ट्ये आहेत. सर्व साधने सर्व प्रकारची माहिती उपलब्ध करुन देऊ शकणार नाहीत, प्रस्तुत संशोधनाकरिता आवश्यक ती साधने उपयोगात आणून माहिती संकलन करण्यात आले. सामान्यतः माहिती संकलनाची साधने पुढीलप्रमाणे आहेत.

3.6 प्रस्तुत संशोधनासाठी साधनांची निवड :

¯Östुत संशोधनाकरिता आवश्यक माहितीचे संकलन करण्यासाठी प्रमाणित चाचण्यांचा वापर करण्यात आला आहे. या साधनांचे न्यादर्श स्वरूपात निवडलेल्या घटकावर प्रत्यक्ष कार्यन्वयन करून संशोधनासाठी आवश्यक माहितीचे संकलन करण्यात आले आहे. या संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या साधनांचे विश्लेषण पुढीलप्रमाणे आहे.

(1) कौटुंबिक वातावरण मापणी (Family Climate Scale)-[14]

प्रस्तुत संशोधनासाठी बं×दवानांच्या कौटुं×बक वातावरणाच्या संदर्भात त्यांच्या पाल्याकडून माहिŸÖß प्राप्त करण्यासाठी शाह बीना यांनी विकसित केलेली आणि प्रमाणित केलेली कौटुं×बक वातावरण मापनीचा

वापर करण्यात आला आहे. या कौटुंबिक वातावरण मापनीमध्ये एकूण ९० विधाने †ÖÆÜÖ. या विधानांना एकूण दहा घटकांमध्ये विभाजित करण्यात आलेले त्यामध्ये स्वतंत्र विरूध्द बंधनात्मक, जवळ करणे विरूध्द टाळणे, पक्षपात विरूध्द अनुकुलता, अवधान विरूध्द दुर्लक्ष, स्वीकार विरूध्द नकार, ऊब विरूध्द शीतलतÖ, x¾ÖÀ¾ÖÖÃÖ x¾Ö°þ¬¤ü †x¾ÖÀ¾ÖÖÃÖ, ¯ÖÖ²Ö»µÖ x¾Ö°þ¬¤ü †Ö–गातत्परता, अपेक्षा विरूध्द निराशा आणि मुक्त संवाद विरूध्द बंदिस्त संवाद या १० घटकांचा समावेश करण्यात आला आहे. प्रत्येक घटकांच्या अंतर्गत ९ विधान निश्चित करण्यात आली या विधानांची रचना सकारात्मक आणि नकारात्मक स्वरूपाची आहे.कौटुंबिक वातावरण मापणीच्या बाबतीत बंदिवानांच्या पाल्याकडून प्राप्त –ÖÖ»Ö»µÖÖ ¯Ö×ÝÖÃÖÖ¤Ö“µÖÖ †Ö–ÖÖ¸Ö¾Ö¸ü ÝµÖÖ“µÖÖ कौटुंबिक वातावरणाला गुणांकन करून त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या बाबतीत प्राप्तांकाची गणना (score) करण्यात आली आणि कौटुंबिक वातावरणाच्या बाबतीत त्यांच्या आलेल्या प्राप्तांकाला बंदिवानाच्या पाल्यांचे कौटुंबिक वातावरण संबोधण्यात आले आहे.

कौटुंबिक वातावरण मापणीचे गुणांकन (Scoring of Family climate)-

प्रस्तुत संशोधनासाठी वापरण्यात आलेली कौटुंबिक वातावरण मापणीसाठी Three point Scale वापरण्यात †Ö»Öß. प्रत्येकी विधानासाठी तीन पर्याय निश्चित करण्यात आलेले आहेत. त्यामध्येनेहमी, कधी कधी, कधीच नाही हे पर्याय तीव्रतेनुसार देण्यात आलेले †ÖÆÜÖ. µÖÖ कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये 42 विधाने ÃÖकारात्मक आहेत. त्यासाठी ०२ गुण नेहमीसाठी, ०१ गुण कधी-कधी साठी, तर 00 गुण कधीच नाही या पर्यायासाठी निश्चित करण्यात आलेले आहेत. ÝÖÃÖ“Ö µÖÖ कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये 48 नकारात्मक विधाने आहेत. त्यापैकी ०0 गुण नेहमी µÖÖ ¯ÖµÖÖµÖÖसाठी, १ गुण कधी-कधी µÖÖ ¯ÖµÖÖµÖÖÃÖÖšß ¾Ö 2 गुण नेहमी µÖÖ ¯ÖµÖÖµÖÖÃÖÖšß निश्चित करण्यात आलेले आहेत. अशा प्रकारे प्राप्त पर्यायापैकी कौटुंबिक वातावरण मापणीमधील विधानांना विद्यार्थ्यांनी दिलेल्या प्रतिसादानुसार गुणांकन करण्यात आले †ÖÆê ¾Ö त्यानुसार कौटुंबिक वातावरण ´ÖÖ¯Öणीचे गुणांकन करुन बंदिवानांच्या पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मापन करण्यात अÖ»Ö.

कौटुंबिक वातावरण मापणीची विश्वसनीयता (Reliability of Family climate):-

प्रस्तुत संशोधनासाठी वापरण्यात आलेली कौटुंबिक वातावरण मापणीची विश्वासनियता तपासण्यासाठी Test-Retest µÖÖ ¯Ö×¾Ö¬ÖßÖ“ÖÖ ¾Öापर करण्यात आला शिवाय कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये निश्चित करण्यात आलेल्या घटक निहाय विश्वासनियता तपासण्यात आली आहे. त्यामध्ये घटक निहाय प्राप्त विश्वासनियता गुणांक अनुक्रमे स्वतंत्र विरूध्द बंधन ०.७५, अवधान विरूध्द दूर्लक्ष ०.७२, प्राबल्य x¾Ö°þ¬¤ü †Ö–गातत्परता ०.८३, स्वीकार विरूध्द नकार ०.७६, विश्वास विरूध्द अविश्वास ०.७९, जवळ करणे विरूध्द टाळणे ०.६९, ऊब विरूध्द शीतलता ०.७९, अपेक्षा विरूध्द निराशा ०.७१, पक्षपात विरूध्द

अनुकुलता ०.७६, मुक्त संवाद विरूध्द बंदिस्त संवाद ०.८१ आहे. यावरून या संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या कौटुंबिक वातावरण मापणीची विश्वसनियता उच्च प्रतीची असल्याचे दिसून येते.

कौटुंबिक वातावरण ´ÖÖ¯ÖÖß“Öß ¾Ö¬ÖŸÖÖ (Validity of Family climate):-

कौटुंबिक वातावरण ´ÖÖ¯ÖÖß ÆÖß 20 ŸÖ•–ा परीक्षकांना देण्यात आली. त्यामध्ये तज्ञ शिक्षक संशोधक, मार्गदर्शक, समुपदेश व मार्गदर्शक तज्ञ ¾Ö ŸÖ•–ा मानसशास्त्रज्ञ यांच्या मदतीने या ´ÖÖ¯ÖÖß“Öß ¾Ö¬ÖŸÖÖ तपासण्यात आली व त्यांनी केलेले विधानांचे परीक्षणानुसार या कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये विधानांची निवड करण्यात आली. या कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये ९० विधाने निश्चित करण्यात येऊन कौटुंबिक वातावरण मापणीची वैधता तपासण्यात आली. या कौटुंबिक वातावरण मापणीमध्ये निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा शोध घेता येतो त्यामुळे प्रस्तुत कौटुंबिक वातावरण मापणी वैध (Valid)असल्याचे दिसून येते.

(2) मानसिक आरोग्य पडताळासूची (Mental Health Check-List (MHC)):[15]

प्रस्तुत संशोधनामध्ये ´Ö¬µÖावर्ती कारागृहातील बंदिवानाच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा ¿ÖÖ¬Ö घेण्यासाठी Pramod Kumar यांनी विकसित आणि प्रमाणित केलेली Mental Health Check-List (MHC) µÖÖ ¯Ö›üŸÖÖôûÖ ÃÖæ“Öß“ÖÖ वापर संशोधनासाठी करण्यात आ»ÖÖ †ÖÆê.

मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीचे घटक आणि लक्षणे (Component and Symptoms Mental Health check-list):-

¯ÖÏÃŸÖãŸÖ संशोधनामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा शोध घेण्यासाठी मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीचा वापर करण्यात आलेला आहे.यामानसिक आरोग्य पडताळासूचीमध्ये दोन घटक निश्चित करण्यात आलेले आहेत त्यामध्ये Mental आणि Somatic यांचा समावेश आहे. त्यापैकी Mental या घटकाच्या अंतर्गत ६लक्षणे निर्धारित करण्यात आली आहे. ŸÖ¸ü Somatic या घटकाच्या अंतर्गत ५ लक्षणे निश्चित करण्यात आली आहेत. अशाप्रकारे मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीच्या माध्यमातून मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोगµÖÖ“ÖÖ ¿ÖÖ¬Ö प्रस्तुत संशोधनाच्या संदर्भात घेण्यात आलेला आहे.

मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीची ×¾ÖÀ¾Öसनियता (Reliability of Mental health check-list) :-

¯ÖÏÃŸÖãŸÖ संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीची विश्वासनियता तपासण्यासाठी split-half method, Test retest method µÖÖ ¯Ö¨üŸÖß“ÖÖ ¾ÖÖ¯Ö¸ü करण्यात आलेला आहे. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê spilit-half method नुसार या मानसिक आरोग्य पडताळासूचीचा विश्वासनियता गुणांक ०.८३

†ÖÆê ŸÖÃÖ“Ö Test-retest या पध्दतीनुसार मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीचा विश्वासनियता गुणांक ०.८१ आहे. यावरून प्राप्त विश्वसनियता गुणांक उच्च असून या मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीची विश्वासनियता उच्च असल्याचे दिसून येते.

¾Öî¬ÖŸÖÖ (Validity of Mental Health Check-list):

प्रस्तुत संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीची वैधता तपासण्यासाठी Face validity चा वापर करण्यात आलेला आहे. या मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीच्या माध्यमातून मानसिक आरोग्याचाच पडताळा घेता येतो त्यामुळे ज्यासाठी ही पडताळा सूची वापरण्यात †Ö»Öß आहे त्याचेच मापन या पडताळा सूचीच्या माध्यमातून होत असल्यामूळे प्रस्तुत मानसिक आरोग्य पडताळा सूची वैध असल्याचे स्पष्ट होते. या पडताळा सूचीमध्ये निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांच्या संदर्भात प्राप्त Discrimination Value ०.३० आहे. यावरून ही पडताळा सूचß ¾Öî¬Ö †ÖÆê.

मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीची गणना प्रक्रिया (scoring procedure & norm for Mental health chack-list):-

¯ÖÏÃŸÖãŸÖ मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीमध्ये २ मुख्य घटक असून या दोन्ही घटका मिळून एकुण ११ ´ÖÖनसिक आरोग्याशी संबंधित लक्षणे निश्चित करण्यात आलेली आहेत.या मानसिक आरोग्याच्या लक्षणांना दिलेल्या प्रतिसादानुसार गुणांकन करणे आवश्यक आहे. त्यामध्ये Rarely या प्रतिसादाकरिता १ गुण, At Time µÖÖ प्रतिसादाकरिता २ गुण, Often या प्रतिसादाकरिता ३ गुण, Always या प्रतिसादाकरिता ४ गुण निश्चित करण्यात आलेले आहेत. या मानसिक आरोग्य पडताळा सूचीचा उच्चतम स्कोर ४४ आणि निम्नतम स्कोर ११ आहे.

(3) Ãमायोजन शोधिका (Adjustment Inventory for School Students)[16]

प्रस्तुत संशोधनामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानाच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा शोध घेण्यासाठी A.K.P Sinha आणि R.P.Singh यांनी विकसित आणि प्रमाणित केलेली Adjustment Inventory for School Student (AISS) या शोधिकेचा वापर संशोधनासाठी करण्यात आला आहे.

समायोजन शोधिकेचे घटक आणि विधाने(Component and Item of Adjustment Inventory):-

¯ÖÏÃŸÖãŸÖ संशोधनामध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा शोध घेण्यासाठी या शोधिकेचा वापर करणµÖÖŸÖ †Ö»Öê»Öß †ÖÆê.µÖÖ समायोजन शोधिकेमध्ये ŸÖßन घटक निश्चित करण्यात आलेले आहेत त्यामध्ये भावनिक समायोजनात, सामाजिक समायोजन आणि शैक्षणिक समायोजन यांचा ÃÖ´ÖÖ¾Öê¿Ö †ÖÆê µÖÖ प्रत्येक समायोजन घटक निहाय २० विधाने निर्धारित करण्यात आली आहे. या विधानांना

बंदिवानांच्या पाल्यांनी दिलेल्या प्रतिसादावरुन त्यांचे भावनिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक समायोजन कसे †ÖÆ µÖÖ“ÖÖ ¿ÖÖ¬Ö घेण्यात आला आहे. या समायोजन शोधिकेमध्ये प्रथम घटक भावनिक समायोजन निर्धारित करण्यात आला आहे. त्यामध्ये एकूण २० विधाने निर्धारित करण्यात आली. त्यावरुन बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन किती आहे याचा शोध घेता येतो. द्वितीय घटक सामाजिक समायोजनÖ¿ÖÖ ÃÖ²Ö×-ÖŸÖ असून यामध्ये २० विधाने निर्धारित करण्यात आली आहेत त्या विधानांना बंदिवानांच्या पाल्यांनी ×¤»Ö»µÖÖ प्रतिसादावरुन ŸµÖÖ“Ö सामाजिक समायोजन किती प्रमाणात आहे याचा शोध घेता येतो आणि तृतीय घटक बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी संबंधित असून यामध्ये २० विधानांचा समावेश करण्यात आला आहे. त्यामाध्यमातून ²Ö×¤वानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन किती प्रमाणात आहे याचा शोध घेता येतो. अशा प्रकारे मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्यासमायोजनाच्या संदर्भात प्रमाणित असलेल्या समायोजन शोधिके´Ö¬µÖ एकूण ६० विधानांची रचना करण्यात आली आहे. या विधानांना बंदिवानांच्या पाल्यांनी ×¤»Öल्या प्रतिसादावरुन त्यांच्या समायोजनांचे मापन करण्यात आले आहे.

विश्वासनियता (Reliability of Adjustment Inventory) :-

¯ÖÃŸÖãŸÖ संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या समायोजन शोधिकेची विश्वासनियता तपासण्यासाठी split-half method, Test retest method आणि K-R formula-२० या पद्धतीचा वापर करुन घटकनिहाय आणि संपूर्ण शोधिके“µÖÖ विश्वासनियता गुणांकांच्या आधारावर या समायोजन शोधिकेची विश्वासनियता पाहण्यात आली आहे. त्यामध्ये spilit-half method नुसार भावनिक समायोजनाच्या ²ÖÖ²ÖŸÖßŸÖ विश्वासनियता गुणांक ०.९४, सामाजिक समायोजनाच्या बाबतीत विश्वासनियता गुणांक ०.93, शैक्षणिक समायोजनाच्या बाबतीत विश्वासनियता गुणांक ०.९६ आणि समायोजन शोधिकेच्या (Total Adjustment inventory) संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९५ आहे. त¸ Test-Retest Method नुसार भावनिक समायोजनाच्या संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९६, सामाजिक समायोजनाच्या संदर्भाŸÖ विश्वासनियता गुणांक ०.९०, शैक्षणिक समायोजनाच्या संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.93 ŸÖ¸ समायोजन शोधिकेच्या (Total Adjustment Inventory) संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९३ आहे. K-R Fromula २० नुसार भावनिक समायोजनाच्या संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९२, सामाजिक समायोजनाच्या संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९२ शैक्षणिक समायोजनाच्या संदर्भात विश्वासनियता गुणांक ०.९६ आणि एकूण समायोजन शोधिकेच्या (Total Adjustment Inventory) ÃÖ¤³ÖÖŸÖ विश्वासनियता गुणांक ०.९४ आहे. यावरुन स्पष्ट होते की, प्रस्तुत संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या समायोजन शोधिकेची आणि या शोधिकेच्या अंतर्गत निर्धारित करण्यात आलेल्या घटकांच्या संदर्भातील विश्वासनियता गुणांकÖ“Ö ´Ö»µÖ ^““Ö¯ÖŸÖß“Ö †ÃÖन यासमायोजन शोधिकेची विश्वासनियता उच्च आहे.

समायोजन शोधिकेची ¾Ö¬ÖŸÖÖ (Validity of Adjustment Inventory) :-

प्रस्तुत समायोजन शोधिकेची वैधता ०.६६२ आहे.

समायोजन शोधिकेच्µÖÖ प्राप्तांकाची गणना प्रक्रिया (scoring procedure & norm for Adjustment Inventory):-

¯ÖÏÃŸÖãŸÖ समायोजन शोधिकेमध्ये ŸÖß®न मुख्य घटक असून प्रत्येक घटक निहाय २० विधानांची रचना करण्यात आली आहे. प्रत्येक विधानांच्या संदर्भात होय किंवा नाही या स्वरूपात विद्यार्थ्याला आपला प्रतिसाद नोंदवायचा आहे. विद्यार्थ्यांच्या समायोजन शोधिकेच्या आणि ŸµÖÖच्या प्रमुख घटकांच्या संदर्भातील विधानांची गणना प्रक्रिया आणि स्तराचे विवरण पुढीलप्रमाणे दर्शवण्यात आले आहे.

भावनिक समायोजन(Emotional Adjustment):-

¿ÖÖ»ÖêµÖ ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸üß»Ö ×¾ÖªÖ£µÖÖÔ“µÖÖ समायोजन शोधिकेच्या अंतर्गत भावनिक समायोजन या घटकामध्ये एकूण २० विधाने निर्धारित करण्यात आली आहेत. त्यामध्ये निर्धारित केलेल्या विधानांच्या बाबतीत विधान क्र १, ४, ७, १०, १३, १६, १९, २२, २५, २8, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58 ही विधाने निश्चित करण्यात आलेली आहेत. µÖा विधानांना ÆÖµÖ या प्रतिसादाकरीता करिता १ गुण आणि नाही µÖÖ प्रतिसादाकरीता ०० गुण निर्धारित करण्यात आले आहे. भावनिक ÃÖ´ÖÖµÖÖê•Ö®नामध्ये विद्यार्थ्यांना प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे कमी तेवढे त्याचे भावनिक समायोजन उच्च प्रतीचे आणि प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे जास्त तेवढे भावनिक समायोजनाचे प्रमाण कमी असल्याचे ÃÖ´ÖÖयोजन शोधिकेमध्ये दर्शवण्यात आले आहे.

सामाजिक समायोजन(Social Adjustment):-

शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजन शोधिकेमध्ये एकूण २० विधाने निर्धारित करण्यात आली आहेत. त्यामध्ये निर्धारित केलेल्या विधानांच्या बाबतीत विधान क्र २, ५, ८, १४, २९, ३५, 47, “µÖÖ ÃÖ¤³ÖÖÔ ÆÖµÖ µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤Öकरिता १ आणि नाही µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤Öक¸üßŸÖÖ 0० गुण निर्धारित करण्यात आले आहेत. तर विधान क्र ११, १७, २०, २३, 26, 32, 38, 41, 44, 50, 53, 56, 59 ÆÖµÖ µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤Öक¸üßŸÖÖ 00 गुण आणि नाही µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤Öकरिता १ गुण निर्धारित करण्यात आला आहे. सामाजिक समायोजनामध्ये विद्यार्थ्यांना प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे कमी तेवढे त्याचे सामाजिक समायोजन उच्च प्रतीचे आणि प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे जास्त तेवढे सामाजिक समायोजनाचे प्रमाण कमी असल्याचे समायोजन शोधिकेमध्ये दर्शवण्यात आले आहे.

शैक्षणिक समायोजन(Educational Adjustment):-

शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समायोजन शोधिकेमध्ये एकूण २० विधाने निर्धारित करण्यात आली आहेत. त्यामध्ये निर्धारित केलेल्या विधानांच्या बाबतीत विधान क्र ३, ६, ९, १५, २१, २७,

36, 39, 42, 45 “µÖÖ ÃÖ¤³ÖÖŸÖ Æü´µÖ µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤üÖ´Öë×¸ŸÖÖ 1 गुण आणि नाही µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤üÖ´Öë×¸ŸÖÖ 0० गुण निर्धारित करण्यात आले आहेत. तर विधान क्र १२, १८, २४, ३०, ३३, ४८, ५१, ५४, ५७, ६० या विधानामध्ये होय µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤üÖ´Öë×¸ŸÖÖ 0० गुण आणि नाही µÖÖ ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤üÖकरिता १ गुण निर्धारित करण्यात आला आहे. शैक्षणिक समायोजनामध्ये विद्यार्थ्यांना प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे कमी तेवढे त्याचे शैक्षणिक समायोजन उच्च प्रतीचे आणि प्राप्त गुणांचे प्रमाण जेवढे जास्त तेवढे शैक्षणिक समायोजनाचे प्रमाण कमी †ÃÖ»µÖÖ“Öê समायोजन शोधिकेमध्ये दर्शवण्यात आले आहे.

(४) बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांसाठी मतावलß :

बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकाची या पाल्यांच्या संदर्भातील परिस्थिती जाणून घेण्यासाठी पालक मतावलीचा वापर करण्यात आलेला आहे. ही मतावली स्वनिर्मित असून यामाध्यमातून या बंदिवानांच्या पाल्यांचे परिवारामधील वर्तन, समायोजन, आवडी-निवडी, अभ्यास सवयी यासंदर्भातील विधानांच्या माध्यमातुन या पालकांची मते जाणून घेण्यात आलेली आहेत. या बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांसाठी विकसित करण्यात आलेल्या मतावलीमध्ये एकूण १८विधाने आहेत. µÖÖ मतावलीची निर्मिती प्रक्रिया पुढीलप्रमाणे आहे.

पालक मतावलीमधील विधानांची निश्चितीआणि प्रमाणिकरण Selection of Statement-बंदिवानांच्या पाल्यांच्या वर्तनाच्या संदर्भात त्यांच्या विविध सवयी, आवडी-निवडी, वर्तन यासंदर्भात उलपब्ध †ÃÖ»Ö»µÖÖ माहितीचा अभ्यास करून आणि यासंदर्भात उपलब्ध असलेल्या साहित्याचा अभ्यास करून ¯ÖÏÃŸÖãŸÖ संशोधनाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांसाठी मतावली विकसित करण्यात आलेली आहे. या पालकांसाठी प्रश्नावली तयार करताना प्रथमता कच्च्या स्वरूपात या मŸÖÖ¾Ö»Öß“Öß रचना करण्यात आली. या मतावलीमध्ये निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांच्या संदर्भात शिक्षण, सामाजिक, आणि मानसशास्त्रीय क्षेत्रामध्ये कार्य करणाऱ्या त•–ा व्यक्तिना ही कच्या स्वरूपात विकसित करण्यात आलेल्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांसाठीची मतावली देण्यात आली आणि या मध्ये आवश्यक सुधारणा आणि विधानांच्या भाषेच्या संदर्भात काठिण्यपातळीच्या बाबतीत विधानांच्या रचनेच्या संदर्भात आणि नविन काही विधाने आवश्यकतेनिहाय समाविष्ट करण्यासाठी आवश्यक मार्गदर्शन प्राप्त व्हावे यासाठी ही मतावली शैक्षणिक संशोधनाच्या क्षेत्रामध्ये कार्यरत त•–ांना देण्यात आली आणि त्यांचे यावर मार्गदर्शन प्राप्त करण्यात आले. या त•–ÖÖंनी सांगितलेल्या आवश्यक सूचनांचे काटेकोर पालन करून प्रस्तुत मतावलीमध्ये सूचविण्यात आलेल्या विधानांची रचना, भाषा, काठिण्यपातळी याआधारावर या पालकांच्या मतावलीला अंतीम स्वरूप देण्यात आलß. †शा प्रकारे अंतिमता १८ विधानांचा समावेश करून ¯ÖÏÃŸÖãŸÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß विकसित करण्यात आली आहे.

(५) बंदिवानांच्या पाल्यांसाठी मतावली :

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या आवडी-निवडी, त्यांचे समायोजन आणि स्थिती, शैक्षणिक महत्वाकांक्षा, वर्गातील आणि शेजारील व्यक्तिकडून आणि मित्राकडून प्राप्त होणारी वागणूक आणि अशा स्थितीत त्यांचे समायोजन आणि मानसिकतेवर होणारा परिणाम इत्यादी बाबींचा अभ्यास करता यावा यासाठी बंदिवानांच्या पाल्यांसाठी मतावली विकसित करण्यात आलेली आहे. या बंदिवानांच्या पाल्यासाठी विकसित करण्यात आलेल्या मतावलीमध्ये एकूण २० विधाने आहेत. या मतावलीची निर्मिती प्रक्रिया पुढीलप्रमाणे †ÖÆê.

बंदिवानांच्या पाल्यासाठी विकसित करण्यात आलेल्या मतावलीमधील विधानांची निश्चितीआणि प्रमाणिकरण Selection of Statement- बंदिवानांच्या पाल्यांच्या वर्तनाच्या संदर्भात त्यांच्या विविध ÃÖ¾ÖµÖß, †Ö¾Ö›ß-×नवडी, वर्तन, त्यांना शेजाऱ्याकडून आणि वर्गातील मित्राकडून मिळणारी वागणूक, त्यांच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा आणि आर्थिक स्थिती यासंदर्भातील वस्तुस्थितीचा शोध घेण्यासाठी पाल्यांसाठी मतावली निश्चित करण्यात आली आहे. µÖÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß´Ö¬Öß» विधानांची रचना करताना विविध प्रकारचे साहित्याचा अभ्यास करण्यात आला. µÖÖ ÃÖÖ×ÆŸµÖÖ“µÖÖ †³µÖÖÃÖÖ“µÖÖ ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖŸÖÖन कच्च्या स्वरूपात कच्च्या Ã¾Öºþ¯ÖÖŸÖ µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖÃÖÖšß ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß“Öß ¸“ना करण्यात आली. या मतावलीमध्ये निश्चित करण्यात आलेल्या विधानांच्या संदर्भात शिक्षण, सामाजिक, आणि मानसशास्त्रीय क्षेत्रामध्ये कार्य करणाऱ्या त•–न व्यक्तिना ही कच्च्या स्वरूपात विकसित करण्यात आलेल्या ¯ÖÖ»µÖÖÃÖÖšß“Öß मतावली देण्यात आली आणि या मध्ये आवश्यक सुधारणा आणि विधानांच्या भाषेच्या संदर्भात काठिण्यपातळीच्या बाबतीत विधानांच्या रचनेच्या संदर्भात आणि नविन काही विधाने आवश्यŸÖकनिहाय समाविष्ट करण्यासाठी आवश्यक मार्गदर्शन ¯ÖÖ¯ŸÖ ¾ÆÖ¾Öê यासाठी ही मतावली शैक्षणिक संशोधनाच्या क्षेत्रामध्ये कार्यरत त•–ांना देण्यात आली आणि त्यांचे यावर मार्गदर्शन प्राप्त करण्यात आले. या त•–ांनी सांगितलेल्या आवश्यक सूचनांचे काटेकोर पालन करून ¯ÖÃŸÖÖŸÖ मतावलीमध्ये सुचविण्यात आलेल्या विधानांची रचना, भाषा, काठिण्यपातळी याआधारावर या बंदिवानांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÃÖÖšß“µÖÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß»ÖÖ †ÖŸÖß´Ö Ã¾Öºþ¯Ö देण्यात आले. अशा प्रकारे अंतिमता २० विधानांचा समावेश करून प्रस्तुत मतावली विकसित करण्यात आली आहे.

(६) बंदिवानांसाठी मतावली :

बंदिवानांच्या परिवा×रक स्थिती विषयी माहिती प्राप्त करण्यासाठी बंदिवानांसाठी मतावली विकसित करण्यात आली. तसेच या मतावलीचा वापर अनुसूचिप्रमाणे करण्यात आला. त्यामाध्यमातून त्यांची ¯Ö×¸¾ÖÖ×रक स्थिती, त्यांच्या पाल्यांची माहिती, घराचा पत्ता, त्यांचे शिक्षण, किती मुले आहेत, कोणत्या गावी, कोणत्या शाळेत शिकतात, कोणाकडे राहतात याविषयीच्या बाबी माहिती करून घेण्यात आल्या या ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß“µÖÖ ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖŸÖÖन बंदिवानांना किती पाल्य आहेत आणि ते सद्यस्थितीमध्ये कोणाकडे ¸ÖÆŸÖ †ÖÆŸÖ

याचा शोध घेण्Ö ÆÖ ÆÖêŸÖÖ ŸÖµÖÖ´ÖÖ¬ÖµÖ´ÖÖŸÖÖन या पाल्यापर्यंत संशोधकाला पोहचणे होईल हा प्रमुख हेतू या बंदिवानांच्या मतावलीमागे आहे.

3.7 ´ÖÖ×ÆŸÖß Ã¡ÖÖêŸÖ (Source of Data)

प्रस्तुत संशोधनासाठी मध्यवर्ती कारागृहामध्ये दीर्घकालीन मुदतीची शिक्षा भोगत असलेले बंदिवानांची पाल्य त्यामध्ये त्यांच्या मुलांचा आणि मुलींचा समावेश असून त्यांच्याकडून या संशोधनासÖšß माहिती प्राप्त करण्यात आली आहे. त्याचप्रमाणे या बंदिवानांची मुले आणि मुली ज्यांच्याकडे राहत आहेत म्हणजे सद्यस्थितीत त्यांचे पालन पोषण ज्या व्यक्तीकडून करण्यात येत आहे त्यांच्याकडून या संशोधनाचµÖÖ बाबतीत माहिती प्राप्त करण्यात आली आहे. अशाप्रकारे बंदिवानांचे पाल्य आणि या पाल्यांचे सद्यस्थितीमध्ये पालन पोषण करणारे पालक हे या संशोधनाच्या संदर्भात प्रमुख माहिती स्त्रोत आहेत.

3.8 ´ÖÖ×ÆŸÖीचे संकलन प्रक्रिया (Process of Data Collection) :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी वापरण्यात आलेल्या सर्व संशोधन साधनांचे प्रत्यक्ष कार्यक्षेत्रावर कार्यन्वयन करीत असताना सर्वप्रथम निर्धारित करण्यात आलेल्या अमरावती आणि नागपूर मध्यवर्ती कारागृÆÖ“µÖÖ अधिक्षकांशी संशोधन विषयाच्या संदर्भात आणि त्यांच्या चर्चा करण्यासाठी वेळ मिळण्याबाबत पत्रव्यवहार करण्यात आला आणि त्यांच्या भेटीसाठी वेळ घेण्यात आला. त्यामध्ये अमरावती मध्यवर्ती कारागृह अधिकक्षकांनी दिनांक 05/10/2011 µÖÖ ×¤¾Ö¿Öß सकÖôÖß 10.00 “Öß वेळ दिली तसेच नागपूर मध्यवर्ती कारागृह अधिक्षकांनी दिनांक 26/09/2011 µÖÖ ×¤¾Ö¿Öß सकÖôÖß 10.00 “Öß वेळ भेटीसाठी देण्यात आली. भेटीदरम्यान संशोधन विषयाच्या संदर्भात संपूर्ण माहिती त्यांना देऊन त्यांच्या कारागृहामध्ये दीर्घकालीन शिक्षा भोगत असलेल्या बंदिवानांची माहिती प्राप्त करण्यात आली. या एकूण बंदिवानापैकी न्यादर्श स्वरूपात निवडलेल्या बंदिवानांची त्यांच्याकडून प्रत्यक्षतः त्यांच्या परिवाराबदद्लची माहिती प्राप्त करण्यात आली. त्यासाठी सामान्य कौटुंबिक माहिती प्रश्नावलीचा वापर करण्यात आला. बंदिवानांकडून प्राप्त –ÖÖ»Öê»µÖÖ µÖÖ सामान्य माहितीच्या आधारावर त्यांना असलेल्या पाल्यांविषयी माहिती संशोधकाला होण्यास मदत –ÖÖ»Öß. त्यांनतर या बंदिवानांच्या सामान्य कौटुंबिक माहितीच्या आधारावर त्यांचे पाल्य ज्या ज्या ठिकाणी राहŸÖ †ÖÆêŸÖ ŸÖê£Öê ¯ÖÏŸµÖक्षतः जाऊन त्यांच्याकडून कौटुंबिक वातावरण मापणी, मानसिक आरोग्य पडताळा सूची आणि समायोजन शोधिका या प्रमाणित संशोधन साधनांच्या माध्यमातून आवश्यक माहिती संकलीत करण्यात आली. यामध्ये बंदिवानांचे पाल्य मुख्यता त्यांच्या नातेवाईकाकडे, शाळेमध्ये, त्यांच्या घरी आणि खेळत असताना भेटली. याशिवाय या बंदिवानांच्या पाल्याचे सद्यस्थितीत पालन पोषण करीत असलेल्या पालकांसाठी प्रश्नावली, बंदिवानांच्या पाल्यांसाठी प्रश्नावली यामाध्यमातून गुणात्मक स्वरूपाची माहिती संकलीत करण्यात आलेली आहे. अशाप्रकारे प्रस्तुत संशोधनासाठी माहितीचे संकलन करण्यात आलेले †ÖÆê.

प्रकरण ४ थे

सांख्यिकिय विश्लेषण व अर्थनिर्वचन

4.1 प्रस्तावना :-

संशोधन कार्यामध्ये सांख्यिकिय माहितीचे विश्लेषण आणि अर्थनिर्वचनाला महत्वाचे स्थान आहे. विविध माहिती संकलन साधनांचा वापर करून संशोधन विषयाशी संबधित निर्धारित करण्यात आलेल्या न्यादर्शाकडून प्राप्त –ालेल्या अव्यवस्थित स्वरूपातील संख्यात्मक माहितीला व्यवस्थित करुन ×तला योग्य अर्थ प्रदान केल्यानंतरच संशोधनाच्या संदर्भात निष्कर्ष काढणे शक्य आहे. प्रस्तुत संशोधन कार्यामध्ये बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाशी संबंधित संबधित माहितीचे संकलन कौटुंबिक वातावरण ¿ÖÖ×धकेच्या माध्यमातून करण्यात आले आहे, बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याशी संबधित ´ÖÖ×ÆüÖß“Öê Ãंकलन करण्यासाठी मानसिक आरोग्य प÷>ÜÖÖ ÔÖÃÖ“Öß“µÖÖ ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖÜÖन करण्यात आले आणि बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी संबधित माहितीचे संकलन करण्यासाठी समायोजन शोधिकेचा उपयोग करण्यात आला †ÖÆü अशा प्रकारे विविध साधनांच्या माध्यमातून प्राप्त –ालेल्या संख्यात्मक स्वरूपातील माहितीचा योग्य अर्थ लावता यावा यासाठी या माहितीचे विश्लेषण आणि अर्थनिर्वचन करण्यात आले आणि त्यावरुन प्रस्तुत ÃÖ¿ोधनाच्या संदर्भात निष्कर्ष मांडण्यात आले आहेत.

४.२ सांख्यिकी -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये पुढील सांख्यिकी प्रविधींचा वापर करण्यात आलेला आहे.

मध्यमान (Mean)[4] -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये मध्यमान या केंद्रिय प्रवृत्तीच्या सर्वात विश्वासनिय प्रविधीचा वापर करण्यात आला आहे मध्यमान काढण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$M = \frac{\sum X}{N}$$

M = मध्यमान (Mean)

$\sum X$= ÃÖ´ÖÆüÖ“Öß ²Öê¸üß•Ö (Sum of Square)

N = ÃÖंख्µÖÖ

प्रमाण विचलन (standard Division)[5]-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्राप्तांकामधील विचलनाचा शोध घेण्यासाठी प्रमाण विचलन या विचलनशीतेच्या तत्वाचा वापर करण्यात आला आहे प्रमाण विचलन काढण्यासाठी ¯ÖãœüßÝÖ ÃÖã¡ÖÖ“ÖÖ ¾ÖÖ¯Ö¸ü करण्यात आला आहे.

$$SD = \frac{\sqrt{\sum d^2}}{N}$$

SD = प्रमाण विचलन

$\sum d^2$= प्रत्येक प्राप्तांकाचे समूहाच्या मध्यामानापासून विचलन आणि त्या विचलना“µÖÖ वर्गाची बेरीज

N = ÃÖ•ख्या

मध्यमानामधील अंतराची प्रमाण ¡Ö™ß - (standard Error Difference of mean)[6]

प्रस्तुत संशोधनामध्ये CR †£Ö¾ÖÖ t मूल्याची गणना करता यावी यासाठी दोन समूहाच्या मध्यमानामधील अंतराची प्रमाण त्रटी काढण्यात आली त्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$SE_{dm} = \sqrt{\frac{sd1^2}{N1-1} + \frac{sd2^2}{N2-1}}$$

SE_{dm} = दोन समूहाच्या मध्यमानामधील अंतराची प्रमाण ¡Ö™ß

(Standared error Difference between two group)

$sd1^2$ = प्रथम समूहाच्या प्रमाण विचलनाचा वर्ग (square of SD of first group)

$sd2^2$= दुसऱ्या समूहाच्या प्रमाण विचलनाचा वर्ग (square of SD of second group)

$N1-1$ = प्रथम समूहामधील विदयार्थ्यांची संख्या (size of first group sample)

$N2-2$ = दुसऱ्या समूहामधील विदयार्थ्यांची संख्या (size of second group sample)

क्रां॰तक अनुपात अथवा टी मूल्य(Critical Ratio)[7] -

दोन समूहामधील मध्यमानामध्ये असलेल्या अंतराची सार्थकता पाहण्यासाठी क्रां॰तक अनुपात अथवा टी मूल्यांची गणना करण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$t = \frac{M_1 - M_2}{SE_d}$$

CR = क्रां॰तक अनुपात

M_1= प्रथम समूहाचे मध्यमान

M_2= Û¾¤¡ÝÖßµÖ ÃÖ´ÖÆ¡Ö“ê मध्यमान

SE_d= दोन समूहाच्या मध्यमानामधील अंतराची प्रमाण त्रृटी

कार्ल पिअर्सन सहसंबंध गुणांक -

कार्ल पिअर्सन या इंग्रज शास्त्र्ज्ञाने इ.स. १९०० मध्ये सहसंबंध काढण्याची एक अत्यंत महत्त्वाची ¯Ö¨¡Ö सुचवली. या पद्धतीमध्ये विद्यार्थ्याला मिळालेल्या क्रमांकाचा विचार न करता त्याला मिळालेल्या

कच्च्या गुणांचा विचार केला जातो. या पद्धतीला पिअर्सनची (Product Moment Method) पद्धती असे म्हणतात, आणि या सहसंबंध गुणकाला पिअर्सन 'r' ने संबोधतो.

प्रस्तुत संशोधनात पिअर्सनच्या गणन-विभ्रमिशा पद्धतीने सहसंबंध गुणक काढण्यात आला.

पिअरसनच्या परिघात परिगणन पद्धतीवरुन सहसंबंध गुणक काढण्याचे सूत्र खालील प्रमाणे आहे.[8]

$$r = \frac{N\sum xy-(\sum x)(\sum y)}{\sqrt{N\sum_x 2-(\sum x)^2}\sqrt{N\sum_y 2-(\sum y)^2}}$$

r = x आणि y या चाचण्यामधील परिघात परिगुणक सहसंबंध

x = चाचणी (x) मधील गुणांकाचे मध्यमानापासून विचलन

y = चाचणी (y) मधील गुणांकाचे मध्यमानापासून विचलन

वरील सूत्राच्या साहाय्याने परिघात परिगणन द्वारे (Product moment method) सहसंबंध गुणक काढण्यात आला.

एक मार्गी प्रसरण अनुपात- (One Way Analysis of Variance)[3]

प्रस्तुत संशोधनामध्ये दोन आणि त्यापेक्षा अधिक समूहामध्ये असलेल्या सार्थक अंतराची गणना करण्यासाठी आणि महाविद्यालयीन विदयार्थ्याची बुध्दिमत्ता व्यक्तिमत्ॅव आणि सामाजिक आर्थिक स्तर त्याच्या सहसंबधंचा अभ्यास करण्यासाठी एक मार्गी प्रसरण अनुपात (one way analysis of variance) या प्राचल सांख्यिकीय प्रविधीचा वापर करण्यात आला आहे. त्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आÆ.

संशोधन (Correction-C) -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रसरण अनुपात या सांख्यिकीय विधीचा अवलंब करण्यात आला आहे. या प्रसरण अनुपातामध्ये F- Ratio चे मूल्य काढण्यासाठी संशोधन correction-C चा वापर करण्ÖÖŸÖ †Ö»ÖÖ †ÖÆê correction-c ची गणना करण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$\mathbf{C} = \frac{(\sum x_1+\sum x_2+\sum x_3+\cdots\ldots\ldots\ldots\ldots\sum x_n)^2}{N} = \frac{\sum x^2}{N}$$

C= संशोधन (Correction-C)

$\sum x_1$ = ¯Ö×ÆÊ»µÖÖ ÃÖ´Ö◌ूहाच्या प्राप्तांकाची बेरीज

$\sum x_2$ = व्दितीय समूहाच्या प्राप्तांकाची बेरीज

$(\sum x)^2$ = सर्व समूहाच्या प्राप्तांकाच्या बेरजेचा वर्ग

N = संख्या

सर्व वर्गाची बेरीज - (Total Sum of Square TSS) - ¯ÖÃŸÖãŸÖ ÃÖशोधनामध्ये प्रसरण अनुपाताचे मूल्य काढण्यासाठी सर्व वर्गाची बेरीज total sum of square TSS चा वापर करण्यात आला आहे. TSS गणना करण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$\textbf{TSS} = \sum x_{1^2} + \sum x_{2^2} + \sum x_{3^2} + \sum x_{4^2} \ldots\ldots\ldots\ldots. + \sum x_{n^2} - c$$

TSS = सर्व वर्गाची बेरीज (Total sum of square)

$\sum x_{1^2}$ = पहिल्या समूहाच्या प्राप्तांकाच्या वर्गाची बेरीज

$\sum x_{2^2}$ = दुसऱ्या समूहाच्या प्राप्तांकाच्या वर्गाची बेरीज

$\sum x_{3^2}$ = तिसऱ्या समूहाच्या प्राप्तांकाच्या वर्गाची बेरीज

$\sum x_{4^2}$ = चवथ्या समूहाच्या प्राप्तांकाच्या वर्गाची बेरीज

$\sum x_{n^2}$ = सर्व समूहाच्या प्राप्तांकाच्या वर्गाची बेरीज

C = संशोधन

समूहाच्या मधील वर्गाची बेरीज - (Between group Sum of Square BSS) -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रसरण अनुपाताचे मूल्य काढण्यासाठी समूहाच्या मधील वर्गाची बेरीज Between group sum of square BSS “ÖÖ ¾ÖÖ¯Ör करण्यात आला आहे. BSS गणना करण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

$$\textbf{BSS} = \frac{(\sum x1)^2}{n_1} + \frac{(\sum x2)^2}{n_1} + \frac{(\sum x3)^2}{n_1} + \cdots + \frac{(\sum xn)^2}{n_1} - C$$

BSS = समूहाच्या मधील वर्गाची बेरीज (Between group sum of square)

$(\sum x_1)^2$= प्रथम समूहाच्या प्राप्तांकाच्या बेरजेचा वर्ग

$(\sum x_2)^2$= व्दितीय समूहाच्या प्राप्तांकाच्या बेरजेचा वर्ग

$(\sum x_3)^2$= तृतिय समूहाच्या प्राप्तांकाच्या बेरजेचा वर्ग

$(\sum x_n)^2$= सर्व समूहाच्या प्राप्तांकाच्या बेरजेचा वर्ग

C = संशोधन

ÃÖ´Ö¾üहाच्या अंतर्गत वर्गाची बेरीज (within group sum of square WSS) -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रसरण अनुपाताचे मूल्य काढण्यासाठी समूहाच्या अंतर्गत वर्गाची बेरीज Within group sum of square WSSचा वापर करण्यात आला आहे. WSS गणना करण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

WSS = TSS - BSS

WSS = समूहाच्या अंतर्गत वर्गाची बेरीज (within group sum of square)

TSS = सर्व समूहाच्या वर्गाची बेरीज

BSS = समूहाच्या मध्ये वर्गाची ²Öê¸üß•Ö

स्वाधीनता मात्रा Degree of freedom -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये समूहाच्या मध्ये स्वाधीनता मात्रा (Between group sum of square degree of freedom) BSS आणि समूहाच्या अंतर्गत स्वाधीनता मात्रा (Within group sum of square degree of freedom) WSS काढण्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

DF- स्वाधीनता मात्रा (Degree of freedom)

Between group Degree of freedom = K - 1 (K = समूहांची संख्या)

Within group Degree of freedom = N - K (N = ¯ÖÏÖदर्श संख्या)

मध्यमान वर्ग Mean square -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रसरण अनुपाताची गणना करण्यासाठी मध्यमान वर्गाची गणना करण्यात आली आहे त्यासाठी पुढील सुत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

BSS / BSS df K-1 = समूहाच्या मध्ये वर्गाची बेरीज भागीले समूहाच्या मध्ये स्वाधीनता मात्रा समूह K ¾Ö•ÖÖ 1

WSS / WSS df N-K = समूहाच्या अंतर्गत वर्गाची बेरीज भागीले समूहाच्या अंतर्गत स्वाधीनता मात्रा विदयार्थी संख्या N – 1

F- Ratio ‹±ú - अनुपात -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये F-Ratio ची गणना करण्यासाठीपुढील सुत्राचा वापर करण्यात आलाआहे.

$$F\text{-Ratio} = \frac{Mean square between group}{Mean square within group}$$

F-Ratio = एफ प्रमाण

Mean square between group = समूहाच्या मधील मध्यमान वर्ग

Mean square within group = समूहाच्या अंतर्गत मध्यमान वर्ग

4.3 परिकल्पना परीक्षण :-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये उदिद्ष्टनिहाय निश्‍चित करण्यात आलेल्या परीकल्पनांचे परीक्षण पुढील प्रमाणे करण्यात आलेले आहे.

परिकल्पना क्र. १ : मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण, पाल्याचें मानसिक आरोग्य आणि समायोजनामध्ये सार्थक फरक असणार नाही.

सारणी क्र.4.1

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानामधील सार्थक फरक दर्शवणारी सारणी.

Group Statistics					t-test for Equality of Means			
ÃÖ´ÖÆü		संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	मध्यमान फरक	प्रमाण ¡Ö™üß	DF	™üß ´Ö»µÖ
1	पुरूष बंदिवानांची पाल्य	200	89.355	6.406	0.360	0.694	398	0.518
	महिला बंदिवानांची पाल्य	200	89.715	7.449				
2	पुरूष बंदिवानाचß ´Ö»Ö	100	89.100	5.543	0.490	0.907	198	0.540
	पुरूष बंदिवानांच्या मुली	100	89.600	7.187				
3	महिला बंदिवानांची मुले	100	89.660	7.362	0.110	1.056	198	0.104
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	89.770	7.571				
4	¯ÖãºþÂÖ ²Ö×दवानांची मुले	100	89.100	5.543	0.550	0.921	198	0.597
	महिला बंदिवानांची मुले	100	89.660	7.362				
5	पुरूष बंदिवानाच्या मुली	100	89.600	7.187	0.170	1.043	198	0.163
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	89.770	7.571				
6	¯Öरूष बंदिवानांची मुले	100	89.110	5.543	0.490	0.907	198	0.540
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	89.600	7.187				
7	पुरूष बंदिवानांच्या मुली	100	89.600	7.187	0.060	1.028	198	0.058
	महिला बंदिवानांची मुले	100	89.660	7.362				

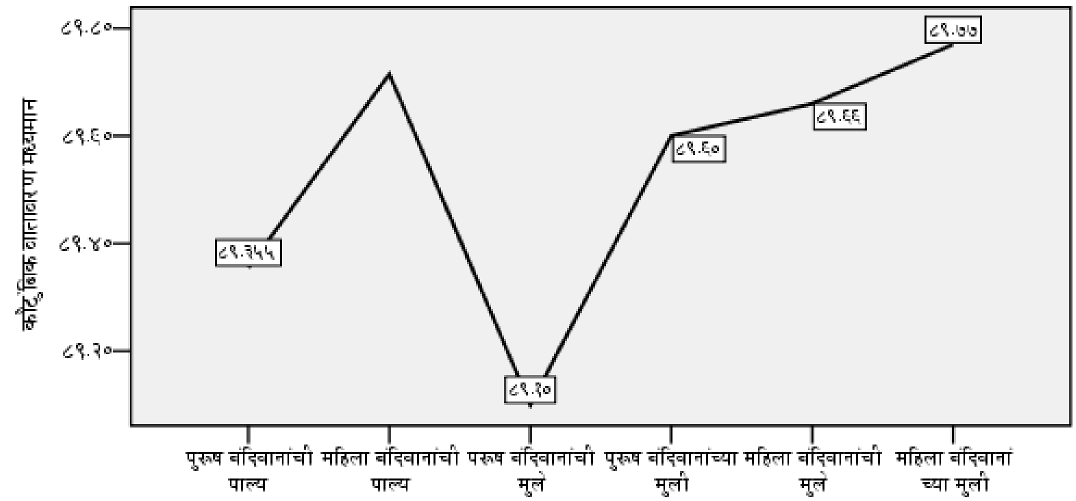

आलेख क्र. ४.१ मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानामधील फरक दर्शविणारा आलेख

वरिल सारणी व आलेख क्र. ४.१ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानामधील सार्थक फरकाचे विश्लेषण टी मूल्यांच्या आधारे पुढीलप्रमाणे करण्यात †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्र´Öê 89.355 ¾Ö ८९.७१५ आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ६.४०६ व ७.४९९ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.३६० असून प्रमाण त्रुटी ०.६९४ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक ¾ÖÖŸÖÖ¾Öरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.५१८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.१०० व ८९.६०० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.५४३ व ७.१८७ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.४९० असून प्रमाण त्रुटी ०.९०७ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.५४० आहे. प्राप्त टी मूल्य 0.05 स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.६६० व 89.770 †ÖÆê ŸÖ¸ü प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.362 ¾Ö 7.571 †ÖÆê. ¤üोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.११० असून प्रमाण त्रुटी १.०५६ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक

वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणनÖ ¾¤Ö¸Ö ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.104 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.05 स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, ´ÖÆÃ»ÖÖ बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.११० व ८९.६६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.५४३ व ७.३६२ आहे. दोन्ही समुहातß»Ö पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.५५० असून प्रमाण त्रुटी ०.९२१ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.५९७ आहे. प्राप्त ™ß मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणाम¬µÖê ÃÖÖर्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.६०० व ८९.७७० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.१८७ व ७.५७१ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.१७० असून प्रमाण त्रुटी १.०४३ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना ¾¤Ö¸Ö ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.163 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.१०० व ८९.६६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.५४३ व ७.१८७ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.४९० असून प्रमाण त्रुटी ०.९०७ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.540 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणाचे मध्यमान अनुक्रमे ८९.६०० व ८९.६६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.१८७ व ७.३६२ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानातील फरक ०.०६० असून प्रमाण त्रुटी १.०२८ आहे. तर त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.०५८ आहे. प्राप्त टी

मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

सारणी क्र. 4.1.1

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानामधील सार्थक फरक दर्शवणारी सारणी.

Group Statistics					t-test for Equality of Means			
ÃÖ´ÖÆü		संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	मध्यमान फरक	प्रमाण ¡Ö™ß	DF	™ß ´Ö»µÖ
1	पुरूष बंदिवानांची पाल्य	200	27.685	6.110	0.650	0.569	398	1.140
	महिला बंदिवानांची पाल्य	200	28.335	5.257				
2	पुरूष बंदिवानाची मुले	100	27.310	5.277	0.750	0.864	198	0.867
	पुरूष बंदिवानांच्या मुली	100	28.060	6.848				
3	महिला बंदिवानांची मुले	100	28.490	3.560	0.310	0.745	198	0.416
	महिला बंदिवानांच्या मÖ»Öß	100	28.180	6.544				
4	पुरूष बंदिवानांची मुले	100	27.310	5.277	1.180	0.636	198	1.854
	महिला बंदिवानांची मुले	100	28.490	3.560				
5	पुरूष बंदिवानाच्या मुली	100	28.060	6.848	0.120	0.947	198	0.127
	महिला बंदिवानÖÖ“µÖÖ ´Ö»Öß	100	28.180	6.544				
6	पुरूष बंदिवानांची मुले	100	27.310	5.277	0.750	0.864	198	0.867
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	28.060	6.848				
7	पुरूष बंदिवानांच्या मुली	100	28.060	6.848	0.430	0.771	198	0.557
	´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांची मुले	100	28.490	3.560				

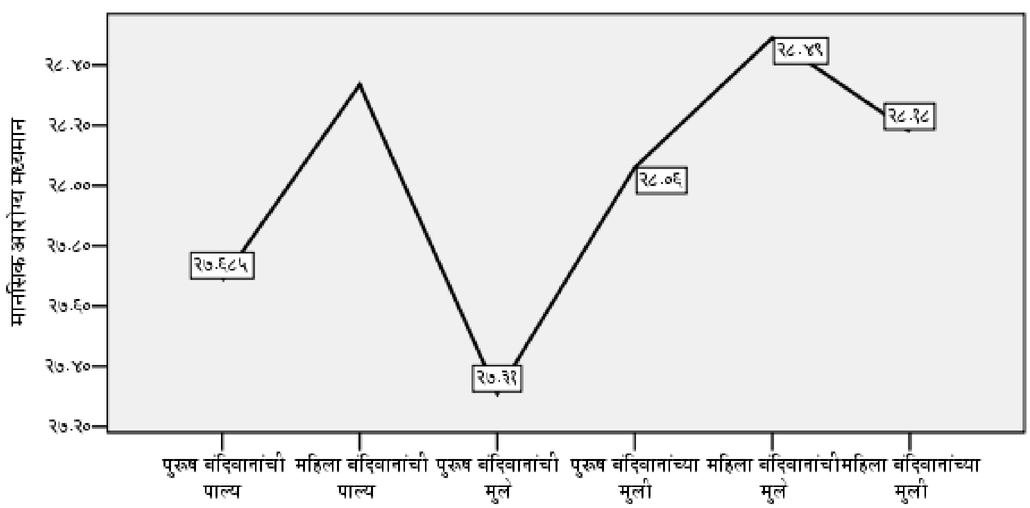

आलेख क्र. ४.१.१ मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याच्या मध्यमाना दर्शवणारा आलेख.

वरिल सारणी आणि आलेख क्र. ४.१.१ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानामधील सार्थक फरकाचे विश्लेषण टी मूल्यांच्या आधारे पुढीलप्रमाणे करण्यात आलेले आहे.

पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २७.६८५ व २८.३३५ आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ६.११० व ५.२५७ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.६५० असून प्रमाण त्रुटी ०.५६९ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.१४० †ÖÆ. ¯ÖÏ¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २७.३१० व २८.०६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.२७७ व ६.८४८ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.७५० असून प्रमाण त्रुटी ०.८६४ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.८६७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

महिला बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २८.४९० व २८.१८० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ३.५६० व ६.५४४ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.३१० असून प्रमाण त्रुटी ०.७४५ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.४१६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, महिला बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २७.३१० व २८.४९० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.२७७ व ३.५६० आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक १.१८० असून प्रमाण त्रुटी ०.६३६ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.८५४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २८.०६० व २८.१८० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ६.८४८ व ६.५४४ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.१२० असून प्रमाण त्रुटी ०.९४७ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.१२७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २७.३१० व २८.०६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ५.२७७ व ६.८४८ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.७५० असून प्रमाण त्रुटी ०.८६४ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.८६७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २८.०६० व २८.४९० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ६.८४८ व ३.३६० आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानातील फरक ०.४३० असून प्रमाण त्रुटी ०.७७१ आहे. तर त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.५५७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

सारणी क्र. 4.1.2

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाच्या मध्यमानामधील सार्थक फरक दर्शवणारी सारणी.

Group Statistics					t-test for Equality of Means			
ÃÖ´ÖÆü		संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	मध्यमान फरक	प्रमाण ¡Öã™üß	DF	™üß ´Öæ»µÖ
1	पुरूष बंदिवानांची पाल्य	200	35.895	9.101	1.705	0.855	398	1.993
	महिला बंदिवानांची पाल्य	200	34.190	7.970				
2	पुरूष बंदिवानाची मुले	100	36.570	7.781	1.350	1.286	198	1.049
	¯ÖãºÂÖ ²ÖÓפü¾ÖÖनांच्या मुली	100	35.220	10.248				
3	महिला बंदिवानांची मुले	100	33.920	3.865	0.540	1.129	198	0.478
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	34.460	10.612				
4	पुरूष बंदिवानांची मुले	100	36.570	7.781	2.650	0.868	198	3.050
	´ÖÆüला बंदिवानांची मुले	100	33.920	3.865				
5	पुरूष बंदिवानाच्या मुली	100	35.220	10.24	0.760	1.475	198	0.515
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	34.460	10.61				
6	पुरूष बंदिवानांची मुले	100	36.570	7.781	1.350	1.286	198	1.049
	महिला बंदिवानांच्या मुली	100	35.220	10.248				
7	पुरूष बंदिवानांच्या मुली	100	35.220	10.248	1.300	1.095	198	1.187
	महिला बंदिवानांची मुले	100	33.920	3.865				

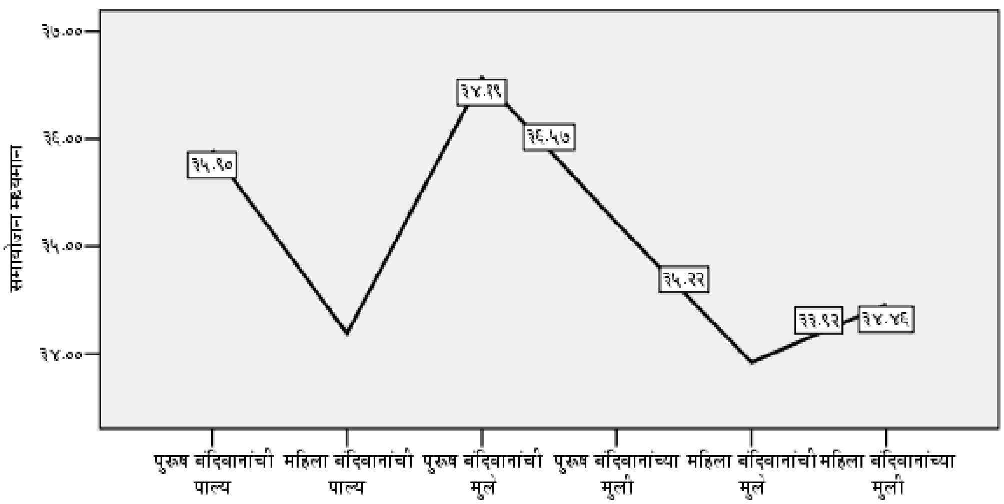

आलेख क्र. ४.१.२ मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाच्या मध्यमान दर्शवणारा आलेख.

वरिल सारणी आणि आलेख क्र. 4.1.2 ´Ö¬µÖ ´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागृहातील बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानामधील सार्थक फरकाचे विश्लेषण टी मूल्यांच्या आधारे पुढीलप्रमाणे करण्यात †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३५.८९५ व ३४.१९० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ९.१०१ व ७.९७० आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या

मध्यमानातील फरक १.७०५ असून प्रमाण त्रुटी ०.८५५ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.९९३ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष आणि महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येतो त्यामध्ये महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन पुरूष बंदिवानांच्या पाल्याचे तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३६.५७० व ३५.२२० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.७८१ व १०.२४८ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक १.३५० असून प्रमाण त्रुटी १.२८६ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.०४९ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

महिला बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३३.९२० व ३४.४६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ३.८६५ व १०.६१२ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक ०.५४० असून प्रमाण त्रुटी १.१२९ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.४७८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्Ö 198 करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, महिला बंदिवानांची मुले आणि मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३६.५७० व ३३.९२० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.७८१ व ३.८६५ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक २.६५० असून प्रमाण त्रुटीß 0.868 †ÖÆü. Ÿö¸ü ŸµÖÖ“µÖÖ समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ३.०५० आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक अÖÆü. µÖÖ“ÖÖ अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येतो यामध्ये महिला बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजनाचे प्रमाण पुरूष बंदिवानांच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÃÖ»µÖÖ“Ö Ã¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३५.२२० व ३४.४६० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे १०.२४ व १०.६१ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक ०.७६० असून प्रमाण त्रुटी १.४७५ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ०.५१५ आहे. प्रा¯ŸÖ ™üß ´Ö»µÖ 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü

स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३६.५७० व ३५.२२० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे ७.७८१ व १०.२४८ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक १.३५० असून प्रमाण त्रुटी १.२८६ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.०४९ आहे. प्राप्त टी मूल्य 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸¡ Ã¾Öाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांची मुले आणि महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

¯Ö्रूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३५.२२० व ३३.९२० आहे तर प्रमाण विचलन अनुक्रमे १०.२४८ व ३.८६५ आहे. दोन्ही समुहातील पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानातील फरक १.३०० असून प्रमाण त्रुटी १.०९५ आहे. तर त्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.१८७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, पुरूष बंदिवानांच्या मुली आणि महिला बंदिवानांची मुले यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक आढळून येत नाही.

परिकल्पना क्र २ : मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी सार्थक सहसंबंध असणार नाही.

सारणी क्र. ४.२.१ A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	400	398	.634**	.088	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	200	198	.329**	.139	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖ	कौटुंबिक ¾Öातावरण	मानसिक आरोग्य	200	198	.825**	.139	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.२.१ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६३४ आहे. प्राप्Ö ÃÖÆÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.३२९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८२५ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.२ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ö¹ýÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	´ाानसिक आरोग्य	200	198	.779**	.139	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	100	98	.631**	.196	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖß	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	100	98	.866**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.२.२ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७७९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६३१ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८६६ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.३ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆü	Ã¾ÖÖßÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖÖ¯Ö “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆüÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवाना“Ö ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	200	198	.503**	.139	सार्थक †ÖÆê
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक आरोग्य	100	98	.026	.196	सार्थक नाही
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक ¾ÖÖŸÖÖ¾ारण	मानसिक आरोग्य	100	98	.786**	.196	सार्थक †ÖÆê

सारणी क्र. ४.२.३ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५०३ आÆ. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ÃÖÆüÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०२६ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक ¯Ö¸üŸÖã सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७८६ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.१ B

´ध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती (Mental Item)असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖæÆ	Ã¾ÖŸÖÓ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक	सारणी ´Öæ»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	400	498	.522**	.088	सार्थक †ÖÆê
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Öã»Öê	कौटुंबिक ¾Ö‡तावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	200	198	.219**	.139	सार्थक †ÖÆê
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Öã»Öß	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	200	198	.740**	.139	सार्थक †ÖÆê

सारणी क्र. ४.२.१ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले †ÖÆê.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५२२ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.219 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛÃ£ÖŸÖßमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७४० †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¿Öß धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛÃ£ÖŸÖßमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.२ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती (Mental Item) असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆü	Ã¾ÖŸÖÓ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆüÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	200	198	.646**	.139	सार्थक †ÖÆê
¯ÖºþÂÖ ²ंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	100	98	.409**	.196	सार्थक †ÖÆê
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß	100	98	.799**	.196	सार्थक †ÖÆê

सारणी क्र. ४.२.२ B ´Ö¬µÖ ´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Ö †ÖÆê.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६४६ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.४०९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक †Öरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७९९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक

आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.३ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थिती (Mental Item) असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÓŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौ™ã×²ÖÛú वातावरण	मानसिक ÛãÃ£ÖŸÖß	200	198	.411**	.139	सार्थक †ÖÆ
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛãÃ£ÖŸÖß	100	98	.057	.196	सार्थक नाही
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	मानसिक ÛãÃ£ÖŸÖß	100	98	.684**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.२.३ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¿Öß †ÃÖ»Ö»ÖÖ ÃÖÆÃÖंबंधाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Ö †ÖÆ.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.४११ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा“ÖÖ Ÿµ֓µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यां“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०५७ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.684 आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्Ö मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलीं“µÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.१ C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	ÃÖ¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖ¡ÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö−¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÙÃ£ÖŸÖß	400	498	.553**	.088	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÙÃ£ÖŸÖß	200	198	.279**	.139	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÙÃ£ÖŸÖß	200	198	.750**	.139	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.२.१ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले †ÖÆ.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५५३ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्या“Ö घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.279 †ÖÆ. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक

शारीरिक स्थिती¿Öß ¬नात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖßमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७५0 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖßमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.२ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖãºÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) †ÃÖ»Öेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖæÆü	Ã¾ÖŸÖÓ¡Ö “Ö»Ö	†¾Ö»ÖÓ²Öß “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆüÃÖÓ²ÖÓ¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß	200	198	.723**	.139	सार्थक †ÖÆê
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Öê	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß	100	98	.645**	.196	सार्थक †ÖÆê
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß	100	98	.775**	.196	सार्थक †ÖÆê

ÃÖÖ¸णी क्र. ४.२.२ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Öê †ÖÆê.

´Ö ध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७२३ †ÖÆê. ¯ÖÏÖप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती¿Öß †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö−¬ÖÖ“µÖÖ ²ÖÖबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६४५ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती¿Öß †ÃÖ»ोल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.775 आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.२.३ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item)असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆü	Ã¾ÖßÖ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆüÃÖ²Ö−Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖÖŸÖß	200	198	.411**	.139	सार्थक †ÖÆü
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖÖŸÖß	100	98	-.021	.196	सार्थक नाही
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्ÖÖ ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	शारीरिक ÛÃ£ÖÖŸÖß	100	98	.728**	.196	सार्थक †ÖÆü

सारणी क्र. ४.२.३ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थितीशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Ö †ÖÆü.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.४११ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या

मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक -0.057 आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

´Ö¬µÖ¾ÖÙüß कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.728 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ÃÖहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्या“Ö घटक ¿ÖÖ¸üß¸üßÛú ÛÃ£ÖŸÖßमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

परीकल्पना क्र. ३ : मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध असणार नाही.

सारणी क्रं. 4.3.1

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

Ã0´0Æ	Ã¾0Ÿ0¡0 "0»0	†0×Á0Ÿ0 "0»0	संख्या	स्वाधिनता ´0¡0	Ã0ÆÃ0²0¬0 गुणांक	सारणी ´0»µ0	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯0»µ0	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	400	398	.660**	.088	सार्थक †0Æ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´0»0	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	200	198	.329**	.139	सार्थक †0Æ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´0»0	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	200	198	.852**	.139	सार्थक †0Æ

सारणी क्र. ४.२.१ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯0»µ0"µ0 समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजना¿0 असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन ¯0प्त सहसंबंध गुणांक ०.६६० आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्0 ¯0»µ0"µ0 समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणाŸ0 Ÿµ0"µ0 ¯0»µ0"µ0 समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजना¿0 असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.३२९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध †0Æ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात Ÿµ0"µ0 ´0»0"µ0 समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजना¿0 असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८५२ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.२

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öº¤ÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या ÃÖ´ÖÖयोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖßÖ¡Ö “Ö»Ö	†¾ÖÁÖÖ¾Ö “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	200	198	.750**	.139	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Öê	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	100	98	.579**	.196	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»ÖßÖ	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	100	98	.849**	.196	सार्थक †ÖÆ

ÃÖÖ¸णी क्र. ४.३.२ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजना¿ÖßÖ असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७५० आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा क´ÖßÖ आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी धनात्मक ¯Ö¸üÖ सार्थक ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत नाहीŸÖ.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ´Ö»ÖÖ“µÖÖ समायोजना¿ÖßÖ असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५७९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधßÖ»Ö ²Ö¤ü»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजना¿ÖßÖ †ÃÖ»Ö»µÖÖ Ãहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८४९ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाशी धनात्मक ¯Ö¸üÖ सार्थक ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मु»ÖßÖ“µÖÖ समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत नाहीत.

सारणी क्र. ४.३.३

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖæÆ	Ã¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ó¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
महिला बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	200	198	.586**	.139	सार्थक †ÖÆê
´Ö×Æ»ÖÖ ²Ö×¤वानांची ´Ö»Öê	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	100	98	.044	.196	सार्थक नाही
महिला बंदिवानांच्या ´Ö»ÖßÖ	कौटुंबिक वातावरण	समायोजन	100	98	.855**	.196	सार्थक †ÖÆê

सारणी क्र. ४.३.३ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖÓ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖÓ“µÖÖ समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖÓ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖÓ“µÖÖ समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५८६ †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ó¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. यÖ“ÖÖ †£ÖÔ †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणÖ´Ö¬Öß»Ö ²Ö¤»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजना¿Öß †ÃÖ»Öल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०४४ आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनाशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाचµÖÖ प्रमाणात त्यां“µÖÖ ´Ö»ÖÖÓ“µÖÖ समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ó¬ÖÖ“µÖÖ ²Öाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.855 आहे. प्राप्त सहसंबंध गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्यÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या ÃÖ´ÖÖµÖÖेजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.1 A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणÖß.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖßÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	400	398	.535**	.088	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	200	198	.261**	.139	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	200	198	.703**	.139	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.3.1 A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५३५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.२६१ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. µÖÖ“ÖÖ †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील ²Ö¤ü»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजना¿Öß †सलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७०३ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्याÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांचµÖÖ ´Ö»Öß“µÖÖ भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.२A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öº¦ÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी †ÃÖ»Ö»ÖÖ ÃÖÆसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÖŸÖ¡Ö "Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ "Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	200	198	.626**	.139	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	100	98	.545**	.196	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	100	98	.675**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.2A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖ"µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ"µÖÖ भावनिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६२६ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक †ÖÆ. µÖÖ"Ö †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजना¿Öß धनात्मक सार्थक सहसंबंध †ÖÆ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत असल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५४५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६७५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध †ÖÆ. µÖÖ"Ö †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतÖŸÖ.

सारणी क्र. ४.३.३A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æ»ÖÖ ²Ö×¤वानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÖÓ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖÖÓ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकतÖÖ
महिला बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	200	198	.458**	.139	सार्थक †ÖÆ
महिला बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	100	98	.036	.196	सार्थक नाही
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	भावनिक समायोजन	100	98	.739**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.3 A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ ³ÖÖ¾Öनिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»ÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“Öß बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.४५८ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजना¿Öß धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पा»µÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»ÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“µÖÖ ²ÖÖ²ÖŸÖßŸÖ गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०३६ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणÖÖ“ÖÖ ŸµÖÖ“µÖÖ ´Ö»ÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनाशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणÖÖ´Ö¬Öß»Ö बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»ÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“µÖÖ ²ÖÖ²Öतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.739 †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्µÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.1 B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी †Ã»Ö»ÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö—Ö ¤र्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖæÆ	Ã¾ÖŸÖÓ¡Ö “Ö»Ö	†Ö×ÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö—Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	400	498	.588**	.088	ÃÖÖ£Öक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	200	198	.275**	.139	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	200	198	.798**	.139	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.1 A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÓ“µÖÖ सामाजिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५८८ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö—Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.२७५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö—Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या Ãामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७९८ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö—Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असÖÖ की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्Ö धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.२B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†¾ÖÃÖ»ÖÓ²Öß “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²ÖÓ¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	ÃÖÖ´ÖÖ×•ÖÛú समायोजन	200	198	.685**	.139	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	100	98	.516**	.196	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक ÃÖ´ÖÖµÖÖ•Öन	100	98	.788**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.2B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖÓ“µÖÖ सामाजिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Ö †ÖÆ.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६८५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²ÖÓ¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक †ÖÆ. µÖÖ“ÖÖ †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत पुरुष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजना¿Öß ¬ानात्मक सार्थक सहसंबंध †ÖÆ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत †Ãल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५१६ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²ÖÓ¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील ब¤»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖŸÖÖŸÖ.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.७८८ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²ÖÓ¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक ÃÖÆÃÖ²ÖÓ¬Ö †ÖÆ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतÖŸÖ.

सारणी क्र. ४.३.३B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†¾ÖÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö–Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
महिला बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	200	198	.505**	.139	सार्थक †ÖÆ
महिला बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक ÃÖ´ÖÖµÖोजन	100	98	.062	.196	सार्थक नाही
महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	सामाजिक समायोजन	100	98	.813**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.3 B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ सामाजिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या ÃÖÖ´Öाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५०५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö–Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजना¿Öß धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक ÃÖ´ाायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०६२ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö–Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणÖÖ´Ö¬Öß»Ö बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या ÃÖÖ´Öाजिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.813 †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö–Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा कß, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणामधी»Ö ²Ö¤»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.1 C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्या“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÀÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक ¾ÖÖŸÖावरण	शैक्षणिक समायोजन	400	398	.592**	.088	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	200	198	.245**	.139	सार्थक †ÖÆ
सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»Öß	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	200	198	.806**	.139	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.1 A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५९२ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ३९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक ÃÖÖर्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.२४५ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचÖ ŸµÖÖ“µÖÖ ´Ö»Öß“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८०६ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक †ÖÆ. µÖÖ“ÖÖ †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाम¬Öß»Ö ²Ö¤»ÖÖ“µÖÖ धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

सारणी क्र. ४.३.२C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	ÃÖÖर्थकता
पुरूष बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	200	198	.684**	.139	सार्थक †ÖÆ
पुरूष बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	100	98	.472**	.196	सार्थक †ÖÆ
¯Öरूष बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖ	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	100	98	.808**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.2C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“µÖÖ ²Öाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.६८४ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक †ÖÆ. µÖÖ“ÖÖ †£Ö †ÃÖÖ की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक ¾ÖÖŸÖावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजना¿Öß धनात्मक सार्थक सहसंबंध †ÖÆ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या ¿Öैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येत असल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजना¿Öß †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“µÖÖ ²ÖÖ²Öतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.४७२ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक ¾ÖÖŸÖÖ¾Öरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.८०८ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯Ö ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्Ö शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध †ÖÆ. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतÖŸÖ.

सारणी क्र. ४.३.३C
मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆÛ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंध दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	Ã¾ÖŸÖ¡Ö “Ö»Ö	†ÖÁÖŸÖ “Ö»Ö	संख्या	स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ	ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक	सारणी ´Ö»µÖ	सार्थकता
महिला बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	200	198	.516**	.139	सार्थक †ÖÆ
महिला बंदिवानांची ´Ö»Ö	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	100	98	.041	.196	सार्थक नाही
´ÖÆÛ»ÖÖ ²ÖÓदवानांच्या ´Ö»ÖÖß	कौटुंबिक वातावरण	शैक्षणिक समायोजन	100	98	.804**	.196	सार्थक †ÖÆ

सारणी क्र. ४.३.3 C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी असलेला सहसंबंधाचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजना¿ÖÖß †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬ÖÖ“µÖÖ ²ÖÖ²ÖŸÖßŸÖ गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.५१६ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा १९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक ¾ÖÖŸÖÖ¾Ö¸ÞÖÖ“ÖÖ ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजना¿ÖÖß धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक ०.०४१ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलां“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक परंतु सार्थक सहसंबंध नाही. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजना´Ö¬µÖ Ãाार्थक बदल घडून येत नसल्याचे दिसून येते.

मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाशी असलेल्या सहसंबंधाच्या बाबतीत गणन प्राप्त सहसंबंध गुणांक 0.804 †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ÃÖÆÃÖ²Ö¬Ö गुणांक स्वाधिनता मात्रा ९८ करिता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाशी धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या शैक्षणिक वातावरणामधील बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजना´Ö¬µÖ ÃÖार्थक बदल घडून येतात.

परिकल्पना क्र. ४ : मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

सारणी क्र. ४.४.१
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

Ãö´öÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ööü»µö	Between Group	6760.417	4	1690.104	107.476	सार्थक प्रभा¾ö †öÆ
	Within Group	6211.543	395	15.725		
	Total	12971.960	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´ö»ö	Between Group	744.239	4	186.060	10.870	सार्थक प्रभाव †öÆ
	Within Group	3337.761	195	17.117		
	Total	4082.000	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानां“ö ´ö»öß	Between Group	7202.936	4	1800.734	208.742	सार्थक प्रभाव †öÆ
	Within Group	1682.184	195	8.627		
	Total	8885.120	199			

¾öx¸¡»ö सारणी क्र. ४.४.१ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक ¾ööÿöö¾ö¸णाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील ¯प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १०७.४७६ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात ´ö»µö स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणीमूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावö“µöö Ãödर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १०.८७० आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य २०८.७४२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक

असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

µÖÖ¾Ö°þन स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

सारणी क्र. ४.४.१ A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^""Ö	^""Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^""Ö	37	33.945	5.115	-	4.84	4.04	9.91	11.64
^""Ö	75	29.573	2.881	-	-	1.72	9.65	10.23
ÃÖÖ´ÖÖन्य	146	30.342	3.632	-	-	-	11.78	11.00
निम्न	107	24.934	3.590	-	-	-	-	6.09
अतिनिम्न	35	18.057	6.361	-	-	-	-	-

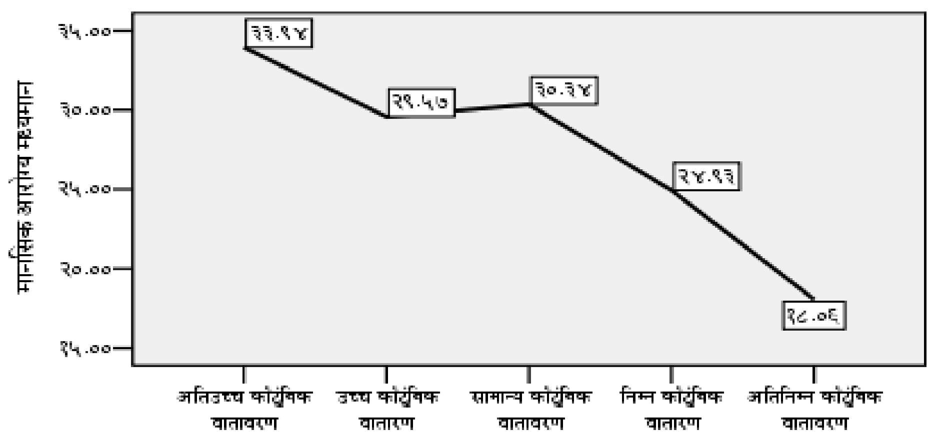

आलेख क्र. ४.४.१ A मध्यवर्ती करागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.१ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३३.९४५, २९.५७३, ३०.३४२, २४.९३४ आणि १८.०५७ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे 4.84, 4.04, 9.11, 11.64 †ÖÆê. ¯ÖÖ¯ŸÖ ™ß ´Öæ»µÖ 0.01 ÃŸÖ¸ü¾Öर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य १.७२, ९.६५ आणि १०.२३ आहे. यामध्ये उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य व निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव ¯Ö›üŸÖ नाही, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.७८ आणि ११.०० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामन¬µÖê सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेŸÖ अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना ¾Öê¸üß ¯ÖÖ¯ÖÖ ™ÖÖ ´Öæ»µÖ 6.09 †ÖÆê, ¯ÖÖ¯ÖÖ ™ÖÖ ´Öæ»µÖ 0.01 स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यापेक्षा अधिक ¯ÖϳÖÖ¾ÖÖß †ÖÆê.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोगµÖÖ»ÖÖ प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.१ B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖंच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×Ÿö^““ö	^““ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×Ÿö^““ö	11	29.36	3.82	-	.386	.025	2.70	2.55
^““ö	42	28.95	2.95	-	-	.678	4.35	2.65
सामान्य	76	29.39	4.07	-	-	-	4.93	2.85
निम्न	58	25.94	3.96	-	-	-	-	1.25
अतिनिम्न	13	23.23	7.62	-	-	-	-	-

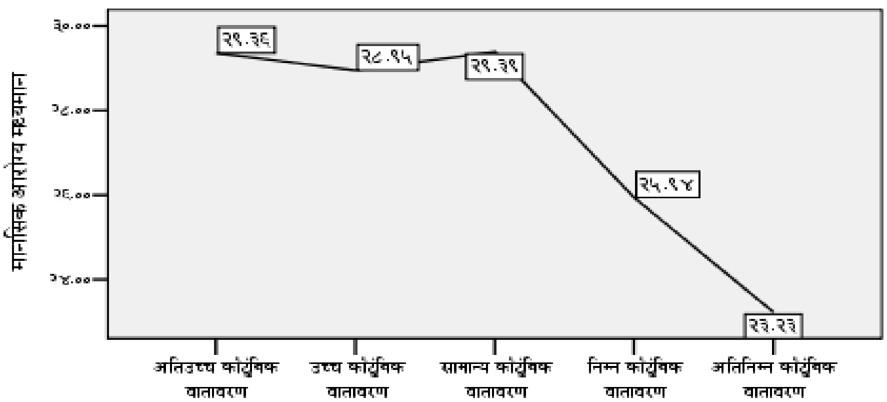

आलेख क. ४.४.१ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.१ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे २९.३६, २८.९५, २९.३९, २५.९४ आणि 23.23 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.३८६, ०.०२५, २.७०, २.५५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक नाही तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्यामध्ये अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही, Ÿ0¸ अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव प>Ÿ00. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्µ00 मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्र´0 ०.६७८, ४.३५ आणि २.६५ आहे. यामध्ये उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य व निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडŸ0 नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक ¯03ÖÖ¾0 ¯0>Ÿ00. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.९३ आणि २.८५ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्µ00 मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असण0·µ00

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.२५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖंच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याला प्रभा¾ÖßŸÖ क¸üŸÖê.

सारणी क्र. ४.४.१ C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्याकौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖंच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण ×¾Ö¾Öलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	26	35.88	4.32	-	5.74	4.96	13.07	20.98
˜Ö““Ö	33	30.36	2.62	-	-	1.79	11.14	22.16
सामान्य	70	31.37	2.76	-	-	-	15.12	26.50
निम्न	49	23.73	2.68	-	-	-	-	13.50
अतिनिम्न	22	15.00	2.44	-	-	-	-	-

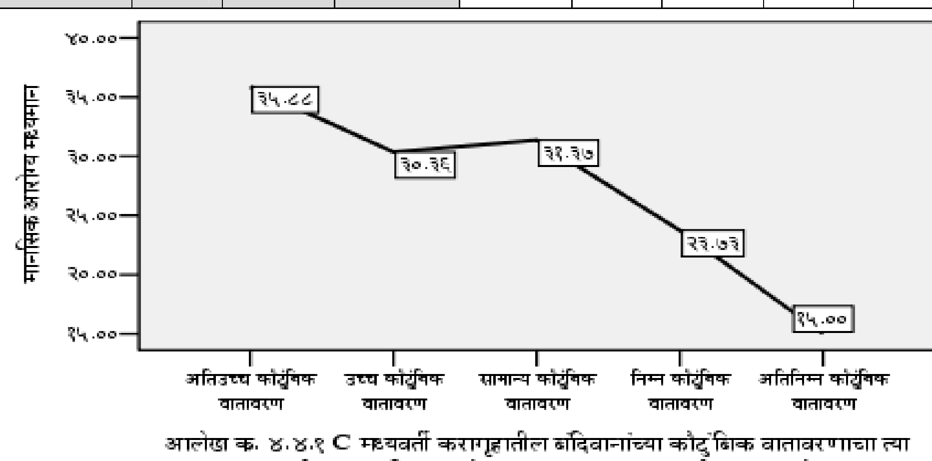

आलेख क्र. ४.४.१ C मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्या च्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १५.१२ आणि २६.५० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्या यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖŸÖ.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १३.२५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्यÖ मानसिक आरोग्याचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्यÖ मुलींच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याला प्रभÖ¾ÖßŸÖ कá¸üŸÖ.

सारणी क्र. ४.४.२

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	ÃÖÖ£Ö¤ü¿ÖÖ Sig.
¯ÖºÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	5638.250	4	1409.562	153.478	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1790.905	195	9.184		
	Total	7429.155	199			
¯ÖºÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öê	Between Group	1701.157	4	425.289	38.252	सार्थक प्रभÖ¾Ö †ÖÆê
	Within Group	1056.233	95	11.118		
	Total	2757.390	99			
¯ÖºÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	3961.531	4	990.383	137.935	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	682.109	95	7.180		
	Total	4643.640	99			

¾Ö¸ü»Ö सारणी क्र. ४.४.२ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १५३.४७८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्Ö स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ३८.२५२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य १३७.९३५ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

µÖö¾Ö¹þन स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्µÖö ¯Öö»µÖö“µÖö, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्µÖö कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.२ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öã¹þÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा सार्थक प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Öö»µÖö“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ“““Ö	“““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ“““Ö	13	37.08	3.04	-	7.75	6.81	14.05	21.42
“““Ö	41	29.59	3.02	-	-	2.08	9.09	19.30
सामान्य	74	30.82	3.12	-	-	-	12.59	22.92
निम्न	54	23.85	3.07	-	-	-	-	12.16
अतिनिम्न	18	15.17	2.46	-	-	-	-	-

.

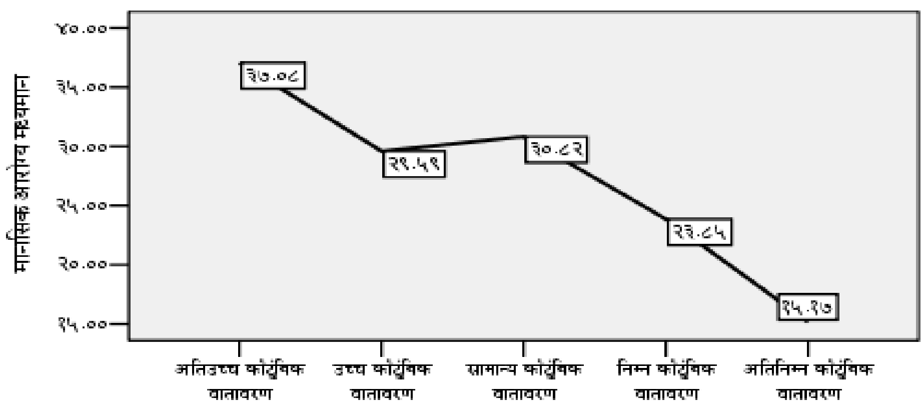

आलेख क. ४.४.२ A मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.२ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३३.०८, २९.५९, ३०.८२, २३.८५ आणि 15.17 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.७५, ६.८१, १४.०५, २१.४२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक ¯Ö³ÖÖÖ¾Ö ¯Ö>¡ŸÖÖ. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्Ö पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य २.०८, ९.०९ आणि १९.३० आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य आणि सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये अनुक्रमे ०.०१ व ०.०५ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर ऋणात्मक सार्थक प्रभाव पडता, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प³ÖÖ¾Ö ¯Ö>¡ŸÖÖ. µाामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. तर सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत कमी प्रमाणात प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १२.५९ आणि २२.९२ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणÖÖ-µÖÖ ¯ÖãºÂÖ बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖÖŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या ´ाध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्Ö¾Ö मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १२.१६ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर ÃÖÖ£Ö्क आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यापेक्षा अधिक प्रभावी †ÖÆê.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯ÖãºþÂÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.२ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖãºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Öã»ÖÖंच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा सार्थक प्रभाव दर्शवणारी टी मूल्यांची दर्शवणारी सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ÖŸÖã""Ö	^""Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ÖŸÖã""Ö	03	36.00	2.29	-	2.32	1.47	3.60	7.28
^""Ö	24	28.71	3.07	-	-	2.27	5.56	10.55
सामान्य	39	30.64	3.58	-	-	-	8.12	12.40
निम्न	30	23.86	3.30	-	-	-	-	6.65
अतिनिम्न	04	15.83	2.56	-	-	-	-	-

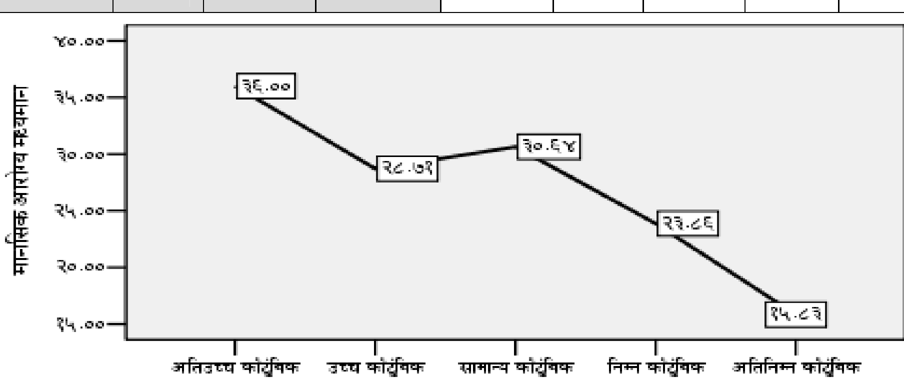

आलेख क्र. ४.४.२ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.२ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३६.००, २८.७१, ३०.६४, २३.८६ आणि १५.८३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.३2, 1.47, 3.60, 7.28 †ÖÆ. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि उच्च, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्यामध्ये अनुक्रमे ०.०५ व ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही, तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, उच्च, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण उच्च, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे २.२७, ५.५६ आणि १०.५५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्य व सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य यामध्ये अनुक्रमे ०.०५ आणि ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर ऋणात्मक सार्थक प©ÖÖ¾Ö ¯Ö›üÖÖ. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक ¯Ö©ÖÖ¾Ö

पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. तर सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत कमी प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.१२ आणि १२.४० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पÖºþÂÖ बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.६५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव प›ÿÖÖ. µÖÖ´ाध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभा¾ÖÖß †ÖÆê.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯ÖºþÂÖ ²ंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातß»Ö ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.२ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»Öß¸ü च्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा सार्थक प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	12	37.17	3.16	-	5.75	6.09	12.36	19.37
ˆ““Ö	17	30.82	2.55	-	-	.272	8.26	17.03
सामान्य	35	31.02	2.54	-	-	-	10.01	19.61
निम्न	24	23.83	2.82	-	-	-	-	9.88
अतिनिम्न	12	14.83	2.44	-	-	-	-	-

.

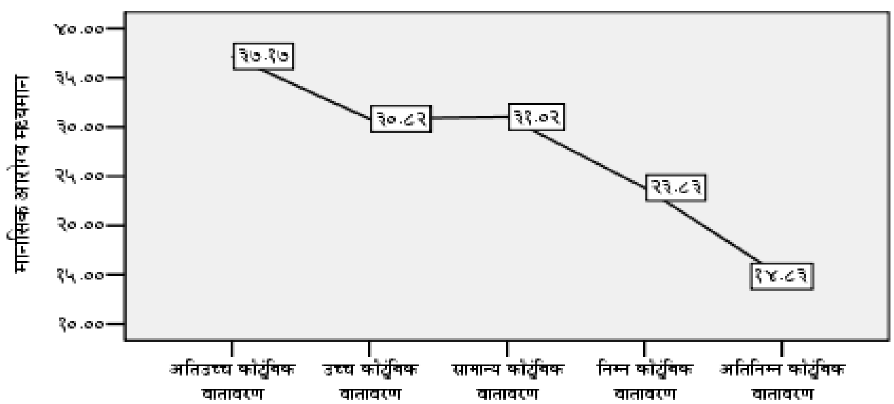

आलेख क्र. ४.४.२ C मध्यवर्ती करागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.२ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»Öीच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३७.१७, ३०.८२, ३१.०२, २३.८३ आणि १४.८३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.७५, ६.०९, १२.३६, १९.३७ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य आणि उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण

उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.२७२, ८.२६ आणि १७.०३ आहे. यामध्ये उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्य व निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते, म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.०१ आणि १९.६१ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्या यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ९.८८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर

Ã×Öû£Öक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक ¯ÖÏ³ÖÖ¾Ö ¯Öडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्Ö तुलनेत अधिक †ÖÆ.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯Öरूष बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहाती»Ö ¯Öº ष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.३

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆü»ÖÖ ²ÖÓदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1748.664	4	437.166	22.721	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	3751.891	195	19.240		
	Total	5500.555	199			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»ÖÖ	Between Group	28.701	4	7.175	0.556	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	1226.289	95	12.908		
	Total	1254.990	99			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»ÖßÓ	Between Group	672.010	4	168.003	33.078	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	482.500	95	5.079		
	Total	1154.510	99			

¾Ö׸ü»Ö सारणी क्र. ४.४.३ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील ¯ÖϳÖÖवाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य २२.७२१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ०.५५६ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्Ö मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ३३.०७८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्Ö स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचÖ त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

µÖÖ¾Öºþन स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात †Ö»Ö»ÖÖ †ÖÆê.

सारणी क्र. ४.४.३ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆü»ÖÖ ²ÖÔ¤ü¾ÖÖनांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा सार्थक प्रभाव दर्शवणारी ™üß ´Öæ»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	24	32.25	5.25	-	2.29	2.04	5.22	5.14
ˆ““Ö	34	29.56	2.74	-	-	.430	5.03	4.35
सामान्य	72	29.85	4.05	-	-	-	5.41	4.50
निम्न	53	26.03	3.77	-	-	-	-	2.52
अतिनिम्न	17	21.12	7.76	-	-	-	-	-

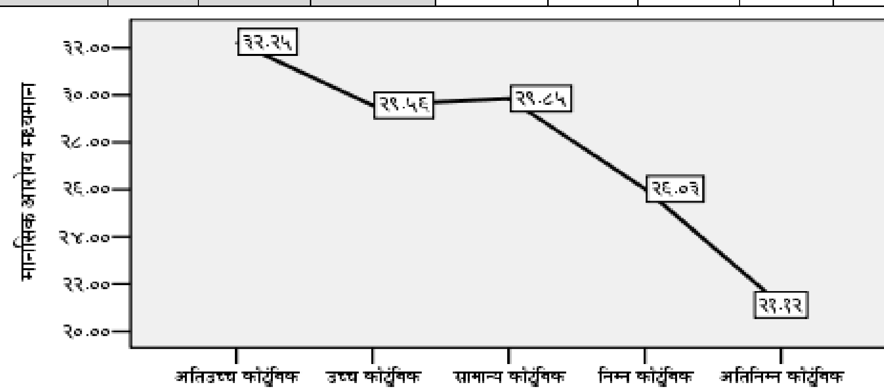

आलेख क्र. ४.४.३ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.२ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आÆ. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३२.२५, २९.५६, २९.८५, २६.०३ आणि 21.12 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.२९, २.०४, ५.२२, ५.१४ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०५ आणि ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा, उच्च, ÃÖÖ´ÖÖन्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्ÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“Ö मानसिक आरोग्याचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्ÖÖ मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ०.४३०, ५.०३ आणि ४.३५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक नाही. तर, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभा¾Ö ¯Ö›üÖÖ. µÖÖ´Ö×¬µÖ उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.४१ आणि ४.५० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिलÖ बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वाता¾Öरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖŸÖ.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.५२ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्यापेक्षा अधिक ¯Ö³ÖÖ¾ÖßÖ †ÖÆê.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ ´ाानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्य उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या»ÖÖ प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.३ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×ÆÖ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Öã»Ößच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा सार्थक प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरणÖ ÃŸÖ¸ü	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	14	34.78	4.96	-	3.30	2.16	7.83	12.58
˜““Ö	16	29.87	2.68	-	-	2.19	7.37	13.92
सामान्य	35	31.71	2.97	-	-	-	11.22	17.27
निम्न	25	23.64	2.58	-	-	-	-	7.76
अतिनिम्न	10	15.20	2.57	-	-	-	-	-

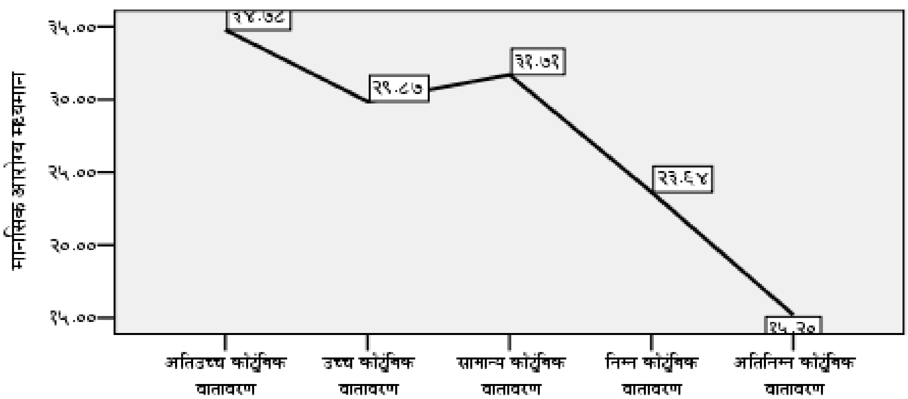

आलेख क्र. ४.४.३ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.३ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्यावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê †×ŸÖ˜““Ö, ˜च्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचे मध्यमान अनुक्रमे ३४.७८, २९.८७, ३१.७१, २३.६४ आणि 15.20 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.३०, २.१६, ७.८३, १२.५८ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्य आणि उच्च, सामान्य, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्यामध्ये अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव प›üŸÖÖê. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचे प्रमाण उच्च,

सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Öß“µÖÖ मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे २.१९, ७.३७ आणि १३.९२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Öß“µÖÖ मानसिक आरोग्य व सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०५ स्तरावर सार्थक फरक आहे. त्यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्यावर ऋणात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößचे मानसिक आरोग्य हे निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. तर सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानÖ“µÖÖ ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत कमी प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानÖÖ“µÖÖ ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.२२ आणि १७.२७ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößचे मानसिक आरोग्य आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößचे मानसिक आरोग्य यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिलÖ बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरणÖ असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößचे मानसिक आरोग्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»Ößच्या मानसिक आरोग्याच्या

मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.७६ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖचे मानसिक आरोग्याचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मु»ÖÖचे मानसिक आरोग्य अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖ“या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖचे मानसिक आरोग्य निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानÖÖ“µÖÖ ´Ö»ÖÖच्या मानसिक आरोग्याच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या ´Ö»ÖÖच्या मानसिक आरोग्याला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.4.4

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

Ã×´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖÖ	Between Group	1669.280	4	417.320	59.385	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	2775.817	395	7.027		
	Total	4445.098	399			
सर्वेक्षीत ²Öã¤ü¾ÖÖनांचे ´Ö»Ö	Between Group	162.259	4	40.565	4.947	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1598.861	195	8.199		
	Total	1761.120	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»ÖÖ	Between Group	1766.088	4	441.522	95.592	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	900.667	195	4.619		
	Total	2666.755	199			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.४.४ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸üß»Ö प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ५९.३८५ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या

कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ÖŸÖÖê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ४.९४७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ क×¸ŸÖÖ 0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ÖŸÖÖê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ९५.५९२ आहे. प्राप्त ¯ÖÏसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

ÃÖारणी क्र. ४.४.४ A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸(Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö¼µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	37	18.621	3.458	-	5.81	4.72	7.80	11.25
˜Ö““Ö	75	14.920	2.481	-	-	2.36	2.95	8.38
सामान्य	146	15.760	2.552	-	-	-	6.18	10.25
×नम्न	107	13.841	2.355	-	-	-	-	6.91
अतिनिम्न	35	9.742	3.238	-	-	-	-	-

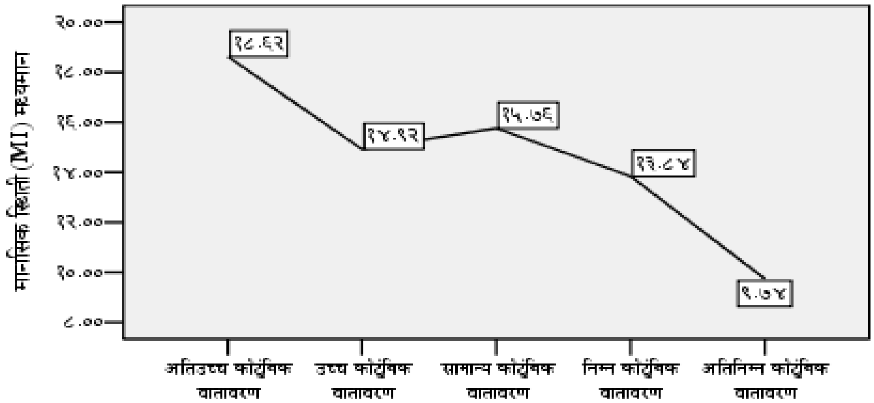

आलेख क्र ४.४.४ A मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव।

वरील सारणी क्र ४.१.४ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १८.६२१, १४.९२०, १५.७६०, १३.८४ आणि ९.७४२ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्र´Ö 5.81, 4.72, 7.80, 11.25 †ÖÆê. ¯ÖÖ¯ÖÖ ™ß ´Ö»µÖ ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛãÃ£ÖŸÖß“µÖÖ तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य २.३६, २.९५ आणि ८.३८ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये अनुक्रमे ०.०५ व ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर ऋणात्मक सार्थक प्रभाव पडतो, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर धनात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.१८ आणि १०.२५ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.९१ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीŸÖ बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभावीत करि¸ŸÖ.

सारणी क्र. ४.४.४ B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीं¾Ö¸(Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß´Öã»Ö®ÖÖŸ´ÖÛú सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	11	15.73	2.72	-	1.162	.436	1.91	2.65
^““Ö	42	14.64	2.87	-	-	1.27	1.09	2.16
ÃÖÖमान्य	76	15.34	2.84	-	-	-	2.79	2.81
निम्न	58	14.03	2.57	-	-	-	-	1.71
अतिनिम्न	13	12.00	4.12	-	-	-	-	-

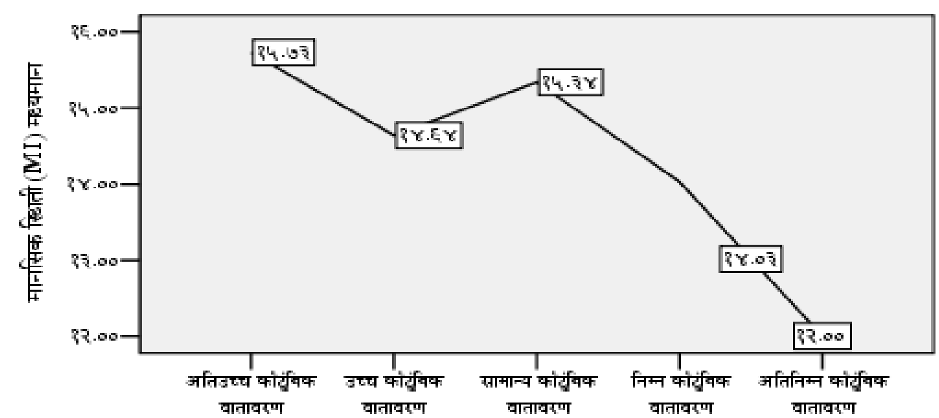

आलेख क्र. ४.४.४ B मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.४ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.७३, १४.६४, १५.३४, १४.०३ आणि १२.०० आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.१६२, ०.४३६, १.९१, २.६५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि उच्च, सामान्य, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक फरक नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, उच्च, सामान्य, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक †ÖÆ.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.२७, १.०९ आणि २.१६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती व सामान्य आणि निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०५ स्तरावर सार्थक फरक नाही, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०५ स्तरावर

सार्थक फरक आहे. त्यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, सामान्य आणि निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानÖÖ“µÖÖ मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती ही अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.७९ आणि २.८१ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß¾Ö¸र सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्µÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी ´Öû»य १.७१ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाहß. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक

मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.४ C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुर्लीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸(Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ"Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†x¥Ö^""Ö	^""Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†x¥Ö^""Ö	26	19.85	3.00	-	6.81	5.66	9.46	17.06
^""Ö	33	15.27	1.86	-	-	2.29	3.79	15.08
सामान्य	70	16.21	2.12	-	-	-	6.68	19.10
निम्न	49	13.61	2.07	-	-	-	-	11.94
अतिनिम्न	22	8.41	1.50	-	-	-	-	-

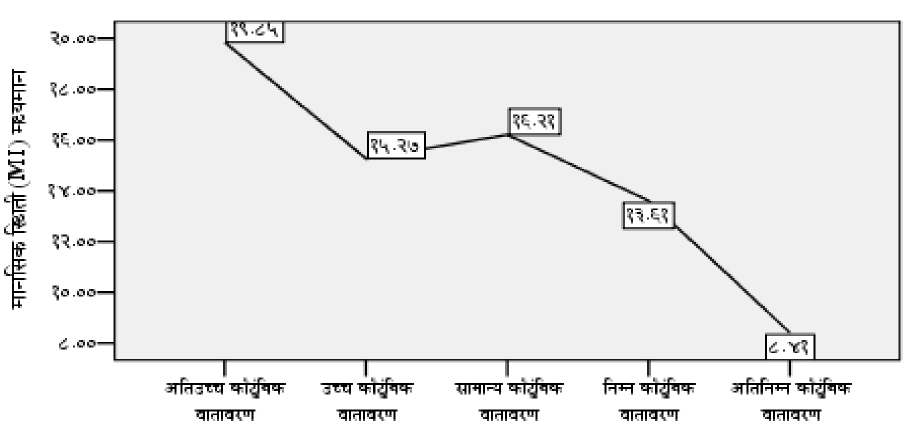

आलेख क्र. ४.४.४ C मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.४ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १९.८५, १५.२७, १६.२१, १३.६१ आणि ८.४१ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.८१, ५.६६, ९.४६, १७.०६ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे २.२९, ३.७९ आणि १५.०८ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये अनुक्रमे ०.०५ व ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते, यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरी ऋणात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर धनात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖÖ¾ÖÖß †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.६८ आणि १९.१० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुर्लीचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ११.९४ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती»ÿ0 ¯0³0ÿ%0ßŸ0 क्ष,Ÿ0.

सारणी क्र. ४.४.५

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öºþ ÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸ü(Mental Item)वर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯Öºþ ÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1566.245	4	391.561	74.994	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1018.135	195	5.221		
	Total	2584.380	199			
¯Öºþ ÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öê	Between Group	423.496	4	105.874	15.709	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	640.264	95	6.740		
	Total	1063.760	99			
¯Öºþ ÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»ÖßÖ	Between Group	1145.161	4	286.290	74.539	सार्थक प्रभ¾ÖÖ †ÖÆê
	Within Group	364.879	95	3.841		
	Total	1510.040	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.४.५ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸üß»Ö प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती ¾Ö¸üील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ७४.९९४ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १५.७०९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›üŸÖÖê.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸üß»Ö ¯ÖÏ³ÖÖ¾ÖÖ“µÖÖ ÃÖÓ¤ü³ÖÖÔत गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ७४.५३९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या

कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›üŸÖÖê.

µÖÖ¾Ö¹ýÖÖ स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या ÃÖ¤ü³ÖÖÔŸÖ ×¾Ö¿ÖêÂÖŸÖ: ´ÖÖÖ×ÃÖ´Ö´ÖÖ नसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.५ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öã¹ýÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचÖÖ ŸµÖÖÓ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीñÖ¸ü (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	13	21.31	0.48	-	16.62	15.53	21.53	37.86
ˆ““Ö	41	14.87	2.33	-	-	3.10	2.44	13.77
सामान्य	74	16.32	2.51	-	-	-	6.01	18.74
निम्न	54	13.69	2.40	-	-	-	-	11.94
अतिनिम्न	18	8.22	1.35	-	-	-	-	-

.

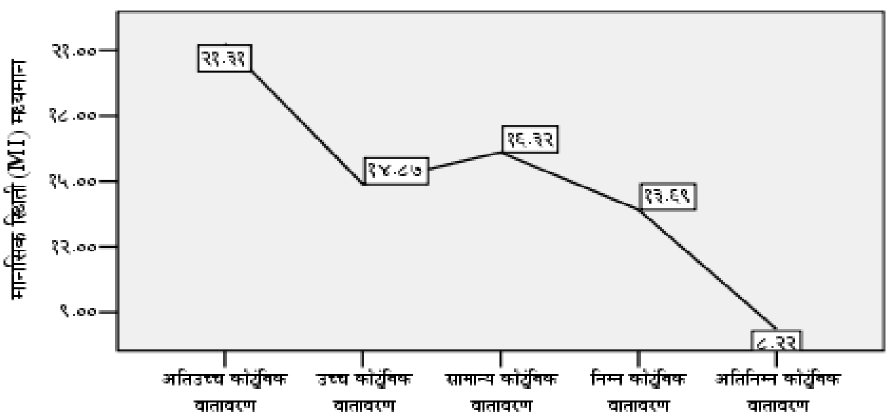

आलेख क्र. ४.४.५ A मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.५ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे २१.३१, १४.८७, १६.३२, १३.६९ आणि ८.२२ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १६.३२, १५.५३, २१.५३, ३७.८६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ३.१०, २.४४ आणि १३.७७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर ऋणात्मक सार्थक ¯Ö³ÖÖ¾Ö ¯Ö›ÖŸÖÖê, ŸÖ¸ उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर धनात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितß“Ö प्रमाण, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.०१ आणि १८.७४ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक

वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्Öê ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›तो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचÖÖ घटक मानसिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्ÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी ´Ö»µÖ 11.94 †ÖÆê, ¯Ö¯ÖŸÖ ™ß ´Ö»य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरुष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभावीत क¸üŸÖê.

सारणी क्र. ४.४.५ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ö°þÂö बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛÃ£öŸö¾ö¸ö¡(Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´ö»öÖ“ö® सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×Ÿö^““ö	^““ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×Ÿö^““ö	03	21.00	1.19	-	2.46	1.65	2.80	9.68
^““ö	24	14.41	2.61	-	-	2.84	.965	8.35
सामान्य	39	16.38	2.75	-	-	-	4.14	12.16
निम्न	30	13.73	2.54	-	-	-	-	7.95
अतिनिम्न	04	8.33	1.21	-	-	-	-	-

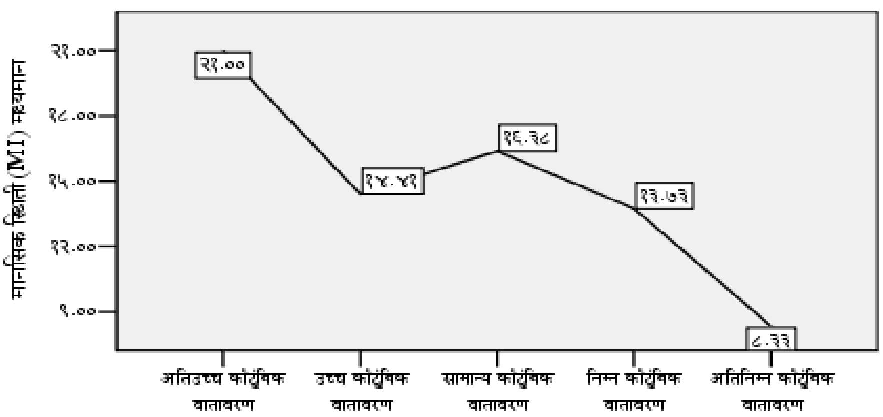

आलेख क्र. ४.४.५ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.५ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक ¾ÖÖŸÖावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषणö करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे २१.००, १४.४१, १६.३८, १३.७३ आणि ८.३३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना के»ÖÖ असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.४६, १.६५, २.८०, ९.६८ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि उच्च, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये अनुक्रमे ०.०५ आणि ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये सार्थक फरक नाही. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, उच्च, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत पडतो. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती“µÖÖ तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे २.८४, ०.९६५ आणि ८.३५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती व सामान्य आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०५ स्तरावर सार्थक फरक नाही. त्यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर ऋणात्मक सार्थक प्रभाव पडतो तर अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर धनात्मक सार्थक प्र³ÖÖ¾Ö ¯Ö›üŸÖÖ. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती ही अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक

प्रभावी आहे तर सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत कमी प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्रा¯ŸÖ टी मूल्य अनुक्रमे ४.१४ आणि १२.१६ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामÖ¬µÖ 0.01 स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचµÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक, मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. या´Ö¬µÖ सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.९५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावß †ÖÆê.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरुष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही उच्च, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा ‘Ö™ük मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.५ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸(Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖ""Öß सारणी.

कौ™ंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^""Ö	^""Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^""Ö	12	21.33	0.49	-	13.30	12.48	15.83	29.47
^""Ö	17	15.53	1.70	-	-	1.29	3.06	12.45
सामान्य	35	16.26	2.25	-	-	-	4.37	14.20
निम्न	24	13.63	2.28	-	-	-	-	8.67
अतिनिम्न	12	8.17	1.46	-	-	-	-	-

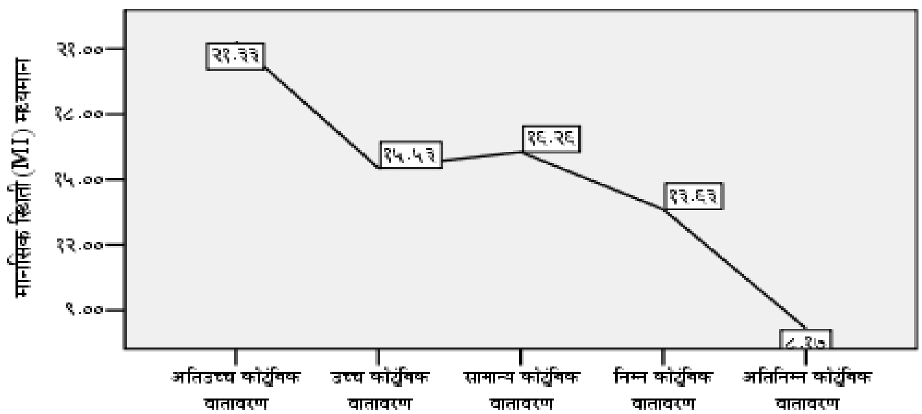

आलेख क्र. ४.४.५ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.४ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे २१.३३, १५.५३, १६.२६, १३.६३ आणि ८.१7 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯ÖºþÂÖ ²ÖंदिवानांÓच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १३.३०, १२.४८, १५.८३, २९.४७ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितß""Öß

उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.२९, ३.०६ आणि १२.४५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये सार्थक फरक नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे, यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

Ãöö´ööन्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.३७ आणि १४.२० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०1 स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या

मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, Æß निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ८.६७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभÖ¾ÖßŸÖ कü¸üŸÖ.

सारणी क्र. ४.४.6

मध्यवर्ती कारागृहातß»Ö ´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸¡ (Mental Item) सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	´Ö¬µÖमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	381.156	4	95.289	12.582	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	1476.839	195	7.574		
	Total	1857.995	199			
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	13.999	4	3.500	0.487	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	682.641	95	7.186		
	Total	696.640	99			
´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»ÖßÖ	Between Group	1062.497	4	265.624	61.810	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	408.253	95	4.297		
	Total	1470.750	99			

¾Ö¸¡»Ö ÃÖारणी क्र. ४.४.६ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸ß»Ö ¯Ö³ÖÖ¾ÖÖ“Ö ×¾Ö¿»ÖêÂÖण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात म»µÖ 12.582 †ÖÆ. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला ²Öदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸¡ सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ०.४८७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स¬Ö¸Ö¾Ö¸¡ आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वर सार्थक प्रभाव ¯Öडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ६१.८१० आहे. ¯ÖÏÖ¯ÖÌ प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या

कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती वर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ü»ÖÖ.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या †ाणि मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक ÛÃ£ÖŸÖß“या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.६ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸ (Mental Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	24	17.17	3.51	-	2.57	2.56	4.04	4.92
˜““Ö	34	14.97	2.69	-	-	.384	1.73	3.46
सामान्य	72	15.18	2.48	-	-	-	2.73	3.89
निम्न	53	14.00	2.31	-	-	-	-	2.67
अतिनिम्न	17	11.35	3.87	-	-	-	-	-

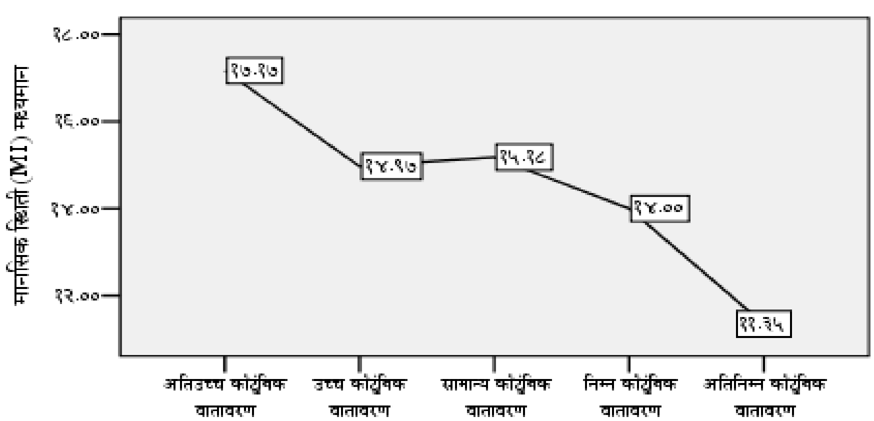

आलेख क्र. ४.४.६ A मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.६ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १७.१७, १४.९७, १५.१८, १४.०० आणि ११.३५ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.५७, २.५६, ४.०४, ४.९२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ०.३८४, १.७३ आणि ३.४६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य व निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये सार्थक फरक नाही तर अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, सामान्य आणि निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही, तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर धनात्मक सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्य“ मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्य ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ ´ÖÖनसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.७३ आणि ३.८९ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक

वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.६७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभÖÖ¾ÖßÖŸÖ करते¸ŸÖ.

सारणी क्र. ४.४.६ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती¾Ö¸ü (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	14	18.57	3.65	-	3.24	2.32	4.74	9.01
˜““Ö	16	15.00	2.03	-	-	1.91	2.21	8.87
सामान्य	35	16.17	2.02	-	-	-	5.04	12.41
निम्न	25	13.60	1.89	-	-	-	-	7.85
अतिनिम्न	10	8.70	1.57	-	-	-	-	-

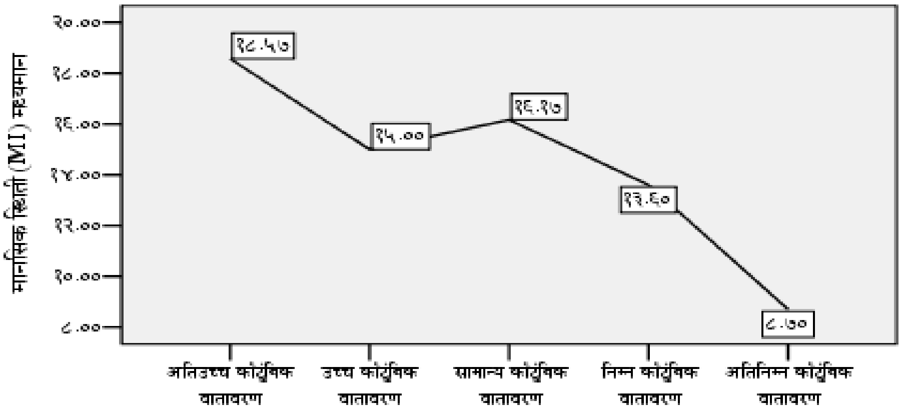

आलेख क. ४.४.६ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर (Mental Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.१.६ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १८.५७, १५.००, १६.१७, १३.६० आणि ८.७० आहे.

†ÅÿÖ^““Ö कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.२४, २.३२, ४.७४, ९.०१ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये ०.०५ स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता

गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.९१, २.२१ आणि ८.८७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यांच्यामध्ये सार्थक फरक नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्ÖÖ ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये अनुक्रमे ०.०५ आणि ०.०१ स्तरावर सार्थक फरक आहे, यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवरीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्Ö ´Öलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.०४ आणि १२.४१ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती आणि निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती यामध्ये ०.01 स्तरावर सार्थक फरक आहे. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या

मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.८५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

µÖÖ“Ö †£Ö †ÃÖÖ की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थिती, ही उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीला प्रभÖ¾ÖßŸÖ करŸÖ.

सारणी क्र. ४.४.7

´Ö¬µÖवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची ²Ö¸ßÖ•Ö SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1914.461	4	478.615	70.880	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	2667.217	395	6.752		
	Total	4581.678	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	254.132	4	63.533	8.013	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	1546.188	195	7.929		
	Total	1800.320	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»ÖßÖ	Between Group	2018.011	4	504.503	129.523	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	759.544	195	3.895		
	Total	2777.555	199			

¾Ö¸ü»Ö सारणी क्र. ४.४.७ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितßß¾Ö¸ßÖ»Ö प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ७०.८८० आहे. प्राप्त

प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ŸÖê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ८.०१३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता 0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ü आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडŸÖê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १२९.५२३ आहे. प्राप्त ¯ÖÏÃÖ¸ण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ŸÖê.

µÖÖ¾Öºþन स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß“µÖÖ ²ÖÖ²ÖŸÖß¸ŸÖ ™ãी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.७ A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖÓ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	37	15.324	2.593	-	1.33	1.55	8.70	9.75
˜Ö““Ö	75	14.653	2.316	-	-	.206	10.02	9.93
सामान्य	146	14.582	2.638	-	-	-	10.90	10.12
निम्न	107	11.093	2.416	-	-	-	-	4.45
अतिनिम्न	35	8.314	3.428	-	-	-	-	-

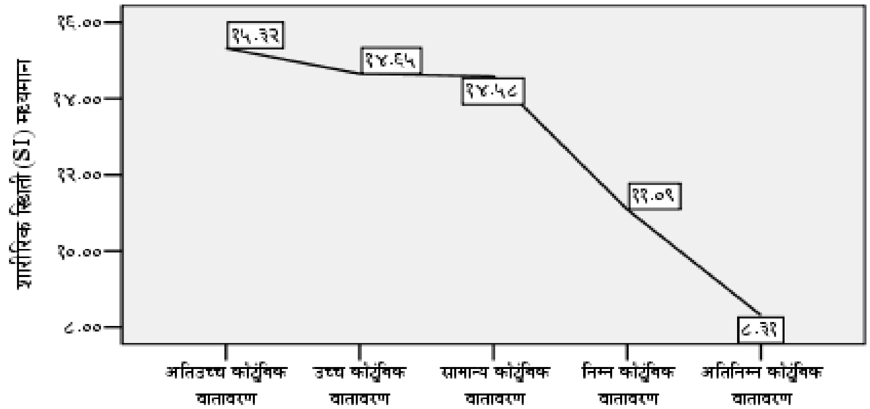

आलेख क्र. ४.४.७ A मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शविणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.७ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.३२, १४.६५, १४.५८, ११.०९ आणि ८.३१ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.३३, १.५५, ८.७०, ९.७५ आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ०.२०६, १०.०२ आणि ९.९३ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभÖ¾Ö पडत नाही तर निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीŸÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.९० आणि १०.१२ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß“µÖÖ तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ४.४५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न

आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानÖÖ“Ö कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.७ B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीतबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा ‘ाटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item)पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	11	13.64	2.50	-	.819	.507	2.03	1.80
^““Ö	42	14.31	2.11	-	-	.557	4.71	2.67
सामान्य	76	14.05	2.85	-	-	-	4.21	2.45
निम्न	58	11.91	2.97	-	-	-	-	.583
अतिनिम्न	13	11.23	3.98	-	-	-	-	-

वरील सारणी क्र ४.४.७ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्र´Ö १३.६४, १४.३१, १४.०५, ११.९१ आणि ११.२३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.८१९, ०.५०७, २.०३, १.८० आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक ¿ÖÖ¸ßÖ¸क स्थितीचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.५५७, ४.७१ आणि २.६७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभÖ¾Öß †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.२१ आणि २.४५ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिÖŸÖß¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी ´Ö»µÖ 0.583 †ÖÆê, प्राप्त टी मूल्य सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.७ C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीतबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा “Ö™üú शारीरिक स्थिती (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	26	16.04	2.32	-	1.50	1.66	12.59	17.86
^““Ö	33	15.09	2.52	-	-	.128	10.97	16.54
सामान्य	70	15.16	2.27	-	-	-	17.04	22.41
निम्न	49	10.12	0.807	-	-	-	-	12.08
अतिनिम्न	22	6.59	1.26	-	-	-	-	-

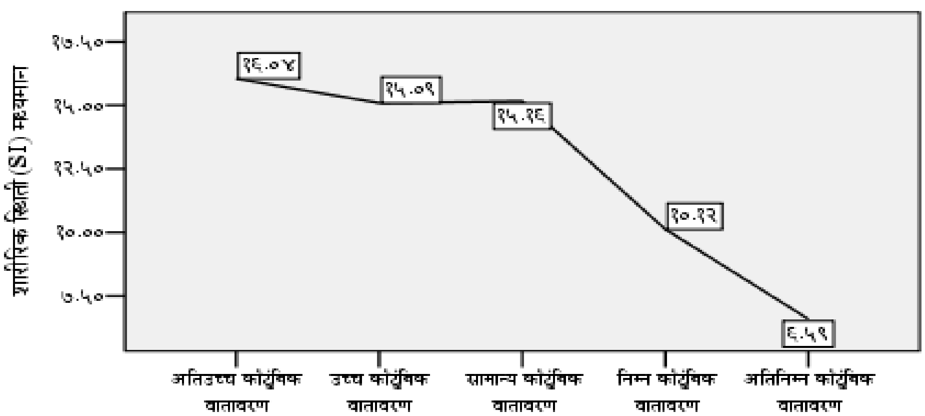

आलेख क्र. ४.४.७ C मध्यवर्ती कारागृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.७ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्र´Ö १६.०४, १५.०९, १५.१६, १०.१२ आणि ६.५९ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी

तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.५०, १.६६, १२.५९, १७.८६ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक ¿ÖरीरिकΔ स्थितीचा उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.१२८, १०.९७ आणि १६.५४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १७.०४ आणि २२.४१ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थÖŸÖß,

ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्µÖÖ मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १२.०८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभा¾Ö पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

µÖÖ“Ö †£Ö †ÃÖÖ की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटकÖ शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.८

´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) वर सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बे¸ß•Ö SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1469.135	4	367.284	91.852	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	779.740	195	3.999		
	Total	2248.875	199			
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	519.949	4	129.987	29.168	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	423.361	95	4.456		
	Total	943.310	99			
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»ÖÖß	Between Group	963.367	4	240.842	67.694	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	337.993	95	3.558		
	Total	1301.360	99			

¾Ö×¸¡»Ö सारणी क्र. ४.४.८ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती ¾Ö¸üß»Ö ¯ÖÏभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ९१.८५२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलÖÖ“µÖÖ ´ÖÖनसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात २९.१६८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव ¯Ö›üŸÖÖ.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्µÖ 67.694 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›üŸÖÖ.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÓ“µÖÖ, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.८ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ö°pÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्ÖÖ“Ö घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	13	15.77	2.62	-	1.32	1.63	7.61	11.19
˜Ö““Ö	41	14.71	2.24	-	-	.462	12.31	16.67
सामान्य	74	14.50	2.42	-	-	-	14.20	18.11
निम्न	54	10.17	0.86	-	-	-	-	9.79
अतिनिम्न	18	6.94	1.30	-	-	-	-	-

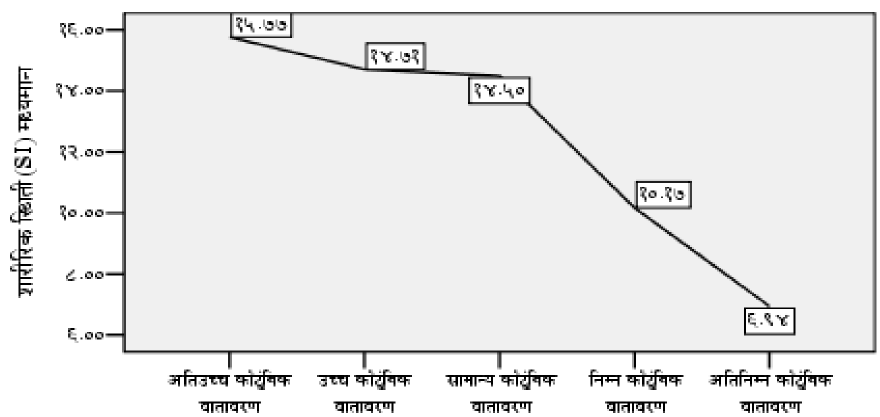

आलेख क्र. ४.४.८ A मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.८ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.७७, १४.७१, १४.५०, १०.१७ आणि ६.९४ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.३२, १.६३, ७.६१, ११.१९ आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक

वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ०.४६२, १२.३१ आणि १६.६७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १४.२० आणि १८.११ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी

´Öल्य ९.७९ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£Öती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.८ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ö°þÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा Ÿµ֓µÖ मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×Ÿö^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	†×ŸÖनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	03	15.00	1.35	-	.303	.277	5.10	5.03
^““Ö	24	14.29	2.29	-	-	.056	8.34	9.27
सामान्य	39	14.25	2.65	-	-	-	9.00	9.58
निम्न	30	10.13	0.94	-	-	-	-	4.47
अतिनिम्न	04	7.500	1.37	-	-	-	-	-

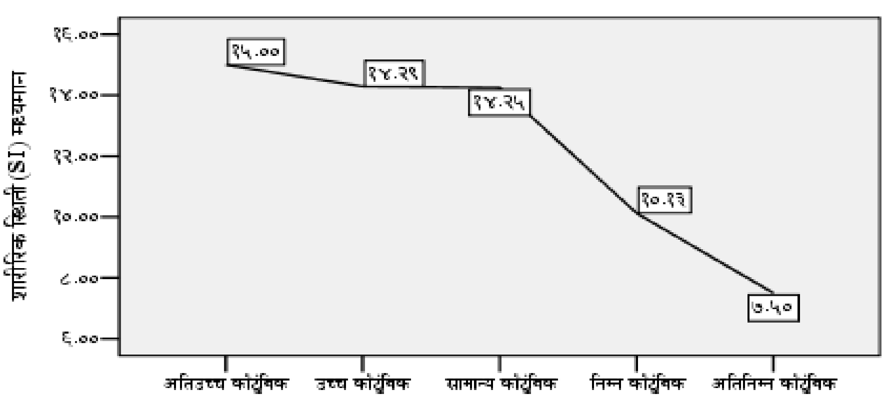

आलेख क. ४.४.८ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.८ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.००, १४.२९, १४.२५, १०.१३ आणि ७.५० आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.३०३, ०.२७७, ५.१०, ५.०३ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.०५६, ८.३४ आणि ९.२७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी †ÖÆ.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ९.०० आणि ९.५८ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. म्हणजे सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ४.४७ आहे, प्राप्त टी मूल्य सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.८ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ö°þÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) ¯Ö›णारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	12	15.83	2.72	-	.577	1.22	7.01	10.62
^““Ö	17	15.29	2.08	-	-	.840	9.60	13.96
सामान्य	35	14.77	2.14	-	-	-	11.53	15.97
निम्न	24	10.20	0.779	-	-	-	-	9.09
अतिनिम्न	12	6.67	1.23	-	-	-	-	-

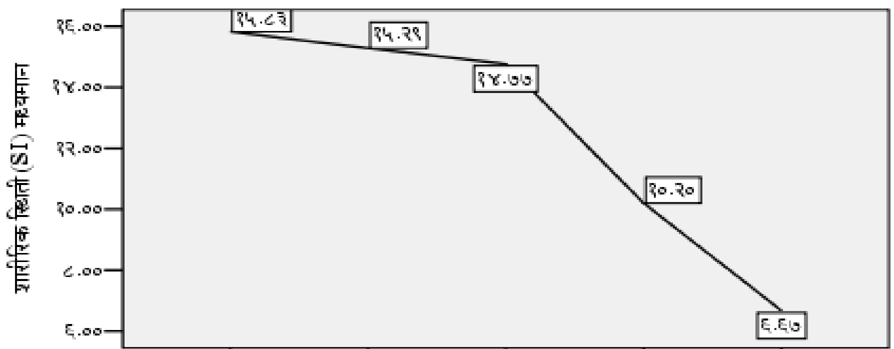

आलेख क्र. ४.४.८ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्याच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.८ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.८३, १५.२९, १४.७७, १०.२० आणि ६.६७ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक ¿ÖÖ¸ीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.५७७, १.२२, ७.०१, १०.६२ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितß“ÖÖ उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभा¾Ö

पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुल‚"µÕÕ मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूÂÕ बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.८४०, ९.६० आणि १३.९६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थित‚ Æ‚ निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्याÕ मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.५३ आणि १५.९७ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ९.०९ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.९

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖׯÆ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्या“ÖÖ घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) सार्थक प्रभाव दर्शवणारी सारणी.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´ÖׯÆ»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	547.328	4	136.832	15.521	ÃÖÖर्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1719.052	195	8.816		
	Total	2266.380	199			
´ÖׯÆ»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	7.162	4	1.790	0.222	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	765.348	95	8.056		
	Total	772.510	99			
´ÖׯÆ»ÖÖ बंदिवानांच ´Ö»ÖßÖ	Between Group	3294.150	4	823.538	82.649	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	946.610	95	9.964		
	Total	4240.760	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.४.९ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक ¾ÖÖŸÖÖ¾Ö¸णाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पÖ»µÖÖ“µÖÖ ´ÖÖनसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १५.५२१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला

बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖß¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ०.२२२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती वरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ८२.६४९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करि¸üŸÖÖ 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती¾Ö¸ü ÃÖÖ£ÖकÓ ¯Ö³ÖÖ¾Ö ¯Ö›üŸÖÖ.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव ¯ÖœüÖ»Ö स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक ÛÃ£ÖŸÖßच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.४.९ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™üß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	24	15.08	2.60	-	.732	.662	4.49	4.51
ˆ““Ö	34	14.59	2.44	-	-	.146	4.30	4.26
सामान्य	72	14.67	2.85	-	-	-	4.88	4.43
निम्न	53	12.03	3.06	-	-	-	-	2.00
अतिनिम्न	17	9.76	4.34	-	-	-	-	-

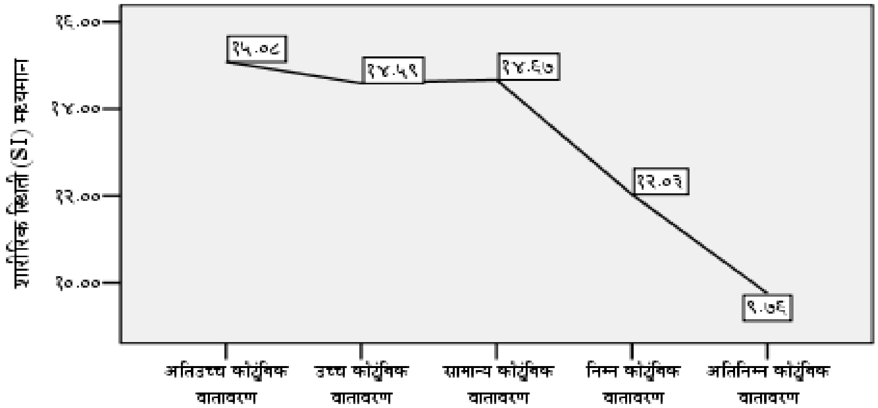

आलेख क. ४.४.९ A मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.९ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे x¾श्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रमे १५.०८, १४.५९, १४.६७, १२.०३ आणि ९.७६ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.७३२, ०.६६२, ४.४९, ४.५१ आहे. म्हणजे, †xŸ{^“““{ कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य ०.१४६, ४.३० आणि ४.२६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभ पडत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यां“ मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.८८ आणि ४.४३ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.०० आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीपेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.४.९ B
मध्यवर्ती काराग्ÖÆÖŸÖß»Ö ´ÖÆ×»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्µÖÖ	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	14	16.21	2.00	-	1.46	1.00	10.98	14.15
˜Ö““Ö	16	14.87	2.96	-	-	.793	6.36	9.79
सामान्य	35	15.54	2.37	-	-	-	12.67	15.43
निम्न	25	10.04	0.84	-	-	-	-	7.69
अतिनिम्न	10	6.50	1.35	-	-	-	-	-

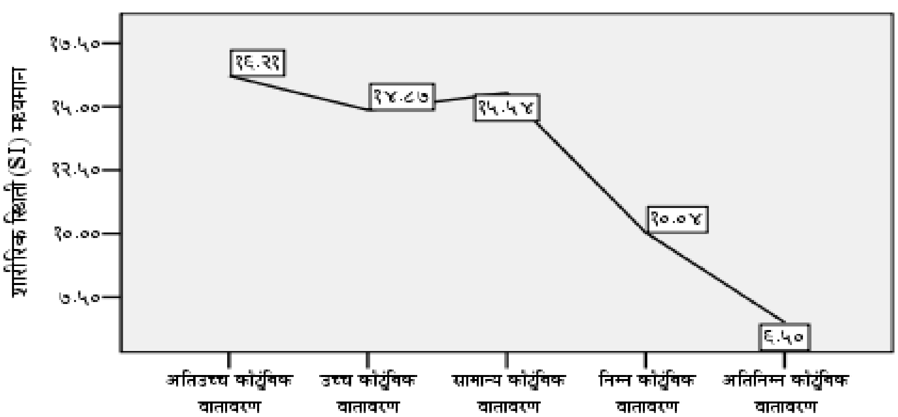

आलेख क्र. ४.४.९ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर (Somatic Item) पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.९ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे मध्यमान अनुक्रम 16.2१, १४.८७, १५.५४, १०.०४ आणि ६.५० आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.४६, १.००, १०.९८, १४.१५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.७९३, ६.३६ आणि ९.७९ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव ¯Ö›ÏŸÖÖê. µÖÖ´Ö¬µÖê उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्रÖ¯ŸÖ टी मूल्य अनुक्रमे १२.६७ आणि १५.४३ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणÖ•µÖÖ

महिला बंदिवानांच्या मुलींचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.६९ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ´Ö×Æ»ÖÖ ²Ö×¤¾ÖÖनांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीचे प्रमाण अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीचे मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थिती, ही निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीला प्रभावीत करते.

परिकल्पना क्र ५ : मध्यवर्ती कारागगृहातील बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

सारणी क्र ४.५.१
मध्यवर्ती कारागगृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
ÃÖर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	16940.100	4	4235.025	134.082	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	12476.178	395	31.585		
	Total	29416.277	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´ÖÖ»Ö	Between Group	1766.611	4	441.653	14.215	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	6058.384	195	31.069		
	Total	7824.995	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´ÖÖ»Öß	Between Group	18446.675	4	4611.669	287.473	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	3128.205	195	16.042		
	Total	21574.880	199			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.१ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्याŸÖ †Ö»ÖêÖ»Öê †ÖÆê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १३४.०८२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडŸÖÖê.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १४.२१५ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा ÃÖ´Öुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलÖ“µÖÖ समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य २८७.४७३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी

मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मÖ»Öà“µÖÖ समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला †ÖÆ.

सारणी क्र. ४.५.१ A
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानÖÖ“µÖÖ कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्ÖÖ“µÖÖ समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	37	19.59	10.68	-	7.44	7.68	11.23	13.68
˜““Ö	75	33.18	4.32	-	-	.297	9.59	13.15
सामान्य	146	33.37	4.36	-	-	-	10.57	13.80
निम्न	107	40.23	5.57	-	-	-	-	6.05
अतिनिम्न	35	46.45	5.18	-	-	-	-	-

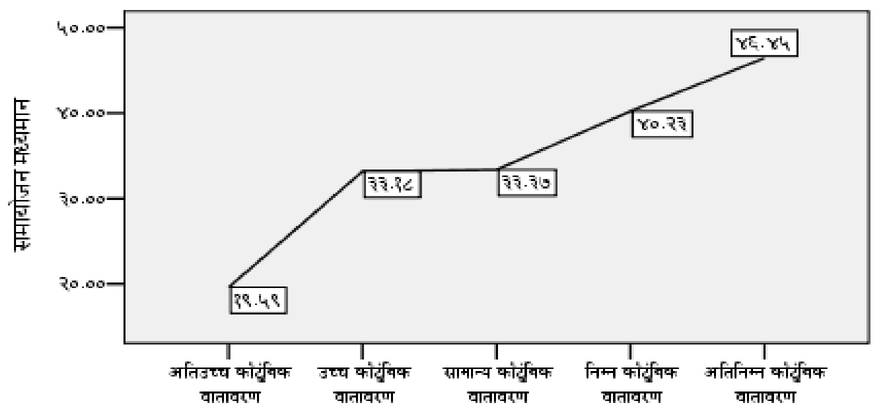

आलेख क्र. ४.५.१ A मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.४.९ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १९.५९, ३३.१८, ३३.३७, ४०.२३ आणि ४६.४५ †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनÖÖ“µÖÖ मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.४४, 7.68, ११.२३, १३.६८ आहे. प्रापत टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक

वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.२९७, ९.५९ आणि १३.१५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक ¯Ö³ÖÖ¾Ö पडत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक पडतÖ. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.५७ आणि १३.८० आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असतात गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.०५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनापेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षßÝÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृÆÖÝÖß»Ö सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.१ B
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖ“µÖÖ समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

क्ö™ü²ाक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	11	32.00	7.69	-	.535	.569	2.44	3.75
^““Ö	42	33.31	5.08	-	-	.048	4.12	4.95
सामान्य	76	33.36	4.71	-	-	-	4.72	5.15
निम्न	58	38.00	6.27	-	-	-	-	2.53
अतिनिम्न	13	43.00	6.47	-	-	-	-	-

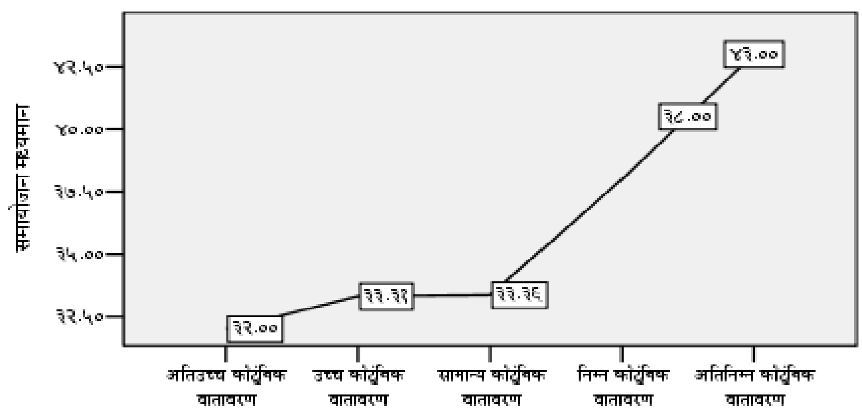

आलेख क्र. ४.५.१ B मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख

वरील सारणी क्र ४.५.१ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करणµÖÖŸÖ †Ö»Öê »Öê †ÖÆê. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३२.००, ३३.३१, ३३.३६, ३८.०० आणि ४३.०० आहे.

†×ŸÖ^च्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या

मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.५३५, ०.५६९, २.४४, ३.७५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा, उच्च व सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.०४८, ४.१२ आणि ४.९५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.७२ आणि ५.१५ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.५३ आहे, प्राप्त टी मूल्य सार्थक आहे. म्हणजे निम्न

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीŸÖ बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.१ C
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖà“µÖÖ समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	26	14.35	6.67	-	13.14	13.67	20.76	23.75
˜““Ö	33	33.03	3.20	-	-	.484	14.11	18.93
सामान्य	70	33.38	4.00	-	-	-	14.88	19.72
निम्न	49	42.88	2.95	-	-	-	-	7.68
अतिनिम्न	22	48.50	2.81	-	-	-	-	-

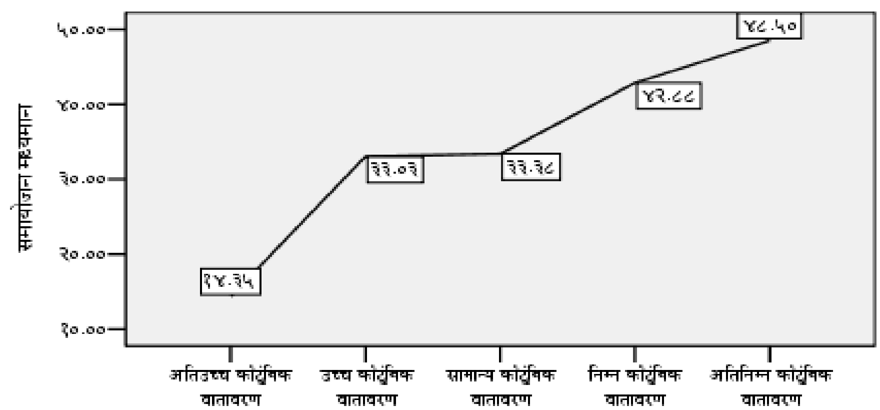

आलेख क्र. ४.५.१ C मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १४.३५, ३३.०३, ३३.३८, ४२.८८ आणि ४८.५० †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»ÖÖß“µÖÖ ÃÖ´Öयोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १३.१४,

१३.६७, २०.७६, २३.७५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.४८४, 14.११ आणि १८.९३ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १४.८८ आणि १९.७२ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.६८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.२

मध्यवर्ती कारागगृहातील ¯ÖºÖÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯ÖºÖÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	12813.947	4	3203.487	170.266	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	3668.848	195	18.815		
	Total	16482.795	199			
¯ÖºÖÂÖ बंदिवानांचे ´Öã»Öê	Between Group	3660.629	4	915.157	37.251	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	2333.881	95	24.567		
	Total	5994.510	99			
¯ÖºÖÂÖ बंदिवानांचे ´Öã»Öß	Between Group	9100.226	4	2275.057	166.647	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1296.934	95	13.652		
	Total	10397.160	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.२ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १७०.२६६ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्Ö स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक †ÃÖ»Öेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ३७.२५१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी

मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्ÖÖ मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या ÃÖदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १६६.६४७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ ÃÖ´ÖÆÖ“µÖा मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्ÖÖ मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिÖÆÖµÖ †ÃÖ»Ö»µÖÖ कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्ÖÖŸÖ †Ö»Öê»ÖÖ †ÖÆê.

सारणी क्र. ४.५.२ A
मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्ÖÖ“µÖÖ समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ¯Ö““Ö	¯Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ¯Ö““Ö	13	13.85	5.38	-	11.48	12.12	18.60	21.04
¯Ö““Ö	41	32.95	4.70	-	-	.243	11.50	15.34
सामान्य	74	33.17	4.79	-	-	-	13.47	17.10
निम्न	54	42.90	3.37	-	-	-	-	6.78
अतिनिम्न	18	48.67	3.03	-	-	-	-	-

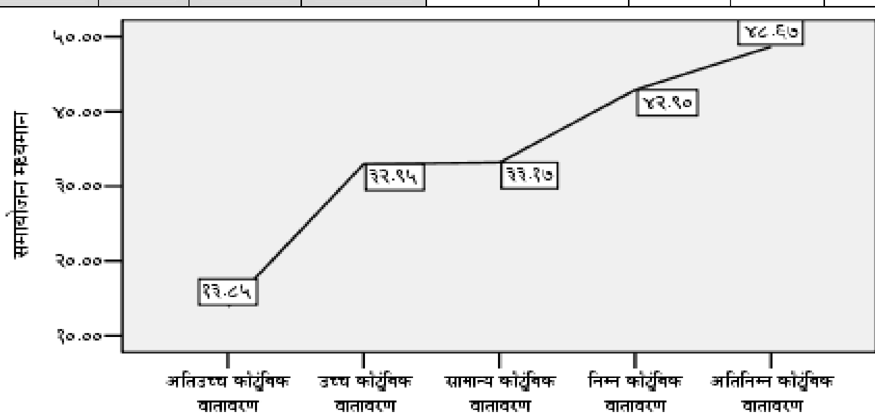

आलेख क्र. ४.५.२ A मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.२ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯ÖºþÂÖ

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १३.८५, ३२.९५, ३३.१७, ४२.९० आणि ४८.६७ †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.४८, 12.12, 18.60, 21.04 †ÖÆê. ¯ÖÖ¯Ö ™Öß मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.२४३, ११.५० आणि १५.३४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक ¯Ö³ÖÖ¾Ö पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी तुलनÖÖ केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १३.४७ आणि १७.१० आहे. प्राप्त ™ß ´Ö»µÖ 0.01 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनÖ“ÖÖ निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना कü»ÖÖß †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.७८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनापेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्Ö पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯Öरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहाती»Ö पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. 4.5.2 B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öãºþ÷Ö बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण ×वचलन	†×ŸÖ˜ì“Ö	˜ì“Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜ì“Ö	03	10.00	1.21	-	3.84	4.10	8.80	26.65
˜ì“Ö	24	33.04	5.88	-	-	.183	7.01	12.31
सामान्य	39	32.76	5.48	-	-	-	8.97	15.92
निम्न	30	42.67	3.65	-	-	-	-	7.67
अतिनिम्न	04	49.33	1.37	-	-	-	-	-

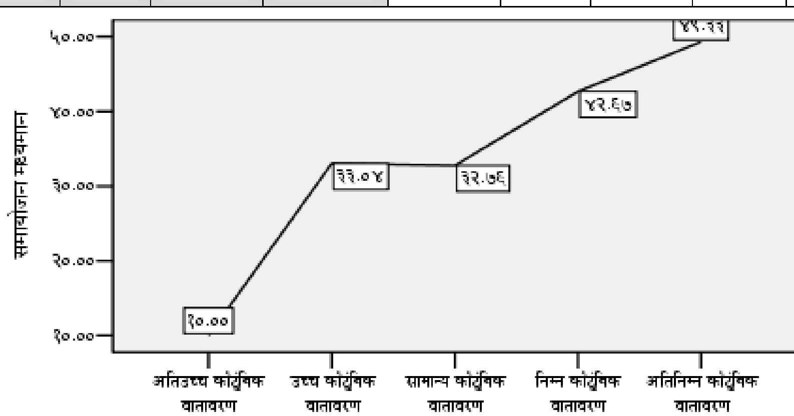

सारणी क्र. ४.५.२ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.२ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यÖ´Ö¬µÖê †×ŸÖ˜““Ö, ˜““Ö, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १०.००, ३३.०४, ३२.७६, ४२.६७ आणि ४९.३३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.८४, ४.१०, ८.८०, २६.६५ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यÖ´Ö¬µÖê अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾ÖßÖ †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजना“µÖÖ मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.१८३, ७.०१ आणि १२.३१ †ाहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाहß. ŸÖ¸ü, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच“Ö कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.९७ आणि १५.९२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवाना“µÖÖ

मुलांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना क¸»Öß †ÃÖŸÖê गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.६७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

µÖÖ“Öê †£Ö †ÃÖê की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातÖß»Ö पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.२ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öã¹ýÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावरपडणारा ¯ÖϳÖÖ¾Ö ¤ü¿ÖÔ×¾ÖÖÖ¸üß ™üß ´Öã»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	12	14.16	5.49	-	11.07	11.32	17.06	18.02
ˆ““Ö	17	32.82	2.35	-	-	.921	12.33	13.08
सामान्य	35	33.63	3.92	-	-	-	10.56	11.92
निम्न	24	43.21	3.03	-	-	-	-	4.23
अतिनिम्न	12	48.33	3.60	-	-	-	-	-

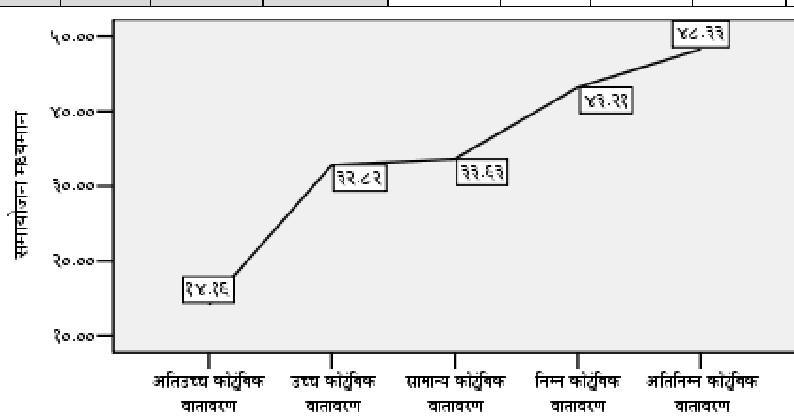

आलेख क्र. ४.५.२ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.२ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १४.१६, ३२.८२, ३३.६३, ४३.२१ आणि ४८.३३ आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.०७, ११.३२, १७.०६, १८.०२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये †xŸÖ^““Ö कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजना“µÖÖ मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.९२१, १२.३३ आणि १३.०८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्याÖ मुलींच्या समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या ´Ö»ÖßÖ“Ö समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.५६ आणि ११.९२ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना क»Öß †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ४.२३ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»Öींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ¯ÖÓ¹þÂÖ ²Ö×¤üवानांच्या मुलीच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.३
´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागगृहातील ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	5468.688	4	1367.172	37.161	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	7174.092	195	36.790		
	Total	12642.780	199			
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öê	Between Group	119.073	4	29.768	2.079	सार्थक प्रभाव ®ÖÖÆüß
	Within Group	1360.287	95	14.319		
	Total	1479.360	99			
´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	9329.794	4	2332.449	121.813	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	1819.046	95	19.148		
	Total	11148.840	99			

¾Ö×¸ü»Ö सारणी क्र. ४.५.३ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्याŸÖ †Ö»Öê»Öê †ÖÆê.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ३७.१६१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य

स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात २.०७९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्ÖÖ मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १२१.८१३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला †ÖÆ.

सारणी क्र. ४.५.३ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×ÆÐ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यÖÖ“µÖÖ समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण ×¾Ö“Ö»ान	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	24	22.71	11.62	-	4.37	4.50	5.89	7.69
^““Ö	34	33.47	3.88	-	-	.122	3.78	6.64
सामान्य	72	33.56	3.90	-	-	-	4.14	6.90
निम्न	53	37.51	6.06	-	-	-	-	3.94
अतिनिम्न	17	44.12	6.00	-	-	-	-	-

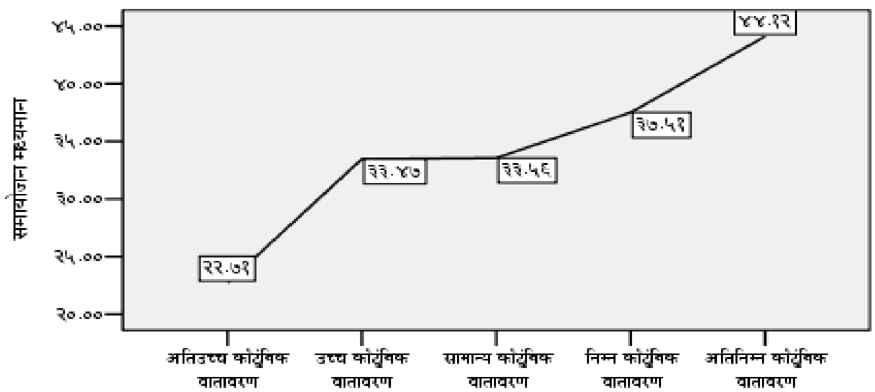

आलेख क्र. ४.५.३ A मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र ४.५.३ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे २२.७१, ३३.४७, ३३.५६, ३७.५१ आणि ४४.१२ †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.३७, ४.५०, ५.८९, ७.६९ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न †ाणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.१२२, ३.७८ आणि ६.६४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक ¯Ö³ÖÖ¾Ö पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाचा, निम्न व

अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾Öß †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.१४ आणि ६.९० आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिलÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ३.९४ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक †ÖÆê. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणÖÖ-µÖÖ बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनापेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिलÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहÖŸÖᯙÖ महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.३ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारß ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ÿÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ÿÖ^““Ö	14	14.50	7.74	-	8.50	8.53	13.06	16.07
^““Ö	16	33.25	3.97	-	-	.087	8.10	13.91
सामान्य	35	33.14	4.13	-	-	-	10.39	18.17
निम्न	25	42.56	2.88	-	-	-	-	8.06
अतिनिम्न	10	48.70	1.56	-	-	-	-	-

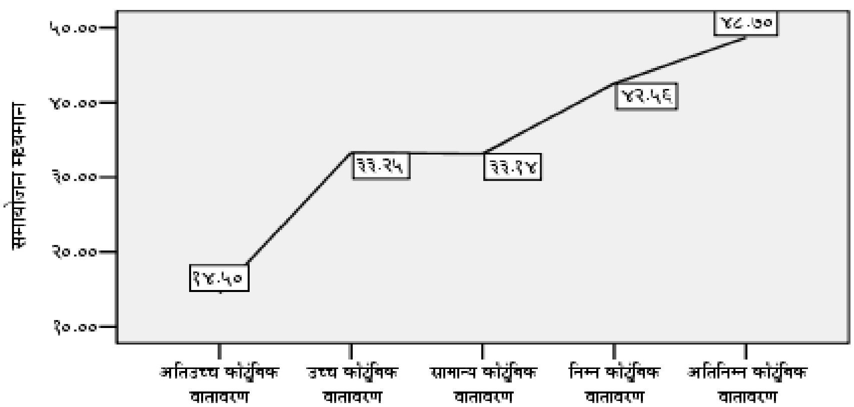

आलेख क्र. ४.५.३ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.३ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १४.५०, ३३.२५, ३३.१४, ४२.५६ आणि ४८.७० आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांचµÖÖ मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.५०, ८.५३, १३.०६, १६.०७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये †×ÿÖ^““Ö कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.०८७, ८.१० आणि १३.९१ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजना“ÖÖ निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.३९ आणि १८.१७ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना क¯Öß †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ८.०६ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.४
मध्यवर्ती कारागगृहातील सर्वेक्षीत ²ö दिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

Ãö´öÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत ²ö×¤वानांचे ¯öö»µö	Between Group	1736.454	4	434.114	69.000	सार्थक प्रभाव †öÆ
	Within Group	2485.136	395	6.291		
	Total	4221.590	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´ö»ö	Between Group	189.393	4	47.348	8.553	सार्थक प्रभाव †öÆ
	Within Group	1079.482	195	5.536		
	Total	1268.875	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´ö»öß	Between Group	1959.128	4	489.782	96.139	सार्थक प्रभाव †öÆ
	Within Group	993.427	195	5.094		
	Total	2952.555	199			

¾ö×¸»ö सारणी क्र. ४.५.४ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ६९.०० आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडŸöö.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ८.५५३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता ´öत्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलö“µöö भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ९६.१३९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक

असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.४ A
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीतबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्ÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	37	6.32	3.99	-	7.06	7.06	10.27	10.38
^““Ö	75	11.37	2.47	-	-	.645	5.73	6.07
सामान्य	146	11.15	2.34	-	-	-	8.11	6.97
निम्न	107	13.32	1.90	-	-	-	-	2.85
अतिनिम्न	35	14.80	2.88	-	-	-	-	-

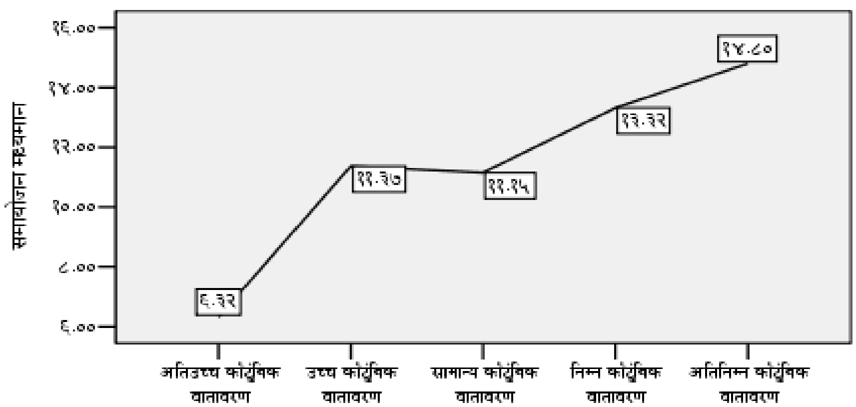

आलेख क्र. ४.५.४ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.४ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ६.३२, ११.३७, ११.१५, १३.३२ आणि 14.80 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी

मूल्य अनुक्रमे ७.०६, ७.०६, १०.२७, १०.३८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत ¯Ö³ÖÖ¾ÖÖß †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ¯ÖÖ»µÖÖच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.६४५, ५.७३ आणि ६.०७ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.११ आणि ६.९७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व¤üÖ¸üÖ ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™üß ´ÖÖ»µÖ 2.85 †ÖÆê, ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™üß ´ÖÖ»µÖ ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच

भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्ÖÖ“Ö भावनिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनापेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.4 B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीतबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»ÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	11	10.82	3.19	-	.177	.104	1.81	2.37
˜““Ö	42	11.00	2.40	-	-	.179	3.45	3.04
सामान्य	76	10.92	2.08	-	-	-	4.50	3.27
निम्न	58	12.64	2.27	-	-	-	-	1.37
अतिनिम्न	13	13.92	3.20	-	-	-	-	-

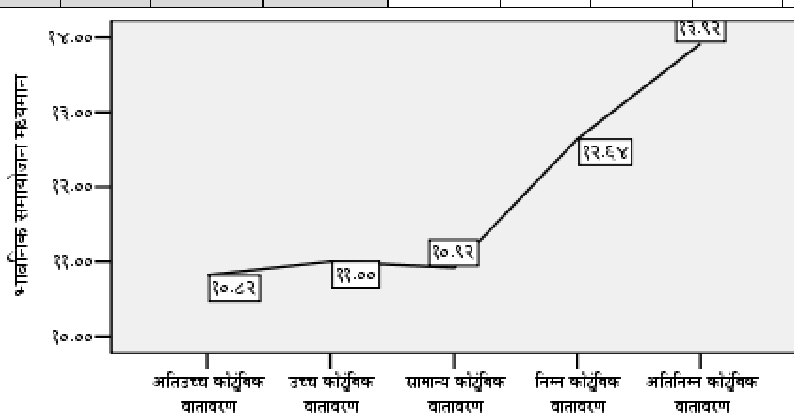

सारणी क्र. ४.५.४ B मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.४ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले †ÖÆê. ŸµÖÖ´Ö¬µÖê अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत

बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे १०.८२, ११.००, १०.९२, १२.६४ आणि 13.92 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.१७७, ०.१०४, १.८१, २.३७ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यÖ´Ö¬µÖ अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आÆ.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचµÖÖ भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.१७९, ३.४५ आणि ३.०४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या ´Ö¬µÖमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.५० आणि ३.२७ †ÖÆ. ¯ÖÖ¯त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षßÖÖ बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖŸÖ.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या ´Ö¬µÖ´Öनाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.३७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाव¸Ö सार्थक प्रभाव पडत नाही.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागÖÆÖŸÖß»Ö सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.४ C
मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीतबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्ÖÖ ´Ö»Öã“µÖÖ भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	26	4.42	2.48	-	11.33	12.08	19.37	14.74
˜Ö““Ö	33	11.84	2.51	-	-	.837	5.02	4.90
सामान्य	70	11.40	2.59	-	-	-	8.24	6.16
निम्न	49	14.12	0.81	-	-	-	-	2.11
अतिनिम्न	22	15.32	2.61	-	-	-	-	-

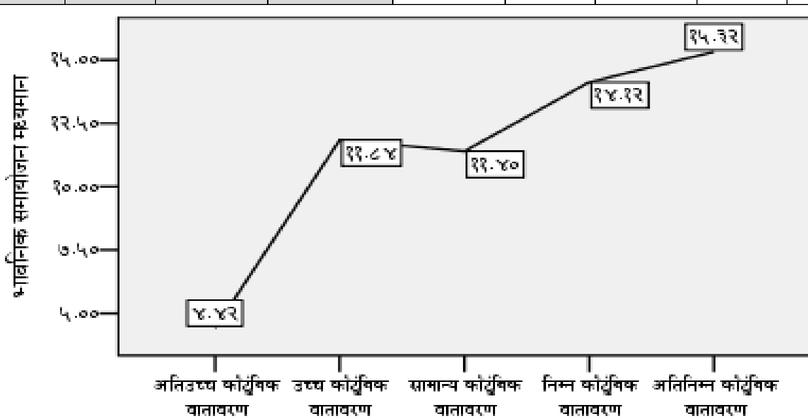

आलेख क्र. ४.५.४ C मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरण ाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.४ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्ष़ीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.४२, ११.८४, ११.४०, १४.१२ आणि 15.32 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या ´Ö¬µÖ´Öनाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे 11.33, 12.08, १९.३७, १४.७४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे भावनिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या ´ध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्Ö भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे 0.83७, ५.०२ आणि ४.९० आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुली“µÖÖ भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.२४ आणि ६.१६ आहे. प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.११ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाव¸ सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्Ö सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे ´Ö¬µÖ¾ÖŸÖá कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.५

मध्यवर्ती कारागगृहातील ¯Öº¾ÖÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा Ÿµ ÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯Öº¾ÖÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1401.874	4	350.469	68.345	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	999.946	195	5.128		
	Total	2401.820	199			
¯Öº¾ÖÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	424.524	4	106.131	22.697	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	444.226	95	4.676		
	Total	868.750	99			
¯Öº¾ÖÂÖ 2Ö×दवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	1055.986	4	263.996	52.710	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	475.804	95	5.008		
	Total	1531.790	99			

¾ÖÖx¸ü»Ö सारणी क्र. ४.५.५ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ६८.३४५ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात २२.६९७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ५२.७१० आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

ÃÖÖ¸üणी क्र. ४.५.५ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	13	3.77	1.09	-	14.48	18.27	30.21	15.78
^““Ö	41	11.20	2.65	-	-	.729	6.44	5.64
सामान्य	74	11.57	2.59	-	-	-	7.31	5.53
निम्न	54	14.03	1.13	-	-	-	-	2.43
अतिनिम्न	18	15.78	2.96	-	-	-	-	-

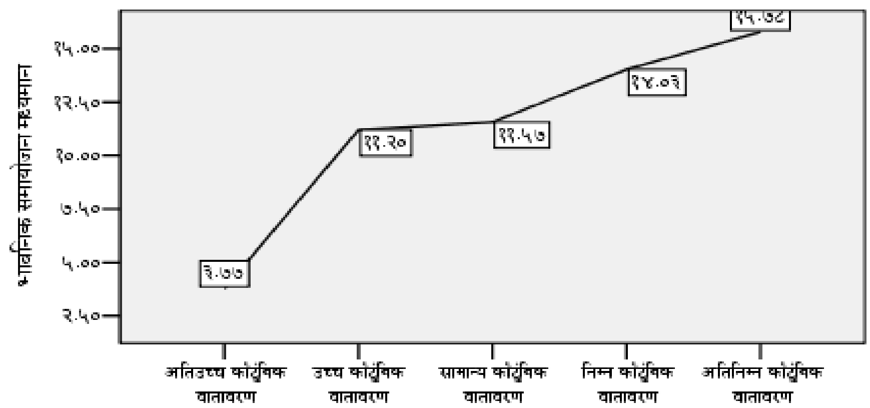

आलेख क्र. ४.५.५ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.४ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेल †ाहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३.७७, ११.२०, ११.५७, १४.०३ आणि 15.78 †ाहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १४.४८, १८.२७, ३०.२१, १५.७८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

ˆच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.७२९, ६.४४ आणि ५.६४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.३१ आणि ५.५३ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणा-µÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.४३ आहे, प्राप्त टी मूल्य 0.05 Ãतरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो, यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनापेक्षा अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हण•Ö मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.५ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™SS ´Ö»µÖÖ“ÖÖ सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	03	3.00	1.24	-	2.85	3.15	7.95	9.26
ˆ““Ö	24	10.58	2.60	-	-	.321	5.66	7.90
सामान्य	39	10.79	2.44	-	-	-	6.72	8.62
निम्न	30	13.90	1.35	-	-	-	-	4.53
अतिनिम्न	04	16.67	1.36	-	-	-	-	-

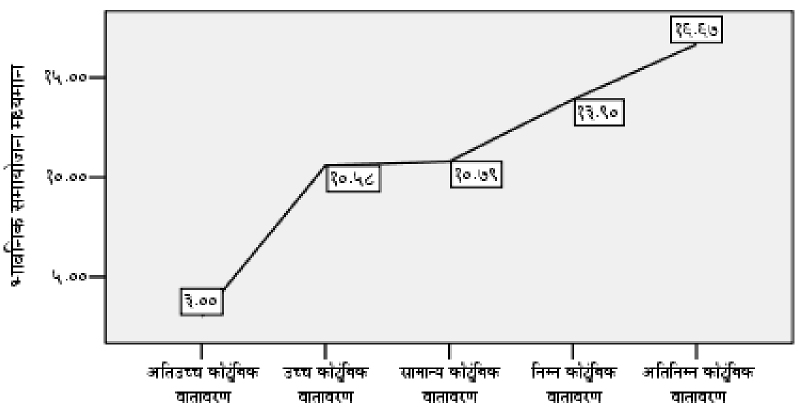

आलेख क्र. ४.५.५ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.५ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३.००, १०.५८, १०.७९, १३.९० आणि 16.67 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचµÖÖ मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे 2.85, ३.१५, ७.९५, ९.२६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.३२१, ५.६६ आणि ७.९० आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक Ãमायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या ´Öã»ÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष ²ÖÓפü¾ÖÖनांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.७२ आणि ८.३२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ४.५३ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाव¸ सार्थक प्रभाव पडतो.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्ÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे भावनिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे

मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.५ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öº¯ÖÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावरपडणारा ¯ÖÏ³ÖÖ¾Ö दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	12	3.83	1.11	-	11.84	16.18	28.90	10.92
˜““Ö	17	12.05	2.53	-	-	.495	3.38	2.78
सामान्य	35	12.43	2.500	-	-	-	3.94	2.67
निम्न	24	14.21	0.779	-	-	-	-	1.10
अतिनिम्न	12	15.33	3.47	-	-	-	-	-

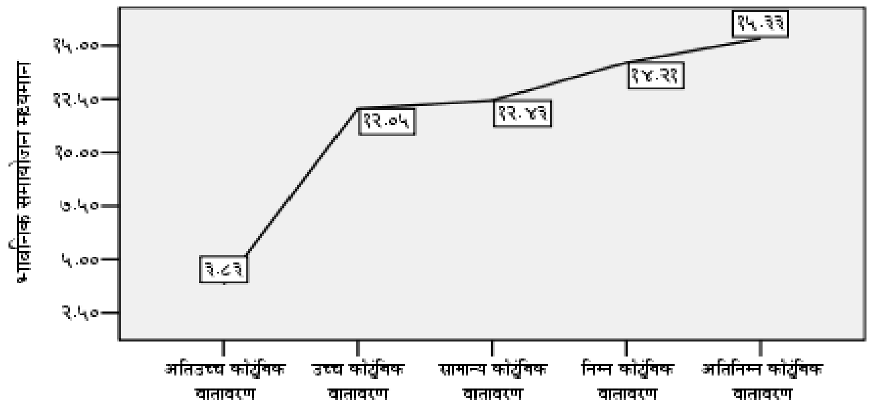

आलेख क्र. ४.५.५ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.५ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३.८३, १२.०५, १२.४३, १४.२१ आणि 15.33 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ११.८४, १६.१८, २८.९०, १०.९२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. µÖÖ´Öãôê †×ŸÖ˜““Ö कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक

प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे भावनिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलß“µÖÖ भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.४९५, ३.३८ आणि २.७८ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्ÖÖ भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ ¯Öº¹ÂÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूÂÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

ÃÖामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.९४ आणि २.६७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसूनÖ µÖÖ¾Öê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केलß †ÃÖ¾ÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.१० आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ´Ö»Öß“µÖÖ ³ÖÖ¾Ö×नक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.६

मध्यवर्ती कारागगृहातील ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

Ã´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	´Ö¬µÖ´Öान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	526.915	4	131.729	20.823	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	1233.565	195	6.326		
	Total	1760.480	199			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	4.835	4	1.209	0.307	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	374.165	95	3.939		
	Total	379.000	99			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	947.250	4	236.812	51.848	सार्थक प्रभाव †ÖÆü
	Within Group	433.910	95	4.567		
	Total	1381.160	99			

¾Ö×¸ü»Ö ÃÖÖ¸üणी क्र. ४.५.६ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य २०.८२३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ०.३०७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाव¸ß»ö प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ५१.८४८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या Ã×öरणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.६ A
मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖןÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	24	7.71	4.31	-	4.03	3.31	5.23	5.70
^““Ö	34	11.59	2.26	-	-	1.91	2.01	3.05
सामान्य	72	10.72	1.99	-	-	-	4.82	4.74
निम्न	53	12.58	2.23	-	-	-	-	1.76
अतिनिम्न	17	13.76	2.46	-	-	-	-	-

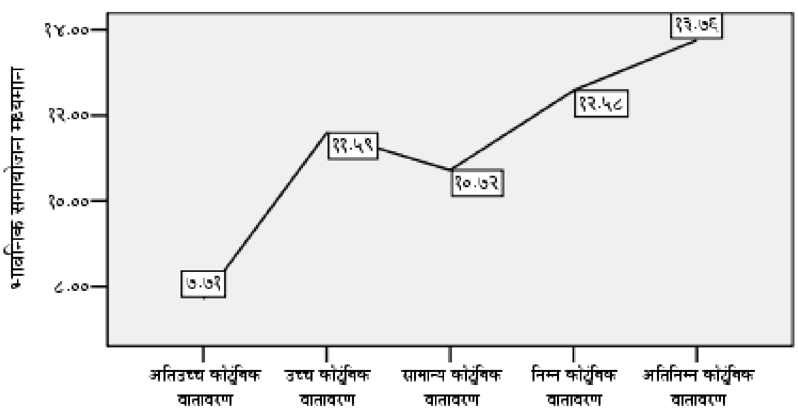

आलेख क्र. ४.५.६ A मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.६ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ७.७१, ११.५९, १०.७२, १२.५८ आणि 13.76 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रम 4.03, 3.31, 5.23, 5.70 †ÖÆê. ¯ÖÖ¯ÖÖ ™üß ´Öæ»µÖ 0.01 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.९१, २.०१ आणि ३.०५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्µÖÖ पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिलÖÖ बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ४.८२ आणि ४.७४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरणÖ

असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १.७६ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ स्तरावर सार्थक नाही. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणÖÖ“ÖÖ ŸµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत क¸üŸÖê.

सारणी क्र. ४.५.६ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´ÖÆüß»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™üß ´Öæ»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ³Ö““Ö	³Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ³Ö““Ö	14	4.93	3.20	-	6.27	5.80	10.46	11.29
³Ö““Ö	16	11.62	2.55	-	-	1.68	3.66	5.09
सामान्य	35	10.37	2.27	-	-	-	8.74	9.66
निम्न	25	14.04	0.84	-	-	-	-	3.36
अतिनिम्न	10	15.30	1.05	-	-	-	-	-

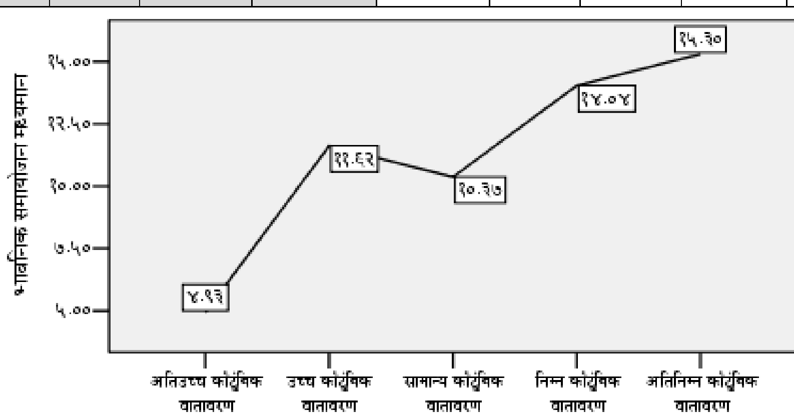

आलेख क्र. ४.५.६ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.६ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.९३, ११.६२, १०.३७, १४.०४ आणि 15.30 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्याÖ मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.२७, ५.८०, १०.४६, ११.२९ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभावÖ ¯Ö›üÖÖê. µÖÖ´Ö¬µÖê अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे भावनिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्ÖÖ भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.६८, ३.६६ आणि ५.०९ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्ÖÖ ´Ö»Öà“µÖÖ भावनिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.७४ आणि ९.६६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला

बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे भावनिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा पÖ¯ÖŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 3.66 †ÖÆê, ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ™ß ´Ö»µÖ ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्Ö भावनिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्µÖÖ मुलींचे भावनिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या भावनिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या भावनिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.७

´Ö¬यवर्ती कारागगृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	2078.415	4	519.604	79.969	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	2566.523	395	6.498		
	Total	4644.938	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	234.875	4	58.719	8.158	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	1403.520	195	7.198		
	Total	1638.395	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»ÖÖ	Between Group	2182.687	4	545.672	129.885	सार्थक प्रभाव †ÖÆ
	Within Group	819.233	195	4.201		
	Total	3001.920	199			

¾Öx¸ü»Ö Ãाारणी क्र. ४.५.७ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ७९.९६१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ८.१५८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १२९.८८५ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पालµÖÖ“µÖÖ, ´Ö»ÖÖ“µÖÖ आणि मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.७ A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	37	6.22	3.48	-	7.26	7.39	11.22	13.92
^““Ö	75	10.79	2.26	-	-	.245	6.74	10.89
सामान्य	146	10.71	2.46	-	-	-	7.81	11.90
निम्न	107	13.23	2.60	-	-	-	-	5.45
अतिनिम्न	35	15.63	2.13	-	-	-	-	-

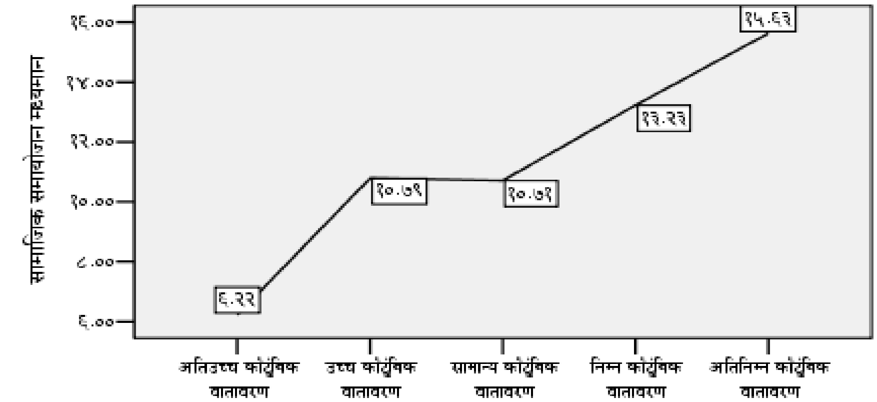

सारणी क्र. ४.५.७ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.७ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ६.२२, १०.७९, १०.७१, १३.२३ आणि 15.63 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.२६, ७.३९, ११.२२, १३.९२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.२४५, ६.७४ आणि १०.८९ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾ÖßÖ †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.८१ आणि ११.९० आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ५.४५ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÓ“Ö सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचµÖÖ सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.७ B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×Ÿ֓^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×Ÿ֓^““Ö	11	9.55	2.77	-	1.35	1.25	2.91	3.95
^““Ö	42	10.79	2.42	-	-	.302	2.65	3.76
सामान्य	76	10.64	2.44	-	-	-	3.26	4.07
निम्न	58	12.24	3.06	-	-	-	-	2.10
अतिनिम्न	13	14.15	2.94	-	-	-	-	-

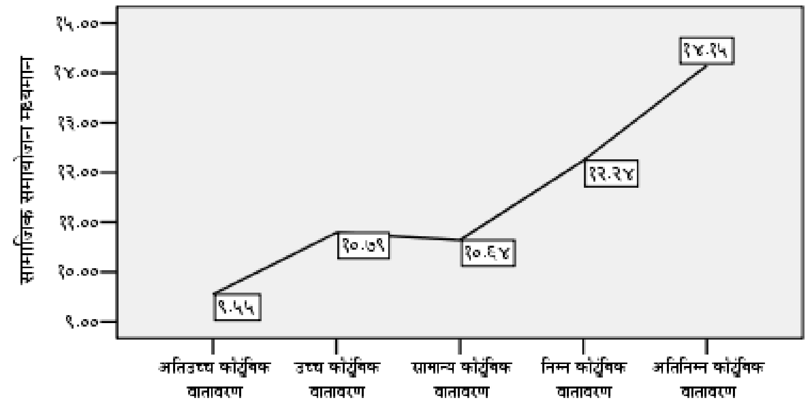

आलेख क्र. ४.५.७ B मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.७ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ९.५५, १०.७९, १०.६४, १२.२४ आणि 14.15 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.३५, १.२५, २.९१, ३.९५ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, उच्च आणि सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर

सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मु»ÕÕ“µÕÕ सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.३०२, २.६५ आणि ३.७६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुला“µÕÕ सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्ÕÕ ´Õ»ÕÕ“µÕÕ सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.२६ आणि ४.०७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणÕ·µÕÕ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणा·µÕÕ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Õ3ÕÕ¾ÕßÕ असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÕŸÕÕ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य २.१० आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०५ सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाÕ¸¡ सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक

समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवतá कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत क¸ŸÖê.

सारणी क्र. ४.५.७ C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा ¯Ö³ÖÖ¾Ö दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	26	4.81	2.73	-	9.27	9.73	17.19	21.41
˜““Ö	33	10.79	2.07	-	-	.035	9.18	15.15
सामान्य	70	10.77	2.49	-	-	-	10.75	18.02
निम्न	49	14.41	1.11	-	-	-	-	10.82
अतिनिम्न	22	16.50	0.51	-	-	-	-	-

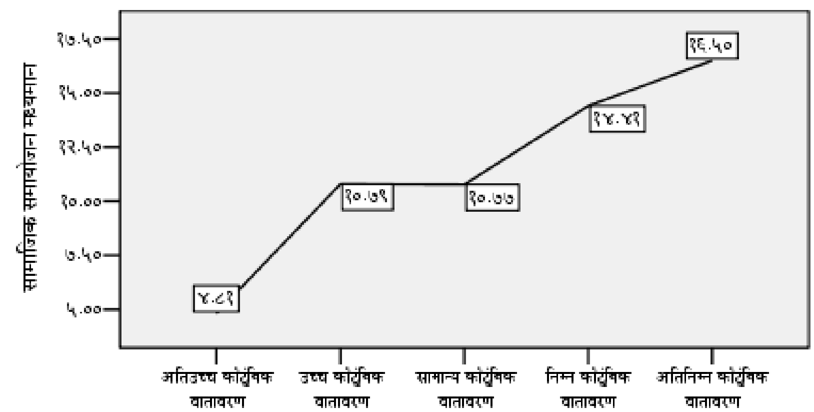

आलेख क्र. ४.५.७ C मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.७ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.८१, १०.७९, १०.७७, १४.४१ आणि 16.50 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ९.२७, ९.७३, १७.१९, २१.४१ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचÖÖ उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मु»Öß“Ö सामाजिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत ²ंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.०३५, ९.१८ आणि १५.१५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलß“µÖÖ सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.७५ आणि १८.०२ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडŸÖÖ. µÖÖ´Ö¬µÖê सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖÝÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य १०.८२ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणा−µÖÖ सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.८

मध्यवर्ती कारागगृहातील ¯Ö°bÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या ÃÖÖ´ÖÖ×जक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯Ö°bÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1621.106	4	405.277	91.387	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	864.769	195	4.435		
	Total	2485.875	199			
¯Ö°bÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	469.604	4	117.401	24.049	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	463.756	95	4.882		
	Total	933.360	99			
¯Ö°bÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Ößß	Between Group	1134.670	4	283.667	69.989	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	385.040	95	4.053		
	Total	1519.710	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.८ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ९१.३८७ आहे. प्राप्त प्रसरण

अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात २४.०४९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ६९.९८९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा Ÿµÿö''µö मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.८ A

´Öध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ööþ ÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ"Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाणö विचलन	†×Ÿö^""ö	^""ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×Ÿö^""ö	13	4.77	2.59	-	7.36	7.05	13.06	15.94
^""ö	41	10.80	2.53	-	-	1.20	8.35	13.38
सामान्य	74	10.22	2.44	-	-	-	12.60	19.51
निम्न	54	14.41	1.27	-	-	-	-	9.04
अतिनिम्न	18	16.44	.62	-	-	-	-	-

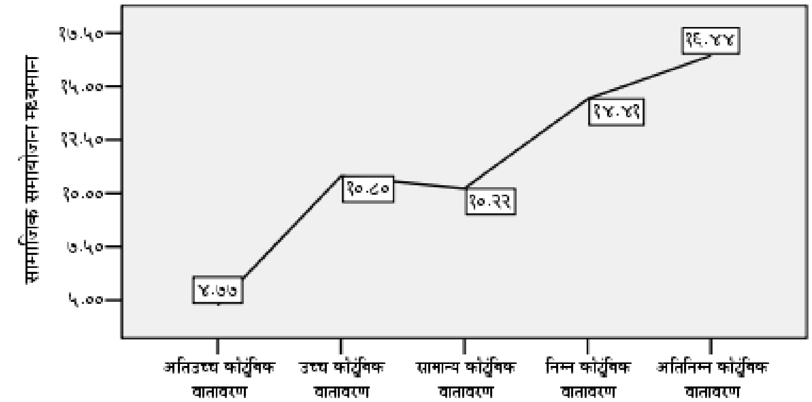

आलेख क्र. ४.५.८ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.७ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले †ÖÆ. Ÿµöö´Ö¬µÖ †×तउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.७७, १०.८०, १०.२२, १४.४१ आणि 16.44 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.३६, ७.०५, १३.०६, १५.९४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.२०, ८.३५ आणि १३.३८ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १२.६० आणि १९.५१ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणा·µÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖüÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ९.०४ आहे, प्राप्त टी मूल्य 0.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक ÃÖ´ÖÖµÖÖजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.८ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Ö°pÂÖ ²ÖÓÛ¤वानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	03	3.00	0.532	-	2.88	3.00	8.12	14.93
˜““Ö	24	11.00	2.72	-	-	.638	5.47	8.44
सामान्य	39	10.56	2.49	-	-	-	8.00	11.30
निम्न	30	14.33	1.37	-	-	-	-	5.11
अतिनिम्न	04	16.50	0.836	-	-	-	-	-

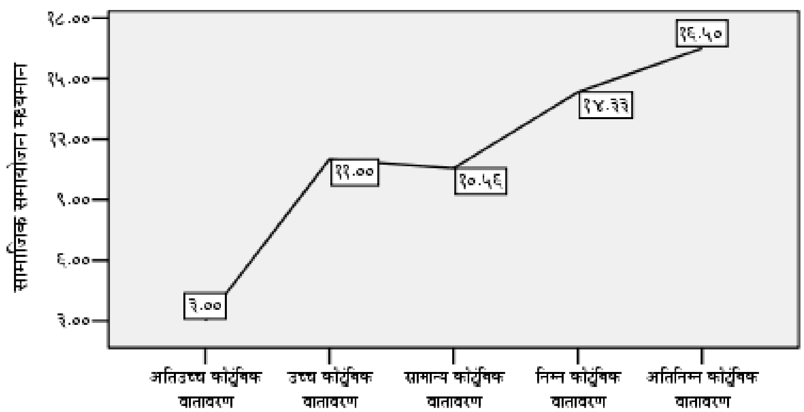

आलेख क्र. ४.५.८ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.८ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेल आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ३.००, ११.००, १०.५६, १४.३३ आणि 16.50 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.८८, ३.००, ८.१२, १४.९३ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, उच्च सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न

कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾ÖßÖ †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनÖÖ“µÖÖ मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रम ०.६३८, ५.४७ आणि ८.४४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचµÖÖ सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.०० आणि ११.३० आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूषÖ बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêßÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ५.११ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावÖ¸ सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनÖÖ“µÖÖ तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे सामाजिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.८ C

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öã¹ýÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Öß»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	12	4.91	2.64	-	5.94	5.69	12.00	14.78
^““Ö	17	10.52	2.29	-	-	1.02	6.58	10.22
सामान्य	35	9.82	2.36	-	-	-	10.07	15.41
निम्न	24	14.50	1.14	-	-	-	-	6.93
अतिनिम्न	12	16.41	0.514	-	-	-	-	-

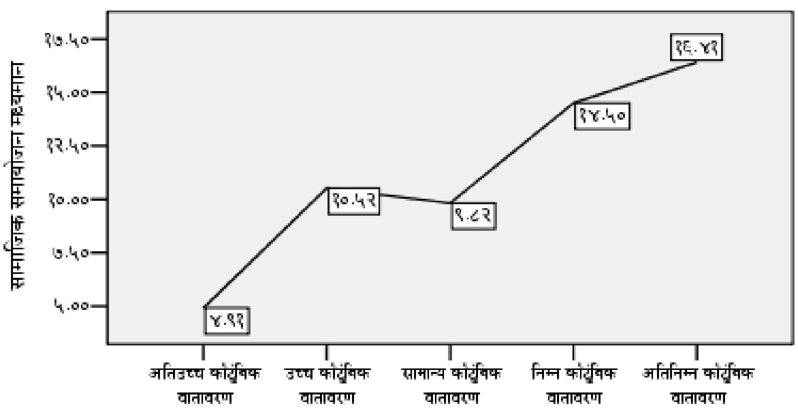

आलेख क्र. ४.५.८ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.८ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.९१, १०.५२, ९.८२, १४.५० आणि 16.41 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या

मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रम 5.94, 5.69, 12.00, 14.78 †ÖÆê. ¯ÖÏÖ¯ŸÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.01 ÃŸÖरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे सामाजिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.०२, ६.५८ आणि १०.२२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.०७ आणि १५.४१ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ ¯Öº¾ÂÖ बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुº¾ÂÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.९३ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१

स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामÖ×जक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाÃ¾Ö¸ü सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनÖ“µÖÖ तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.९

मध्यवर्ती कारागगृहातील ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖæÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	682.524	4	170.631	22.963	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1448.976	195	7.431		
	Total	2131.500	199			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»Ö	Between Group	28.656	4	7.164	1.223	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	556.254	95	5.855		
	Total	584.910	99			
´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»Öß	Between Group	1100.933	4	275.233	70.902	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	368.778	95	3.882		
	Total	1469.710	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.९ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य २२.९६३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १.२२३ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ७०.९०२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्र³ÖÖ¾Ö ¯Ö›üŸÖÖê.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असले»µÖÖ कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारा दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.९ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™üß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	24	7.00	3.69	-	4.57	5.23	5.84	7.68
˜Ö““Ö	34	10.76	1.92	-	-	1.02	2.38	5.34
सामान्य	72	11.21	2.39	-	-	-	1.64	4.87
निम्न	53	12.03	3.05	-	-	-	-	3.44
अतिनिम्न	17	14.76	2.77	-	-	-	-	-

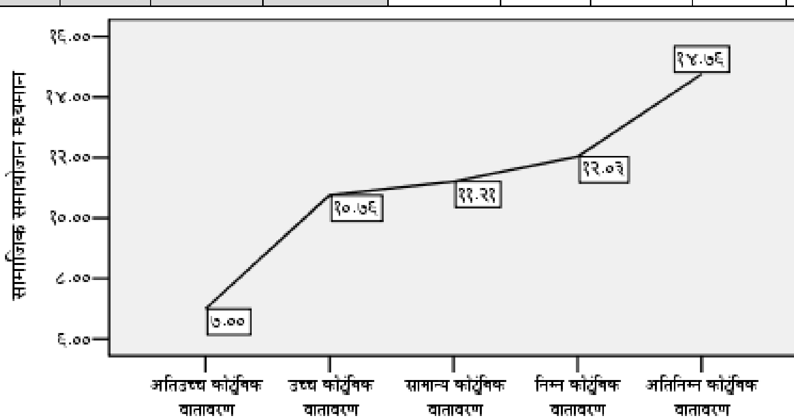

आलेख क्र. ४.५.९ A मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.९ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ७.००, १०.७६, ११.२१, १२.०३ आणि 14.76 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक ÃÖमायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी ´Ö»µÖ †नुक्रमे ४.५७, ५.२३, ५.८४, ७.६८ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवाना“µÖÖ पाल्यांचे सामाजिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्Öß सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.०२, २.३८ आणि ५.३४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यÖ“µÖÖ सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महि»ÖÖ बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण †Ãणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १.६४ आणि ४.८७ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजनाचा निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक

प्रभाव पडत नाही. तर, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्ÖÖ सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ३.४४ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÓ“Ö सामाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्Ö सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.९ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×ÆÖ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	14	4.71	2.89	-	7.05	8.09	11.94	15.03
^““Ö	16	11.06	1.84	-	-	1.08	6.37	11.32
ÃÖÖ´Öान्य	35	11.71	2.28	-	-	-	5.85	11.66
निम्न	25	14.32	1.10	-	-	-	-	8.28
अतिनिम्न	10	16.60	0.51	-	-	-	-	-

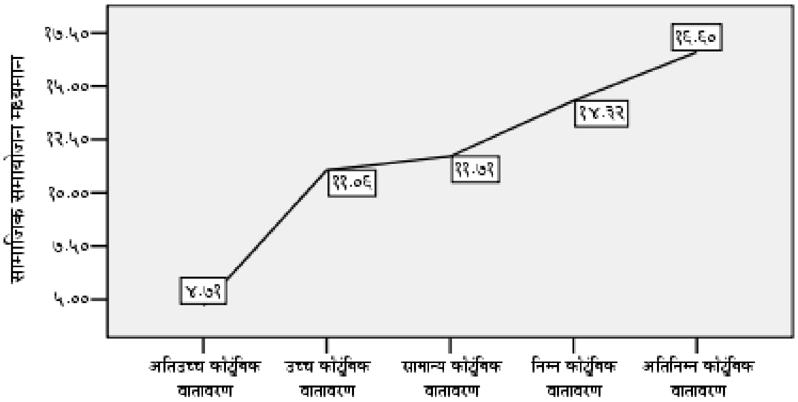

आलेख क्र. ४.५.९ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.९ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.७१, ११.०६, ११.७१, १४.३२ आणि 16.60 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रम 7.05, 8.09, 11.94, 15.03 †ÖÆ. ¯ÖÖ¯ÖÖ ™ß ´Ö»µÖ 0.01 ÃÖ¸Ö¾Ö¸ ÃÖÖ£Öक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे सामाजिक समायोजन, उच्चÖ, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.०८, ६.३७ आणि ११.३२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीं“µÖÖ सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला

बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.८५ आणि ११.६६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे सामाजिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ८.२८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या ÃÖÖमाजिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्µÖÖ ´Ö»ÖÖ“Öे सामाजिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ महिला बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या सामाजिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या सामाजिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

ÃÖÖरणी क्र ४.५.१०

मध्यवर्ती कारागगृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1881.431	4	470.358	80.832	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	2298.479	395	5.819		
	Total	4179.910	399			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»Ö	Between Group	178.424	4	44.606	8.108	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1072.731	195	5.501		
	Total	1251.155	199			
सर्वेक्षीत बंदिवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	2089.002	4	522.250	127.907	ÃÖÖ£ÖÔÛú ¯Ö³ÖÖ¾Ö †ÖÆê
	Within Group	796.193	195	4.083		
	Total	2885.195	199			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.१० मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ८०.८३२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ३९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात ८.१०८ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनÖŸÖÖ मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी ´Ö»µÖÖ¯Öक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य १२७.९०७ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून Ã¯ÖÂ™ ÆÖÏÖ की, सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.१० A

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्Ööच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	37	7.05	4.32	-	5.23	6.06	9.03	11.90
^““Ö	75	11.02	2.31	-	-	1.48	8.18	13.56
सामान्य	146	11.51	2.30	-	-	-	8.18	14.21
निम्न	107	13.68	1.91	-	-	-	-	7.47
अतिनिम्न	35	16.02	1.50	-	-	-	-	-

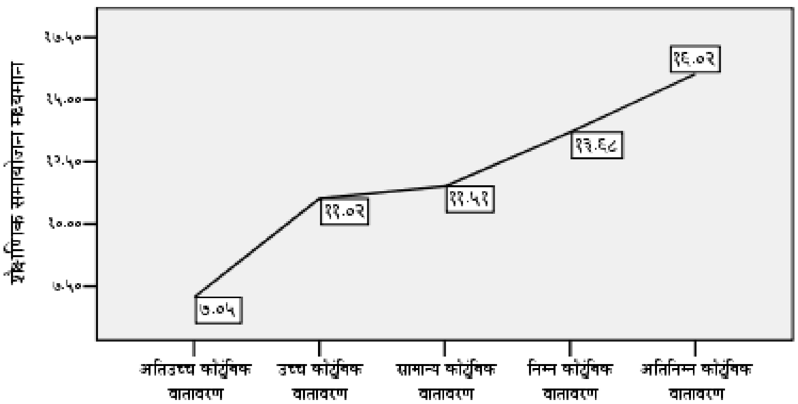

आलेख क्र. ४.५.१० A मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१० A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेल आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत ²ंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ७.०५, ११.०२, ११.५१, १३.६८ आणि 16.02 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.२३, ६.०६, ९.०३, ११.९० आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे,

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानÖÖ“µÖÖ पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य †नुक्रमे १.४८, ८.१८ आणि १३.५६ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्याÖ पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी †ÖÆê.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ८.१८ आणि १४.२१ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांचµÖÖ पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ७.४७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्ÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“Ö शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक

समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणज मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.१० B

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	अतिउच्च	उच्च	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
अतिउच्च	11	11.64	3.00	-	.114	.162	1.56	3.12
उच्च	42	11.52	2.46	-	-	.571	3.32	5.60
सामान्य	76	11.79	2.34	-	-	-	3.34	5.76
निम्न	58	13.12	2.24	-	-	-	-	3.24
अतिनिम्न	13	14.92	1.71	-	-	-	-	-

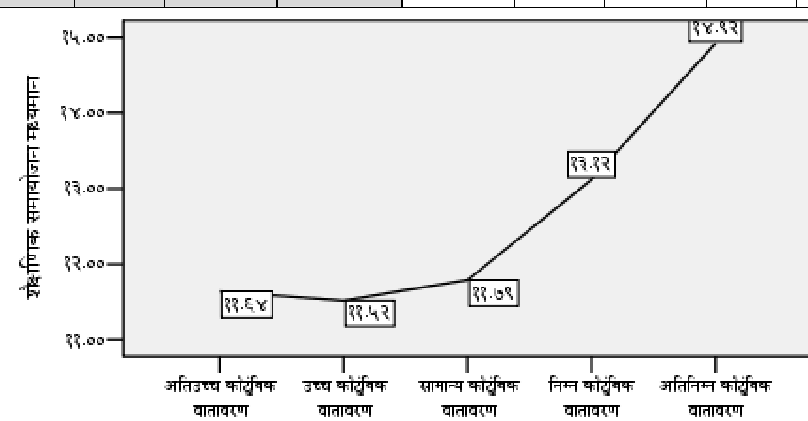

आलेख क्र. ४.५.१० B मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१० B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत

बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ११.६४, ११.५२, ११.७९, १३.१२ आणि 14.92 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ०.११४, ०.१६२, १.५६, ३.१२ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, उच्च सामान्य आणि निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही, तर अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.५७१, ३.३२ आणि ५.६० आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुला“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

ÃÖÖ´Öान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.३४ आणि ५.७६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖÝÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ३.२४ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांचµÖÖ मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्Ö सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहÖÝÖß»Ö सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करÝÖ.

सारणी क्र. ४.५.१० C

मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण ÃÝÖ¸ü	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ÝÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ÝÖ^““Ö	26	5.12	3.18	-	7.42	8.99	14.35	17.74
^““Ö	33	10.39	1.97	-	-	1.89	10.47	16.04
सामान्य	70	11.21	2.23	-	-	-	10.09	16.67
निम्न	49	14.35	1.11	-	-	-	-	9.42
†तिनिम्न	22	16.68	0.89	-	-	-	-	-

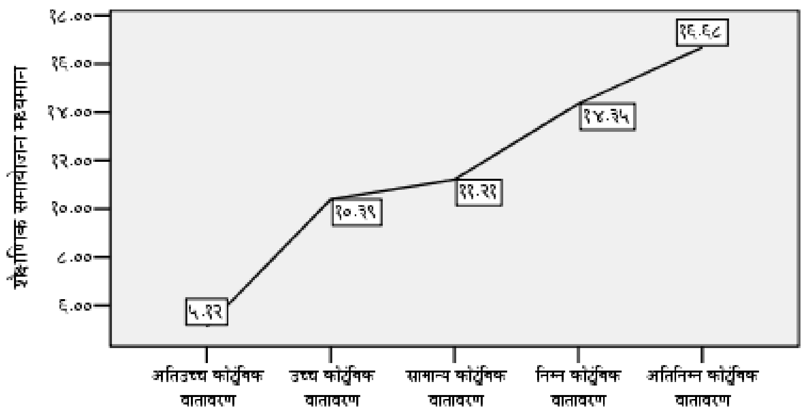

आलेख क्र. ४.५.१० C मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१० C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करणµÖÖŸÖ †Ö»Öê»Öê आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ५.१२, १०.३९, ११.२१, १४.३५ आणि 16.68 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या ´Ö»Öß“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.४२, ८.९९, १४.३५, १७.७४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे शैक्षणिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलांचµÖÖ शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.८९, १०.४७ आणि १६.०४ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या

सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आ/E.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे १०.०९ आणि १६.६७ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना के»ÿ †ÃÖŸÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ९.४२ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींचµÖê शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवाना“µÖê मुलींचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.११

मध्यवर्ती कारागगृहातील ¯ÖºþÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆü	प्रसरण स्त्रोत SV	वगा“ÓÖê ²ÖêŸÖ•Ö SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	1330.603	4	332.651	82.931	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	782.177	195	4.011		
	Total	2112.780	199			
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öê	Between Group	337.246	4	84.311	18.909	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	423.594	95	4.459		
	Total	760.840	99			
¯ÖºþÂÖ बंदिवानांचे ´Ö»Öß	Between Group	986.376	4	246.594	68.686	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	341.064	95	3.590		
	Total	1327.440	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.११ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष सर्वेक्षीत बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ८२.९३१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १८.९०९ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्रापत प्रसरण अनुपात मूल्य ६८.६८६ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाय असलेल्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.११ A

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öºþ¿ÂÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्ÖÖ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜““Ö	˜““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜““Ö	13	5.31	2.95	-	6.28	7.06	10.96	13.31
˜““Ö	41	10.95	2.35	-	-	.975	8.75	13.61
सामान्य	74	11.39	2.26	-	-	-	9.97	16.24
निम्न	54	14.46	1.17	-	-	-	-	8.58
अतिनिम्न	18	16.44	0.70	-	-	-	-	-

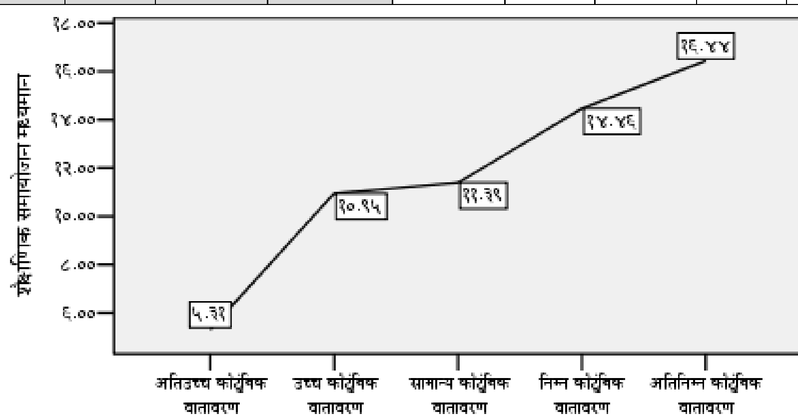

आलेख क्र. ४.५.११ A मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.११ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेल आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ५.३१, १०.९५, ११.३९, १४.४६ आणि 16.44 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रम 6.28, 7.06, 10.96, 13.31 †ÖÆ. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक

वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.९७५, ८.७५ आणि १३.६१ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ९.९७ आणि १६.२४ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ८.५८ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या

पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ ¿ौक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.११ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ¯Öãºþ×Ö बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´ÖÖ»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	Ãंख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖˆ““Ö	ˆ““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖˆ““Ö	03	4.00	0.240	-	2.68	3.11	8.39	27.59
ˆ““Ö	24	11.46	2.72	-	-	.072	4.97	8.12
सामान्य	39	11.41	2.35	-	-	-	6.91	11.56
निम्न	30	14.43	1.22	-	-	-	-	6.22
अतिनिम्न	04	16.17	0.408	-	-	-	-	-

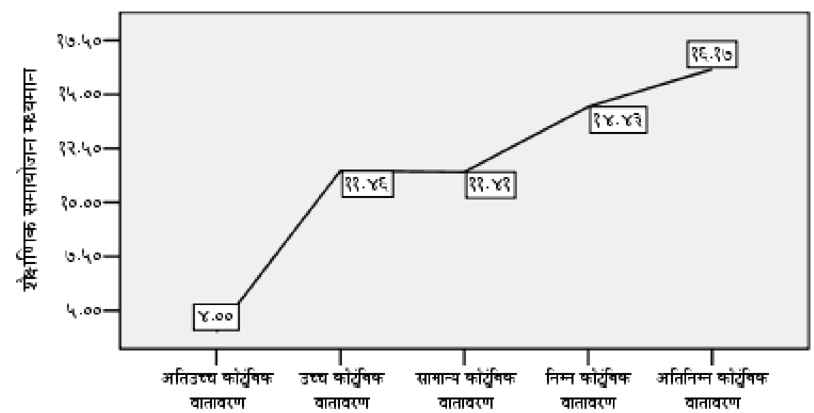

आलेख क्र. ४.५.११ B मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.११ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आले»Öê आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.००, ११.४६, ११.४१, १४.४३ आणि 16.17 †ÖÆê.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे २.६८, ३.११, ८.३९, २७.५९ आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, उच्च सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक ¯Ö³ÖÖ¾ÖÖß †ÖÆê.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.०७२, ४.९७ आणि ८.१२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर, उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलाच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या ´ाध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ६.९१ आणि ११.५६ †ÖÆê. ¯ÖÖप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖÖŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरुष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖ¾Ö गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.२२ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाव¸ सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनÖ“µÖÖ तुलनेत प्रभावी आहे.

µÖÖ“Ör अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्Ö¡Ö ¯ÖºÖÂÖ ²Ö×¤ü¾Öानांच्या मुलांचे शैक्षणिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.११ C
मध्यवर्ती कारागृहातील ¯ÖºÖÂÖबंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या´ुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ˜Ö““Ö	˜Ö““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ˜Ö““Ö	12	5.41	3.05	-	5.03	6.21	9.94	12.24
˜Ö““Ö	17	10.23	1.52	-	-	2.17	9.77	14.62
सामान्य	35	11.37	2.19	-	-	-	7.13	11.94
निम्न	24	14.50	1.14	-	-	-	-	6.37
अतिनिम्न	12	16.58	0.792	-	-	-	-	-

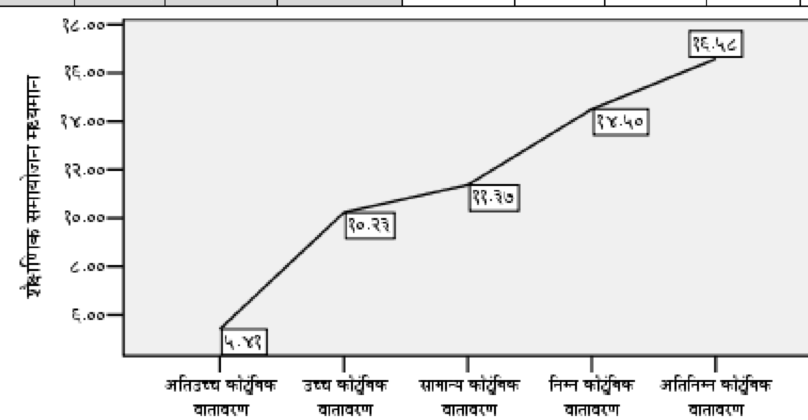

आलेख क्र. ४.५.११ C मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.११ C मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ५.४१, १०.२३, ११.३७, १४.५० आणि 16.58 आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे 5.03, 6.21, 9.94, 12.24 आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे शैक्षणिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे २.१७, ९.७७ आणि १४.६२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.१३ आणि ११.९४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण

असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.३७ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्µÖÖ ´Öã»ÖßÓ“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानÖ“µÖÖ ´Öã»ÖßÓ“Öê शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्ÖÖ पुरूष बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या पुरूष बंदिवानांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील पुरूष बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र ४.५.१२
मध्यवर्ती कारागगृहातील ´Ö×ÆũÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडणार नाही.

ÃÖ´ÖÆ	प्रसरण स्त्रोत SV	वर्गाची बेरीज SS	d.f.	मध्यमान वर्ग MS	F-Ratio	सार्थकताSig.
´Ö×ÆũÖÖ बंदिवानांचे ¯ÖÖ»µÖ	Between Group	670.741	4	167.685	23.702	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	1379.579	195	7.075		
	Total	2050.320	199			
´Ö×ÆũÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»Ö	Between Group	31.265	4	7.816	1.654	सार्थक प्रभाव नाही
	Within Group	448.925	95	4.726		
	Total	480.190	99			
´Ö×ÆũÖÖ बंदिवानांचे ´Öã»ÖßÖ	Between Group	1101.772	4	275.443	58.261	सार्थक प्रभाव †ÖÆê
	Within Group	449.137	95	4.728		
	Total	1550.910	99			

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. ४.५.१२ मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य २३.७०२ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत १९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात १.६५४ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्Ö मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरील प्रभावाच्या संदर्भात गणना व्दारा प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य ५८.२६१ आहे. प्राप्त प्रसरण अनुपात मूल्य स्वाधिनता मात्रा समुहाच्या मध्ये ४ आणि समुहाच्या अंतर्गत ९५ करिता ०.०५ स्तरावर आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, सर्वेक्षीत महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचÖ त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

यावरून स्पष्ट होते की, सर्वेक्षीत पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो हा प्रभाव पुढील स्तरनिहाµÖ †ÃÖ»Ö»µÖÖ कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या बाबतीत टी मूल्य सारणीव्दारे दर्शवण्यात आलेला आहे.

सारणी क्र. ४.५.१२ A
मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×ÆÌ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा प्रभाव दर्शवणारी ™ß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	24	8.00	4.69	-	3.01	3.65	4.87	7.09
^““Ö	34	11.11	2.29	-	-	1.08	3.58	7.22
सामान्य	72	11.64	2.35	-	-	-	3.06	7.15
निम्न	53	12.89	2.17	-	-	-	-	4.79
अतिनिम्न	17	15.59	1.97	-	-	-	-	-

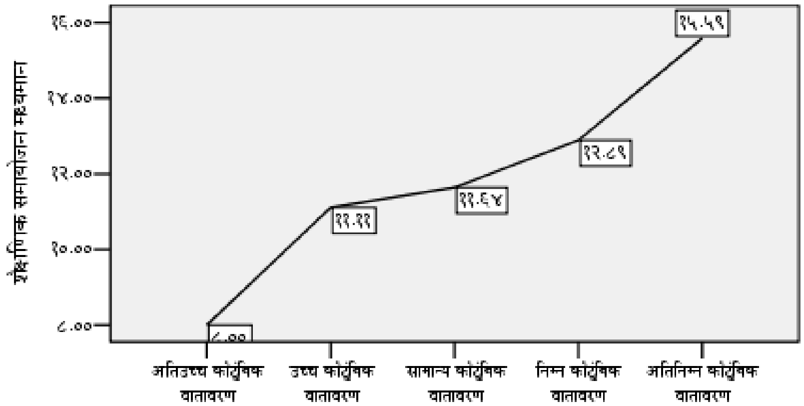

आलेख क्र. ४.५.१२ **A** मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१२ A मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेल आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ८.००, ११.११, ११.६४, १२.८९ आणि 15.59 †ÖÆ.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.०१, ३.६५, ४.८७, ७.०९ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे, अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, उच्च, सामान्य, निम्न आणि †×üानिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्Ö शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे १.०८, ३.५८ आणि ७.२२ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यां“µÖÖ शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही. तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न व अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महि» ²दिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असण·µ महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजना, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्‍ महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ३.०६ आणि ७.१५ आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजनाचा निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून येते.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖ¾Ö गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ४.७९ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्या“ शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानां“µ पाल्यांचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणा¯µ महिला बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाला प्रभावीत करते.

सारणी क्र. ४.५.१२ B

मध्यवर्ती कारागृहातील ´Ö×ÆÞ»ÖÖ बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावरपडणारा ¯Ö³ÖÖ¾Ö ¤ü¿Öवणारी ™üß ´Ö»µÖÖ“Öß सारणी.

कौटुंबिक वातावरण स्तर	संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	†×ŸÖ^““Ö	^““Ö	सामान्य	निम्न	अतिनिम्न
†×ŸÖ^““Ö	14	4.84	3.37	-	5.27	6.32	10.08	12.46
^““Ö	16	10.56	2.39	-	-	.694	5.72	9.15
सामान्य	35	11.05	2.28	-	-	-	7.09	11.34
निम्न	25	14.20	1.08	-	-	-	-	6.64
अतिनिम्न	10	16.80	1.03	-	-	-	-	-

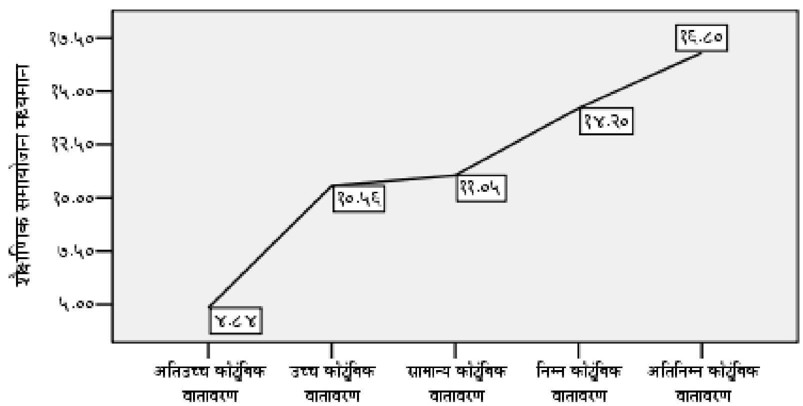

आलेख क्र. ४.५.१२ B मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणा चा त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणारा प्रभाव दर्शवणारा आलेख.

वरील सारणी क्र ४.५.१२ B मध्ये मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनावर पडणाऱ्या प्रभावाचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये अतिउच्च, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्Ö्Ö शैक्षणिक समायोजनाचे मध्यमान अनुक्रमे ४.८४, १०.५६, ११.०५, १४.२० आणि १६.८० आहे.

अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ५.२७, ६.३२, १०.०८, १२.४६ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलीचे शैक्षणिक समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक आहे.

उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी अनुपात मूल्य अनुक्रमे ०.६९४, ५.७२ आणि ९.१५ आहे. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचµÖÖ शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही तर उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये उच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक ÃÖ´ÖÖµÖÖê•Öनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली असता गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य अनुक्रमे ७.०९ आणि ११.३४ आहे. प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजनाचा, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये सामान्य कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींचे शैक्षणिक समायोजन, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी असल्याचे दिसून µÖêŸÖê.

निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाची अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या मध्यमानाशी तुलना केली †ÃÖŸÖÖ गणना व्दारा प्राप्त टी मूल्य ६.६४ आहे, प्राप्त टी मूल्य ०.०१ स्तरावर सार्थक आहे. म्हणजे निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाचा, अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. यामध्ये निम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांचµÖÖ मुलींचे शैक्षणिक समायोजन अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे.

याचा अर्थ असा की, मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांचµÖÖ मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. त्यामध्ये अतिउच्च कौटुंबिक वातावरण असणाऱµÖÖ

महिला बंदिवानांच्या मुलीचे समायोजन, उच्च, सामान्य, निम्न आणि अतिनिम्न कौटुंबिक वातावरण असणाऱ्या महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या शैक्षणिक समायोजनाच्या तुलनेत अधिक प्रभावी आहे. म्हणजे मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंदिवानांचे कौटुंबिक वातावरण त्यांच्या मुलींच्या शैक्षणिक समायोजनाला ¯Ö³ाावीत करते.

4.4 पालक मतावलीच्या संदर्भात विश्लेषण व अर्थनिर्वचन :

बंदिवानांच्या पाल्यांचे वास्तविक पालक बंदीवासात असतांना त्यांच्या पाल्यांचे पालन पोषण ज्या व्यक्तिकडून करण्यात येते त्यांच्यासाठी तयार करण्यात आलेल्या मतावलीच्या संदर्भात प्राप्त माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन पुढीलप्रमाणे करण्यात आलेले आहे.

सारणी क्र. 4.6.1

बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या शिक्षणाचे विवरण दर्शवणारी सारणी.

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क¤Ö‡ ÃŒ¾Öê†¸ü	सार्थकता
निरक्षर	85	21.25	80		
माध्यमिक स्तर	129	32.25	80		0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
उच्च माध्यमिक स्तर	135	33.75	80	146.30	
¯Ö¤¾Öß ÃŸÖ¸ü	38	09.50	80		
¯Ö¤¾µÖ¢Ö¸ü ÃŸÖ¸ü	13	03.25	80		
एकूण	400	100	80		

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य = 9.49

वरील सारणी क्र. 4.6.1 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या ׿ाक्षणाच्या विवरणाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १४६.३० †ÖÆê. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या शिक्षणाच्या स्तराच्या संदर्भात सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते. त्यामध्ये सर्वाधिक ३३.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांचे शिक्षण उच्च माध्यमिक स्तरापर्यंत आहे तर सर्वात कमी ३.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांचे शिक्षण पदव्युत्तर स्तरापर्यंत –ालेले असल्याचे दिसून येते. याशिवाय निरक्षर पालकांचे प्रमाण २१.२५%, माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षण घेतलेल्या पालकांचे प्रमाण ३२.२५%, आणि पदवी पर्यंत शिक्षण घेतलेल्या पालकांचे प्रमाण ९.५०% आहे.

सारणी क्र. 4.6.2

बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या व्यवसायाचे विवरण दर्शवणारी सारणी.

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	का®Ö‡ ÃŒ¾Öê†¸ü	सार्थकता
¿ÖêŸÖß	127	31.75	100	19.08	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
´ÖÕ•Ö¸üß	73	18.25	100		
अन्य व्यवसाय	115	28.75	100		
नोकरी	85	21.25	100		
एकूण	400				

Ã¾ÖÖधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.6.2 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या ¾µÖÖ¾ÖÃÖÖµÖÖ“µÖÖ पालकांच्या मतावलीवरून प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्ÖÖŸÖ †Ö»Öê †ÖÆê. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअर चे मूल्य १९.०८ आहे. प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य स्वाधिनता मात्रा ३ करीता आवश्यक असलेल्या सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे याचा अर्थ असा की, या पालकांच्या व्यवÖÃÖÖµÖÖ´Ö¬µÖê सार्थक फरक दिसून येतो यामध्ये शेती करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण ३१.७५%, मजुरी करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण १८.२५%, अन्य व्यवसाय करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण २८.७५% आणि नोकरी करणाऱ्या पालकांचे ¯ÖÏमाण २१.२५% आहे.

सारणी क्र. 4.6.3

बंदिवानांचा पाल्य ज्या“Öê आपण पालन पोषण करीत आहात तो नियमितपणे शाळेत जातो काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	का®Ö‡ ÃŒ¾Öê†¸ü	सार्थकता
नियमित	169	42.25	133.33	14.765	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	110	27.50	133.33		
कधीच नाही	121	30.25	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.3 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या बंदिवानाचे पाल्या नियमितपणे शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरून ¯ÖÏÖ¯ŸÖ माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १४.७६५ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीमध्ये हे पाल्य नियमितपणे शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात प्राप्त मतामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. त्यामध्ये सर्वाधिक ४२.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य नियमित शाळेमध्ये जातात, २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन

पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधी कधी शाळेमध्ये जातात, तर ३०.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधीच शाळेमध्ये जात नसल्याचे या पालकां“µÖÖ मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.4

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो नियमितपणे पुरेसे जेवण करतो काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क±Ö‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
नियमित	113	28.25	133.33	8.735	0.05 ÃŸÖ¸ü¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	127	31.75	133.33		
क±Ö¬Öीच नाही	160	40.00	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸ü¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.4 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या बंदिवानाचे पाल्य नियमितपणे पुरेसे जेवण करतात काय यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरून ¯ÖÖ¯Ö माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ८.७३५ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकां“µÖÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß¾Öºþन हे पाल्य नियमितपणे पुरेसे जेवण करतात काय यासंदर्भात प्राप्त मतामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. त्यामध्ये २८.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य नियमित पुरेसे जेवण करतात, ३१.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधी कधी नियमित पुरेसे जेवण करतात, तर ४०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधीच नियमितपणे पुरेसे जेवण करत नसल्याचे या पालकांच्या मतावलीवरूनÃ¯ÖÂ™ü ÆüÖê.

सारणी क्र. 4.6.5

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्यामुळे आपल्या शेजाऱ्याकडून कशÖÖ प्रकारची वागणूक± †ÖÆê?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क±Ö‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
सहकार्याची	85	21.25	100	19.08	0.05 ÃŸÖ¸ü¾Ö¸ü सार्थक आहे
क±Ö´ÖßÖ¸üÖŸÖ	73	18.25	100		
काहीकाम पडत नाही	115	28.75	100		
असहकार्याची	127	31.75	100		
एकूण	400				

स्वाधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸ü¾Ö¸ü सारणी मूल्य =7.82

वरील सारणी क्र. 4.6.5 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या ²Óदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत असल्यामुळे त्यांच्या शेजाऱ्याकडून त्यांना कशा प्रकारची वागणुक मिळते यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरून प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. ŸµÖÖ´ाध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १९.०८ आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या ´ÖŸÖÖ¾Ö»ÖßÃ¾Öºþन हे या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांना शेजाऱ्याकडुन कशा प्रकारची वागणक¾ ×´ÖôÖŸÖê µÖÖÃÖ¤Ó³ÖÖŸÖ ¯ÖÖ¯ÖŸÖ ´ÖŸÖÖवलीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येतो. त्यामध्ये २१.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांचे पालन पोषण करताना शेजारी सहकार्य करतात, १८.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या पाल्यांचे पालन पोषण क¸ŸÖÖना शेजाऱ्याकडून मिळणारी वागणूक कामापुरती आहे, २८.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते यÖÖ ¯ÖÖ»µÖांचे पालन पोषण करताना शेजाऱ्यांशी काहीही काम पडत नाही, ३१.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या पाल्यांचे पालन पोषण करताना शेजाऱ्यांकडून असहकार्याची वागणूक मिळते.

सारणी क्र. 4.6.6

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो स्वतःहून आवडीने शाळेत जातो ?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क¾Ö‡ ÃÔ¾Ö†¸	सार्थकता
नेहमी	158	39.50	133.33	6.86	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे
कधी कधी	122	30.50	133.33		
कधीच नाही	120	30.00	133.33		
एकूण	400				

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.6 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत ती पाल्य स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ६.८६ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मताव»ÖßÃ¾Öºþन Ã¯ÖÂ™ ÆÖŸÖê की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे ती पाल्य आवडीने शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात त्यांच्याकडून प्राप्त मतावलीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येतो. त्यामध्ये ३९.५०%

बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य नेहमी स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जातात, ३०.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी-कधी स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जातात, ३०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधीच स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये नसल्याचे Ã¯ÖÂ™ ÆÖŸÖ.

सारणी क्र. 4.6.7

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो नियमितपणे स्वतःहून आवडीने क¬Öß-कधी किंवा कधीच शाळेत जात नसेल तर त्याची कारणे काय आहेत?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क¬Öß‡ ÃÌŒ¾Öê†¸ü	सार्थकता
आई सोबत कामाला जाणे	119	49.17	60.50	93.80	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
बाबा सोबत कामाला जाणे	21	8.68	60.50		
लहान भावंडाना संभाळावे लागते	35	14.46	60.50		
मजुरीला गेल्याशिवाय पर्याय नाही	67	27.69	60.50		
एकूण	242	100			

स्वाधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =7.82

वरील सारणी क्र. 4.6.7 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत ती पाल्य स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जात नसतील तर त्यामागील कारणे कोणती आहे यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ९३.८० आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे ती पाल्य आवडीने शाळेमध्ये कधी कधी किंवा कधीच शाळेमध्ये जात नाहीत त्याला जबाबदार विविध कारणामध्ये सार्थक फरक असल्याचे पालक मतावलीवरूण दिसून येतो. त्यामध्ये ४९.१७% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी कधी किंवा कधीच शाळेमध्ये न जाण्ÖÖÃÖšüß कारणीभूत कारणामध्ये त्यांना आई सोबत कामाला जावे लागते, ८.६८% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी कधी किंवा कधीच शाळेमध्ये न जाण्यासाठी कारणीभूत कारणामध्ये त्यांना बाबा सोबत कामाला जावे लागते, १४.४६% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी कधी किंवा कधीच शाळेमध्ये न जाण्यासाठी कारणीभूत कारणामध्ये त्यांना लहान भावंडाना संभाळावे लागते, २७.६९% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन

पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी कधी किंवा कधीच शाळेमध्ये न जाण्यासाठी कारणीभूत कारणामध्ये त्यांना मजुरीला गेल्याशिवाय पर्याय नाही या कारणामुळे हे पाल्य कधी कधी किं¾ÖÖ कधीच शाळेमध्ये स्वतःहुन आवडीने जात नसल्याचे पालक मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.8

²Ö×¤वानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालनपोषण करीत आहात त्याची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणुक कशी आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	का‡ Ã¾Œ¾Ö†¸	सार्थकता
ÃÖÆ•Ö ‘Ö¸Ö´Ö¬µÖ ¸´ÖŸÖÖ	60	15.00	80	23.125	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे
चिड चिड करतो	80	20.00	80		
¿ÖÖÓŸÖ ¸ÖÆŸÖÖ	80	20.00	80		
आपल्या कामात राहतो	65	16.25	80		
अन्य	115	28.75	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.6.8 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणुक कशी †ÖÆ µÖÖÃÖ¤ü³ÖÖŸÖ µÖÖ ¯Öालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २३.१२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूक कशी आहे यासंदर्भात प्राप्त प्रतिसादांमध्ये सार्थक फरक असल्याचे पालक मतावलीवरूण दिसून येतो. त्यामध्ये १५.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य सहजतेने घरामध्ये रमतात, २०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये चिडचिड करतात, २०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मत, µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖÓ“Öß ‘Ö¸Ö´Ö¬µÖ ÃÖ¾ÖÖÔÃÖÖê²ÖŸÖ ¾ÖागणूकीOच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये शांत राहतात, १६.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये आपल्याच कामामध्ये राहतात, तर २८.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूक ही वरील कारणांपेक्षा वेगळी असल्याचे पालक मतावलीवरून Ã¯ÖÂ™ üÆÖêŸÖê.

सारणी क्र.4.6.9

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालनपोषण करीत आहात त्या मुलाचा मित्रपरिवार कसा आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क्ñ0‡ ÃŒ¾0†¸¡	सार्थकता
संस्कारी	119	49.17	60.50	12.12	सार्थक †0Æ
सतत भांडणे करणारा	21	8.68	60.50		
फक्त खेळण्यापुरताच	35	14.46	60.50		
नाही	67	27.69	60.50		
एकूण	400				

स्वाधिनता मात्रा =०, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸¡ सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.6.9 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या पाल्यांचा मित्र परीवार कसा आहे यासंदर्भात प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १२.१२ आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आÆ. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मित्रपरीवारामध्ये फरक आहे. यामध्ये ४९.१७ % पालकांच्या मते त्यांचा मित्र परीवार संस्कारी आहे, ८.६८ % पालकांच्या मते सतत भांडणे करणारा आहे, १४.४६% पालकांच्या मते फक्त खेळण्यापुरताच आहे तर २७.६९% पालकांच्या मते त्यांना मित्रपरीवार नाही.

सारणी क्र.4.6.10

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो शेजारी मुलांमध्ये मिसळतो काय?

विवरण0	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क्ñ0‡ ÃŒ¾0†¸¡	सार्थकता
नेहमी	191	47.75	133.33	43.716	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸¡ सार्थक आहे
कधी कधी	125	31.25	133.33		
कधीच नाही	84	21.00	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸¡ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.10 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत ती बंदिवानांची पाल्य शेजारी मुलांमध्ये कश्या प्रकारे मिसळतो वा समायोजित होतो यासंदर्भात या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ४३.७१६ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करण0Ö•µÖÖ पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या

बंदिवानांची पाल्य शेजारी मुलांमध्ये कश्या प्रकारे मिसळतात वा समायोजित होतात यासंदर्भात ÃÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. त्µÖÖ´Ö¬µÖê ४७.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य शे•ÖÖ¸üß»Ö मुलामध्ये नेहमी मिसळतात वा समायोजित होतात, ३१.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणÖ·µÖÖ पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य शेजारील मुलामध्ये कधी-कधी मिसळतात वा समायोजितÖ ÆÖêŸÖÖŸÖ, २१.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य शेजारीलÖ मुलामध्ये कधीच मिसळत नसल्याचे म्हणजे समायोजित होत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र. 4.6.11

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्याच्या काही तक्रारी शाळेतून †ÖÆêŸÖ कÖÖµÖ?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कÖÖ‡ Ã¾ÖÖ†¸ü	सार्थकता
नेहमी	145	36.25	133.33	8.465	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	106	26.50	133.33		
कधीच नाही	149	37.25	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.11 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेतून काही तक्रारी †ाहेत काय याबाबत पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्याŸÖ आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ८.४६५ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß¾Ö¸üरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या संदर्भात शाळेमधून असलेल्या तक्रारीच्या बाबतीत पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीमध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. त्यामध्ये ३६.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी ÆµÖÖ नेहमी येतात, २६.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया कधी कधी येतात, ३७.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया कधीच येत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.12

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्याच्या शाळेतून काही तक्रारी येत असतील तर येणाऱ्या तक्रारीचे स्वरूप कसे आहेत?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	का‡ ÃŒ¾ê†¸¡	सार्थकता
तिव्र तक्रारी येतात	30	7.50	133.33	91.50	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸¡ सार्थक आहे
सौम्य तक्रारी येतात	126	31.50	133.33		
अतिनिम्न तक्रारी µÖŸÖÖŸÖ	95	23.75	133.33		
एकूण	251	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸¡ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.12 ´Ö¬ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेतून काही तक्रारी येत असतील तर त्या तक्रारीचे स्वरूप कसे आहे यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त का‡ ÃŒ¾ê†¸“Öê ´Ö»µÖ 91.50 †ÖÆê. Ãवाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या संदर्भात शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारीच्या संदर्भात असलेल्या मतामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. त्यामध्ये ७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया ति¾Ö स्वरूपाच्या आहेत, ३१.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया सौम्य स्वरूपाच्या आहेत, २३.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया अतिनिम्न स्वरूपाच्या असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण दिसून यêŸÖ.

सारणी क्र.4.6.13

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो नियमितपणे अभ्यास करतो काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	का‡ ÃŒ¾ê†¸¡	सार्थकता
नियमित	230	57.50	133.33	108.502	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸¡ सार्थक आहे
कधी कधी	100	25.00	133.33		
कधीच नाही	70	17.50	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸¡ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.13 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, •µÖÖ ²ंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्य नियमितपणे अभ्यास करतो काय यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहिŸÖß“Ö विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १०८.५०२ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई ÃŒ¾Ö†¸Ö“Ö ´Ö»µÖ अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत †ÖÆê ŸµÖÖ ²ंदिवानांची पाल्य नियमितपणे अभ्यास करतात काय यासंदर्भात या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते. त्यामध्ये ५७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य नियमितपणे अभ्यास करतात, २५.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य कधी कधी अभ्यास करतात, तर १७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य कधीच अभ्यास करत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.14

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात तो शिकून मोठा व्हावा असे वाटते काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काई ÃŒ¾Ö†¸Ö	सार्थकता
ÆÖµÖ	340	85.00	133.33	485.92	0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸Ö सार्थक †ÖÆê
नाही	11	2.75	133.33		
विचारच केला नाही	49	12.25	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸Ö सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.14 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्य शिक्षण घेऊन मोठा व्हÖ¾ÖÖ असे आपणास वाटते काय यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ४८५.९२ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ †ाहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावीत असे या पालकांना

वाटते काय यासंदर्भात या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक †Ã¤ल्याचे दिसून येते. त्यामध्ये ८५.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावीत असे त्यांना वाटते, २.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी होऊ नये असे या पालन पोषण करणाऱ्या पालकांना वाटते तर, १२.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, 2Öx¤¾ानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावीत यासंदर्भात कोणताच विचार त्यांनी केलेला नाही असे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.15

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्याने काय बनावं असं तुम्हाला वाटते?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क¾Ö‡ ÃŒ¾Ö†¸	सार्थकता
>ÖŒ™¸	65	16.25	80	101.525	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे
‡Óजनिअर	54	13.50	80		
सरकारी नोकर	66	16.50	80		
शेतकरी	55	13.75	80		
´ÖÖÆहती नाही	160	40.00	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.6.15 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्याने शिक्षण घेऊन काय बनाव अस आपणास वाटते यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १०१.५२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून Ã¯ÖÂ™ ÆÖते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांची पाल्यांनी शिक्षण घेऊन काय बनावं यासंदर्भात या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतामध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते. त्यामध्ये १६.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन डॉक्टर व्हाव, †ÃÖ त्यांना वाटते, १३.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन इंजिनिअर व्हाव, असं त्यांना वाटते, १६.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन सरकारी नोकर व्हावं, असं त्यांना वाटते, १३.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण

घेऊन शेतकरी व्हावं, असं त्यांना वाटते तर, ४०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन काय व्हाव याबदद्ल त्यांना कोणतीच जाणीव नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.16

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्याच्याशी तुमचे कधी भांडण होते काöµö?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काö‡ ÃŒ¾ö†¸¡	सार्थकता
नेहमीच	140	35.00	133.33	0.875	0.05 ÃŸö¸ö¾ö¸¡ सार्थक नाही
कधी कधी	125	31.25	133.33		
कधीच नाही	135	33.75	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸö¸ö¾ö¸¡ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.6.16 ´ö¬µö ²ö×¤¾ानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्याचे पालन पोषण करीŸö असतांना तुमच्याशी कधी भांडणे होतात काय यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त का‡ स्क्वेअरचे मूल्य ०.८७५ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांö“µöö मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांची पाल्यांशी पालन पोषण करणाऱ्ö पालकांचे भांडण होते काय यासंदर्भात पालक मतावलीवरूण प्राप्त माहितीमध्ये सार्थक फरक नसल्याचे दिसून येते. यामध्ये ३५.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानö“µöö पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्याशी नेहमीच भांडणे होतात, ३१.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्याशी कधी कधी भांडणे होतात तर, ३३.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्याशी कधीच भांडणे होत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.17

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी काळजी वाटते काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कÖÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
ÆÖµÖ	350	87.50	200	225.00	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
नाही	50	12.50	200		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०१, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =3.84

वरील सारणी क्र. 4.6.17 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्Ö ´ÖŸÖê, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्याच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी काळजी वाटते काय यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांचµÖÖ मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २२५.००० आहे. स्वाधिनता मात्रा १ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ३.८४ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून स्पष्ट होते की, ज्या बंदिवानांच्या ¯ÖÖ»µÖÖÓ“Ö ŸÖê पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांची पाल्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी काळजी वाटते काय यासंदर्भात पालक मतावलीवरूण प्राप्त माहितीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते. यामध्ये 87.00% 2Ö×¤üवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी त्यांना काळजी वाटते तर, १२.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी त्यांना कोणतीच काळजी वाटत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.6.18

बंदिवानांचा पाल्य ज्याचे आपण पालन पोषण करीत आहात त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाची तरतुद आपण केली आहे काय ?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कÖÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
ÆÖµÖ	50	12.50	200	225.00	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
नाही	350	87.50	200		
एकूण	400				

स्वाधिनता मात्रा =०१, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =3.84

वरील सारणी क्र. 4.6.18 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ज्या बंदिवानाच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहेत त्या बंदिवानांचा पाल्याच्या भविष्यकालीन शिक्षणाची

तरतुद केली आहे काय यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २२५.००० आहे. स्वाधिनता मात्रा १ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ३.८४ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरून Ã¯ÖÂ™ ÆÖते की, ज्या बंदिवानांच्या पाल्यांचे ते पालन पोषण करत आहे त्या बंदिवानांची पाल्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयीची तरतुद त्यांनी केलß †ÖÆ काय यासंदर्भात पालक मतावलीवरूण प्राप्त माहितीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे दिसून येते. यामध्ये १२.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाच्या संदर्भात तरतुद करण्यात आलेली आहे असे मत व्यक्त केले तर, ८७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्Ö“Ö पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी कोणतीच तरतुद करण्यात आलेली नाही असे बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

4.5 बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीच्या माध्यमातन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन :-

बंदिवानांच्या पाल्यांक़रता तयार करण्यात आले»µÖÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»ÖßÖ“µÖÖ ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖŸÖÖन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन पुढीलप्रमाणे करण्यात आलेले आहे.

सारणी क्र. 4.7.1

आपल्या घरापासून शाळेचे साधारण अंतर किती आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क़ÖÔ ÃŒ¾Ö†¸¡	सार्थकता
ग़Ö¾ÖÖŸÖ“Ö	104	26.00	100	94.14	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे
१ कि.मी.	83	20.75	100		
२ कि.मी.	22	5.50	100		
२ कि.मी पेक्षा अधिक	45	11.25	100		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.1 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य ज्या शाळेमध्ये शिकत आहे त्या शाळेचे अंतर तो राहत असलेल्या घरापासून किती आहे या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ९४.१४ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्य ज्या ठिकाणी राहतात त्या त्यांच्या घरापासून शाळेच्या असलेल्या अंतरामध्ये सार्थक फरक असल्याचे

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते. यामध्ये २६.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांची शाळा ते ज्ÖÖ गावामध्ये राहतात त्याच गावामध्ये आहे, २०.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहत आहे वा त्यांच्या घरापासून १ कि.मी अंतरावर आहे, ५.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहत आहे वा त्यांच्या घरापासून २ कि.मी अंतरावर आहे, ११.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहत आहे वा त्यांच्या घरापासून १ कि.मी आणि त्यापेक्षा अधिक अंतरावर असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.2

आपण शाळेमध्ये पोहचण्यासाठी कोणती साधनÖ ¾ÖÖ¯Ö¸ÖÖ?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸	सार्थकता
²ÖÃÖ	45	11.25	100		
सायकल	117	29.25	100		
¯ÖÖµÖß	221	55.25	100	248.44	0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सार्थक आहे
रिक्षा	17	04.25	100		
‡ŸÖ¸	00	00			
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸Ö¾Ö¸ सारणी मूल्य =7.82

वरील सारणी क्र. 4.7.2 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य ज्या शाळेमध्ये शिकत आहे त्या शाळेमध्ये जाण्यासाठी ज्या साधनांचा वापर ते करतात त्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २४८.४४ आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्य ज्या ठिकाणी राहतात त्या त्यांच्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी ज्या विविध साधनांचा वापर करतात त्यामध्ये सार्थक फरक असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते. यामÖ¬µÖê ११.२५% बंदिवानांचे पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी बसचा वापर करतात, २९.२५% बंदिवानांचे पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी सायकलचा वापर करतात, ५५.२५% बंदिवानांचे पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये पायी जातात, ४.२५% बंदिवानांचे पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी रिक्षाचा वापर करत असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र. 4.7.3

आपणास शाळेतील कोणत्या गोष्टी आवडतात?

विवरणÖ	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
†³µÖÖÃÖ	220	41.12	178.33	45.139	0.05 ÃÛÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
खÖôû	100	18.69	178.33		
कार्यक्रमांत सहभाग	165	30.84	178.33		
अन्य	50	9.34	178.33		

स्वाधिनता मात्रा =०२, सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.3 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांना शाळेतील कोणत्या गोष्टी आवडतात त्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलÖ»Ö †ÖÆê. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ४५.१३९ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी´Ö»µÖÖपेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांना शाळेतील ज्या गोष्टी आवडतात त्यांच्यामध्ये सार्थक फरक असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते. यामध्ये ४१.१२% बंदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये अभ्यास करणे आवडते, १८.६९% बंदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये खेळणे आवडते, ३०.८४% बंदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये वेगवेगळया कार्यक्रमात सहभाग घेणे आवडत †ÃÖ»µÖÖ“Ö Ã¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

ÃÖÖरणी क्र. 4.7.4

आपला आवडता विषय कोणता?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
³ÖÖÂÖÖ	142	35.50	133.33	2.660	0.05 ÃÛÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
सामाजिक शास्त्र	118	29.50	133.33		
×¾Ö–ाान	140	35.00	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃÛÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.4 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्यांना कोणता शालेय विषय आवडतो त्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २.६६० आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांना शालेय स्तरावरील जे विषय आवडतात त्यामध्ये या पाल्यांच्या बाबतीत सार्थक फरक दिसून येत नाही. यामध्ये ३५.५०% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्तरावरील भाषा हा विषय आवडतो, २९.५०% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्तरावरील सामाजिक वि–ान हा विषय

आवडतो, ३५.००% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्त¸ÖÏ¾Ö¸ü»Ö ×¾Ö–ÖÖन हा विषय आवडत असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते.

सारणी क्र.4.7.5

आपण रोज नियमित अभ्यास करता का?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÔ‡ ÃŒ¾ÖêŸ¸ü	सार्थकता
ÆÖµÖ	118	29.50	133.33	15.260	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	170	42.50	133.33		
नाही	112	28.00	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.5 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य नियमित अभ्यास करतात काय या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्ÖÖ´Ö¬µÖê गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १५.२६० आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्य नियमित अभ्यास करतात काÖµÖ µÖÖÃÖ¤ü³ÖÖÔŸÖ µÖÖ बंदिवानांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये २९.५०% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ŸÖê नियमित अभ्यास करतात, ४२.५०% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ते कधी-कधी अभ्यास कü¸üŸÖÖŸÖ, २८.००% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ते नियमित अभ्यास करत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते.

सारणी क्र. 4.7.6

होय असल्यास किती वेळ अभ्यास करता ?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÔ‡ ÃŒ¾ÖêŸ¸ü	सार्थकता
१ तासापेक्षा कमी	160	40.00	100	121.50	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
1 ŸÖÖÃÖ	150	37.50	100		
2 ŸÖÖÃÖ	45	11.25	100		
3 ŸÖÖÃÖ	45	11.25	100		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०३, सारणी ´Ö»µÖ =7.82

वरील सारणी क्र. 4.7.6 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य नियमित अभ्यास करत असतील तर किती वेळ अभ्यास करतात या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १२१.५० आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य

अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्यांना शालेय स्तरावर किती वेळ अभ्यास करतात यासंदर्भात त्यांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ४०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित १ तास आणि त्यापेक्षा कमी वेळ अभ्यास करतात, ३७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित १ तास अभ्यास करतात, ११.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मŸÖ ते नियमित २ तास अभ्यास करतात, ११.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित ३ तास अभ्यास करत असल्याचे या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.7

आपण शाळेमध्ये कोणकोणत्या प्रकारचे सहशालेय उपक्रमात सहभागी होता?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
भाषण	40	10.00	80	273.125	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
¾ÖŒŸÖ¯Ö¾Ö	15	3.75	80		
गायन	45	11.25	80		
×¾Ö×¾Ö¬Ö ÃÖ¬ÖÖÔ	100	25.00	80		
यापैकी नाही	200	50.00	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.7.7 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य शालेय स्तरावर कोणकोणत्या सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात त्यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २७३.१२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्य शालेय स्तरावरील ज्या विविध सहशालेय उपक्रमांमध्ये सहभागी होतात त्याच्या या सहभागीत्वामध्ये सार्थक सार्थक फरक असल्याचे त्यांच्या मतावलीवरील प्रतिसादावरूण दिसून येतो. यामध्ये १०.००% बंदिवानांची पाल्य भाषण या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, ३.७५% बंदिवानांची पाल्य वकृत्व या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, ११.२५% बंदिवानांची पाल्य गायन या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, २५.००% बंदिवानांची पाल्य शालेय स्तरावरील विविध स्पर्धा या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात तर, ५०.००% बंदिवानांची पाल्य शालेय स्तरावरील यापैकी कोणत्याच सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होत नसल्याचे दिसून येते.

सारणी क्र.4.7.8

आपण सकाळी किती वाजता –ÖÖ¯ÖÖŸÖÖन उठता?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ Ã¾ÖÖ†¸	सार्थकता
सकाळी ५-6 ¾ÖÖ•ÖŸÖÖ	180	45.00	133.33	26.000	0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ सार्थक आहे
सकाळी ६-7 ¾ÖÖ•ÖŸÖÖ	120	30.00	133.33		
सकाळी ७-8 ¾ÖÖ•ÖŸÖÖ	100	25.00	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.8 ´Ö¬µÖ ²Ö×¤ü¾ÖÖनांच्या पाल्याच्या आरोग्याच्या सवयीचा शोध घेण्यासाठी ते किती ¾ÖÖ•ÖŸÖÖ –ोपेतुन उठतात त्यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २६.००० आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्यांच्या आरोग्याच्या सवयीच्या संदर्भात त्यांच्या –ोपेतुन उठण्याच्या वेळेमध्ये सार्थक फरक असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरील प्रतिसादावरूण दिसून येतो. यामध्ये ४५.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ५ ते ६ वाजताच्या दरम्यान उठतात, ३०.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ६ ते ७ वाजताच्या दरम्यान उठतात, २५.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ७ ते ८ वाजताच्या दरम्यान उठत असल्याचे दिसून येते.

सारणी क्र.4.7.9

आपण शाळेतून घरी गेल्यावर कोणाकडे कामाला जाता काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÖ‡ Ã¾ÖÖ†¸	सार्थकता
नियमित	120	30.00	133.33	35.135	0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ सार्थक आहे
कधी कधी	187	46.75	133.33		
कधीच नाही	93	23.25	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.9 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य शाळेतून घरी गेल्यानंतर कोणाकडे कामाला जातात काय त्यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ३५.१३५ आहे. स्वाधिनता ´ÖÖ¡ÖÖ 2 करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जातात काय यासंदर्भात प्राप्त त्यांच्या मतावलीमध्ये सार्थक फरक असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्ÖÖ“µÖÖ ´ÖŸÖÖ¾Ö»Öß¾Ö¸ß»Ö ¯ÖÏ×ŸÖÃÖÖ¤üÖ¾Ö¹ýन दिसून येतो. यामध्ये ३०.००% बंदिवानांची पाल्य नियमितपणे शाळेतून ‘Ö¸ß

आल्यानंतर कामाला जातात, ४६.७५% बंदिवानांची पाल्य कधी-कधी शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जातात, २३.००% बंदिवानांची पाल्य कधीच शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जात नसल्याचे स्पष्ट होते.

ÃÖÖ¸णी क्र.4.7.10

जर आपण शाळेनंतर कामाला जात असाल तर काय काम करता?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÔ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
¿ÖêŸÖ´Ö•Öã¸üß	158	39.50	80	224.20	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
जे मिळेल ते काम	147	36.75	80		
³ÖßÛक मागणे	17	4.25	80		
दुकानामध्ये	43	10.75	80		
पेपर वाटणे	35	8.75	80		
अन्य	00	00	-		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.7.10 ´Ö¬µÖê ²ÖÓפü¾Öानांच्या पाल्य शाळेतून घरी गेल्यानंतर जर कामाला जात असतील तर ते कोणते काम करतात त्यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्ÖÏÖ¯ŸÖ माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २२४.१३५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यांच्या या कामाच्या स्वरूपामध्ये सार्थक फरक असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरील प्रतिसादावरून दिसून येतो. यामध्ये ३९.५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर शेतमजुरीची कामे करतात, ३६.७५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जे मिळेल ती कामे करतात, ४.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर भीक मागतात, १०.७५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर दुकानामध्ये कामे करतात, ८.७५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर पेपर वाटण्याची कामे करत असल्याचे दिसून येत.

सारणी क्र.4.7.11

†Ö¯Ö ल्याला कामाच्या माध्यमातन प्राप्त होणारे सर्व पैसे घरी देण्यात येतात?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	काÔ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
नेहमी	305	76.25	133.33	333.193	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	37	9.25	133.33		
कधीच नाही	58	14.50	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.11 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य शाळेतून घरी गेल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातून त्यांना प्राप्त होणारे मजुरीचे पैसे ते घरी देतात काय त्यासंदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ३३३.१९३ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचÖ †£Ö असा की, बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातून प्राप्त होणारे ´Ö•Ö¸ü¸Ö“Öê पैसे ते घरी देतात काय यासंदर्भात त्याच्याकडून प्राप्त –ाालेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ७६.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातुन आलेले मजुरीचे पैसे नेहमीच घरी देतात, ९.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात ŸµÖÖ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖŸÖ न आलेले मजुरीचे पैसे कधी-कधी घरी देतात, १४.५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातन आलेले मजुरीचे पैसे कधीच देत नसल्याचे स्पष्ट Æü™ü.

सारणी क्र.4.7.12

आपण ज्या घरात राहता ते घर कोणाचे आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क±Ö‡ ÃÌ¾ÖêÆü¸ü	सार्थकता
³ÖÖ›ü¬µÖÖ“Öê †ÖÆêü	100	25.00	100	155.78	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
Ã¾ÖŸÖ:“Öê †ÖÆêü	200	50.00	100		
´ÖÖ´ÖÖ“Öê †ÖÆêü	33	8.25	100		
काकांचे आहे	67	16.75	100		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =7.82

वरील सारणी क्र. 4.7.12 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य ज्या घरामध्ये राहतात ते घर कोणाचे आहे याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प¯ÖŸÖ माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे ´Ö»µÖ १५५.१७८आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्य ज्या घरामध्ये राहतात त्या घरांच्या संदर्भात त्याच्याकडून प्राप्त –ÖÖ»Ö»µÖÖ ¯Ö×ŸÖÃÖÖ¤ü´Ö¬µÖê सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये २५.००% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते भाडयाचे आÆü, 50.00% ²Ö×¤ü वानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांचे स्वतःचे आहे, ०८.२५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांच्या मामाचे आहे, १६.७५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांच्या काकÖ“Öê †ÃÖ»µÖÖ“Öê ÃÖ¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

सारणी क्र.4.7.13

आपण ज्या घरात राहता ते घर पुढीलपैकी कोणत्या प्रकारात मोडते?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	ÛúÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸üÖ	सार्थकता
एक खोली	153	38.25	66.66	206.32	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
दोन खोल्या	62	15.50	66.66		
तीन पेक्षा अधिक खोल्या	35	8.75	66.66		
स्वतंत्र बंगला	05	1.25	66.66		
–ÖÖ¯Ö›üß	99	24.75	66.66		
´ÖÖŸÖß“Öê ‘Ö¸ü	46	11.50	66.66		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०५, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =11.07

वरील सारणी क्र. 4.7.13 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्य ज्या घरामध्ये राहतात ते घर कशाचे आहे याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २०६.३२ आहे. स्वाधिनता मात्रा ५ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ११.०७ आहे. गणन ¾¤üÖ¸êü ¯ÖÏÖ¯ŸÖ काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्य ज्या घरामध्ये राहतात त्या घरांच्या स्वरूपाच्या संदर्भात त्याच्याकडून प्राप्त –ÖÖ»Ö»ÖµÖÖ ¯ÖÏŸÖÃÖÖ¤ü´Ö¬µÖê सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ३८.२५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर एका खोलीचे आहे, १५.५०% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर दोन खोलीचे आहे, ८.७५% बंदिवानांचß ¯ÖÖ»µÖ हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर तीन पेक्षा अधिक खोलीचे आहे, १.२५% बंदिवानांची पाल्य हे बंगल्यामध्µÖê राहतात, २४.७५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर –ÖÖ¯Ö›üß“Öê †ÖÆê, 11.50% ²Ö×¤üवानांची ¯ÖÖ»µÖ Æê •µÖÖ ‘Ö¸üÖ´Ö¬µÖê ¸üÖÆüŸÖÖŸÖ ŸÖê ‘Ö¸ü ´ÖÖŸÖß“Öê †ÃÖ»µÖÖ“Öê Ã¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

सारणी क्र.4.7.14

आपल्या घरी वर्तमानपत्र येते काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	ÛúÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸üÖ	सार्थकता
नियमित	110	27.50	133.33	36.500	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	100	25.00	133.33		
कधीच नाही	190	47.50	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 7.4.14 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी वर्तमानपत्र येते काय याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्Ö¯ŸÖ माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ३६.५०० आहे.

स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्याच्या घरी वर्तमान पत्र येत का यासंदर्भात त्यांनी दिलेल प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्य 27.50% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी नियमित वर्तमानपत्र येते, २५.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी कधी-कधी वर्तमानपत्र येते, ४७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी कधीच वर्तमानपत्र येत नसल्याचे स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.15

आपण नियमितपणे वर्तमानपत्र वाचता काय

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	क¾0‡ ÃŒ¾0†¸¡	सार्थकता
नियमित	135	33.75	133.33	21.125	0.05 ÃŸ0¸0¾0¸¡ सार्थक आहे
कधी कधी	95	23.75	133.33		
कधीच नाही	170	42.50	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०२, 0.05 ÃŸ0¸0¾0¸¡ सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.15 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र ते नियमित वाचतात काय याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरच मूल्य २१.१२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्याच्या घरी येणारे वर्तमान पत्र ते वाचतात काय यासंदर्भात त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ३३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र नियमितपणे वाचतात, २३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र कधी-कधी वाचतात, ४२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र ते कधीच वाचन नसल्याचे स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.16

आपल्या घरी खेळाचे कोणकोणते साहित्य आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	Ûúù‡ ÃŒ¾ê†¸ü	सार्थकता
²Ö™ü ²ÖÖ»Ö	110	27.50	80	50.225	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
Ûú¸ü´Ö	15	3.75	80		
बॅटमिंटन	40	10.00	80		
अन्य	85	21.25	80		
कोणतेच नाही	150	37.50	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.7.16 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी खेळाचे कोणकोणते ÃÖÖ×ÆüŸµÖ †ÖÆü µÖÖ²ÖÖ²ÖŸÖ त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरच मूल्य ५०.२२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांची पाल्याच्या घरी असणारे खेळाचे साहित्य कोणकोणते आहे यासंदर्भात त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी ब™ü बॉल हे खेळाचे साहित्य आहे, ३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी कॅरम हे खेळाचे साहित्य आहे, १०.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी बॅटमिंटन हे खेळाचे साहित्य आहे, २१.२५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी याव्य×ŸÖ×¸üक्त खेळाचे साहित्य आहे, ३७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी यापैकी कोणतेच खेळाचे साहित्य नसल्याचे दिसून येते.

सारणी क्र.4.7.17

आपली शैक्षणिक महŸÎवाकांक्षा काय आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	Ûúù‡ ÃŒ¾ê†¸ü	सार्थकता
दहावी पर्यंत शिकणे	120	30.00	80	72.225	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
बारावी पर्यंत शिकणे	87	21.75	80		
×›ü¯»ÖÖê´ÖÖ	110	27.50	80		
पदवी शिक्षण	53	13.25	80		
पदव्युत्तर शिक्षण	30	7.50	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

वरील सारणी क्र. 4.7.17 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांची शैक्षणिक महŸत्वाकांक्षा काय आहे याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त

माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ७२.२२५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षाच्या संदर्भात त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ३०.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा इयत्ता १० वी पर्यंत शिकणे आहे, २१.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा इयत्ता १२ वी पर्यंत शिकणे आहे, २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा डिप्लोमा शिक्षण घेणे ही आहे, १३.२५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा पदवी शिक्षण घेणे ही आहे, ७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा पदव्युत्तर शिक्षण घेणे असल्याचे स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.18

आपली भविष्यात काय बनण्याची इच्छा आहे?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कü¾Öêü ÃŒ¾ÖꆸüÖ	सार्थकता
>üÖŒ™ü¸ü	20	5.00	80	219.375	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
इंजिनीअर	85	21.25	80		
सरकारी नोकर	190	47.50	80		
शेतकरी	40	10.00	80		
माहीत नाही	65	16.25	80		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०४, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =9.49

¾Ö¸üß»Ö सारणी क्र. 4.7.18 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांची भविष्यात काय होण्याची इच्छा आहे याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातन प्राप्त ´ÖÖ×ÆüŸÖीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य २१९.३७५ आहे. स्वाधिनता मात्रा ४ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ९.४९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात काय बनण्याची इच्छा आहे यासंदर्भात त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून µÖêŸÖÖê. µÖÖ´Ö¬µÖê 5.00% ²ÖÓ¤ü×¾Öवानांच्या पाल्याची भविष्यात डॉक्टर बनण्याची इच्छा आहे, २१.२५% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात इंजिनीअर बनण्याची इच्छा आहे, ४७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात सरकारी नोकर बनण्याची इच्छा आहे, १०.००% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात शेतकरी बनण्याची इच्छा आहे, १६.००% बंदिवानांच्या पाल्याना भविष्यात काय बनायचे आहे याबाबत कोणतीच जाणीव नसल्याचे स्पष्ट होते.

सारणी क्र.4.7.19

¿ÖÖôÖ´Ößध्ये आपले मन रमते काय?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कÖÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
नेहमी	140	35.00	133.33	96.502	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
कधी कधी	50	12.50	133.33		
कधीच नाही	210	52.50	133.33		
एकूण	400	100			

स्वाधिनता म×ÖÖ¡ÖÖ =02, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =5.99

वरील सारणी क्र. 4.7.19 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याचे शाळेमध्ये मन रमते काय याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात बंदिवानांच्या पाल्याकडून मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य ९६.५०२ आहे. स्वाधिनता मात्रा २ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ५.९९ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या पाल्याचे शाळेमध्ये मन रमते काय यासंदर्भात त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो. यामध्ये ३५.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये नेहमी मन रमते, १२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्Ö कÖÖ¬Öß-कधी मन रमते, ५२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये कधीच मन रमत नसल्याचे Ã¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

सारणी क्र.4.7.20

जर शाळेमध्ये मन रमत नसेल तर त्याची कारणे कोणती?

विवरण	संख्या	शेकडा प्रमाण	Fe	कÖÖ‡ ÃŒ¾Ö†¸ü	सार्थकता
†Ö‡ ²ÖÖ²ÖÖची आठवण येते	95	26.39		13.88	0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सार्थक आहे
आई बाबास काम करावे लागते	60	16.66			
घराची काळजी	100	27.78			
वर्गातील मुलांची अयोग्य वागणूक	105	29.17			
एकूण	400	100			

स्वाधिनता मात्रा =०३, 0.05 ÃŸÖ¸üÖ¾Ö¸ü सारणी मूल्य =7.82

वरील सारणी क्र. 4.7.20 मध्ये बंदिवानांच्या पाल्याचे शाळेमध्ये मन रमत नसेल तर त्याची कारणे काय याबाबत त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादाच्या संदर्भात त्यांच्या मतावलीच्या माध्यमातुन प्राप्त माहितीच ×¾ÖÀ»ÖêÂÖण करण्यात आलेले आहे. त्यामध्ये गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य १३.८८ आहे. स्वाधिनता मात्रा ३ करिता ०.०५ सार्थकता स्तरावर आवश्यक सारणी मूल्य ७.८२ आहे. गणन व्दारा प्राप्त काई स्क्वेअरचे मूल्य अपेक्षित सारणी मूल्यापेक्षा अधिक आहे. याचा अर्थ असा की, बंदिवानांच्या ज्या पाल्याचे

शाळेमध्ये मन रमत नाही त्याच्या विविध कारणामाध्ये सार्थक फरक असल्याचे त्यांनी दिलेल्या प्रतिसादावरूण दिसून येते. यामध्ये २६.३९% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांना आई बाबांची आठवण येते, १६.६६% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांच्या आई बाबांना काम करावे लागते, २७.७८% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांना घराची काळजी वाटते, २९.१७% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यां“ शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांच्याशी वर्गातील इतर विद्यार्थ्यांची वागणूक चांगली नसल्याचे स्पष्ट होते.

प्रकरण ५ वे

संशोधनाचे निष्कर्ष, शिफारशी, आणि पुढील संशोधनासाठी दिशा

5.1 संशोधनाचे निष्कर्ष :-

प्रस्तुत संशोधनांच्या संदर्भात काढण्यात आलेले निष्कर्ष हे परिकल्पना परिक्षण, पालक मतावली आणि बंदिवानांच्या पाल्यासाठी वापरण्यात आलेल्या मतावलीवरूण प्राप्त माहितीच्या संदर्भात काढण्यात आलेले आहेत त्याचे विवेचन पुढीलप्रमाणे आहे.

५.१.१ परिकल्पना परीक्षणावरूण काढलेले निष्कर्ष :

प्रस्तुत संशोधनाच्या संदर्भात परिकल्पना परिक्षणावरून काढण्यात आलेले निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे †ÖÆêÿÖ.

परिकल्पना क्र १ च्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. पुरूष व महिला बंदिवानांची पाल्य यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
2. पुरूष बंदिवानांची मुले व मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नÖÖÆüß.
3. महिला बंदिवानांची मुले व मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
4. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
5. पुरूष बंदिवानांच्या मुले व महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
6. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांच्या मुली यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
7. पुरूष बंदिवानांच्या मुली व महिला बंदिवानांची मुले यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या ´ÖÖनसिक आरोग्याच्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. ¯Öº¹ÂÖ ¾Ö ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांची पाल्याच्या यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
2. पुरूष बंदिवानांची मुले व मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.

3. महिला बंदिवानांची मुले व मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
4. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांची मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
5. पुरूष बंदिवानांच्या मुले व महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
6. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
7. पुरूष बंदिवानांच्या मुली व महिला बंदिवानांची मुलांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या समायोजनाच्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. पुरूष व महिला बंदिवानांची पाल्याच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येतÖ µÖÖ´Ö¬µÖ ´Ö×ÆÌ»ÖÖ बंदिवानांच्या पाल्यांचे समायोजन पुरूष बंदिवानांच्या पाल्यापेक्षा अधिक आहे.
2. ¯ÖãºÂÖ ²Öदिवानांची मुले व मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
3. महिला बंदिवानांची मुले व मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
4. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांची मुलांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येतो यामध्ये महिला बंदिवानांच्या मुलांचे समायोजन पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या तुलनेत अधिक आहे.
5. पुरूष बंदिवानांच्या मुले व महिला बंदिवानांच्या मुलीच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
6. पुरूष बंदिवानांची मुले व महिला बंदिवानांच्या मुलींच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.
7. पुरूष बंदिवानांच्या मुली व महिला बंदिवानांची मुलांच्या समायोजनामध्ये सार्थक फरक दिसून येत नाही.

परिकल्पना क्र. २ च्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्यामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये बदल घडून येतात.

2. पुरूष बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्यामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये बदल घडून येतात.
3. महिला बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या आणि मुलींच्या कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्यामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये बदल घडून येतात. परंतु महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्यामध्ये सार्थक बदल घडून येत नाहीत.
4. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.
5. पुरूष बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.
6. महिला बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या आणि मुलीचे कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात. परंतु महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीशी सार्थक सहसंबंध दिसून येत नाही.
7. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात.
8. पुरूष बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीमध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या मानसिक आरोग्याचा घटक

शारीरिक स्थितीमध्ये सार्थक बदल घडून येतात. परंतु पुरूष बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या शारीरिक स्थितीशी सार्थक सहसंबध दिसून येत नाही.

परिकल्पना क्र ३ च्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतÖŸÖ.
2. ¯Öº¦ÂÖ बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.
3. ´Ö×Æü»ÖÖ बंदिवानांच्या एकूण ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि समायोजना´Ö¬µÖê धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात. तर महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध दिसून येत नाही.
4. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि भावनिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.
5. ¯Öº¦ÂÖ बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि ³ÖÖ¾Öनिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ.
6. ´Ö×Æü»ÖÖ ²ÖÓदिवानांच्या एकूण ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि भावनिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात ŸµÖÖ“µÖÖ भावनिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ. तर महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या भावनिक समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध दिसून येत नाही.
7. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि सामाजिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक

वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

8. ¯ÖãºþÂÖ बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि सामाजिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ.

9. ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या एकूण ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि सामाजिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या सामाजिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ. तर महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या सामाजिक समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध दिसून येत नाही.

10. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि शैक्षणिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून येतात.

11. ¯ÖãºþÂÖ बंदिवानांच्या एकूण पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि शैक्षणिक समायोजनामध्ये धनात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणाम¬µÖê होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ.

12. ´ÖÆü»ÖÖ बंदिवानांच्या एकूण ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ आणि मुलींचे कौटुंबिक वातावरण आणि शैक्षणिक समायोजना´Ö¬µÖê ¬नात्मक सार्थक सहसंबंध आहे. म्हणजे त्यांच्या कौटुंबिक वातावरणामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या धनात्मक प्रमाणात त्यांच्या शैक्षणिक समायोजनामध्ये सार्थक बदल घडून µÖêŸÖÖŸÖ. तर महिला बंदिवानांच्या मुलांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या शैक्षणिक समायोजनाशी सार्थक सहसंबंध दिसून येत नाही.

परिकल्पना क्र ४ च्या संदर्भात निष्कर्ष :-

1. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

2. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो.

3. ´Ö×ÆÖ»ÖÖ ²ंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्ÖÖ मानसिक आरोग्यावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

4. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

5. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

6. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

7. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक शारीरिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

8. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो.

9. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्याच्या मानसिक आरोग्याचा घटक मानसिक स्थितीवर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

10. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

11. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभÖÖ¾Ö ¯Ö›üÖÖ.

12. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या ÃÖ´ÖÖµÖÖê•Öनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

13. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

14. ¯ÖºþÂÖ ²Ö×¤ü¾ÖÖनांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

15. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या भावनिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

16. ÃÖ¾Öêक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

17. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

18. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक Ãाामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या सामाजिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

19. सर्वेक्षित बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

20. पुरूष बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या, मुलांच्या आणि मुलींच्Ö समायोजनाचा घटक शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो.

21. महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या पाल्यांच्या आणि मुलींच्या समायोजनाचा घटक शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडतो. तर महिला बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाचा त्यांच्या मुलांच्या शैक्षणिक समायोजनावर सार्थक प्रभाव पडत नाही.

बंदिवानांच्या पाल्यांच्या पालकांच्या मतावलीवरूण काढण्यात आलेले निष्कर्ष :

बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांसाठी मतावलीचा वापर करण्यात आलेला आहे या मतावलीवरूण काढण्यात आलेले निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या शिक्षणाच्या बाबतीत ३३.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांचे शिक्षण उच्च माध्यमिक स्तरापर्यंत आहे तर सर्वात कमी ३.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांचे शिक्षण पदव्युत्तर स्तरापर्यंत –ÖÖ»Ö»Ö †ÃÖ»µÖÖ“Ö दिसून येते. याशिवाय निरक्षर पालकांचे प्रमाण २१.२५%, माध्यमिक स्तरापर्यंत शिक्षण घेतलेल्या पालकां“Ö प्रमाण ३२.२५%, आणि पदवी पर्यंत शिक्षण घेतलेल्या पालकांचे प्रमाण ९.५०% आहे.

२. बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या व्यवसायाच्या बाबतीत शेती करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण ३१.७५%, मजुरी करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण १८.२५%, अन्य व्यवसाय करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण २८.७५% आणि नोकरी करणाऱ्या पालकांचे प्रमाण २१.२५% आहे.

३. बंदिवानांच्या पाल्य शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात त्यांच्या पालकाच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते की, ४२.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य नियमित शाळेमध्ये जातात, २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधी कधी ¿ÖÖÔ´Ö¬µÖ •ÖÖŸÖÖŸÖ, ŸÖ¸ 30.25% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधीच शाळेमध्ये जात नसल्याचे या पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

४. बंदीवानांचे पाल्य नियमित जेवण करतात काय यासंदभाŸÖ, २८.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य नियमित पुरेसे जेवण करतात, ३१.७५% बंदिवानांच्या पाल्यां“Ö पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधी कधी नियमित पुरेसे जेवण करतात, तर ४०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते ही पाल्य कधीच नियमितपणे पुरेसे जेवण करत नसल्याचे या पालकांच्या मतावलीवरूनस्पष्ट होते.

5. ²Ö×¤वानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करतांना शेजाऱ्याकडून मिळणाऱ्या वागणूकीच्या बाबतीत, 21.25% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, या पाल्यांचे पालन पोषण करताना शेजारी ÃÖहकार्य करतात, १८.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या पाल्µÖÖ“Ö पालन पोषण करताना शेजाऱ्याकडून मिळणारी वागणूक कामापुरती आहे, २८.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे ¯ÖÖ»Ö न पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या पाल्यांचे पालन पोषण करताना शेजाऱ्यांशी काहीही काम पडत नाही, ३१.७५% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते या पाल्यांचे पालन पोषण क¸ŸÖÖना शेजाऱ्यांकडून असहकार्याची वागणूक मिळते.

६. बंदिवानांचे पाल्य नियमित शाळेमध्ये जातात काय यासंदर्भात, ३९.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य नेहमी स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जातात, ३०.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधी-कधी स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये जातात, ३०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांचे पालन पोषण करणाऱ्या पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य कधीच स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये नसल्याचे स्पष्ट होते.

७. बंदिवानांचे पाल्य स्वतःहून आवडीने शाळेमध्ये न जाण्याच्या बाबतीत सर्वाधिक पालकांच्या मते त्यांना आई सोबत कामाला जावे लागते त्यामुळे ते शाळेमध्ये जाऊ शकत नाही तर २७.६९% पालकांच्या मते, त्यांना मुजुरीला गेल्याशिवाय पर्याय नाही.

८. बंदिवानांच्या पाल्याच्या वागणूकीच्या बाबतीत १५.००% बंदिवानांच्या पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य सहजतेने घरामध्ये रमतात, २०.००% पालकांच्या मतÖ, µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“Öß ‘Ö¸Ö´Ö¬µÖ ÃÖ¾ÖÖÃÖÖ²ÖŸÖ ¾Öागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये चिडचिड करतात, २०.००% पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये शांत राहŸÖÖŸÖ, १६.२५% पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूकीच्या बाबतीत ही पाल्य घरामध्ये आपल्याच कामामध्ये राहतात, तर २८.००% पालकांच्या मते, या पाल्यांची घरामध्ये सर्वांसोबत वागणूक हß वरील कारणांपेक्षा वेगळी असल्याचे स्पष्ट हाŸÖ.

९. बंदिवानांच्या पाल्यांचा मित्रपरीवाराच्या बाबतीत त्यांच्या पालकांच्या मतावलीवरूण दिसून येते की, ४९.१७ % पालकांच्या मते त्यांचा मित्र परीवार संस्कारी आहे, ८.६८ % पालकांच्या मते सतत भांडणे करणारा आहे, १४.४६% पालकांच्या मते फक्त खेळण्यापुरताच आहे तर २७.६९% पालकांच्या मते त्यांना मित्रपरीवार नाही.

१०.बंदिवानांचे पाल्य शेजारी मुलांमध्ये मिसळतात काय याबाबत ४७.७५% पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य शेजारील मुलामध्ये नेहमी मिसळतात वा समायोजित होतात, ३१.२५% पालकांच्या मते, ही बंदिवानांची पाल्य शेजारील मुलामध्ये कधी-कधी मिसळतात वा समायोजित होतात, २१.००% पालकांच्या ´ÖŸÖ, ही बंदिवानांची पाल्य शेजारील मुलामध्ये कधीच मिसळत नसल्याचे म्हणजे समायोजित होत नसल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

११. बदिवानांच्या पाल्यांच्या बाबत काही तक्रारी शाळेतून आहेत कÖµÖ µÖÖ²ÖÖ²ÖŸÖ ३६.२५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया नेहमी येतात, २६.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया कधी कधी येतात, ३७.२५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया कधीच येत नसल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण Ã¯ÖÂ™ ÆÖŸÖ.

१२. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेतुन येणाऱ्या तक्रारीच्या बाबती 7.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया तिव्र स्वरूपाच्या आहेत, ३१.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांचµÖÖ पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया सौम्य स्वरूपाच्या आहेत, २३.७५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शाळेमधून येणाऱ्या तक्रारी हया अतिनिम्न स्वरूपाच्या असल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण दिसून येते.

१३. बंदिवानांचा पाल्य नियमित अभ्यास करतो काय यासंदभÖŸÖ ५७.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य नियमितपणे अभ्यास करतात, २५.००% पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य कधी कधी अभ्यास

करतात, तर १७.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य कधीच अभ्यास करत नसल्याचे मतावलीवरूण Ã¯ÖÂ™ ÆÖŸÖ.

१४. बंदिवानांचा पाल्य शिकूण मोठा व्हावा काय यासंदर्भात ८५.००% पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावीत असे त्यांना वाटते, २.७५% पालकांच्या मते, बंदिवानांची पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी होऊ नये असे या पालन पोषण करणाऱ्या पालकांना वाटते तर, १२.२५% पालकांच्या मते, बंदिवानÖÖ“Ö× पाल्य शिक्षण घेऊन मोठी व्हावीत यासंदर्भात कोणताच विचार त्यांनी केलेला नाही असे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

१५. बंदिवानांच्या पाल्यांनी काय बनाव असं आपणा वाटते याबाबत १६.२५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन डॉक्टर व्हाव, असं त्यांना वाटते, १३.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन इंजिनिअर व्हाव, असं त्यांना वाटते, १६.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन सरकारी नोकर व्हावं, असं त्यांना वाटते, १३.७५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन शेतकरी व्हावं, असं त्यांना वाटते तर, ४०.००% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्यांनी शिक्षण घेऊन काय व्हाव याबदद्ल त्यांना कोणतीच जाणीव नÃल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

१६. बंदिवानांच्या पाल्यांचे घरी भांडणे होतात काय याबाबत ३१.२५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्याशी कधी कधी भांडणे होतात तर, ३३.७५% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्याशी कधीच भांडणे होत नसल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

१७. बंदिवानांच्या पाल्याच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी काळजी वाटते काय यासंदर्भात 87.00% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी त्यांना काळजी वाटते तर, १२.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी त्यांना कोणतीच काळजी वाटत नसल्याचे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट ÆÖŸÖ.

१८.बंदिवानांच्या पाल्यांच्या भावी शिक्षणाची तरतुद केली आहे काय यासंदर्भात १२.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाच्या संदर्भात तरतुद करणµÖÖŸÖ आलेली आहे असे मत व्यक्त केले तर, ८७.५०% पालकांच्या मते, बंदिवानांच्या पाल्याचे पालन पोषण करतांना त्यांच्या भविष्यकालीन शिक्षणाविषयी कोणतीच तरतुद करण्यात आलेली नाही असे पालकांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

५.१.३ बंदिवानांच्या पाल्याच्या मतावलीवरूण काढण्यात आलेले निष्कर्ष :

१. बंदिवानांचा पाल्य ज्या शाळेमध्ये जातो त्या शाळेचे घरापासूनच्या अंतराच्या बाबतीत 26.50% ¯ÖÖ»µÖÖ“ÖÖ शाळा ते ज्या गावामध्ये राहतात त्याच गावामध्ये आहे, २०.७५% पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहत आहे वा त्यांच्या घरापासून १ कि.मी अंतरावर आहे, ५.५०% पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहत आहे वा त्यांच्या घरापासून २ कि.मी अंतरावर आहे, ११.२५% पाल्यांची शाळा ते ज्या ठिकाणी राहŸÖ †ÖÆê ¾ÖÖ ŸµÖÖ“µÖÖ घरापासून १ कि.मी आणि त्यापेक्षा अधिक अंतरावर असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट ÆÖêŸÖê.

२. बंदिवानांची पाल्य शाळेमध्ये जाण्यासाठी ज्या साधनांचा वापर करतात त्याबा²ÖŸÖ 11.25% ¯ÖÖ»µÖ आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी बसचा वापर करतात, २९.२५% पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी सायकलचा वापर करतात, ५५.२५% पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये पायी •ÖÖŸÖÖŸÖ, ४.२५% पाल्य आपल्या घरापासून शाळेमध्ये जाण्यासाठी रिक्षाचा वापर करत असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

३. बंदिवानांच्या पाल्यांना कोणत्या गोष्टी आवडतात यासंदर्भात 41.12% ²Öदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये अभ्यास करणे आवडते, १८.६९% बंदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये खेळणे आवडते, ३०.८४% बंदिवानांचे पाल्यांना शाळेमध्ये वेगवेगळया कार्यक्रमात सहभाग घेणे आवडत असल्याचे स्पष™ ÆÖêŸÖê.

४. बंदिवानांच्या पाल्याचा शालेय स्तरावरील आवडत्या विषयाच्या बाबतीत ३५.५०% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्तरावरील भाषा हा विषय आवडतो, २९.५०% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्तरावरील सामाजिक ×¾Ö–ान हा विषय आवडतो, ३५.००% बंदिवानांचे पाल्यांना शालेय स्तरावरील वि–ान हा विषय आवडत असल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते.

५. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या अभ्यासाच्या बाबŸÖßŸÖ २९.५०% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ते नियमित अभ्यास करतात, ४२.५०% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ते कधी-कधी अभ्यास करतात, २८.००% बंदिवानांचे पाल्यांनाच्या मते ते नियमित अभ्यास करत नसल्याचे बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण दिसून येते.

६. बंदिवानांचे पाल्य करीत असलेल्या अभ्यासाच्या वेळेच्या बाबतीत ४०.००% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित १ तास आणि त्यापेक्षा कमी वेळ अभ्यास करतात, ३७.५०% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित १ तास अभ्यास करतात, ११.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित २ तास अभ्यास करतात, ११.२५% बंदिवानांच्या पाल्यांनाच्या मते ते नियमित ३ तास अभ्यास करत असल्याचे या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या मतावलीवरूण स्पष्ट होते.

७. बंदिवानांच्या मुलांच्या सहशालेय उपक्रमामधील सहभागाच्या बाबतीत १०.००% बंदिवानांची पाल्य भाषण या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, ३.७५% बंदिवानांची पाल्य वक्तृत्व या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, ११.२५% बंदिवानांची पाल्य गायन या शालेµÖ

स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात, २५.००% बंदिवानांची पाल्य शालेय स्तरावरील विविध स्पर्धा या शालेय स्तरावरील सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होतात तर, ५०.००% बंदिवानांची पाल्य शालेय स्तरावरील यापैकी कोणत्याच सहशालेय उपक्रमामध्ये सहभागी होत नसल्याचे दिसून येते.

8. ¯ÖÖ»µÖÖ“µÖÖ –ोपेतुन उठण्याच्या वेळेच्या बाबतीत ४५.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ५ ते ६ वाजताच्या दरम्यान उठतात, ३०.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ६ ते ७ वाजताच्या दरम्यान उठतात, २५.००% बंदिवानांची पाल्य सकाळी ७ ते ८ वाजताच्या दरम्यान उठत असल्याचे दिसून येते.

९. बंदिवानांचे पाल्य करीत असलेल्या कामाच्या बाबतीत ३०.००% बंदिवानांची पाल्य नियमितपणे शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जातात, ४६.७५% बंदिवानांची पाल्य कधी-कधी शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जातात, २३.००% बंदिवानांची पाल्य कधीच शाळेतून घरी आल्यानंतर कामाला जात नसल्याच Ã¯ÖÂ™ü ÆüÖêŸÖê.

१०. बंदिवानांची पाल्य करीत असलेल्या कामाच्या बाबतीत ३९.५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर शेतमजुरीची कामे करतात, ३६.७५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जे मिळâ»Ö ती कामे करतात, ४.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर भीक मागतात, १०.७५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर दुकानामध्ये कामे करतात, ८.७५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर पेपर वाटण्याची कामे करत असल्याचे दिसून येते.

११. बंदिवानांची पाल्य कामाचे पैसे घरी देतात काय याबाबत ७६.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातुन आलेले मजुरीचे पैसे नेहमीच घरी देतात, ९.२५% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात ŸµÖÖ´ÖÖ¬µÖ´ÖÖŸÖÖून आलेले मजुरीचे पैसे कधी-कधी घरी देतात, १४.५०% बंदिवानांची पाल्य शाळेतून घरी आल्यानंतर जी कामे करतात त्यामाध्यमातून आलेले मजुरीचे पैसे कधीच देत नसल्याचे स्पष्ट होते.

१२.बंदिवानांचे पाल्य ज्या घरामध्ये राहतात ते घर कोणाचे आहे याबाबत २५.००% बंदिवानांची पाल्य हे •µÖÖ घरामध्ये राहतात ते भाडयाचे आहे, ५०.००% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांचे स्वŸÖ:“Ö आहे, ०८.२५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांच्या मामाचे आहे, १६.७५% बंदिवानÖ“ÖßÖ पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते त्यांच्या काकांचे असल्याचे स्पष्ट होते.

१३. बंदिवानांची पाल्य राहत असलेल्या घराच्या संदर्भात ३८.२५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर एका खोलीचे आहे, १५.५०% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर दोन खोलीचे आहे, ८.७५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर तीन पेक्षा अधिक खोलीचे आहे, १.२५%

बंदिवानांची पाल्य हे बंगल्यामध्ये राहतात, २४.७५% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर – ाोपडीचे आहे, ११.५०% बंदिवानांची पाल्य हे ज्या घरामध्ये राहतात ते घर मातीचे असल्याचे स्पष्ट होतÖ.

१४. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या घरी येणाऱ्या वर्तमानपत्राच्या बाबतीत २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी नियमित वर्तमानपत्र येते, २५.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी कधी-कधी वर्तमानपत्र येते, ४७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांच्या घरी कधीच वर्तमानपत्र येत नसल्याचे स्पष्ट ÆÖŸÖ.

१५. बंदिवानांची पाल्य नियमितपणे वर्तमानपत्र वाचतात काय यासंदर्भात ३३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र नियमितपणे वाचतात, २३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र कधी-कधी वाचतात, ४२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते ते त्यांच्या घरी येणारे वर्तमानपत्र ते कधीच वाचन नसल्याचे स्पष्ट होते.

१६. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या घरी असलेल्या खेळांचे साहित्याच्या संदर्भात २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी बॅट बॉल हे खेळाचे साहित्य आहे, ३.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी कॅरम हे खेळाचे साहित्य आहे, १०.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी बॅटमिंटन हे खेळाचे साहितµÖ आहे, २१.२५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी याव्यतिरिक्त खेळÖ“Ö ÃÖÖ×ÆŸµÖ †ÖÆ, 37.50% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते, त्यांच्या घरी यापैकी कोणतेच खेळाचे साहित्य नसल्याचे दिसून येते.

१७. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षेच्या बाबतीत २१.७५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा इयत्ता १२ वी पर्यंत शिकणे आहे, २७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा डिप्लोमा शिक्षण घेणे ही आहे, १३.२५% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्वाकांक्षा पदवी शिक्षण घेणे ही आहे, ७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या शैक्षणिक महत्त्वाकांक्षा पदव्युत्तर शिक्षण घेणे असल्याचे स्पष्ट ÆÖŸÖ.

१८. बंदिवानांच्या पाल्यांना भविष्यामध्ये बनण्याच्या इच्छेच्या संदर्भात ५.००% बंदिवानांच्या पा»µÖÖ“Öß भविष्यात डॉक्टर बनण्याची इच्छा आहे, २१.२५% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात इंजिनीअर बनण्याची इच्छा आहे, ४७.५०% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात सरकारी नोकर बनण्याची इच्छा आहे, १०.००% बंदिवानांच्या पाल्याची भविष्यात शेतकरी बनण्याची इच्छा आहे, १६.००% बंदिवानांच्या पाल्याना भविष्यात काय बनायचे आहे याबाबत कोणतीच जाणीव नसल्याचे स्पष्ट होते.

१९. बंदिवानांच्या पाल्यांचे मन शाळेमध्ये रमते काµÖ µÖÖÃÖ¤ü³ÖÖÔ ३५.००% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये नेहमी मन रमते, १२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये कधी-कधी मन रमते, ५२.५०% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये कधीच मन रमत नसल्याचे स्पष्ट होते.

२०.बंदिवानांच्या पाल्यांचे घरामध्ये मन न रमण्याच्या कारणांच्या संदर्भात २६.३९% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांना आई बाबांची आठवण येते, १६.६६% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांच्या आई बाबांना काम करावे लागते, २७.७८% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांना घराची काळजी वाटते, २९.१७% बंदिवानांच्या पाल्याच्या मते त्यांचे शाळेमध्ये मन रमत नाही कारण त्यांच्याशी वर्गातील इतर विद्यार्थ्या“Ö® वागणूक चांगली नसल्याचे स्पष्ट होते.

5.2 ×¿Ö±úÖ¸¡¿Ö® :

¯ÖÃŸÖãŸÖ Ãांशोधनाच्या संदर्भात पुढील शिफारशी करण्यात येत आहेत.

पालकांसाठी शिफारशी :

१. परिस्थितीने हतबल –ालेली मुले त्यांच्या सभोवतालच्या उदासिन भावनिक वातावरणामुळे आपले अस्तित्व गमावून बसतात. पालकांचे ताण, राग, त्यांच्या वागणूकीतील कडवटपणा मुलांची –Ö»Ö»Ö® अवहेलना, असुरक्षिततेची भावना, त्यांना सातत्याने खचवत असते. मुलांच्या जीवनात असे काही घडून य‰Ö नये म्हणून पालकांना काही सूचना देणे अपेक्षीत आहेत.

१. मुलांमध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण होणार नाही, ती दुबळी होणार होणार नाही याची खबर¤Ö¸ß पालकांची आहे. यासाठी त्यांनी प्रयत्नरत असणे गरजचे आहे.

२. रागाचे नियोजन हे एक तंत्र आहे. पालकांनी हे तंत्र जाणून घेणे गरजेचे आहे. कुटुंबात घडून येणाऱ्या कलहाचा मुलांच्या मनावर परिणाम होतो. हयाची जाणीव पालकांनी ठेवणे गरजेचे आहे. मुल अनुकरणप्रीय असतात सभोवताली जे घडत त्याच अनुकरण ते करीत असतात अशा वेळी कोणत्याही घटना त्यांच्या समोर होऊ नयेत याची काळजी पालकांनी घेतली पाहिजे जेणेकरून वाईट गोष्टींचे ते अनुकरण करणार नाहßŸÖ.

३. पाल्यांच्या मानसिक आणि शारीरिक आरोग्य पोषणाची जाणीव असणे हे सुजान पालकांच्यादृष्टीने महत्वाचे. त्याअनुरूप पाल्यांचे संगोपन यथायोग्य पध्दतीने करता येते.

४. मुलांच्या विचारांना आई वडील जितके अधिक लक्ष देतील तितका मुलांचा मानसिक आणि शारीरिक विकास अधिक उत्तम होईल.

५. मातापित्यांनी लहान मुलांच्या नाजूक गरजा समजून घेण्याची त्या पूर्ण करण्याची आवश्यकता असते. बालक प्रत्येक वेळी विविध अवस्थेतून जात असतो ती अवस्था समजून घेणे व त्याअनुरूप योग्य तो अनुभव मुलांना देणे हे पालकांना हितावह ठरेल.

६. पालकांनी स्वतः भावनिक स्थिरता ठेवून पाल्यांमध्ये भावनिक स्थिरता व परिपक्वतेकरिता योग्य ते वातावरण उपलब्ध करून द्यावे.

७. आपलेपणाची जाणीव व विचारांचे, भावनांचे सोबतच प्रमाचे व जिव्हाळयांचे आदान प्रदान जेथे ह0Ÿ0 Ÿ0 म्हणजे कुटुंब होय. तसेच पुढील जीवनाची दिशा ठरत असते. समाजातील रूढी, परंपरा, प्रथांचे संस्कृतीचे प्रतीबिंब हे कुटुंबातच पडत असते. त्याचा पालक प्रमख हा असतो त्यामुळे पालकांनी याची जाणीव ठेवून एक संस्कारीत पिढी निर्माण व्हावी यासाठी कसोशीने प्रयत्न करावेत.

८. आपल्या मुलांना कायम दबावाखाली किंवा भितीच्या वातावरणात ठेवू नये त्यांच्यात आत्मविश्वास आणि निर्णय क्षमता वाढविण्यासाठी पालकांनी प्रयत्न केले पाहिजे.

9. †0‡ ¾वडील व मुलं. यांच्यात मुक्त संवाद होणे गरजेचे आहे. मुल मोकळया मनाने कौटुंबिक वातावरणाŸ0 मोकळे वावरू शकते. आपल्या विचारांना स्थान देण्यासाठी घर आणि कुटुंब असते याची जाणिव पाल्यांल0 करून देणे गरजेचे आहे.

१०. आई वडील यांच्यात संघर्ष होणारी परिस्थिती निर्माण होऊ नये यासाठी पालकांनी सतत काळजी घ्00¾0ß याचा परिणाम मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर होतो. त्यामुळे पाल्यांचे मानसिक स्थैर्य टिकविण्यासाठी असे संघर्ष होऊ न देणे आवश्यक आहे.

११. समायोजनातून सुसंवाद साधल्या जातो. याची जाणीव पालकांनी सतत मनात ठेवावी.

१२. मुलांचे वडील सदैव कामात व्यग्र असतील त्यांच मुलाकडे लक्ष नसणे, रात्री उशिरा घरी येणे, दारू पिऊन येणे, घरात असभ्य बोलणे, वडिलांचे मुलांकडे लक्ष नाही म्हणून आईने लाड पुरविणे, मुलागा काय करतो याची चौकशी न करणे या साऱ्या प्रकारातून मुलगा कसा बिघडला याकडे दूर्लक्ष करणे या साऱ्यांचा परिणाम मुलांच्या व्यक्तिमत्वावर अाीव्यक्तीवर नकळत आणि कळत असूनही होत असतो. म्हणून आई वडिलांनी या सर्व बाबींचा विचार केलाच पाहिजे. जेणेकरून मुलं बिघडणार नाही. अतिलाडान मुलं बिघडतात हे पालकांनी लक्षात घेतले पाहीजे.

१३. मुले भावनिकदृष्टया आई वडीलांवर अवलंबुन असतात आणि या संबंधात जर काही उणीव जाणवली तर भावनिकदृष्टिने अस्वस्थ आणि असुरक्षित अस मुलं समाजासाठी पुढील आयुष्यात एक जबाबदारी ठरू शकते. म्हणून मुलाला ममतेची, कौतुकाची आणि स्वीकाराची आपलेपणाची वव सुरक्षिततेची गरज आहे. नव्हे ती पालकांची जबाबदारी आहे. हे पालकांनी स्वीकारलेच पाहिजे. जिच्यातून मुलांच्या शारीरिक, मानसिक, भावनिक आणि सामाजिक बुध्दिमत्तेचा विकास होईल.

१४.मुले ही अनेक बाबतीत पालकांच्या वर्तणुकीचा आरसा असतात. त्याच अनुकरण मुलं करीत असतात त्यामुळे पालकांनी स्वतःच्या वर्तणूकीबददूल दक्ष असायला हवं. विशेषतः राग व्यक्त करण्यासाठी अतिकडक शिक्षा कटाक्षाने टाळायला हव्यात.

१५. आत्मविश्वास हा व्यक्तीमत्व विकासाचा कणा आहे तो अगदी छोटया छोटया गोष्टीतून वाढविता येतो. मुलांमध्ये आत्मविश्वास, जबाबदारीची जाणिवही त्यांच्या मनात निर्माण व्हायला हवी याची खबरदारी पालकांनी घेणे गरजेचे आहे.

शिक्षकांसाठी ×¿Ö±üÖ¸¿ÖÃ :

१. शिक्षकांनी उत्तम समुपदेशक होण्यासाठी प्रयत्न करावेत.

२. शिक्षकांनी आपली भूमिका व्यापक करून केवळ आदेश न देणे, अटी न घालने किंवा मुलांचा अपमान होईल या भाषेत बोलणे टाळावे.

3. ´Öुलांना वेगवेगळया वर्गातील, वेगवेगळया सतरातील मुलामध्ये मिसळू द्यावे वरच्या वर्गातील विद्यार्थ्या¾Ö¸ü खालच्या वर्गातील विद्यार्थ्यांच्या मार्गदर्शनाची जबाबदारी टाकावी.

४. मुलांना शारीरिक शिक्षा पूर्णपणे ™ÖÔÖü¾ÖÃ.

५. शिक्षेचे स्वरूप हे शैक्षणिक किंवा मुलांच्या स्वभावाला अनुसरून असावे त्याअनुरूप शिक्षा द्यावयाची असल्यास ती अदद्ल घडवणारी नसून बदल घडविणारी असावी.

६.शिक्षेबरोबर शाबासकीचेही तसेच शिस्तीमधल मोल विद्यार्थ्यांना मिळवून द्यावे.

८. शिक्षकांनी कोणत्याही अपेक्षांचे ओ–ा विद्यार्थ्यांवर न लादता त्यांच्या आंतरिक उर्मीने त्यांना फुलू द्यावे. त्यांच्या उर्जेला योग्य वाट करून देणे महत्वाचे आहे.

९. विधायक व नवनिर्माणक्षम पध्दतीने कार्य करण्याची क्षमता विद्यार्थ्यांत विकसित करण्यासाठी आपुलकीचे, जिव्हाळयाचे आधार देणारे संबंध शिक्षकांने निर्माण करायला हवेत.

१०. शिक्षकाने सतत कल्पक आणि चिकित्सक राहून विªÖ£µÖÖ“µÖÖ –ानाची तहान भागवली पाहिजे.

११. सर्व शिक्षा अभियान, शाळेतील विविध शासकीय योजना बालकांसाठी शिष्यवृत्ती योजना यांची माहितß सातत्याने विद्यार्थ्यांना मिळवून द्यावी.

शासनस्तरीय शिफारशी :

1. अनाथ किंवा काळजी व संरक्षणाची गरज असलेल्या बालकांसाठी शासनस्तरावर बालगृहे, बालसदन, बालमार्गदर्शन चिकितसा केंद्र, बालसंगोपन योजना, राष्ट्रीय शिशुकक्ष निधी योजना, पाळणा घर, रसµµÖÖ¾Ö¸üß»Ö मुलांच्या कल्याणकारी योजना हया आणि इतर शासकीय योजना कार्यान्वीत आहेत. मात्र ग्रामपंचायत, जि»ÆÖ परिषद राज्यस्तरावर या योजनांची माहिती व्यापक करणे गरजेचे आहे. या योजनांचा प्रसार व प्रचÖ¸ü ´ÖÖšµÖÖ प्रमाणात –ाल्याशिवाय वंचितापर्यंत या योजना पोहचणे कठिण आहे.

२. केंद्रीय स्तरावर महिला बालकल्याण विभाग व CIF (Child India Foundation) यामार्फत काळजी व संरक्षणाची गरज असलेल्या मुलांसाठी १०९८ हा हेल्पलाईन नंबर आहे. यामाध्यमातून मुलांना मदत होऊन

शासकीय बालगृहात बालकल्याण समितीमार्फत आवास/निवास व शिक्षणाची व्यवस्था होते. त्यामुळे ही हेल्पलाईन अत्यावश्यक सेवा म्हणून सर्व स्ŸÖ¸ÖÖ¾Ö¸ü ³ÖÖ¸üŸÖ³Ö¸ü †ÃÖÖ¾Öß.

३. बंदिवानांच्या व त्यांच्या पाल्यांच्या भेटीबाबतचा कार्यकाल वाढवून द्यावा.

४. बंदिगृहात असलेल्या बंदिवानांचे मानसिक तसेच कौटुंबिक स्तरावर सातत्याने समुपदेशन व्हावे.

५. कौशल्य विकास कार्यक्रम, शालेय स्तरापासून राबविणे अत्यंत आवश्यक आहे आणि NSDC (National Skill Development Corporation) मार्फत बंदिगृहात केंद्र स्थापित व्हावे.

६. शासकीय प्रयत्नातून प्रत्येक शाळामध्ये बालसमुपदेशन केंद्र असावे व त्यासाठी पाठपुरावा करावा.

७. विद्यार्थ्यांचा सामाजिक विकास होण्यासाठी शासनाने अभ्यासक्रम तयार करतांना विविध सामाजिक क्षेÖ¡ÖÖŸÖß»Ö ŸÖ•–ा व्यक्ती, मानसोपचार तज्ञ, समाजसेवक, शिक्षण तं•–ांचे मत घ्यावे प्रत्यक्ष सामाजिक गरज ओळखून अभ्यासक्रम निर्मिती व्हावी.

८. ग्रामीण पातळीवर सरपंच, पोलीस पाटील, ग्राम तंटामुक्तीचे अध्यक्ष, पोलीस यांच्यावर अशी जबाबदÖ¸üß टाकण्यात यावी की, दीर्घकालीन शिक्षा भोगत असलेल्या बंदिवानांच्या पाल्यांच्या सद्यस्थितीवर लक्ष ठेवावे. जेणेकरून त्यांच्यावर सामाजिक बहिष्कार अत्याचार होणार नाहीत.

९. शासनाच्या निराधार स्त्रियासाठीच्या योजना, आधारगृह, मुली व महिलांना व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण इत्यांदीचा सातत्याने पाठपुरावा –ाला पाहिजे सोबतच कौटुंबिक योजना उदा. स्वर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार, तांडावस्ती सुधार योजना इत्यादी योजनांची अमलबजावणी काटेकोरपणे व्हावी.

१०. ज्या बंदिवानांच्या मुलांची वयाची १८ वर्ष पूर्ण –ालेली आहे. आणि ज्यांचे पालक अजुनही बंदिवासात आहेत अशा मुलांसाठी शासकीय माध्यमातून त्यांना व्यावसायिक प्रशिक्षण व स्वयंरोजगाराची तरतुद करून देणे आवश्यक आहे.

११. UNO तर्फे जगभरातील मुलांसाठी बालहक्काची संहिता तयार केल्या गेलेली आहे. यामध्ये म्हटले आहे शाळामध्ये शिस्त राबवितांना मुलांचा मान राखला जाईल. त्यांच्या हक्कांचे उल्लंघन होणार नाही अशी दक्षता सर्वच राष्ट्रांनी घेणे आवश्यक आहे.

5.3 संशोधनाचे शैक्षणिक उपयोजन :

प्रस्तुत संशोधन हे दिर्घमुदतीच्या बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदभÖÖŸÖ ŸÖµÖÖ“µÖÖ ¯ÖÖ»µÖÖ“Ö मानसिक आरोग्य व समायोजन यांचे अध्ययन करणारे आहे. प्रस्तुत संशोधनातून आई किंवा वडील कारागृहात असल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, मानसिक, सामाजिक समायोजनात्मक सर्वचÖ ÃŸÖ¸ü¾Ö¸ü ²Ö¤ü»Ö ‘Ö›ü्वून आणणारे आहे. हयामुळे समाजामध्ये विशेषकरून पालकांमध्ये जनजागृती जपवणूक कीती ´ÖÆŸ¾वाची आहे याबाबत समाजामध्ये संदेश जाण्यास मदत होईल. त्यातून पाल्यांचा अर्थात कुट²ÖÖ“ÖÖ ×¾ÖÖ“ÖÖ¸ü

करून व्यक्ती गुन्हेगारी प्रवृत्तीकडे वळणार नाही असा आशावाद प्रस्तुत संशोधनाने होईल असा आशावा¤ संशोधकास वाटतो.

या विषयाकडे समाजातील प्रत्येक घटक केवळ सहानु³ÖæŸÖß“µÖÖ ´Ö्गर्गाने न पाहता सहकार्Ö ¾Ö मार्गदर्शनाच्या हेतूने पाहतील व समाजाचा हया घटकांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन ²Ö¤ü»Ö»Ö Æü ´ÖÆüŸÖ¾ÖÖ“Ö उपयोजन हया संशोधनाच्या माध्यमातून होईल.

या संशोधनातून बंदिवानांच्या कौटुंबिक वातावरणाच्या संदर्भातील अध्ययन व वास्तविकतेचे चित्रण करणारे आहे. ŸÖÃÖê“Ö ´Öलांच्या बाजूने सकारात्मकतेने पाहून पाल्यांचे संगोपन कसे करावे हयातून पालकांना कल्पना येईल. ÃÖÖ²ÖŸÖ“ा शाळेतील वातावरण कसे सशक्त ठेवता येईल याबाबतही दिशा प्राप्त होण्यास या संशोधनामुळे मदत होईल. या संशोधनाच्या संदर्भात काढण्यात आलेल्या निष्कर्षांच्या संदर्भात मांडणµÖÖŸÖ †Ö»Ö»µÖÖ ×¿Ö±úÖ¸ü¿Öß †ाणि सूचनात्मक उपाय हे सर्वच स्तरावर लाभदायी ठरण्यास मदत होईल. व त्यानूरूप त्यांची अमलबजावणी –ााल्यास समाजाचे बंदिवानांच्या पाल्यांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलेल व योग्य पध्दतीने समाजरचना निरोगी राहण्यास मदत होईल. या संशोधनाचा समाज संरक्षण विद्यार्थी विकास वंचीत घटकांना मार्गदर्शक म्हणून संशोधक अ³µÖÖÃÖ व्यक्तीला लाभदायी ठरेल. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या संदर्भात शासन स्तरावर करण्यात येणाऱ्या सुधारणा आणि सोयींना योग्य वळण देण्यासाठी दिशा या संशोधनाच्या माध्यमातून प्राप्त होईल. समाजाच्या सर्वच स्तरातील मुलांना संरक्षण देणे तो मुलगा असो वा मुलगß कोणत्याही धर्माचा असो वा भाषेचा वा जातीचा याबाबत लोकांमध्ये जागृती होण्यास मदत होईल. प्रत्येक ´Ö»ÖÖचे स्वतंत्र अस्तित्व असते, त्यामूळे त्यांच्या विविध अधिकारांचे म्हणजे जगण्याच्या अधिकाराचे सहभागिŸÖच्या अधिकारÖचे संरक्षण, विकासाच्या अधिकाराचे व शिक्षणाच्या अधिकारांची जपवणूक यातून होईल व आजचे मूल उद्याचे सशक्त नाग×रक होण्याची एक पायरी ओलांडण्यास हया संशोधनातून मदत होईल. २०२० पर्यंत खऱ्या अर्थाने जागतिक स्तरावर स्वयंपूर्ण बनवायचे असेल तर समाजाला समानता आणून देशाचा उत्कर्ष घडवावाच लागेल.×ŸÖ£Ö ´Ö»ÖÖ“Ö ÃÖंरक्षण हा मूळ विषय दूर करता कामा नये म्हणूनच या संशोधनातून हयावर विशेष करून भर देण्यात आलेला आहे.

5.4 पुढील संशोधनासाठी दिशा :

प्रस्तुत संशोधनाच्या संदर्भात पुढील संशोधनासाठी प्रमुख दिशा पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात येŸÖ †ÖÆêŸÖ.

1. बंदिवानांच्या गुन्हयाला जबाबदार असलेल्या सामाजिक, कौटुंबिक आणि वैयक्तिक कारणांचा †³µÖÖÃÖ.
2. बाल अधिकारांच्या संहितेचे प्रत्यक्ष स्तरावरील उपयोजन व त्यांमध्ये येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास.

3. गुणवत्तापूर्ण बालशिक्षणामध्ये शिक्षकांच्या भूमिकांचा अभ्यास-एक चिकित्सा.
4. बंदिवानांच्या पाल्यांच्या शारीरिक आरोग्याचा त्यांच्या समायोजन आणि शैक्षणिक संपादनाशी †ÃÖ»Ö»µÖÖ ÃÖ²Ö¬ÖÖ“ÖÖ †³µÖÖÃÖ.
5. सुजाण पालकत्वातून पाल्याचा विकास-एक अभ्यास.
6. बंदिवानांच्या सामाजिक आर्थिक स्थितीचा त्यांच्या पाल्यांच्या मानसिक आरोग्य आणि समायोजनावर होणाऱ्या प्रभावाचा अभ्यास.
7. बंदिवानांनी शिक्षा भोगल्यानंतर त्यांच्या पुनर्वसनाची दिशा आणि दशा-एक अभ्यास.